

De Literaire Opvattingen van het Tijdschrift Humo (1970-2000)

**UA – Universiteit Antwerpen
Sarah Theerlynck
Germaanse talen N/E
Licentiaatsverhandeling
Schooljaar 2003-2004
Promotor: Prof. Geert Buelens**

Inhoudstafel

Voorwoord	1
Deel 1 Inleiding	1-32
<i>Hoofdstuk 1 Poetica-onderzoek: het onderzoek naar literatuuropvattingen</i>	<i>2-21</i>
“Het geheel aan ideeën over doel, functie, aard, middelen, effecten en ontstaan van literatuur”	
1.1 Het begrip poetica	2-3
Twee verschillende benaderingen	
1.2 Poetica-onderzoek: de reconstructiebenadering en de institutionele benadering	4-5
“Alleen al de bedoeling om de wetenschap van het sacrale te bedrijven heeft iets heiligschennends”	
1.3 Bourdieu, de vader van het institutioneel onderzoek	6-13
1.3.1 Bourdieus relativisme: tegen de sacralisering van kunst	6
1.3.2 De kernbegrippen: veld, kapitaal en habitus	7-10
1.3.2.1 Veld	7
1.3.2.2 Kapitaal	7-9
1.3.2.3 Habitus	9-10
1.3.3 De economische rationaliteit van kunst	10-11
1.3.4 De noodzaak van onderscheiding	11-12
1.3.5 Het beeldvormingsproces	12-13
De discrepantie tussen theorie en praktijk	
1.4 Problemen bij poetica-onderzoek	14-15
1.4.1 Problemen bij de reconstructiebenadering	14
1.4.2 Problemen bij de institutionele benadering	14-15
De eigenlijke complementariteit van beide benaderingen	
1.5 Pleidooi voor de integratie van de twee benaderingen in poetica-onderzoek	16-18
Over intellectuels-journalists, scoops en orkestratie	
1.6 Literatuuropvattingen van een tijdschrift	19-21

1.6.1 Inleiding	19
1.6.2 Bourdieus theorie over het journalistieke veld	19-20
1.6.3 Bourdieus theorie over de literatuurkritiek	20-21
Hoofdstuk 2 Het tijdschrift Humo	22-32
Anarchie aan de macht	
2.1 De geschiedenis van <i>Humo</i>	22-26
“Het belangrijkste wat <i>Humo</i> voor de literatuur doet, zijn niet de artikelen over literatuur, maar het algemene peil van de <i>Humo</i> -kopij” (Mark Schaevers)	
2.2 <i>Humo</i> en literatuur	27-32
Deel 2 <i>Humo</i>'s poetica	33-151
Hoofdstuk 1 De evolutie van het aandeel van literatuur in <i>Humo</i>	33-42
Wat wordt hier verstaan onder literatuur?	
1.1 Operationalisering literatuur	33
Let's talk facts ...	
1.2 De cijfers	34-38
1.2.1 Totale aandeel literatuur in <i>Humo</i>	34
1.2.2 Aandeel kortverhalen, feuilletons en voorpublicaties	35
1.2.3 Aandeel columns	36
1.2.4 Aandeel interviews	37
1.2.5 Aandeel recensies	38
“Het is eigenlijk een beetje provocatief dat er nog zoveel literatuur in <i>Humo</i> aan bod komt” (Bart Vanegeren)	
1.3 Bespreking	39-41
1.4 Conclusie	42
Hoofdstuk 2 Literatuuropvattingen van <i>Humo</i>'s columnisten	43-124
2.1 Inleiding	43

“Een columnist is een machine”	
2.2 De column algemeen	44-45
“Het gaat bij mij om de charmering van de eerlijkheid”	
2.3 Kees van Kooten (1976-2003)	46-51
2.3.1 Biografie	46-47
2.3.2 Poetica	47-51
“Sun, the slaughtered Bracke is very noble. Look at your dwarf bean, and you will see you belong to a famous sex!”	
2.4 Guido Van Meir (1976- ...)	52-56
2.4.1 Biografie	52-53
2.4.2 Poetica	53-56
“Barok, dat slagroomtaartje, nee”	
2.5 Jan Mulder (1977-...)	57-61
2.5.1 Biografie	57-58
2.5.2 Poetica	58-61
“We zijn enorm lollig in Amsterdam, daar word je wel eens beroerd van”	
2.6 Simon Carmiggelt (1978-1998)	62-69
2.6.1 Biografie	62-63
2.6.2 Poetica	63-69
“Dachau, meneer, dat was functioneel”	
2.7 Gerrit Komrij (1983-1993)	70-78
2.7.1 Biografie	70-71
2.7.2 Poetica	71-78
“Ik wil mezelf met die stukjes amuseren, ik wil lachen om mijn ergernisjes”	
2.8 Remco Campert (1986-1999)	79-85
2.8.1 Biografie	79-80
2.8.2 Poetica	80-85

“Wie leest een boek en zoekt naar de gruwelspiegel van het bestel waarin hij woont, waarvoor hij betaalt, waarvoor hij heeft gestemd?”

2.9 Tom Lanoye (1989-2000)	86-95
2.9.1 Biografie	86-87
2.9.2 Poetica	87-95

“Ik ben een grote fan van de subtiliteit en weloverwogenheid van geschreven polemisch geweld”

2.10 Herman Brusselmans (1989- ...)	96-104
2.10.1 Biografie	96-97
2.10.2 Poetica	97-104

“Ik kan me in wezen niet druk maken om literatuur”

2.11 Hugo Matthysen (1991- ...)	105-109
2.11.1 Biografie	105-106
2.11.2 Poetica	106-109

“De keuze van *Humo*'s columnisten is risicoloos, maar virtuoos” (Piet Piryns)

2.12 De literaturopvattingen van de <i>Humo</i> -columnisten	110-116
--	---------

Ons kent ons...

2.13 De vriendschappen tussen <i>Humo</i> -columnisten onderling en tussen <i>Humo</i> -columnisten en <i>Humo</i> -medewerkers	117-120
---	---------

“Je moet vermijden dat je te vaak het familiefestje opvoert” (Mark Schaevers)

2.14 Extra aandacht van <i>Humo</i> voor zijn columnisten	121-124
2.14.1 Inleiding	121
2.14.2 Kees van Kooten	121-122
2.14.3 Guido Van Meir	122
2.14.4 Jan Mulder	122
2.14.5 Simon Carmiggelt	122
2.14.6 Gerrit Komrij	123
2.14.7 Remco Campert	123
2.14.8 Tom Lanoye	123
2.14.9 Herman Brusselmans	124
2.14.10 Hugo Matthysen	124
2.14.11 Besluit	124

Hoofdstuk 3 Humo's recensies	125-149
3.1 Inleiding	125
“Tja, dat fluctueert ...” (Mark Schaevers)	
3.2 De evolutie van <i>Humo</i> 's boekenrubriek	126-128
“Kijken wat er deze week voorhanden is en daaruit kiezen welk boek je het meest geschikt acht” (Bart Vanegeren)	
3.3 Besproken boeken	129-135
3.3.1 Aandeel fictie/non-fictie	129-131
3.3.2 Aandeel Nederlandstalige/niet-Nederlandstalige literatuur	132-135
“ <i>Humo</i> is van de publieksaanpak doordrongen als van een soort mantra” (Piet Piryns)	
3.4 De specifieke kenmerken van <i>Humo</i> 's recensies	136-141
“Wat verlang ik van een boek? Dat ik er niet bij in slaap val” (Patrick Demompere)	
3.5 Literatuuropvattingen uitgedrukt in <i>Humo</i> 's recensies	142-149
Hoofdstuk 4 Conclusie	150-151
Bibliografie	152-176

Bijlagen

Bijlage 1 (1-53)

Bijlage 2

Interview met Mark Schaevers

Interview met Bart Vanegeren

Interview met Piet Piryns

Bijlage 3

Voorwoord

Ik heb dit thesis-onderwerp gekozen om verschillende redenen, waarvan de volgende het meest doorslaggevend geweest zijn. Deze keuze stelde me ten eerste in staat een jeugdtrauma te verwerken. Toen ik als negenjarige het zondagse diner danig verstoorde met de vraag: “Mama, sado-masochisme wat is dat?” en de bron van het kwaad *den Humo* bleek te zijn, gingen mijn ouders terstond over tot verregaande censuur. Jarenlang ben ik zo verstoken gebleven van alle *goodies* die *Humo* te bieden had, daar ik genoodzaakt was *De zeven hoofdzonden* te lezen zonder “Onkuisheid”, “De wonderjaren” zonder sappige details over de eerste keer, ... Ik heb de kans de geheimen van al die oude *Humo*'s toch nog te ontdekken, dan ook met beide handen gegrepen. Daarnaast kon ik de keuze tussen Simon Carmiggelt, Tom Lanoye, Herman Brusselmans als thesis-onderwerp op die manier handig omzeilen. Ik heb de unieke kans gekregen het kruim van mijn favoriete auteurs *allemaal* in een thesis te behandelen. Tenslotte was het ook de ideale kans eens een kijkje te nemen binnen dat intrigerende *Humo*-wereldje, de mysterieuze *Humo*-cowboys te ontmoeten en hen op de koop toe lastige vragen te stellen. *I had, kortom, a blast.*

Een woordje van dank daarom aan:

- Veerle Vandenbroucke: voor het ontwerpen van de cover van deze thesis en het gebruik van haar scanner.
- Luc Saver: voor het gebruik van dictafoontje en de handige tip de volumeknop eens helemaal open te draaien toen ik in paniek belde dat mijn interview met Bart Vanegeren “er niet op stond”.
- Bart Vanegeren: voor de welwillendheid me te woord te staan, de twee cola's en de hulp bij de “identificatie” van de recensenten.
- Mark Schaevers en Piet Piryns: voor de boeiende gesprekken.
- Prof. Georges Wildemeersch: voor de bereidheid de tweede lezer van deze thesis te zijn.
- En vooral: prof. Geert Buelens: voor de leerrijke “brainstorm-sessies”, voor de vele steun en de opbouwende kritiek tijdens het tot standkomen van deze thesis.

Deel 1

Inleiding

Hoofdstuk 1
Poetica-onderzoek:
het onderzoek naar
literatuuropvattingen

“Het geheel aan ideeën over doel, functie, aard, middelen, effecten en ontstaan van literatuur”

1.1 Het begrip poetica

Een literatuuropvatting is “het geheel aan ideeën over doel, functie, aard, middelen, effecten en ontstaan van literatuur” (Dorleijn en Van Rees 1994: 91). Als synoniem wordt vaak het begrip “poetica” gebruikt. Vaak, maar niet altijd. Zodoende is “poetica” een ambigu begrip. Dorleijn onderscheidt in *Spiegel en doorgeefluik: schoolpoetica's in de twintigste eeuw* een “poetica in engere zin” (“boek waarin de conventies van de literatuur min of meer systematisch staan opgetekend”) (1992: 117) en een poetica in bredere zin, als synoniem van literatuuropvatting. Hij wijst er wel op dat dit onderscheid in de praktijk zelden wordt gehandhaafd. (1992: 117-118)

Ook Sicking en Van Boven wijzen op het inconsequente gebruik van het begrip “poetica”. Hoewel de betekenis volgens het woordenboek nog altijd “leer der dichtkunst” is, wordt het begrip meestal gebruikt in de betekenis van “auteurspoetica”, waarbij geen rekening wordt gehouden met het feit of de auteur dichter dan wel prozaïst is. (1992: 11-12)

Ik zal in wat volgt het begrip “poetica” hanteren in de betekenis van literatuuropvatting. Ik zal het zowel toepassen op proza als op dichtkunst, in navolging van de auteurs wiens boeken en artikels ik voor deze thesis heb gelezen, ook al treed ik daarmee dan de strikte woordenboekdefinitie met de voeten.

Er bestaan drie soorten poetica's, die verschillen in de mate waarin en de manier waarop ze geëxpliciteerd worden: (a) impliciete versexterne poetica: de literatuuropvattingen die de auteur impliciet laat blijken *buiten* zijn werk, in interviews, debatten en dergelijke; (b) expliciete versexterne poetica: de literatuuropvattingen die de auteur expliciet formuleert *buiten* zijn werk, in interviews, debatten en dergelijke; (c) expliciete versimmanente poetica: literatuuropvattingen die expliciet geformuleerd worden in poetical gedichten, manifesten en dergelijke; (d) impliciete versimmanente poetica: literatuuropvattingen die impliciet blijken uit de literaire praktijk. Al te vaak wordt deze laatste soort verwaarloosd binnen het poetica-onderzoek, omdat ze de meest ontoegankelijke soort poetica is. Toch is ze de meest betrouwbare vorm aangezien ze het dichtst bij de literatuur zelf staat en ze meestal niet, zoals vaak het geval is bij de drie andere soorten poetica's, in een polemische of strategische context gebruikt wordt. (Sötemann 1985: 58-60)

Gebaseerd op:

- Dorleijn en Van Rees 1994
- Dorleijn 1992
- Sicking en van Boven 1992
- Söttemann 1985

Twee verschillende benaderingen

1.2 Poetica-onderzoek: de reconstructiebenadering en de institutionele benadering

Poetica-onderzoek kan in twee soorten benaderingen onderverdeeld worden: de reconstructiebenadering en de institutionele benadering. De eerste benadering heeft tot doel literatuuropvattingen te reconstrueren en te systematiseren. Hierbij baseert men zich op uitspraken in interviews en debatten (versexterne poetica), poetische geschriften (expliciet versimmanente poetica) en “zuiver” literaire teksten (impliciet versimmanente poetica).

Een klassiek voorbeeld van de reconstructiebenadering vormt het poeticamodel van Abrams (ontwikkeld in zijn *Theories of Poetry*). Dit model is op vier coördinaten gebaseerd, ook wel de “vier coördinaten van kunsttheorie” genoemd: kunstenaar/auteur-werk/tekst, werk/tekst-publiek, werk/tekst-werkelijkheid en werk/tekst op zich. Aan elk van deze coördinaten koppelde hij een bepaalde literaturopvatting. Zo onderscheidde hij (a) de expressieve zuil (auteur-tekst), waarin het literaire werk in de eerste plaats gezien wordt als het resultaat van het creatieve proces, (b) de pragmatische zuil (auteur-publiek), waarin het literaire werk vooral een middel is tot een bepaald doel en waarbij het succes van het werk afgemeten wordt aan de mate waarop dat doel is bereikt, (c) de mimetische zuil (tekst-werkelijkheid), waarin het literaire werk zo getrouw mogelijk de werkelijkheid moet weergeven en (d) de autonomistische zuil (tekst op zich), waarin het literaire werk gezien wordt als een op zichzelf staand artefact. Op die manier werden literaturopvattingen systematisch gekarakteriseerd. (Dorleijn en Van Rees 1994: 91-92) (Sötemann 1985: 98)

De reconstructiebenadering gaat er met andere woorden van uit dat de waarde van een literaire werk in dat werk zelf besloten ligt. Het is precies op dit punt dat ze fundamenteel verschilt van de institutionele benadering. Die benadering “gaat uit van de aanname dat de specifieke aard die aan literatuur en kunst wordt toegekend de resultante is van de interactie tussen (literaire) instituties die het literaire veld vormen” (Dorleijn en van Rees 1994: 91). De literaire waarde van een kunstwerk is met andere woorden een sociale constructie. Vandaar dat de institutionele benadering van literatuur kan omschreven worden als een *sociologische* benadering van literatuur. Binnen deze benadering wordt de verhouding tussen de verschillende leden en instituties binnen het literaire veld onderzocht om zo na te gaan hoe deze invloed heeft op de materiële productie van literaire werken en de toekenning van literaire waarde¹. Instituties binnen het literaire veld zijn (a) uitgeverijen: daar wordt bepaald welke boeken gepubliceerd worden, (b) de literatuurkritiek: die velde een oordeel over boeken en kan zo auteurs maken of kraken, (c) de media in het algemeen: zij geven bepaalde auteurs

¹ Wat Bourdieu “de symbolische productie van literaire werken” noemt: zie ook 1.3.5

extra aandacht, (d) het (literatuur)onderwijs: daar worden ideeën over literatuur doorgegeven. De theorie van de Franse (cultuur-)socioloog Pierre Bourdieu over de kunstwereld vormde de aanzet van de institutionele benadering binnen het poëticaal onderzoek.

Gebaseerd op:

- Dorleijn en Van Rees 1994
- Sötemann 1985

“Alleen al de bedoeling om de wetenschap van het sacrale te bedrijven heeft iets heiligschennends”

1.3 Bourdieu, de vader van het institutioneel onderzoek

1.3.1 Bourdieus relativisme: tegen de sacralisering van kunst

Bourdieu's opzet is vastgeroeste barrières tussen verschillende onderzoeksdomeinen te doorbreken om zo alles onder te brengen in een “algemene veldtheorie”. Hierbij vormt de kunstwereld een niet zonder slag of stoot te overwinnen obstakel. De visie dat kunst een uitzonderlijke onderneming is, overheerst er namelijk en die autonomie mag niet zomaar bezoedeld worden door de “gewone wetenschap”. “Alleen al de bedoeling om de wetenschap van het sacrale te bedrijven heeft iets heiligschennends” (Bourdieu 1994: 225-226). Een wetenschappelijke analyse zou afbreuk doen aan het esthetisch genoeg en zou bij voorbaat gedoemd zijn te mislukken aangezien kunst een ongrijpbaar en onverklaarbaar iets is. Zo ziet Bourdieu het echter niet. Volgens hem kan “de wetenschappelijke analyse van de sociale voorwaarden van de productie en receptie van kunstwerken de literaire ervaring ... juist ... verheven” (Bourdieu 1994: 15) en tegen het zogenaamde onverklaarbare van kunst werpt hij een uitspraak van Kant op: “Naar onze mening past het de mens te veronderstellen dat er iets onkenbaars bestaat, maar dient hij aan zijn onderzoek geen grenzen te stellen” (geciteerd in: Bourdieu 1994: 13). (Bourdieu 1994: 11-16, 225-226)

Aldus ging hij in tegen de traditionele omgang met kunst en koos voor een *normale* omgang. Kunst werd van zijn pied-de-stal gehaald. Hoewel de visie van kunst als hoger goed de vanzelfsprekendheid zelve lijkt, zijn er weinig gefundeerde argumenten te vinden die deze visie kunnen staven. Een aspect ervan is “het geloof in het scheppend genie” (Bourdieu 1994: 227): de kunstenaar als unieke persoonlijkheid, het genie dat van jongsaf voorbestemd was een genie te worden. Door de aandacht te vestigen op de halfgodelijke kwaliteiten van de kunstenaar, worden aspecten als zijn positie in de kunstwereld en de factoren die dergelijk ideaalbeeld bepaald hebben, verwaarloosd, terwijl het daar volgens Bourdieu nu net om gaat. (Bourdieu 1994: 225-228)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1994

1.3.2 De kernbegrippen: veld, kapitaal en habitus

1.3.2.1 Veld

Een veld kan omschreven worden als een *wereld*. De kunstwereld bijvoorbeeld heet in Bourdieus terminologie “het artistieke veld”, de literaire wereld “het literaire veld”. Het gaat om “relatief autonome sociale universa die werken volgens een onherleidbare eigen logica”, netwerken van “objectieve relaties tussen objectief gedefinieerde posities die dwang uitoefenen op de actoren die deze posities bekleden” (Bourdieu 1989: 12). (Bourdieu 1989: 12-14)

Er bestaan wetten die gelden voor alle velden, de zogenaamde *algemene veldwetten*. Een eerste wet is dat elk veld zijn eigen inzetten en belangen heeft. “Een veld werkt alleen als er iets op het spel staat en mensen bereid zijn het spel te spelen ...” (Bourdieu 1989: 172). Een tweede wet is dat de structuur van een veld bepaald wordt door de verdeling van het kapitaal over de verschillende actoren en instellingen. Een dergelijke structuur zorgt ervoor dat een veld het strijdperk vormt van een constant gevecht om de macht en bijgevolg ook erg onderhevig is aan veranderingen. Een derde wet is dat de machtigsten (of *kapitaalkrachtigsten*²) er eerder conservatieve strategieën op na zullen houden, terwijl de leden met minder macht (meestal zijn dit de nieuwkomers) neigen naar progressieve strategieën. Een vierde wet is dat de leden van een veld altijd bepaalde vooronderstellingen aanvaarden die het bestaan van dat veld garanderen. Er is een objectieve *medeplichtigheid*: elke actor gelooft in de waarde van dat bepaalde spel dat in een veld wordt gespeeld en zet er zich ook voor in. Dit heeft tot gevolg dat “in iedere speelhandeling de gehele geschiedenis van het veld, zijn totale verleden aanwezig [is]” (Bourdieu 1989: 174). Een kunstenaar die de spelregels van het artistieke veld op de korrel neemt in zijn werk bijvoorbeeld (zoals Marcel Duchamp), toont op die manier de geschiedenis en de problematiek van dat veld. (Bourdieu 1989: 171-178)

1.3.2.2 Kapitaal

Het begrip “kapitaal” wijst op een specifieke vorm van macht die de actoren in een veld kunnen verwerven. Het bezit van of het gebrek aan een bepaalde vorm van kapitaal zorgt ervoor dat de kansen op succes in het maatschappelijke leven verhoogd dan wel verminderd worden. Kapitaal kent drie verschijningsvormen: cultureel kapitaal, economisch kapitaal en sociaal kapitaal.

Cultureel kapitaal kan op zijn beurt onder drie gedaantes voorkomen: in belichaamde staat, in geobjectiveerde staat en in geïnstitutionaliseerde staat. Cultureel kapitaal in belichaamde staat is die

² Zie 1.3.2.2

vorm van cultureel kapitaal die een bepaalde actor in een veld zich heeft toegeëigend en tot een deel van zijn persoonlijkheid is geworden. Die toe-eigening vooronderstelt een bepaalde verwervingsduur en het vermogen tot toe-eigening. Cultureel kapitaal in belichaamde staat is een heel vluchtige vorm van kapitaal omdat het afhankelijk is van de persoon van de bezitter: verliest de bezitter bijvoorbeeld zijn geheugen, dan gaat ook zijn belichaamd culturele kapitaal onherroepelijk verloren. Het bezit van cultureel kapitaal in belichaamde staat biedt aan de bezitter voordelen indien het een bepaalde schaarstewaarde heeft. Dit is de zogenaamde logica van de distinctie. Er is ook een duidelijke connectie tussen deze vorm van kapitaal en economisch kapitaal. Kinderen van rijke ouders bijvoorbeeld krijgen meestal meer tijd om zich te vormen dan kinderen van minder rijke ouders. Over het algemeen is time dus niet alleen money, maar is money ook time. (Bourdieu 1989: 122-128)

Cultureel kapitaal in geobjectiveerde staat is het cultureel kapitaal dat tot een object in de werkelijkheid is gemaakt, tot een cultuurobject (een boek bijvoorbeeld of een machine). De toe-eigening ervan kan op twee manieren gebeuren: materieel of symbolisch, waartoe respectievelijk economisch kapitaal en cultureel kapitaal in belichaamde staat noodzakelijk zijn. Wanneer je een roman *koopt*, eigen je je op materiële wijze cultureel kapitaal in geobjectiveerde staat toe, wanneer je de roman ook *begrijpt*, eigen je je op symbolische wijze cultureel kapitaal in geobjectiveerde staat toe. Deze vorm van cultureel kapitaal “draagt alle kenmerken van een autonoom en inwendig samenhangend universum” (Bourdieu 1989: 130). Denk maar aan de visie van het kunstwerk als een op zichzelf staande entiteit, die de autonomistische literatuuropvatting postuleert. (Bourdieu 1989: 128-130)

Cultureel kapitaal in geïnstitutionaliseerde staat is cultureel kapitaal dat geobjectiveerd werd in de vorm van titels en diploma's. In tegenstelling tot cultureel kapitaal in belichaamde staat is dit soort kapitaal niet gebonden aan de persoon van de drager. Soms kan het zelfs los staan van de andere vormen van geïnterioriseerd cultureel kapitaal die de drager bezit. Ook hier is de link met economisch kapitaal duidelijk: cultureel kapitaal in geïnstitutionaliseerde staat garandeert vaak economisch kapitaal (het bezit van een diploma bijvoorbeeld is een groot voordeel bij het zoeken naar werk) en vice versa (een kind van rijke ouders kan gaan studeren en zal bijgevolg een diploma behalen, wat minder evident is voor een kind van arme ouders). (Bourdieu 1989: 130-131)

Bourdieu definieert het begrip “sociaal kapitaal” als volgt:

... het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen dat voortvloeit uit het bezit van een meer of minder geïnstitutionaliseerd duurzaam netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid ... dat elk van zijn leden de ruggesteun geeft van het collectieve kapitaalbezit, een 'geloofsbrief' die hen in de ruime zin des woords kredietwaardig maakt. (Bourdieu 1989: 132)

Het gaat met andere woorden om het belang van de mensen met wie je omgaat en met wie je op een of andere manier verbonden bent (familie, club, partij, etc.). Het sociale kapitaal dat je bezit, stijgt naarmate er meer mensen tot die groep behoren en naarmate het kapitaal van elk van de groepsleden groter is. De verwerving van deze vorm van kapitaal is gebaseerd op investeringsstrategieën (een kennissenkring opbouwen en onderhouden) die het de actor mogelijk maken gebruik te maken van zijn relaties. Dit vergt opnieuw veel tijd, wat op zijn beurt weer economisch kapitaal vergt. (Bourdieu 1989: 132-135)

Een belangrijk verschijnsel met betrekking tot sociaal kapitaal is het verschijnsel van *delegatie en representatie*: een persoon wordt uitgekozen de groep te vertegenwoordigen en in naam van de groep te spreken. Het gaat dus om een vorm van transsubstantiatie, door Lodewijk de veertiende uitgedrukt met de woorden “l’Etat c’est moi”. Aan de ene kant heeft die gedelegeerde macht over de groep, maar aan de andere kant heeft de groep ook macht over hem, aangezien hij zonder de groep die macht niet zou bezitten. (Bourdieu 1989: 135-137)

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat economisch kapitaal de basis vormt van de andere soorten kapitaal. Paradoxaal genoeg, zijn de effecten van cultureel en sociaal kapitaal het grootst wanneer hun afhankelijkheid van economisch kapitaal het meest verdoezeld wordt. Een simpel voorbeeld illustreert dit. Wanneer je tegen een vriend zegt dat je hem wel heel graag mag omdat hij goede connecties heeft om jou aan een job te helpen, zal dat minder goede (om niet te zeggen desastreuze) gevolgen hebben voor je toekomst dan als je hem zegt dat je hem mag omwille van zijn persoonlijkheid. (Bourdieu 1989: 137-141)

Tot slot wil ik nog wijzen op het feit dat wanneer een vorm van kapitaal wordt omgezet in een andere er een wet van behoud optreedt die stelt: “de winst op een terrein houdt altijd een verlies in op een ander terrein”. Bij het opbouwen van sociaal kapitaal bijvoorbeeld (het onderhouden van een relatie bijvoorbeeld) gaat er onvermijdelijk economisch kapitaal (tijd) verloren. (Bourdieu 1989: 138)

1.3.2.3 Habitus

Het begrip “habitus” wijst op de geïnterioriseerde kennis van de veldmechanismen (“de regels van het spel”) die in de vorm van schema’s wordt opgeslagen. Habitus maakt het de leden van een veld mogelijk de geïnterioriseerde veldstructuren te reproduceren, aan de hand van verschillende strategieën. Zodoende is er tussen veld en habitus een wederzijdse link: de habitus is de interiorisatie van de structuur van het veld, maar is ook de noodzakelijke voorwaarde voor het (voort)bestaan van het veld. (Bourdieu 1989: 13-14)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1989

1.3.3 De economische rationaliteit van kunst

Het artistieke veld bestaat uit twee subvelden die van elkaar verschillen door hun verschillende omgang met de economie: het brede circuit en het smalle circuit. Het brede circuit wordt ook *champ de production élargie* “veld van de korte productiecyclus” genoemd, het smalle circuit *champ de production restreinte* “veld van de lange productiecyclus”. De lengte van de productiecyclus is namelijk de belangrijkste indicatie of een werk of auteur of onderneming tot het brede dan wel het smalle circuit behoort. In het brede circuit worden de producten vroegtijdig aangepast aan de vraag, wat in een korte productiecyclus resulteert; in het smalle circuit worden grotere risico's genomen door geen rekening te houden met de vraag van de massa en door enkel te mikken op winst op lange termijn, vandaar “lange productiecyclus”. (Bourdieu 1994: 175-180)

Het smalle circuit wordt gekenmerkt door een ontkenning van de economie, een afwijzing van het commerciële, terwijl het brede circuit juist steunt op de economie en het commerciële. Het anti-economische van het smalle circuit, het subveld van de Kunst met grote K, is te verklaren door zijn (relatieve) autonomie, “de fundamentele afzonderlijkheid van het moderne culturele bedrijf” (Pelckmans 2001: 5). Die autonomie is er gekomen door een stijging van de alfabetisatie en het gebruik van nieuwe, goedkope druktechnieken. Die leidden tot een grotere productie voor een groter aantal mensen, waardoor de afstand tussen auteurs en hun publiek groter werd. Dit werkte het *autisme* van (een deel) van het artistieke veld in de hand: kunstenaars gingen zich richten naar een publiek van specialisten en collega's. Pas op lange termijn konden en kunnen de werken van deze kunstenaars aanslaan bij het grote publiek. Er is met andere woorden een “temporele discrepantie tussen vraag en aanbod” (Bourdieu 1994: 108). (Bourdieu 1994: 107-112) (Pelckmans 2001: 5-7)

Een “product” afkomstig uit het *champ de production restreinte* kan op termijn ofwel tot een eendagsvlieg worden ofwel tot een klassieker, een bestseller op lange termijn. Zodoende zijn er in het artistieke veld drie soorten “producten” voor handen: nieuwe producten, voorlopig zonder economische waarde, oude producten, die definitief zonder waarde blijven en antieke of klassieke producten, die economische waarde verkregen hebben na verloop van tijd. (Bourdieu 1994: 180-196)

Zoals gezegd wordt in het smalle circuit de economische factor doodgezwegen. Dit betekent echter niet dat de economie genegeerd wordt. Het is juist de ontkenning, of misschien beter: de verdringing, van de economie en van commerciële belangen die er voor zorgt dat de leden van dit

subveld op termijn economische winst maken. Voorwaarde daarvoor is dat ze erin geslaagd zijn naam te maken, dat ze met andere woorden symbolisch kapitaal (oftewel: artistiek prestige) hebben vergaard. Het symbolisch kapitaal wordt dan na een tijd in economisch kapitaal omgezet en wel wanneer een kunstwerk de status van klassieker heeft bereikt. “De beloning wordt noodzakelijkerwijs uitgesteld” (Bourdieu 1994: 247). Dit alles noemt Bourdieu “de economische rationaliteit van de kunst”. De ontkenning van de economie is dus geen vorm van belangeloosheid, noch een vorm van hypocrisie: het is een specifieke wet van dit subveld van het artistieke veld die personen, willen ze in die wereld meedraaien, moeten respecteren. (Bourdieu 1989: 246-249)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1989
- Bourdieu 1994
- Pelckmans 2001

1.3.4 De noodzaak van onderscheiding

In het *champ de production restreinte* geldt ook nog een andere wet: de wet van de distinctie, een wet van actie en reactie. In het artistieke veld is elke handeling van een kunstenaar eigenlijk een reactie op (een) voorgaande kunstenaar(s). Kunsthistorici denken inderdaad in termen van een opeenvolging van generaties, waarbij elke stroming er als een reactie op (vaak een verzet tegen) de voorgaande stroming is gekomen. (Bourdieu 1994: 157-159)

Deze wet hangt samen met de specifieke machtsstrijd in het artistieke subveld van de korte productiecycclus. Die strijd bestaat uit een constant conflict tussen de gevestigde waarden die hun visie op de kunst zouden willen blijven handhaven en hun geprivilegeerde positie behouden en de nieuwkomers die ingaan tegen de visie op kunst van de gevestigde waarden (de *doxa*) door een nieuwe kijk op kunst te postuleren. Het initiatief tot die strijd wordt altijd door de nieuwkomers genomen, die meestal de strategie van “de terugkeer naar de bron” hanteren. (Bourdieu 1989: 171-174)

Winnen de nieuwkomers de strijd, dan doet er zich een verschuiving voor in het artistieke veld: “elke artistieke handeling die geschiedenis schrijft en een nieuwe positie in het veld bezet [doet] de hele reeks eraan voorafgaande artistieke handelingen een plaats ‘opschuiven’” (Bourdieu 1994: 197). De verschuiving bestaat echter niet alleen uit een verandering van de structuur van het veld, maar ook uit een verandering van de “smaak”, dit wil zeggen “systemen van voorkeuren die hun concrete uitdrukking vinden in consumptieve keuzen” (Bourdieu 1994: 197). (Bourdieu 1994: 196-198)

Dergelijke verandering is echter enkel mogelijk als de interne verandering samengaat met een externe verandering. De belangrijkste externe verandering die zich kan voordoen, is een stijging van het aantal geschoolden, wat enerzijds een toename van het aantal producenten met zich meebrengt en anderzijds een uitbreiding van het lezerspubliek. Omgekeerd hangt ook de aftakeling van een bepaalde stroming samen met externe veranderingen. (Bourdieu 1994: 159-160)

De “retoriek van de breuk” (Pelckmans 2001: 6) geldt als een structurele verplichting in het artistieke veld. Ze is ook de verklaring voor het feit dat in moderne kunst zo vaak wordt teruggegrepen naar voorgaande stijlen: aangezien er altijd met iets nieuws op de proppen moet worden gekomen, raakt dat nieuwe op den duur op en worden andere stijlen dus maar *gerecycleerd*. Dit maakt moderne kunst ook zo onbegrijpelijk voor leken. “Die [de leken] missen altijd het wezenlijke, namelijk de hele verzameling interacties en wederzijdse betrekkingen waarvan het kunstwerk stilzwijgend de sporen draagt” (Bourdieu 1994: 198). (Bourdieu 1994: 196-198)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1989
- Bourdieu 1994
- Pelckmans 2001

1.3.5 Het beelvormingsproces

De notie van het beeldvormingsproces – in Bourdieus termen: “productie van geloof” – is een van de belangrijkste uit Bourdieus kunsttheorie. Het gaat om het proces waarin kunst gepromoveerd wordt tot iets uitzonderlijks, waarin kunst op zijn sokkel geplaatst wordt. Het “geloof” dat geproduceerd wordt, bestaat uit meerdere aspecten:

geloof in de symbolische meerwaarde van kunst; geloof in de consacrerende en legitimerende activiteiten van critici en kunstkenneren; geloof in het kunstproducerende talent van deze of gene kunstenaar; geloof in de verheffende, en tevens distinguerende functie van omgang met kunst (Dorleijn en Van Rees 1994: 105).

Zoals ik al heb aangegeven in 1.3.1, is het voornamelijk dit geloof in de (meer)waarde van kunst die een goede wetenschappelijke studie in de weg staat.

Waar komt de waarde van een kunstwerk nu vandaan? Volgens het traditionele beeld zou de bron de kunstenaar zelf zijn, het scheppende genie. De kunstenaar zou dus *inherent* waardevolle werken produceren. Een andere visie is dat de kunsthandelaar de persoon is die het kunstwerk zijn waarde verleent. Het lijkt logisch aangezien hij diegene is die kunstenaars ontdekt, hen onder zijn

hoede neemt en ervoor zorgt dat hun producten op de markt worden gebracht. Maar hij is meer: hij is tevens diegene die zijn symbolisch kapitaal op het spel zet, teneinde dat van de kunstenaar onder zijn hoede te vergroten. Maar: wie of wat verleent die macht aan de kunsthandelaar? Al vlug blijkt dat de zoektocht naar een “eerste begin” tot niks leidt, aangezien iedereen in relatie staat met iedereen in het artistieke veld en ze allemaal *deels* lijken bij te dragen tot het proces van waardebepaling. (Bourdieu 1994: 205-208)

Volgens Bourdieu is de bron van de waardebepaling dan ook te vinden in het artistieke veld zelf, dat wil zeggen in de onderlinge relaties tussen de verschillende personen en instituties die dit veld uitmaken. Hier transcendeert het kunstwerk zijn materialiteit en wordt het tot een sacraal object. De mogelijkheid daartoe steunt volgens Bourdieu op “een goed gefundeerde misleiding, een legitieme, collectief miskende en daardoor erkende vorm van machtsmisbruik” (Bourdieu 1994: 208). Dit geloof, door alle leden van het artistieke veld gehuldigd, die de oorsprong vormt van de waarde van een kunstwerk en van de kunst zelf, wordt door Bourdieu *illusio* genoemd. Het is met andere woorden de instemming met de regels en de waarde van het spel, zoals dat in het artistieke veld wordt gespeeld. (Bourdieu 1994: 208-213)

Typerend voor het beeldvormingsproces is het verschijnsel van *orkestratie*: bij de creatie van het beeld over een kunstwerk of over kunst in het algemeen worden oordelen op elkaar afgestemd. In het geval van literatuur bijvoorbeeld, laat de literatuurbeschouwer zich hierbij zowel door eerdere kritieken van collega’s leiden als door uitspraken van de auteurs zelf³. (Dorleijn en Van Rees 1994: 97-98) (Van Boven 1996: 221)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1989
- Bourdieu 1994
- Dorleijn en Van Rees 1994
- Van Boven 1996

De discrepantie tussen theorie en praktijk

1.4 Problemen bij poetica-onderzoek

³ Zie ook 1.6.3

1.4.1 Problemen bij de reconstructiebenadering

In het artikel *Zeggen en doen is twee* geven Sicking en Van Boven drie probleemgebieden aan met betrekking tot reconstructief poetica-onderzoek, die alledrie te maken hebben met een discrepantie tussen de woorden en daden van auteurs.

Een eerste probleem is het feit dat auteurs niet altijd doen wat ze zeggen. Vooral uitspraken van nieuwkomers in het literaire veld moeten met een korrel zout genomen worden. Vaak doen deze overdreven uitspraken om opgemerkt te worden en beschouwd te worden als een vernieuwer. Wanneer ze het dan eenmaal gemaakt hebben in de literaire wereld, blijkt vaak dat hun literaire praktijk niet zo vernieuwend is als kon opgemaakt worden uit hun uitspraken. (Sicking en Van Boven 1993: 12-14)

Anderzijds zeggen auteurs ook niet altijd wat ze doen. Al dan niet bewust, zwijgen ze dan over vernieuwende aspecten van hun werk. De reden daarvoor is volgens Sicking en Van Boven dat “auteursuitspraken ... vaak meer bepaald zijn geweest door traditionele strijdvragen dan door een evenwichtige bezinning op breed front.” (1993: 15) (Sicking en Van Boven 1993: 14-18)

Een laatste probleem is dat onderzoekers van literatuuropvattingen auteurs die zelden of nooit uitspraken hebben gedaan of teksten hebben geschreven over hun literaturopvatting, noodgedwongen links moeten laten liggen. Dit heeft vaak tot gevolg dat deze auteurs de (literatuur)geschiedenisboekjes niet halen. (Sicking en Van Boven 1993: 18-20)

Gebaseerd op:

- Sicking en Van Boven 1993

1.4.2 Problemen bij de institutionele benadering

Het grote probleem bij het toepassen van de institutionele benadering is dat het door Bourdieu ontworpen theoretisch kader in de praktijk moeilijk hanteerbaar is. Zo blijven vele van de door hem geïntroduceerde begrippen steken in een metaforisch niveau. De omvang van iemands cultureel kapitaal is bijvoorbeeld heel moeilijk na te gaan. Van Boven wijst in het artikel *Institutionele literatuursociologie en genderstudies* ook op de vaagheid van begrippen als “habitus” en “dispositie”. (Van Boven 1996: 221-223)

Een tweede punt van kritiek is dat Bourdieus stellingen empirisch onvoldoende bewezen zijn. Het gaat dus eerder om hypothesen dan om reeds in de werkelijkheid vastgestelde fenomenen. Van

Rees en Dorleijn wijzen er bijvoorbeeld op dat in werkelijkheid het verschil tussen het *champ de production élargie* en het *champ de production restreinte* niet zo absoluut is als Bourdieu laat uitschijnen. (Dorleijn en Van Rees 1994: 103-110)

Verder moet er ook op gewezen worden dat de bepalende rol die Bourdieu toekent aan de distinctiedrift (oftewel: de noodzaak van onderscheiding) overdreven is. Er zijn nog andere motieven voor deelname in het culturele veld: zelfexpressie bijvoorbeeld, om er maar een te noemen. Ook Van Boven bekritiseert de al te cynische houding van Bourdieu en wijst er op dat met name de groepsvorming door auteurs niet altijd een strategische zet is, maar dat ook gelijkgezindheid daarbij een rol speelt. Zo maakt ze duidelijk dat bij elke handeling in het literaire veld ook *inhoudelijke* belangen meespelen. Dit kan meteen gelden als een algemene kritiek op Bourdieu: inhoudelijke aspecten worden door hem al te vaak opzijgeschoven. (Van Boven 223-225)

Gebaseerd op:

- Dorleijn en Van Rees 1994
- Van Boven 1996

De eigenlijke complementariteit van beide benaderingen

1.5 Pleidooi voor de integratie van de twee benaderingen in poetica-onderzoek

Traditioneel worden de uitgangspunten van beide benaderingen als onverzoenbaar beschouwd. Nochtans kunnen vele van de hier boven geschetste problemen vermeden worden als een combinatie van de reconstructiebenadering en de institutionele benadering gehanteerd wordt. Beide benaderingen zijn dus feitelijk complementair. De reconstructiebenadering is gericht op de reconstructie en systematisering van literatuuropvattingen. Hierbij wordt vooral uitgegaan van tekstinterpretatie. De institutionele benadering daarentegen onderzoekt de verhouding tussen de verschillende leden en instituties binnen het literaire veld die de materiële en symbolische productie van literaire werken verzorgen. Deze benadering wordt als objectiever beschouwd omdat ze zou uitgaan van objectief gedefinieerde posities in het literaire veld. In de praktijk zijn die posities echter soms moeilijk objectief te definiëren. De combinatie van beide soorten poetica-onderzoek nu levert omvattender en betrouwbaarder conclusies op.

In *Literatuuropvattingen in het literaire veld: over de integratie van twee benaderingen* pleiten Dorleijn en Van Rees voor de aanname van een metastandpunt ten opzichte van literatuuropvattingen binnen het poetica-onderzoek. Me dunkt dat dat inderdaad als doel voorop moet worden gesteld. Binnen poetica-onderzoek vormen literatuuropvattingen het studie-object en het lijkt me logisch dat daarbij afstand moet worden genomen van de eigen literatuuropvatting. De onderzoeker moet bij dit soort onderzoek dus in de eerste plaats een deelnemer zijn van het *wetenschappelijk* veld. Dit betekent voor mij echter niet dat een literatuurwetenschapper geen lid van het literaire veld kan of mag zijn (zoals Dorleijn en Van Rees beweren), zolang hij bij zijn onderzoek maar abstractie doet van zijn positie in dat veld. (Dorleijn en Van Rees 1994: 91-94)

Volgens Heynders is dit “een eenzijdig uitgangspunt dat fundamenteel inhoudelijk en interpretatief tekst-onderzoek bij voorbaat uitsluit” (1995: 4). Ik zie niet in waarom dat waar zou zijn. Een onderzoeker naar literatuuropvattingen kan toch perfect een tekst analyseren zonder daarbij te steunen op *zijn* opvattingen over hoe literatuur *zou moeten zijn*? Het *prescriptieve* karakter van de eigen literatuuropvattingen maakt dat ze niet gehanteerd mogen worden bij *descriptief* onderzoek. Dergelijk standpunt betekent niet dat “een subjectieve inbreng van de lezer” (Heynders 1995: 4) of “persoonlijke associaties” (Heynders 1995: 4) compleet uit den boze zijn. (Heynders 1995: 4)

Bij de combinatie nu van de reconstructiebenadering en de institutionele benadering zou moeten gelden dat het aandeel van elk fifty-fifty is. Dat is niet de mening van Van Rees en Dorleijn. Volgens hen “[betekent] complementariteit ... dat kennis van het institutioneel kader waarbinnen een literatuuropvatting werd ontwikkeld zinvol is voor de reconstructie ervan” (Dorleijn en Van Rees 1994: 99). Alle aandacht gaat dus naar de institutionele benadering, waarbij het tekstinterpretatieve aspect van de reconstructiebenadering naar de achtergrond verschuift. Het is belangrijk voor ogen te

houden dat de standpunten van de institutionele benadering niet verabsoluteerd mogen worden. Zo worden literatuuropvattingen niet enkel als instrumenten in de beeldvorming gehanteerd. Hierbij sluit ik me aan bij Heynders die stelt:

...Van Rees en Dorleijn zien wel over het hoofd dat er een belangrijke literatuuropvattingvormende activiteit aan dergelijke programma's en manifesten vooraf gaat: het schrijven van een werk al of niet in reactie op het schrijven van andere auteurs. De literatuuropvatting wordt in eerste instantie aan de schrijftafel gecreëerd in de vorm van proza of poëzie en niet onmiddellijk als strategisch middel in actie gezet. (1995: 7-8)

(Heynders 1995: 7-8) (Dorleijn en Van Rees 1994: 98-99)

Zodoende moet een evenwicht gevonden kunnen worden tussen inhoudelijke en institutionele elementen. Onderzoek dat louter gebaseerd is op de reconstructiebenadering wordt al gauw te subjectief, terwijl onderzoek dat louter gebaseerd is op de institutionele benadering teveel "aan de 'buitenkant' van de 'symbolische productie'" (Van Rees en Dorleijn 1994: 106) blijft en zo een te cynisch beeld oplevert van het literaire veld. Zoals Van Rees en Dorleijn ook stellen, kan een combinatie van beide benaderingen ervoor zorgen dat problemen die zich stellen bij het aanwenden van een van beide benaderingen, verdwijnen. Bij de interpretatie bijvoorbeeld van tegenstrijdige uitspraken van een auteur, kan de machtsstrijd binnen het literaire veld als een aspect binnen die interpretatie gelden. Binnen het klassieke reconstructiemodel worden dergelijke uitspraken al te vaak "geïsoleerd van de polemische en strategische context en opnieuw geïnterpreteerd" (Dorleijn en Van Rees 1994: 101). Anderzijds kan een literaturopvatting nooit louter op basis van institutionele gegevens gereconstrueerd worden. Opnieuw met Heynders:

...je kunt constateren [op basis van institutionele factoren] dat Ter Braak een tweeslachtige houding aannam ten opzichte van Elsschot, dat Du Perron op verschillende plaatsen tegenstrijdige uitspraken deed over zijn waardering van Leopold, maar daarmee heb je nog niets anders gereconstrueerd dan een bepaalde gang van zaken die zich op een bepaald moment voordeed. Dit lijkt op de reconstructie die de detective maakt van de omstandigheden waaronder de moord plaatsvond, maar is geen reconstructie van de literaturopvattingen van respectievelijk Ter Braak en Du Perron. (1995: 14)

(Dorleijn en Van Rees 1994: 99-110) (Heynders 1995: 14)

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat poetica-onderzoek, en bij uitbreiding literatuurwetenschap, nooit wetenschappelijk zal zijn op de manier waarop onderzoek naar celdeling bijvoorbeeld wetenschappelijk is. Het gaat om teksten, opvattingen en die zijn nu eenmaal moeilijk te onderzoeken omdat ze vaak niet eenduidig zijn. Toch vind ik dat geen

reden om zomaar met uitspraken als “Wie is in deze tijd nog een ‘objectief deskundige’? Niemand.” (Heynders 1995: 11) te strooien. Er kan wel degelijk een hogere graad aan objectiviteit bereikt worden binnen poetica-onderzoek, precies door interpretatief tekstonderzoek te combineren met institutioneel onderzoek. (Heynders 1995: 11)

Gebaseerd op:

- Dorleijn en Van Rees 1994
- Heynders 1995

Over intellectuels-journalists, scoops en orkestratie

1.6 Literatuuropvattingen van een tijdschrift

1.6.1 Inleiding

Hoe kan poetica-onderzoek zich nu toespitsen op de literatuuropvattingen van een tijdschrift? Bourdieus theorie over het journalistieke veld (1.6.2) en over de literatuurkritiek (1.6.3) kan enkele aanzetten geven.

1.6.2 Bourdieus theorie over het journalistieke veld

Bourdieu heeft het in zijn *Sur la télévision suivi de L'emprise du journalisme* over de toenemende invloed van de markt en de politiek op het journalistieke veld en via dit veld op de andere velden. De autonomie van een journalist is dus altijd beperkt en hangt daarnaast af van de volgende *interne* factoren: (a) het aantal potentiële werkgevers; (b) de positie van de krant of het tijdschrift tussen de intellectuele en de commerciële pool; (c) zijn positie bij de krant of het tijdschrift; (d) zijn vermogen om autonoom informatie weer te geven. (Bourdieu 1996: 79-80)

Het onderscheid tussen commerciële bladen of “sensatiebladen” en intellectuele of objectieve bladen is heel belangrijk binnen het journalistieke veld, te vergelijken met het onderscheid tussen het *champ de production élargie* en het *champ de production restreinte* binnen het literaire veld. Het verschil met het literaire veld is echter dat de invloed van de markt op dit veld veel groter is. Vandaar de vaak grote toegevingen aan het publiek (Bourdieu geeft het voorbeeld van gangbare uitdrukkingen als “hou het kort en simpel” – Bourdieu 1996: 85). De autonomie van het journalistieke veld is met andere woorden beperkt. Door die aantasting van de autonomie van het journalistieke veld, wordt ook de autonomie van velden van culturele productie bedreigd. Concreet: in het journalistieke veld neigt men er naar de positie te verstevigen van die leden en instituties van andere velden die tot de commerciële pool behoren. Daarin spelen de zogenaamde “intellectuels-journalists” (Bourdieu 1996: 89) een belangrijke rol. Deze bevinden zich in een schemerzone tussen het journalistieke en het intellectuele veld door de specifieke eisen van beide velden te ontwijken. Zij prijzen middelmatige producten aan, om zo zowel aan de intellectuele als aan de commerciële eis te voldoen. Dit heeft zowel effect op het publiek als op de productie van culturele goederen. (Bourdieu 1996: 80-90)

Een andere beperking vormt de strijd om de *scoop*. Deze strijd blijft vaak intern: gewone lezers gaan meestal geen vergelijkende studie uitvoeren over “wie er nu wel eerst was”. Het gevolg van deze strijd is een constante controle van de concurrentie. Een krant of tijdschrift zal zo altijd profiteren van enerzijds de fouten gemaakt door de concurrentie (door er bijvoorbeeld in hun artikelen ruimschoots aandacht aan te besteden), anderzijds van behaalde successen van de concurrentie (door bijvoorbeeld een door de concurrentie “ontdekt” onderwerp nog dieper te gaan uitspitten). Deze controle werkt “de uniformiteit van het aanbod” (Bourdieu 1996: 87 – mijn vertaling) in de hand.

Journalisten kijken als het ware af van elkaar, waardoor de informatie die ze brengen opvallend gelijkaardig is. Dit verschijnsel noemt Bourdieu “orkestratie”⁴. (Bourdieu 1996: 90-95)

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1996

1.6.3 Bourdieus theorie over de literatuurkritiek

Bij het lezen van recensies van een bepaalde criticus, krijg je vaak het gevoel dat de criticus schrijft wat zijn publiek wil horen, dat er met andere woorden een bewuste aanpassing is van het aanbod aan de vraag. Dit is volgens Bourdieu echter een vertekend beeld, waaraan de homologie van de positie van critici in het intellectuele veld en de positie van het publiek in het veld van de macht ten grondslag ligt. Deze homologie resulteert in een “objectieve overeenstemming” (Bourdieu 1994: 201). Zo’n homologie is ook te vinden tussen het literaire veld en de velden van afzet van literatuur, doordat ze alle steunen op de tegenstelling tussen kunst en geld. Ook dit heeft een objectieve overeenstemming tussen leden met homologe posities tot gevolg. Auteurs, critici en een publiek die homologe posities innemen in hun respectievelijke velden zijn met andere woorden perfect op elkaar ingespeeld. Volgens deze theorie, schrijven critici in de eerste plaats voor de critici die hun tegenstanders vormen in de strijd die ook in het journalistieke veld woedt en het publiek van deze tegenstanders. Zo komen ze dus eigenlijk eerder op voor hun eigenbelang dan voor de belangen van hun publiek. Het feit dat ook in de literatuurkritiek belangen gemoeid zijn, heeft als gevolg dat critici zich in hun bespreking van een werk zullen oriënteren op hun collega’s van dezelfde strekking, dat ook zij dus aan “orkestratie” gaan doen. (Bourdieu 1994: 198-201)

Volgens de tegenstelling die geldt tussen kunst en geld, kunnen we kunst grofweg indelen in twee subcategorieën: burgerlijke of traditionele kunst en intellectuele of avant-garde kunst. Deze soorten kunst komen overeen met de twee onderscheiden circuits van het artistieke veld. Door de homologie tussen het artistieke en het intellectuele veld enerzijds en het veld van de macht anderzijds, zijn er dus ook burgerlijke critici en een burgerlijk publiek en intellectuele critici en een intellectueel publiek. De strategie van burgerlijke critici is vaak “aan te tonen dat het conformisme juist bij de avant-garde en haar verzet tegen het ‘burgerlijk’ conformisme te vinden is” (Bourdieu 1994: 201). Daarbij geldt als voorwaarde dat ze het discours van de intellectueel voeren en zo laten merken dat “ze de eersten zouden zijn om [een avant-garde werk] te begrijpen als er iets te begrijpen viel” (Bourdieu 1994: 202). (Bourdieu 1994: 201-205)

⁴ Zie ook 1.3.5 en 1.6.3

De literatuurbeschouwing, waar literatuurkritiek een onderdeel van vormt, speelt een dominante rol in het proces van beeldvorming rond literatuur. Literatuurbeschouwers hanteren literatuuropvattingen wanneer ze een bepaalde tekst beoordelen en categoriseren. Het probleem hierbij is dat die literaturopvattingen zomaar aangenomen worden zonder voorafgaande reflectie over hun inhoud of implicaties. De oordelen die een criticus velt zijn dus eigenlijk louter subjectief en bijgevolg onbetrouwbaar. Toch wordt de literatuurkritiek als een belangeloze en betrouwbare institutie beschouwd. Dit heeft als gevolg dat de oordelen van critici overal ingang vinden. Dorleijn en Van Rees geven de invloed van de literatuurkritiek heel concreet weer in *Literaturopvattingen in het literaire veld: over de integratie van twee benaderingen*:

De keuzes en uitspraken van de kritiek bepalen mede de beslissing van een literaire uitgeverij om een auteur in de gelegenheid te stellen een oeuvre op te bouwen. Classificaties en oordelen van de literaire kritiek wegen mee in de aanschafbeslissingen van selectoren van openbare bibliotheken; voorts in de beslissingen van leden van een jury om een prijs aan een auteur toe te kennen; in die van boekhandelaren om een werk in voorraad te nemen; in die van literatuurhistorici en van samenstellers van schoolboeken om al of niet, meer of minder plaats in te ruimen voor auteurs; in de beslissing van literair geïnteresseerden om het werk aan te schaffen of te lenen. (1994: 97)

(Dorleijn en Van Rees 1994: 97-98)

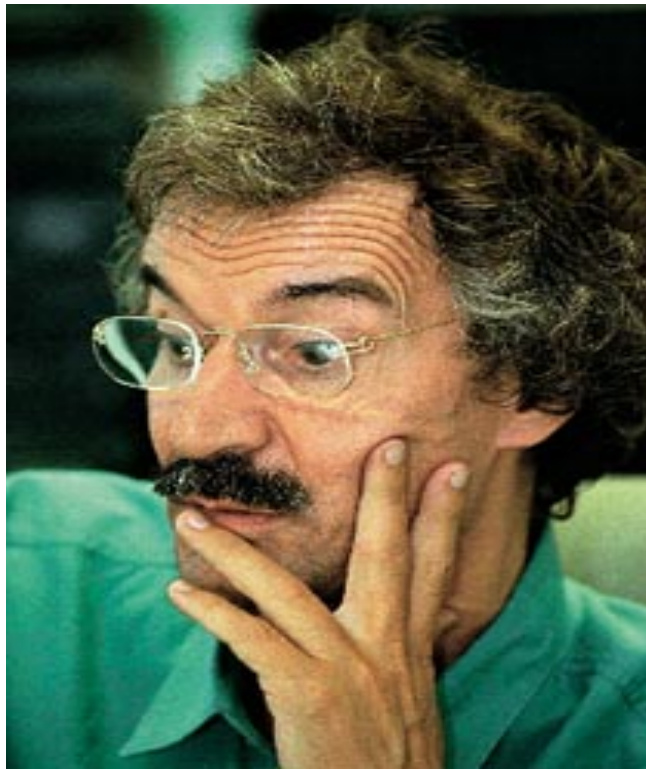
Gebaseerd op:

- Bourdieu 1994
- Dorleijn en Van Rees 1994

Hoofdstuk 2

Het tijdschrift

Humo

Anarchie aan de macht

2.1 De geschiedenis van Humo

Humoradio, de voorloper van *Humo*, start zijn geschiedenis in 1936, als een vertaling van het blad *Télémoustique*. De titel is ondubbelzinnig: humor en radio vormen de hoofdmoot, doorspekt met de nodige portie linkse kritiek. De kwaliteit van het gehanteerde Nederlands en de sterke rubrieken maken het al snel een populair blad. Het grote succes komt er echter pas in 1955, toen beslist werd ook de TV-programmatie op te nemen. In 1958 wordt de radio in *Humoradio* dan ook geschrapt en gaat het blad onder de naam *Humo* verder. Niet alleen de titel verandert: in hetzelfde jaar geeft Jan Kuypers de fakkel van hoofdredacteur door aan Jef Anthierens. Zelf wordt de Nederlander redactioneel hoofd van de Nederlandstalige uitgaven. “Met Jef Anthierens kwam, in een sprankelende betekenis, de anarchie aan de macht,” schrijft broer Johan (Anthierens 1999: *De Morgen* 24/12). Aan Anthierens hebben we de rubrieken “Dwarskijker”, “Humo sprak met” en “Open venster” te danken. Later wordt hij gepromoveerd tot algemeen hoofdredacteur van uitgeverij Dupuis, en neemt Karel Anthierens zijn functie over. (De Ruyck 1987: 13) (Anthierens 1999: *De Morgen* 24/12)

Wanneer Jef Anthierens in 1968 Dupuis verlaat, wordt Karel algemeen hoofdredacteur. Deze duidt de nog piepjonge (25 was hij) Guy Mortier aan als opvolger. Mortier vormt een nieuwe redactie en is vast van plan een nieuw soort *Humo* te maken. In dat opzet slaagt hij. Zelf zegt hij daarover: “... natuurlijk ben ik verder gegaan vanuit de structuur die er was, met die geweldige ruggengraat die de TV-programma’s vormden. Maar neem een *Humo* van toen [de periode Karel Anthierens] en leg hem naast een *Humo* van drie jaar later: met alle respect, maar toen was het al een ander blad geworden” (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 64). (De Ruyck 1987: 14) (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 64) (Tavernier 1991: 19)

Het linkse karakter dat *Humo* al vanaf zijn beginjaren typeerde, wordt radicaler en in 1976 wordt op het redactieconclaaf zelfs openlijk gediscussieerd over de noodzaak van een revolutie. “Bijwijlen werd er nogal zwart-wit gedacht, met alle uitglijers vandien. De Sovjet-heilstaat, Mao, het flirten met de idee ‘revolutie’, ... Ik had al langer mijn reserves, en ik had met veel voorzichtigheid getracht het schip binnen redelijke wateren te houden,” aldus Mortier in *Humo* 18/03/2003 (Hendrickx: 66). (De Ruyck 1987: 14)

Al vanaf het begin zijn er spanningen tussen *Humo* en zijn uitgeverij Dupuis. De ideologie van deze Waalse, katholieke familie staat mijlenver af van de linkse koers die *Humo* vaart. René Matthews, de enige van de familie die Nederlands kan, controleert het blad op eventuele onregelmatigheden en kwijt zich fanatiek van zijn taak. Mortier heeft het over “de voortdurende vernederingen, het tergen, het ronduit saboteren” (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 66). Matthews weigert artikels, voegt post scriptums toe en schrapt onwelvoeglijke termen. (De Ruyck 1987: 19) (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 66) (Vromman 1982: 12, 15)

Tot een regelrechte botsing komt het wanneer Piet Piryns, wanneer hij in 1975 Mortier als hoofdredacteur vervangt, een artikel over kardinaal Myndszenti met de gedurfde titel “De gemijterde jodenhater van Boedapest” wil publiceren. Matthews weigert het artikel en Piryns krijgt een brief te ondertekenen waarin hij gevraagd wordt zich aan volgende voorwaarden te houden:

- “zich te onthouden van alle aanvallen, rechtstreeks of zijdelings, op de godsdienst en het sacrale in het algemeen” (Vromman 1982: 15)
- “zijn positie als hoofdredacteur niet misbruiken ten gunste van enige partijpolitiek of tot het propageren van een politieke ideologie”(De Ruyck 1987: 19)

Piryns, enkel door Mortier en Anthierens gesteund, weigert zich aan deze voorwaarden te onderwerpen. “Achteraf mogen ze natuurlijk hun beide handen kussen dat ik niet getekend heb, want dan had de directie een document om zich op te beroepen,” vindt Pirijns (Verstraeten 1980: 101-102). Later zal hij ontslag nemen, omdat hij zich niet langer kan vinden in de visie van zijn collega’s. (De Ruyck 1987: 19) (Tavernier 1991: 20) (Verstraeten 1980: 101-102) (Vromman 1982: 15-16)

Wanneer Pierre Matthews de nieuwe directeur wordt, wenst hij *Humo*’s ideologische lijn te veranderen. Talloze onderhandelingen zijn het gevolg, zonder resultaat echter. De redactieleden eisen redactionele autonomie, terwijl Matthews zijn censuur gewoon verderzet. Zo dreigt hij Mortier aan de deur te zetten omwille van het verschijnen van een stukje van Gerrit Komrij. Uiteindelijk wordt een compromis bereikt: de redactie mag doorgaan zelf de ideologische lijn van *Humo* te bepalen, maar een statuut van onafhankelijkheid krijgt ze niet. (De Ruyck 1987: 20)

In 1984 wil de familie Dupuis zijn uitgeverij verkopen. De verkoop blijkt echter geen sinecure. Een eerste akkoord wordt bereikt met de groep GBL-Hachette. Zonder hun medeweten, sluit Dupuis echter een ander akkoord met de multinational Editions Mondiales. Uiteindelijk wordt de uitgeverij pas op 12 augustus 1985 verkocht. De aandelen worden verdeeld onder Groep Brussel Lambert, Hachette en Editions Mondiales. Editions Mondiales is daarbij verantwoordelijk voor het deel dat *Humo* uitgeeft. Er wordt een principiële akkoord getekend dat onder andere redactionele autonomie waarborgt. Louis Croonen wordt Mortiers nieuwe baas. “Deze directeur steunt mij volkomen. De strijd om de onafhankelijkheid is gewonnen. Dat woord mocht bij de Dupuis niet vallen,” reageert een merkbaar tevreden Mortier in de krant *Vrij Nederland* van 24 november 1984 (geciteerd in: Tavernier 1990-1991: 25). Mortier krijgt een loonsverhoging en wordt na enkele jaren in het directiecomité opgenomen, een feit waar de redactie niet gelukkig mee is. Evenmin is ze gelukkig met de commerciële toer die *Humo* sedert de overname opgaat. Na 8 jaar, wordt *Humo* opnieuw overgenomen, ditmaal door uitgeverij Mediasis, dochter van het Nederlandse VNU. *Humo*’s grote baas heet nu Jan Vandenwyngaerden. (De Ruyck 1987: 20-23) (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 66) (Tavernier 1991: 23-25)

In 1998 wordt Ghislain Hendrickx, journalist en vakbondsafgevaardigde, ontslagen bij *Humo*. Hij zou vertrouwelijke bedrijfsinformatie doorgespeeld hebben in een personeelsvergadering, met het opzet directie en personeel tegen elkaar op te zetten. De *Humo*-redactie besluit prompt tot een staking, die zich al snel uitbreidt naar het andere personeel van uitgeverij Mediaxis. Uiteindelijk beslist de directie Hendrickx in dienst te houden, zij het onder een aantal voorwaarden. Met twee dagen vertraging, verschijnt die week noodnummer 3003 van *Humo*, aan de kostprijs van 30 frank. De eerste *Humo*-loze week uit de geschiedenis wordt zo op het nippertje voorkomen... (Steenhoudt 1998: *De Morgen* 21/03) (Erkul 1998: “We staken met de dood in ons hart, maar het moet”: *De Morgen* 24/03) (Erkul 1998: “Sociale onrust bij Mediaxis groeit”: *Humo* 24/03) (Erkul 1998: *De Morgen* 26/03) (Schrooten 1998: *De Morgen* 28/03) (*De Morgen* 19 /03/1998)

1998 is blijkbaar een slecht jaar voor *Humo*, want nog geen vier maanden later is er het “Kasterlee-schandaal”. Het koppel Goossens uit Kasterlee geeft op 16 juli 1998 een interview waarin het hun eigen zelfmoord en de moord op hun kinderen aankondigt. De journaliste brengt de burgemeester vrijwel onmiddellijk op de hoogte. Een week later voert het koppel zijn plannen uit. Het interview verschijnt de week daarna in *Humo*. Er volgt een golf van protest. *Humo* zou zijn verantwoordelijkheid niet hebben opgenomen en geen hulp geboden hebben aan personen in nood. Maar het meest neemt men aanstoot aan de sensationele manier waarop er over het gezinsdrama bericht wordt. Bovendien schiet de nogal cynische radiospot “Gisteren nog aan gene zijde, vandaag in *Humo*”, velen in het verkeerde keelgat. De toenmalige minister voor Media, Eric Van Rompuy (CVP), voelt dat hij iets moet doen en dient een adviesaanvraag in bij de Algemene Vereniging voor Beroepsjournalisten in België (AVBB), die naar de raad voor deontologie wordt doorverwezen. Deze beslist dat *Humo* strikt deontologisch niet in de fout is gegaan. (Erkul 1998: *De Morgen* 29/07) (Desmet 1998: *De Morgen* 29/07) (Eeckhout 1998: *De Morgen* 12/08) (Eeckhout 1999: *De Morgen* 18/02)

De volgende crisis dient zich aan eind 2000 met de oprichting van het Woestijnvis-tijdschrift *Bonanza*. Aanvankelijk zijn er geruchten over een overname van *Humo* door het bekende productiehuis, maar die worden al snel de kop ingedrukt wanneer Vandenhoute de oprichting van zijn eigen weekblad aankondigt. Hij komt vermoedelijk op het idee na een geslaagde stunt in het TV-programma *de XII werken van Vanoudenhoven*, waarbij een eenmalig tijdschrift in het leven geroepen wordt dat in vier dagen tijd negen procent meer verkoopt dan *Humo* die week. Kris Hoflack, een *Humo*-journalist, begint in die periode collega's van de *Humo*-redactie te ronselen voor het nieuwe blad. Acht van de tien vaste *Humo*-medewerkers worden zo gepolst. Uiteindelijk verlaten er ‘maar’ drie de *Humo*-redactie: Kris Hoflack, Jan Antonissen en Luc Kempen. *Humo* gaat echter de uitdaging aan en werft na lange tijd nog eens nieuwe medewerkers aan. *Bonanza* blijkt echter slechts een flauwe imitatie van *Humo* en wordt een jaar later al opgedoekt. “Ons blad wordt opgedoekt omdat

Vandenhoute wat lovender kritieken hoopt te krijgen in *Humo*,” reageert een woedende *Bonanza*-journalist (De Coninck 2001: *De Morgen* 16/08). In het laatste nummer plaatst *Humo* de volgende advertentie: “Hoezo, Bonanza bestaat niet meer?” “Damn, doe dan maar weer een *Humo*”. De strijd is duidelijk gestreden. (De Coninck 2000: *De Morgen* 16/09) (De Coninck 2001: *De Morgen* 16/08) (Libert 2001: 16/08)

En dan beslist Guy Mortier ermee op te houden als algemeen hoofdredacteur... Oorspronkelijk had Leo De Bock zijn plaats moeten innemen, maar de kandidaat-hoofdredacteur werd door Mortier ongeschikt bevonden. Volgens Mortier klikt het niet met de redactie, volgens De Bock wil Mortier geen stap opzij zetten. In 2001 is hij daar blijkbaar wel toe bereid: Jörgen Oosterwaal en Mark Schaevers, beide voormalige *Humo*-medewerkers, worden dan hoofdredacteur. In 2003, wanneer Mortier ook zijn functie van algemeen hoofdredacteur opgeeft, krijgen ze ook de eindverantwoordelijkheid voor het tijdschrift. Mortier behoudt een adviserende functie. Net voor Guy Mortiers afscheid, krijgt *Humo* een nieuwe uitgeefbaas: in januari 2003 volgt Dirk Van Den Bossche Jan Van Den Wyngaerden op als gedelegeerd bestuurder van Sanoma Belgium, het vroegere Mediaxis (*De Morgen* 28/01/2003). In 2004 geeft Mark Schaevers zijn functie als hoofdredacteur alweer op om zich opnieuw fulltime aan het journalistieke werk te kunnen wijden. Jörgen Oosterwaal behoudt zijn hoofdredacteurschap en wordt door twee adjunct-hoofdredacteurs bijgestaan: Wim Heyvaert en Bart Vanegeren. (Bonte 2000: *De Standaard* 22/11) (De Graeve 2002: *De Standaard* 27/12) (Sciot 2003: *De Morgen* 28/01) (*De Standaard* 07/02/2004) (Hendrickx 2003: *Humo* 18/03: 72) ((belga) 2002: *De Standaard* 11/10)

Humo is met zijn vreemde mix van engagement en commercie doorheen heel zijn geschiedenis een uitzonderlijk blad gebleven. Het blad heeft altijd een (eenzame) positie tussen de commerciële en de intellectuele pool ingenomen. Het commerciële zit hem in vele aspecten bij *Humo*. Zowel in de vele acties die ze opzetten (gratis condoom, gratis champagne, gratis suikerklontjes), als in de organisatie van evenementen als de pop-poll-avond en *Humo*'s rock rally, als in het feit dat *Humo* bekende “lichtgewicht” (Piet Piryns geeft het voorbeeld van de lokale weervrouw) altijd ruim aan bod heeft laten komen.⁵ De interviews met schrijvers als György Konrád en Octavio Paz, de linkse artikelen van Piryns en Van Meir in de vroege jaren wijzen dan weer op het intellectuele aspect van *Humo*.

Gebaseerd op:

- Anthierens 1999: *De Morgen* 24/12
- Bonte 2000: *De Standaard* 22/11

⁵ Zie bijlage 2: interview met Piet Piryns

- De Coninck 2000: *De Morgen* 16/09
- De Coninck 2001: *De Morgen* 16/08
- De Graeve 2002: *De Standaard* 27/12
- De Ruyck 1987
- Desmet 1998: *De Morgen* 29/07
- Eeckhout 1998: *De Morgen* 12/08
- Eeckhout 1999: *De Morgen* 18/02
- Erkul 1998: “We staken met de dood in ons hart, maar het moet”: *De Morgen* 24/03
- Erkul 1998: “Sociale onrust bij Mediaxis groeit”: *De Morgen* 24/03
- Erkul 1998: *De Morgen* 26/03
- Erkul 1998: *De Morgen* 29/07
- Hendrickx 2003: *Humo* 18/03
- Libert 2001: 16/08
- Schrooten 1998: *De Morgen* 28/03
- Sciot 2003: *De Morgen* 28/01
- Steenhoudt 1998: *De Morgen* 21/03
- Tavernier 1991
- Verstraeten 1980
- Vromman 1982
- (belga) 2002: *De Standaard* 11/10
- *De Morgen* 19 /03/1998
- *De Standaard* 07/02/2004

“Het belangrijkste wat *Humo* voor de literatuur doet, zijn niet de artikelen over

literatuur, maar het algemene peil van de *Humo*-kopij” (Mark Schaevers)

2.2 Humo en literatuur

Humo heet officieel een *onafhankelijk weekblad voor radio en televisie* te zijn. Dat is “een geïllustreerd magazine met een onderhoudend karakter, gericht op een familiaal publiek en waarvan de inhoud vooral betrekking heeft op de radio en televisieprogrammatie” (Vromman 1982: 4). Literatuur komt dus zeker niet op de eerste plaats, maar is niettemin altijd van belang geweest voor *Humo*. Ook is het zo dat literatuur vaak via de omweg van radio en televisie aan bod komt. Als een schrijver bijvoorbeeld te gast is in het culturele TV-programma *Zomergasten*, zal daar in vele gevallen een interview in *Humo* aan gewijd worden.

In mijn inventaris zie je dat er tot 1985 voorpublicaties, feuilletons en kortverhalen worden opgenomen in *Humo*⁶, wat de meest directe manier is om je publiek literatuur aan te bieden. Wanneer deze tussen 1985 en 1990 wegvallen, wordt het literaire gedeelte van *Humo* nog ingenomen door literaire interviews en recensies enerzijds en columns anderzijds. De column vervangt met andere woorden het feuilleton en het kortverhaal qua *directe* literatuur.⁷ Herman Brusselmans betreurt in *De Morgen* van 28 februari 1998 die veranderde aanpak:

Ik mis literatuur in Humo. Er zijn de columns natuurlijk, maar dat is zo beperkt in ruimte. Literatuur is al zo onderschat in Vlaanderen en het wordt overal ook zo ernstig behandeld. ... Ook in Humo zijn het steevast de ernstigen die de literatuur onder hun hoede nemen. Nee, die literatuur zit een beetje vast in Humo. Oké, er is ‘Boekenbal’, Vers voor Humo, de toptien, de kaderstukjes errond, maar dat is plakwerk. Er wordt verdomme geen literatuur gepubliceerd, er zijn geen voorpublicaties, tenzij van non-fictie, dat mis ik echt. (Libert 1998)

In zijn reactie hierop, geeft Guy Mortier de start van VTM op 1 februari 1989 aan als oorzaak van het weglaten van voorpublicaties. VTM gaat dan een groot deel van de reclame overnemen, waardoor de advertentieruimte in *Humo* beperkter wordt en daarmee gepaard gaand, het aantal redactionele bladzijden. De ruimte ontbreekt vanaf dan dus om feuilletons en voorpublicaties te publiceren. Toch geven zowel Schaevers, Vanegeren en Piryns aan dat die voorpublicaties indertijd vooral dienden om de toen heel dikke *Humo*'s te kunnen vullen, eerder dan om uit idealisme het

⁶ Zie bijlage 1

⁷ In het eerste hoofdstuk van deel 2 “De evolutie van het aandeel van literatuur in *Humo*” ga ik dieper in op deze evolutie.

publiek met grote literatuur te laten kennismaken.⁸ Toch was er wel enig idealisme mee gemoeid, zo geeft Mark Schaevers aan⁹:

... je kan met die pagina's om het even wat doen. Je kan gewoon weer societynieuws brengen of iets dergelijks. Het is dus wél een keuze om die pagina's in eerste instantie met voorpublicaties te vullen. Maar als idealisme gaat het niet zo ver dat we zeggen: "Eerst een voorpublicatie en dan kunnen we nog zien wat we aan de mensen kunnen geven waardoor ze misschien die voorpublicatie gaan kopen." Omgekeerd werkt het dus niet.

(Libert 1998: *De Morgen* 28/02)

Het literaire van *Humo* zit hem volgens velen echter in de eerste plaats in de gehanteerde stijl. *Het belangrijkste wat Humo voor de literatuur doet, zijn niet de artikelen over literatuur, maar het algemene peil van de Humo-kopij. Guy leerde zijn schrijversvolk schrappen. Wat is een goede Humo-kopij? Guy hanteert, naar eigen zeggen, deze stelregel: een lezer die koppijn heeft moet het kunnen begrijpen.* (Mark Schaevers in Libert 1998: *De Morgen* 28/02)

Guy Mortier licht die definitie van goed schrijven in hetzelfde artikel nog toe:

Voor een blad is goed schrijven teksten maken waar enige zwier inzit en nu en dan een fonkeling. ... Ik kan zo verrukt zijn als ik ergens in een tekst een regel tegenkom die ik niet had verwacht. Een ander belangrijk aspect bij goed schrijven is helderheid. Ik moet elke zin kunnen begrijpen, elke paragraaf, elk woord en elk verband. (Libert 1998: *De Morgen* 28/02)

Volgens Herman de Coninck is het meest typische aan de *Humo*-stijl het ingaan tegen en ombuigen van clichés, wat hij in het gelegenheidsgedicht *A view from the bridge* het "onvermogen om saai te zijn" noemt (geciteerd in: <http://www.hermandeconinck.be>: Piryns). Ook Leo De Haes, *Humo*-redacteur van 1974 tot 1991 en inmiddels uitgever bij Houtekiet, ziet het uitzonderlijke van de *Humo*-stijl:

De pers zou niet schrijven zoals ze vandaag schrijft zonder Humo. De spitsheid, het vraag-antwoord interview met kritische vragen, levendig en stilistisch gaaf. Dat zijn de criteria van Mortier. De stijl, daar ging het over in de tijd van Herman De Coninck, Piet Piryns en Marc Didden. Humo in de jaren zeventig was een beetje literatuur. Een stuk moest stilistisch erg goed zijn voor het in Humo verscheen. (Verhoeven 2003: *De Standaard* 15/03/)

Waar Leo De Haes *Humo* in de jaren '70 een beetje literatuur vindt, is *Humo* voor Tom Lanoye het helemaal. In 1987 – hij schrijft dan nog niet voor *Humo* – schrijft deze een column voor *De Morgen*

⁸ Zie bijlage 2

⁹ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers

die ongegeneerd de lof zingt van het tijdschrift en zijn medewerkers.¹⁰ Ook hij heeft het over de typische *Humo*-stijl, “geënt op kolder, kabaret en rock ’n roll” en noemt Guy Mortier “misschien het grootste literaire talent van allemaal” (Lanoye 1987: *De Morgen* 04/07). Verder ziet hij ook een interessante paradox: hoewel elke *Humo*-medewerker eigenlijk een volwaardig schrijver is, is *Humo* altijd gekant geweest tegen elke vorm van literaire pretentie. Of zoals Lanoye het verwoordt:

Liever elke week een miljoen tevreden lezers die je daarna weggooien, dan twintig jaar lang een publiek van vijfhonderd literaire droogkloten, die je boek óók maar één keer lezen voor ze het in hun boekenkast opbergen ... (De Morgen 04/07/1987)

Lanoye geeft hier impliciet aan dat *Humo* in de jaren ’70 en ’80 door de kwaliteit van de gehanteerde stijl aan een vorm van volksverheffing deed. (Lanoye 1987: *De Morgen* 04/07) (Libert 1998: *De Morgen* 28/02) (Verhoeven 2003: *De Standaard* 15/03) (<http://www.hermandeconinck.be>: Piryns).

In *De Standaard* van 15 maart 2003 stelt Leo De Haes: “Het [de *Humo*-redactie van de jaren ’70] waren allemaal neerlandofielen, ze bewonderden het *NRC Handelsblad* en *De Volkskrant* en *Vrij Nederland*, niemand deed dat in Vlaanderen.” (Verhoeven 2003) Volgens Mark Schaevers kwam die neerlandofilie van de jaren ’70 vooral voort uit een tekort aan kwaliteitsbladen in Vlaanderen. Hij geeft aan dat Vlaanderen op dat vlak nu een duidelijke inhaalbeweging gemaakt heeft en de neerlandofilie bij de *Humo*-redactie bijgevolg ook is achteruitgegaan. De mosterd hoeft met andere woorden niet meer bij onze noorderburen worden gehaald: er blijkt opeens genoeg Vlaamse voorradig. Een andere praktische oorzaak van de verminderde gerichtheid op Nederland, is het feit dat de Nederlandse TV niet meer zo druk bekeken wordt als twintig, dertig jaar geleden. Ook hier weer omdat Vlaanderen de achterstand – met VTM en later met *Woestijnvis* – heeft ingehaald. Bijgevolg komen figuren als Koot en Bie, Adriaan van Dis en Hanneke Groenteman ook minder aan bod in *Humo*.¹¹

Vraag is nu op welke vlakken die neerlandofilie gold. Op politiek-ideologisch vlak is *Humo* altijd een links blad geweest. Over die periode verzucht Mortier in een interview met Marijke Libert in *De Morgen*:

Ach, hoe ging dat vroeger? We zaten aan tafel, sloegen erop, riepen ‘nu pakken we die wantoestand of die klootzak eens aan’ en weg waren we... We werkten zo bevlogen, we waren een noodzakelijke beweging toen: tegen het conservatisme, tegen de veramerikanisering, tegen rechtse sferen. Ik sta daar nog steeds achter, ook al hebben wij ons op een aantal punten vergaloppeerd. Maar dat we opkeken naar het sovjet- of China-model, dat gebeurde allemaal te goeder trouw, nooit vanuit een

¹⁰ Zie bijlage 3

¹¹ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers

partijstandpunt. Wij waren idealisten. Voor een betere wereld en steeds aan de zijde van de underdog. (28/02/1998)

Humo is in die jaren dus eerder links in de zin van progressief, humanitair, zoals Willy Courteaux ook aangeeft (geciteerd in: Libert 1998: *De Morgen* 28/02). Verder is er ook een link met de Provo-beweging: Guido Van Meir, *Humo*-medewerker van het eerste uur, is in die tijd vertegenwoordiger van deze oorspronkelijk Nederlandse protestbeweging. Het is duidelijk: *Humo* richt zich in de jaren '70 politiek gezien op Nederland, waar er in die tijd meer ruimte is voor maatschappelijk debat en waar linkse ideeën veel breder verspreid zijn. Joop Den Uyl, frontman van de PvdA, is er bijvoorbeeld van 1972 tot 1977 premier en laat onder de leuze "spreiding van kennis, inkomen en macht" een linkse wind door de Nederlandse politiek waaien. In België daarentegen komt vanaf 1974 de regering-Tindemans-Declerq aan de macht. *Humo* staat heel erg sceptisch tegenover die conservatieve regering. Zo verschijnt er in 1977 een artikel waarin Piet Piryns kritiek levert op het beleid van Tindemans-Declerq. Piryns besluit het artikel ondubbelzinnig: "Kiezen we terug voor de tijd van de liefdadigheid en de rijen dompelaars die aanschuiven voor de soepkarren?" (geciteerd in: Vromman 1982: 166) (De Graeve 2002: *De Standaard* 17/10) (Libert 1998: *De Morgen* 28/02) (Vromman 1982: 166) (http://www.rnw.nl/achtergronden/binnenhof/html/den_uy.html)

De link met bladen als *Vrij Nederland* en *De Volkskrant* is duidelijk. *Vrij Nederland* bijvoorbeeld, dat zijn geschiedenis begint als verzetsblad, is in de jaren '60 en '70 hét blad van de modale linkse Nederlander. De VN-medewerkers zijn in die tijd vergelijkbaar met de *Humo*-medewerkers: het zijn ook idealisten die zaken als de Provo-beweging en de democratiseringsacties op de universiteiten extra aandacht geven. Ook *De Volkskrant* kent in de jaren '60 een flinke ruk naar links. "Vanaf die tijd wordt de Volkskrant steeds meer een dagblad met een uitgesproken progressief karakter en trekt vooral jonge lezers aan," staat op de website van het dagblad te lezen. (<http://www.volkskrant.nl>: "De Geschiedenis van de Volkskrant") Aangezien beide bladen hun linkse revolutie eerder starten dan *Humo*, is het niet denkbeeldig dat ze in de zeventiger jaren op politiek-ideologisch vlak een inspiratiebron vormen voor *Humo*. *NRC Handelsblad* is dat vermoedelijk niet. De ideologie van dit blad lijkt te ver af te staan van die van *Humo*. André Spoor, ex-hoofdredacteur van het *NRC Handelsblad*, legt in een interview met Lien Heyting zijn toenmalige doelstelling uit:

Ik dacht: We moeten een krant maken die onontkoombaar is voor de toplagen van het bedrijfsleven, de politiek, vakbeweging, kunst, de academische wereld, sport – voor de elites van alle maatschappelijke geledingen, een onafhankelijke krant met een liberale geesteshouding. (Heyting 2002: *NRC Handelsblad* 12/07)

Deze doelstelling lijkt me lijnrecht tegenover die van Mortier te staan. Waar *Humo* de kant van de zwakkere kiest, kiest het *NRC Handelsblad* voor de sterksten. (Heyting 2002: *NRC Handelsblad* 12/07) (<http://www.vrijnederland.nl>: "De Geschiedenis") (<http://www.volkskrant.nl>: "De Geschiedenis van de Volkskrant").

De *Humo*-neerlandofilie van de jaren '70 kan echter ook literair begrepen worden. Als we Guido Van Meir met zijn *Corneel*-stukjes buiten beschouwing laten, zijn alle *Humo*-columnisten van de jaren '70 en '80 Nederlanders: Kees van Kooten, Wim De Bie, Simon Carmiggelt, Remco Campert, Gerrit Komrij en Jan Mulder. De column kent in die tijd namelijk een enorme opmars in Nederland. Niet voor niets noemt Nicolaas Matsier de periode 1975-1985 "de decade van de column" (1986: 131). Vlaanderen kan in die tijd nog niet bogen op zo'n rijke traditie. Het is dus ergens logisch dat een blad als *Humo* haar columnisten in de jaren '70 en '80 in Nederland gaat zoeken. Opvallend is dat precies in het jaar waarin VTM voor het eerst op de buis verschijnt, 1989, twee Vlaamse columnisten aangeworven worden: Tom Lanoye en Herman Brusselmans. Twee jaar later wordt ook Hugo Matthysen vaste *Humo*-columnist. Zoals Bart Vanegeren en Mark Schaevers ook opmerken¹², keken veel Vlamingen voor de komst van VTM regelmatig naar de Nederlandse televisie waardoor de Nederlandse TV-sterren, maar ook de Nederlandse schrijvers en columnisten, ook hier heel bekend waren. Bovendien waren mensen als Koot en Bie en Simon Carmiggelt zowel TV-figuren als columnisten, wat hun verschijnen in *Humo* nog beter verklaart. VTM nu breekt die populariteit van de Nederlandse televisie, waarop *Humo* op zoek gaat naar *eigen volk*. (Matsier 1986)

De gerichtheid op de Nederlandse literatuur gaat echter verder. Ook als we de literaire interviews van '70, '75, '80 en '85 bekijken, zien we dat Nederlandse auteurs vaker aan bod komen dan Vlaamse.¹³ In '70 worden er bijvoorbeeld 17,5 bladzijden interview aan Nederlandse auteurs gewijd tegenover 12,5 bladzijden aan Vlaamse. Illustratief hier is het feit dat 9 bladzijden van de 17,5 bladzijden interviews met Nederlandse auteurs aan twee interviews met Godfried Bomans gewijd worden, Guy Mortiers grote voorbeeld. In '75 heb je 14 bladzijden interview met Nederlandse auteurs tegenover 10 met Vlaamse. In '80 zijn dat er 24 tegenover 6,5. In '85 is er bijna een status-quo: in dat jaar worden 29,5 bladzijden interview aan Nederlandse auteurs besteed, terwijl 28,5 bladzijden aan Vlaamse gewijd worden. Het jaar '90 betekent zoals verwacht opnieuw de grote kentering: in dat jaar verschijnen 29 bladzijden interview met Nederlandse auteurs, terwijl er 43 bladzijden interview met Vlaamse auteurs verschijnen. In '95 zijn dat er 30 tegenover 38. In 2000 ten slotte lijken de Vlaamse auteurs definitief het pleit te hebben gewonnen: er worden 37,5 bladzijden interview met Nederlandse auteurs gepubliceerd tegenover 50,5 bladzijden interview met Vlaamse auteurs.

Hoe moeten we de houding van *Humo* ten opzichte van literatuur nu zien? Positief uiteindelijk, als we er rekening mee houden dat *Humo* in de eerste plaats een radio-en TV-blad is.

Humo heeft bijvoorbeeld altijd literatuur gepubliceerd: in de beginjaren in de vorm van feuilletons en

¹² Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers en interview met Bart Vanegeren.

¹³ Bij dit onderzoek heb ik ook interviews gerekend met kennissen of familieleden van auteurs, bijvoorbeeld die van de reeks *Cherchez la femme*. Voor de gegevens: zie bijlage 1.

kortverhalen, later in de vorm van columns. Een gangbare opvatting is tevens dat *Humo* vooral veel voor de literatuur doet, door zelf een beetje literatuur te zijn, door met andere woorden een uiterst verzorgde en originele stijl te hanteren. We zullen echter zien dat als je naar de *inhoud* gaat kijken van wat *Humo* aan literatuur aanbiedt, er zich een negatiever beeld opdringt. Een laatste belangrijke aspect in deze context is de Nederlandse invloed op *Humo*. Die ben ik zowel op politiek als op cultureel als op literair vlak kort nagegaan. Die invloed bleek aanzienlijk in de jaren '70 en '80. De komst van VTM en de verbetering van de kwaliteit van de Vlaamse geschreven pers betekenen echter zo goed als het einde van *Humo*'s neerlandofilie.

Gebaseerd op:

- De Graeve 2002: *De Standaard* 17/10
- Heyting 2002: *NRC Handelsblad* 12/07
- Lanoye 1987: *De Morgen* 04/07
- Libert 1998: *De Morgen* 28/02
- Matsier 1986
- Verhoeven 2003: *De Standaard* 15/03
- Vromman 1982
- <http://www.hermandeconinck.be>: Piryns
- http://www.rnw.nl/achtergronden/binnenhof/html/den_uyl.html
- <http://www.vrijnederland.nl>: "De Geschiedenis"
- <http://www.volkskrant.nl>: "De Geschiedenis van de Volkskrant"

Deel 2
Humo's
poetica

Hoofdstuk 1
De evolutie van het
aandeel van literatuur
in *Humo*

Wat wordt hier verstaan onder literatuur?

1.1 Operationalisering literatuur

In bijlage 1 vindt u een inventaris terug van wat er aan literatuur verscheen in de *Humo*'s van de jaren 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995 en 2000. Daarin nam ik volgende onderdelen op: interviews met auteurs. Ook als ze niet in hun hoedanigheid van auteur spraken, werden desbetreffende interviews meegerekend. Dergelijke interviews kunnen namelijk gezien worden als onrechtstreekse publiciteit voor de auteur.

- interviews met familieleden of kennissen van een auteur. Opnieuw kunnen dergelijke interviews als onrechtstreekse publiciteit voor de auteur beschouwd worden.
- recensies. Hierbij werden recensies van non-fictie niet meegerekend. (Auto-) biografieën werden enkel als fictie beschouwd, wanneer het de (auto-)biografie van een romanschrijver of dichter betrof. *Ezelsoor en co*, een rubriek met stukjes die wat tussen het genre column en het genre recensie in zitten, werd als een recensierubriek beschouwd.
- columns. Rubrieken als *Dwarskijker* of *Mijl op zeven* werden niet als columns beschouwd, maar als TV-recensies, ondanks de zuivere, bijna literaire stijl van respectievelijk Rudy Vandendaele en Marc Mijlemans.¹⁴
- kortverhalen.
- feuilletons.
- voorpublicaties.

¹⁴ In 2.2 van dit deel ga ik dieper in op de definiëring van het begrip “column”.

Let's talk facts ...

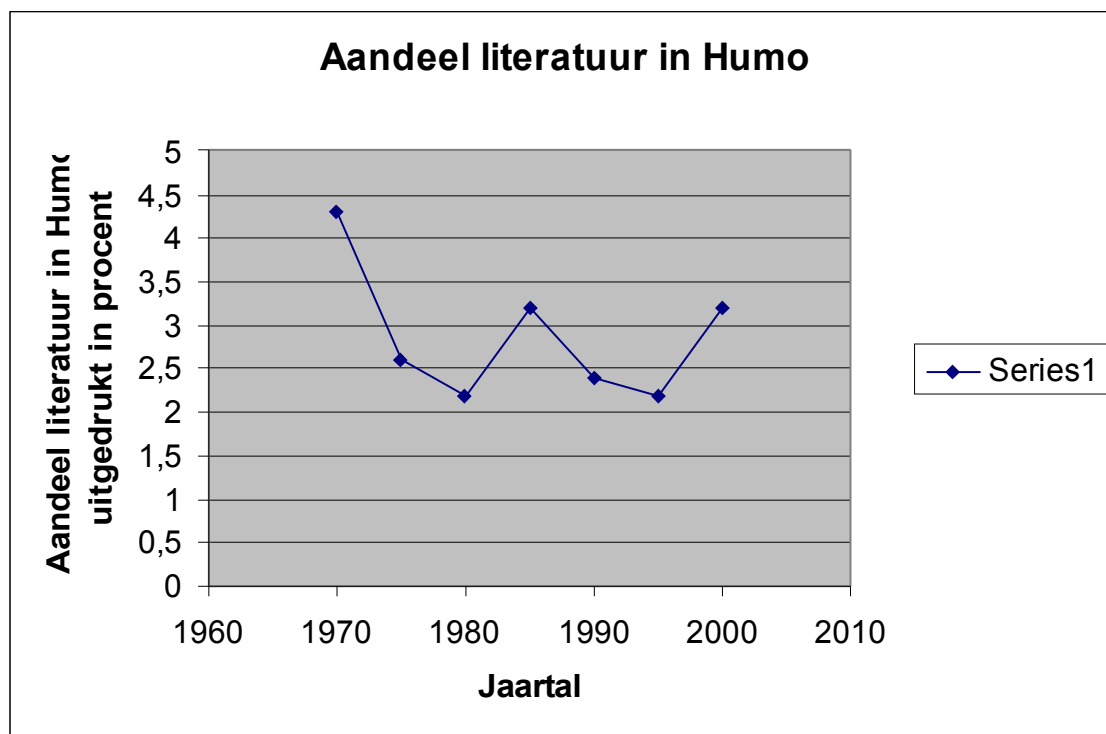
1.2 De cijfers

1.2.1 Totale aandeel literatuur in Humo

Jaartal	Aandeel literatuur
1970	4,3
1975	2,6
1980	2,2
1985	3,2
1990	2,4
1995	2,2
2000	3,2
<i>gemiddelde</i>	<i>2,9</i>

Tabel 1: Aandeel van literatuur in Humo, uitgedrukt in procent

Figuur 1: Aandeel literatuur in Humo

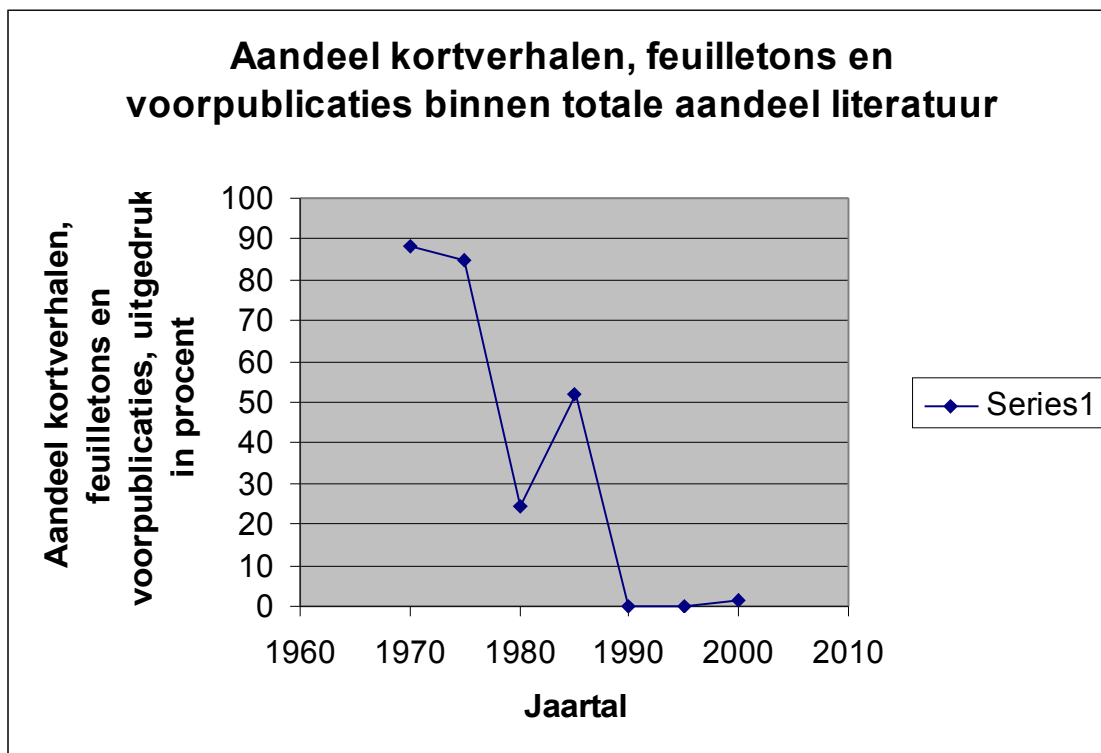
1.2.2 Aandeel kortverhalen, feuilletons en voorpublicaties

Jaartal	Kortverhalen, feuilletons en voorpublicaties
---------	--

1970	88,4
1975	85
1980	24,2
1985	52,2
1990	0
1995	0
2000	1,3
<i>gemiddelde</i>	<i>35,9</i>

Tabel 2: Aandeel van kortverhalen, feuilletons en voorpublicaties binnen het aandeel literatuur in Humo, uitgedrukt in procent

Figuur 2: Aandeel van kortverhalen, feuilletons en voorpublicaties binnen het aandeel literatuur in

Humo

1.2.3 Aandeel columns

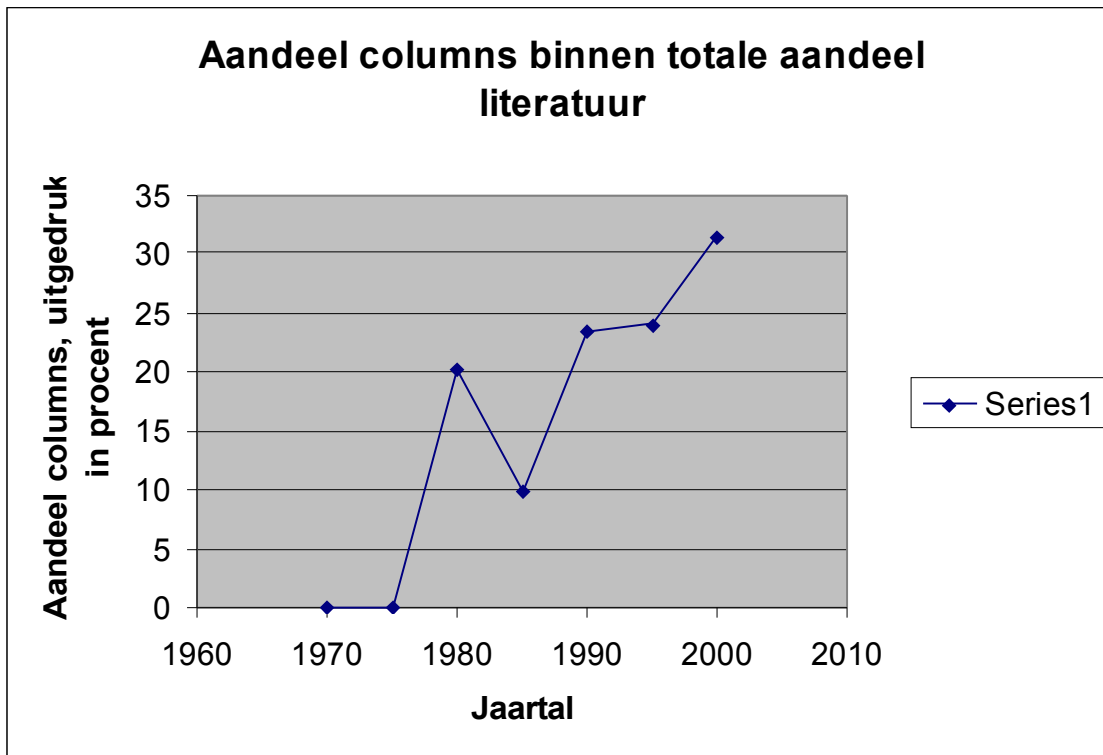
Jaartal	Columns
1970	0
1975	0
1980	20,3
1985	9,9
1990	23,5
1995	23,9
2000	31,5

gemiddelde

15,6

Tabel 3: Aandeel columns binnen het aandeel literatuur in Humo, uitgedrukt in procent

Figuur 3: Aandeel columns binnen het aandeel literatuur in Humo

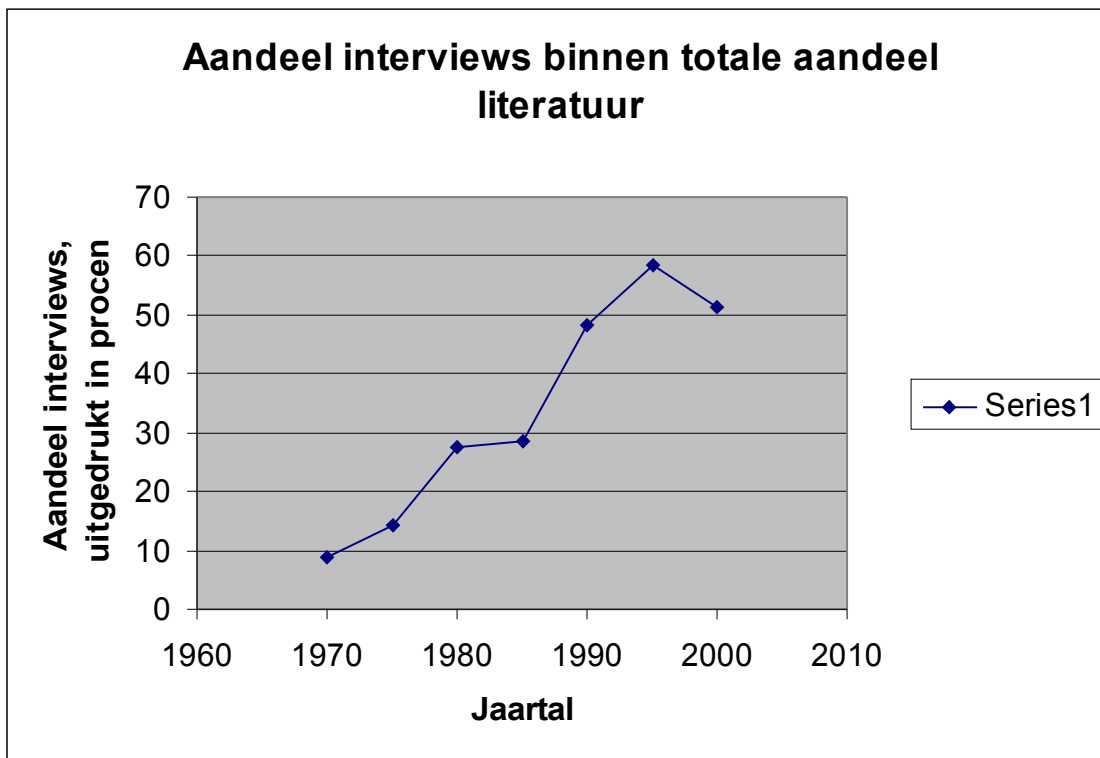

1.2.4 Aandeel interviews

Jaartal	Interviews
1970	9
1975	14,2
1980	27,5
1985	28,4
1990	48,3
1995	58,3
2000	51,4
gemiddelde	33,9

Tabel 4: Aandeel interviews binnen het aandeel literatuur in Humo, uitgedrukt in procent

Figuur 4: Aandeel interviews binnen het aandeel literatuur in Humo

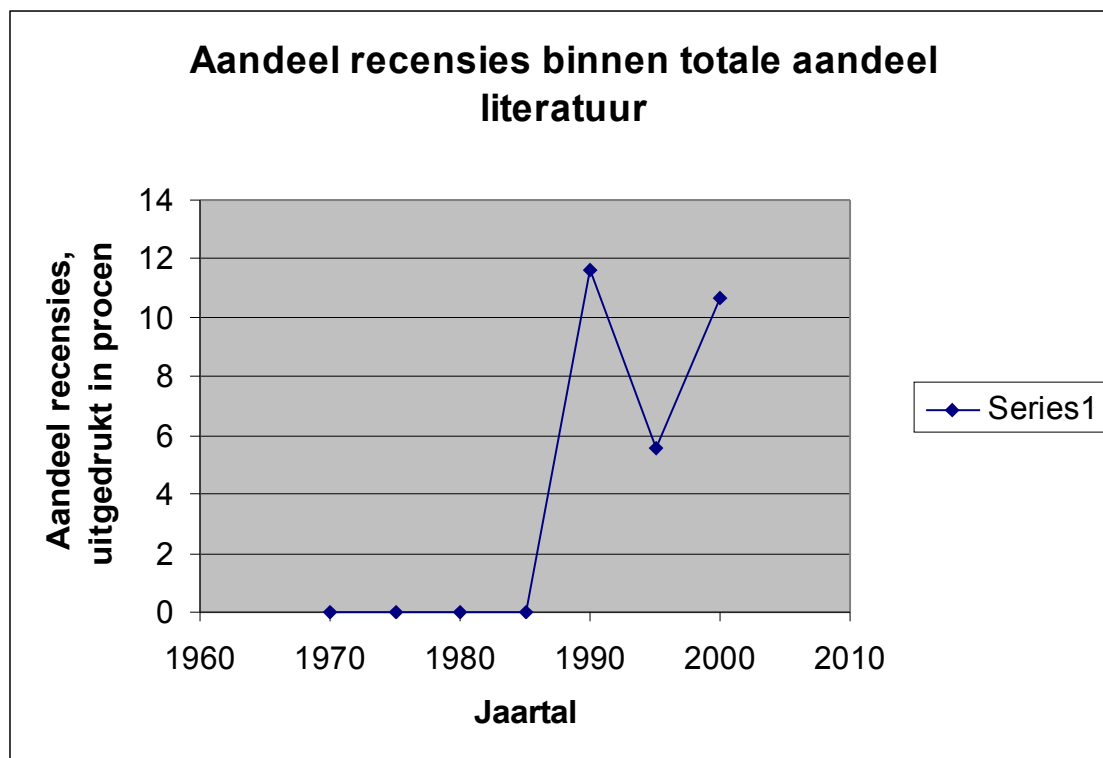

1.2.5 Aandeel recensies

Jaartal	Recensies
1970	0
1975	0
1980	0
1985	0
1990	11,6
1995	5,6
2000	10,7
<i>gemiddelde</i>	<i>4,0</i>

Tabel 5: Aandeel recensies binnen het aandeel literatuur in Humo, uitgedrukt in procent

Figuur 5: Aandeel recensies binnen het aandeel literatuur in Humo

“Het is eigenlijk een beetje provocatief dat er nog zoveel literatuur in *Humo* aan bod komt” (Bart Vanegeren)

1.3 Bespreking

In de periode 1970-1980 neemt het aantal pagina's dat aan literatuur gewijd wordt in *Humo* af. Van 1970 tot 1975 is er een daling van 1,7 %: waar het aandeel van literatuur in 1970 nog 4,3 % bedraagt, is dat in 1975 nog slechts 2,6 %. Van 1975 tot 1980 loopt dat percentage nog terug tot 2,2 %. In de periode '80-'85 is er dan weer een stijging van 1 %. Deze stijging wordt echter niet doorgezet in de periode '85-'90: het aandeel van literatuur daalt dan tot 2,4%. Van 1990 tot 1995 blijft de situatie zowat stabiel: 2,2 % van het totaal aantal pagina's wordt dan gereserveerd voor literatuur. In 2000 zijn dat er gemiddeld 1 % meer: het aandeel van literatuur in *Humo* bedraagt dan 3,2 %.

Al bij al kunnen we stellen dat het aantal “literaire” pagina's in *Humo* in de hele periode tamelijk stabiel blijft. Het verschil tussen het jaar waarin literatuur het meeste aan bod komt in *Humo* (1970 met 4,3 %) en de jaren waarin dat het minste gebeurt (1980 en 1995 met elk 2,2 %), bedraagt

slechts 2,1 %. Het aantal pagina's literatuur blijft objectief gezien altijd beperkt: gemiddeld 2,9 % van het totale volume van een *Humo*. Rekening houdend echter met het feit dat *Humo* een onafhankelijk weekblad voor *radio en televisie* is, is het aandeel van literatuur toch aanzienlijk. Terwijl de kwantiteit min of meer dezelfde blijft, is er wel een duidelijke verschuiving merkbaar op inhoudelijk vlak.

In de jaren '70 komt literatuur vooral aan bod in de vorm van feuilletons en kortverhalen: 88,4 % van het totale aanbod literatuur in *Humo* in 1970, 85 % in 1975. Auteurs van wie het werk in deze periode in feuilletonvorm in *Humo* verschijnt, zijn: J.H. Roberts (met: *Het februariplan*) Guido Vanmeir (met: *De volksgerilja*), Alistair Maclean (met: *Poppen aan een touwtje*) en John Steinbeck (met: *Tortilla Flat*). Kortverhalen worden opgenomen van onder andere Graham Greene, Anton Tsjechow, Helen Hudson en Anthony Burgess. Opvallend is dat het hier in de meeste gevallen om niet-Nederlandstalige auteurs gaat. Enkel Guido van Meir, Roger van de Velde, Frank Herzen en Hans Koekoek vormen hierop de uitzondering.

In de tweede helft van de jaren '70 begint *Humo* ook columns op te nemen. Kees van Kooten en Wim De Bie zijn *Humo*'s eerste vaste columnisten. In 1974 is er de door beiden samen geschreven column in de reeks *Lachen is gezond*, in 1976 worden de eerste *Koots*, columns door Van Kooten alleen geschreven, gepubliceerd, en in 1978 wordt er een column van De Bie opgenomen. Op 11 januari 1978 verschijnt het eerste stukje van Simon Carmiggelt. In 1979 vormen deze *Carmiggelts* al een vast *Humo*-item. Verder zijn er ook nog: Guido van Meir, van wie in deze periode heel sporadisch een column onder de titel *Het hoekje van Pietje de leugenaar* verschijnt, Doctorandus P, die een reeks van 9 stukjes schrijft met de titel *Maak thuis uw eigen tekst in uw vrije tijd zonder schroeven* en Jan Mulder, van wie slechts eenmalig een column wordt gepubliceerd.

Het aandeel van het literaire interview bedraagt in 1970 9% van het totale aandeel literatuur. In dat jaar verschijnen slechts twee *Humo sprak mets*¹⁵ met auteurs: een met Jan Wolkers en een met Marnix Gijsen. In 1975 is er al een verschil merkbaar. Dan wordt al 14,2 % van het totaal aantal pagina's literatuur aan interviews besteed. In de reeks *Humo sprak met* worden respectievelijk Ward Ruyslinck, Jo Durand en Simon Vinkenoog geïnterviewd.

Het aandeel van feuilletons en kortverhalen gaat in 1980 enorm achteruit. In 1975 wordt nog 85 % van het totale aantal pagina's literatuur besteed aan feuilletons en kortverhalen, in 1980 bedraagt dit aandeel nog slechts 24, 2 %. Er verschijnen slechts een feuilleton, met name *Het lied van de beul* van Norman Mailer, en vijf kortverhalen, onder andere twee door Gerrit Komrij vertaalde kortverhalen van Oscar Wilde. In 1985 wordt dit verlies voor een groot deel goedge maakt: het

¹⁵ Reeks diepte-interviews in *Humo*

aandeel feuilletons en kortverhalen stijgt weer tot 52,2 %. Volgende werken worden als feuilleton gepubliceerd: Milan Kundera's *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan*, Kees van Kootens *Hedonia*, Remco Camperts *Somberman's actie* en *De Harm en Miepje Kurk story* en Sue Townsends *Het geheime dagboek van Adriaan Mole 13 ¼ jaar*. Vanaf 1985 vind je geen kortverhalen meer terug in mijn inventaris.

Het lijkt erop dat het kortverhaal het in deze periode moet afleggen tegen de column. In 1980 wordt 20,3 % van de literaire pagina's gevuld met columns, in 1985 9,9 %. Carmiggelt en Van Kooten en De Bie worden verder en regelmatig gepubliceerd en deze periode kent ook de start van het legendarische *Het wordt teveel voor Corneel*, waarbij Guido Van Meir in de huid kruipt van de fictieve Cornelius Bracke. Van Gerrit Komrij, Koen Meulenaere, Freek De Jonge en Jan Mulder verschijnen voorts ook enkele columns.

In 1980 en 1985 worden merkbaar meer interviews gepubliceerd met auteurs. Onder andere Sam Sheppard, Herman De Coninck en Remco Campert komen aan bod.

De jaren '90 betekenen een grote verandering op het vlak van literatuur in *Humo*. Enerzijds publiceert *Humo* nu een boekenrubriek waarin recensies verschijnen. *Humo* begint met *Lieve lezer* op 26 november 1987.¹⁶ In 1990 omvat *Lieve lezer* een drietal recensies. 11,6 % van de literaire pagina's wordt op die manier aan recensies gewijd. In 1995 vind je in mijn inventaris een andere boekenrubriek terug. Dan verschijnt *Ezelsoor en co*, een paginalange recensie van de hand van Patrick Demompere, aangevuld met af en toe een *Boekentip*. Recensies zijn dan goed voor 5,6 % van het totale aantal literaire pagina's in *Humo*. Anderzijds worden er geen feuilletons of kortverhalen meer gepubliceerd.

De column is in deze periode nog altijd een constante en is in 1990 en 1995 goed voor respectievelijk 23,5 % en 23,9 % van het totale aandeel literatuur in *Humo*. Elke week wordt er minstens een column gepubliceerd. Kees van Kooten en Wim De Bie blijven vaste waarden en publiceren zowel gezamenlijk geschreven als eigen columns. Ook *Het wordt teveel voor Corneel* verschijnt nog regelmatig. Verder blijven ook Mulder, Campert en Komrij vaste waarden. Van Carmiggelt verschijnen er jaarlijks postuum nog enkele stukjes. Deze periode kent echter ook verregaande vernieuwing. Tom Lanoye, Herman Brusselmans en Hugo Matthysen vervoegen allen in het begin van de jaren '90 de *Humo*-rangen als columnist.

Humo blijft ook steeds literaire interviews publiceren. Waar het aandeel van interviews in 1990 al 48,3 % van het totale aantal pagina's literatuur bedraagt, stijgt het in 1995 nog tot 58,3 %. Zo

¹⁶ In 3.1 ga ik dieper in op de evolutie van deze boekenrubriek.

“spreekt *Humo*” onder andere met Adriaan van Dis, Stephen King, Umberto Eco en Herman Brusselmans.

In 2000 vind je opnieuw een andere boekenrubriek terug in mijn inventaris, dit keer onder de naam *Boekenbal*. In deze rubriek vormen recensies de hoofdmoot (10,7 % van het totale aandeel literatuur in *Humo*). Af en toe worden deze aangevuld met een interview. De rubriek beslaat gemiddeld een pagina.

Verder krijgt de column een steeds belangrijker rol toebedeeld (31,5 % van het aantal pagina's literatuur in 2000). Brusselmans heeft een wekelijkse column en van Van Kooten, Matthysen en Lanoye wordt er ook regelmatig een stukje gepubliceerd. Verder wordt het voor Corneel nog altijd te veel: Van Meirs openingsstukje verschijnt in 2000 30 keer.

Wat betreft de interviews, blijft de situatie min of meer gelijk. In 2000 is het literaire interview goed voor 51,4 % van het totale aandeel literatuur. Er worden vier *Humo sprak mets* gepubliceerd. De geïnterviewden zijn Leo Pleysier, Jan Wolkers, Douglas Coupland en Carlos Fuentes.

1.4 Conclusie

Hoewel *Humo* in de eerste plaats een blad is voor radio en televisie, wordt over de hele periode gemiddeld toch 2,9 % aan literatuur gewijd. Dit aandeel literatuur bestaat uit: (a) feulletons, kortverhalen en voorpublicaties, (b) columns, (c) interviews en (d) recensies.

In de jaren '70 gaat een overgroot deel van de literaire pagina's naar feulletons , kortverhalen en voorpublicaties. In de jaren '80 is dat al veel minder het geval en vanaf 1990 verdwijnen kortverhalen, feulletons en voorpublicaties nagenoeg compleet.

De column wordt doorheen de hele periode een steeds belangrijker literaire rol toebedeeld. Hij begint zijn gestage groei vanaf de tweede helft van de jaren '70, breekt pas goed door in de jaren '80 en op het einde van de besproken periode bedraagt zijn aandeel al 31,5 % van het totale aandeel literatuur in *Humo*.

Ook het literaire interview wordt steeds belangrijker. De grote doorbraak zien we in 1990: het aandeel stijgt dan opeens van 28,4 % (1985) tot 48,3 (1990). In 1995 en 2000 gaat het aandeel van het literaire interview meer dan de helft van het totale aandeel literatuur in *Humo* bedragen.

Er verschijnen pas vanaf 1990 recensies in mijn inventaris. In 1995 is het aandeel van die recensies al gehalveerd tot 5,6%. In 2000 stijgt dat aandeel weer tot 10,7%.

Waarom *Humo* als publieksblad toch nog vrij veel literatuurartikelen publiceert, kan aan de hand van twee (mogelijke) factoren verklaard worden. Een eerste factor is het feit dat ongeveer twee derde van de *Humo*-medewerkers germanisten zijn. Velen zijn dus geïnteresseerd in literatuur en ook opgeleid haar te bestuderen.¹⁷ Een andere factor die mogelijk meespeelt, is het feit dat *Humo* zo ook in het literaire veld een zekere positie kan bekleden, een zekere macht geniet. (Van Bastelaere 2001)

Dit hoofdstuk is gebaseerd op gegevens uit de Humo's van 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995 en 2000 (zie bijlage 1). De delen over de columnisten en recensies zijn gebaseerd op gegevens uit alle Humo's van 1970 tot en met 2003.

¹⁷ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers

Hoofdstuk 2

Literatuur- opvattingen van *Humo*'s columnisten

2.1 Inleiding

Ik begin dit hoofdstuk met een paragraaf over de typische kenmerken van de column (2.2). Daarna geef ik van elke belangrijke *Humo*-columnist een beknopte biografie en onder de titel *Poetica* een overzicht van de belangrijkste literatuuropvattingen van die columnist. Onder belangrijke columnist versta ik hier: elke columnist van wie meer dan dertig columns in *Humo* gepubliceerd werden en die langer dan twee jaar voor *Humo* werkte. Tussen haakjes vind je telkens de periode waarin ze voor *Humo* columns schrijven. Het onderdeel *Poetica* heb ik telkens gebaseerd op de

belangrijkste secundaire literatuur over de columnist (als die er al was), interviews (voornamelijk *Humo sprak mets*) en tien geselecteerde *Humo*-columns. Zowel de versexterne poetica (op basis van de interviews) als de versimmanente poetica (op basis van de geselecteerde *Humo*-columns) komen dus aan bod. Bij de bespreking van de poetica van elk van de columnisten ga ik vooral uit van het model van Abrams. Bij de selectie van de columns heb ik gestreefd naar een zo groot mogelijke verscheidenheid, zowel wat betreft jaartal als stijl en inhoud (2.3 tot en met 2.11). In 2.12 reconstrueer ik op basis van de verschillende poetica's van *Humo*'s columnisten een gemeenschappelijke "*Humo*"-poetica. De institutionele factor wordt hierbij niet vergeten: ik ga ook dieper in op de rol die de bekendheid van de *Humo*-columnisten speelde bij hun aanwerving door *Humo*. In 2.13 komt een andere institutionele factor aan bod: de vriendschappen tussen *Humo*-columnisten onderling en tussen *Humo*-columnisten en *Humo*-medewerkers. Deze bepalen voor een deel het sociaal kapitaal van elk van *Humo*'s columnisten, wat op zijn beurt opnieuw een invloed gehad kan hebben op *Humo*'s keuze van columnisten. In een laatste paragraaf, 2.14, vestig ik de aandacht op een laatste institutionele factor: de extra aandacht die *Humo* aan zijn columnisten schenkt in de vorm van interviews, gelegenhedenbijdragen, enz. De recensies die van hun boeken verschenen, laat ik hier echter buiten beschouwing.

“Een columnist is een machine”

2.2 De column algemeen

Het begrip “column” definiëren is een haast onmogelijke opdracht. Een inhoudelijke definitie werkt niet, omdat een column in principe over alles kan gaan. Ook de vormelijke aspecten kunnen geen uitgangspunt vormen, omdat ook hier weer alles mogelijk is: de column kan alle mogelijke journalistieke of literaire vormen aannemen. Tenslotte varieert ook de stijl van columnist tot columnist. (Gijssels 1986: 14)

Henk Hofland, zelf columnist, formuleerde in het NRC/Handelsblad van 31 december 1982 toch enkele kenmerken van de column: (a) de column is kort: hij beslaat maximum drie (kranten-)kolommen, (b) de column is goed geschreven en in een herkenbare eigen stijl, (c) de column bevat altijd een persoonlijke mening, (d) de column gaat altijd over iets nieuws zodat de lezer telkens verrast wordt door het onderwerp, (e) columns zijn zo goed dat ze gebundeld kunnen worden. Het gaat hier duidelijk om heel vage eigenschappen, die niet tot een sluitende definitie kunnen leiden. (Gijselhart 1986: 14-15)

Het meest typerende aan de column is misschien nog dat hij een plaats inneemt tussen journalistiek en literatuur. Sommigen beschouwen hem als echte literatuur. Illustratief hier is de toekenning van de PC Hooftprijs aan Simon Carmiggelt in 1974. Anderen vinden het genre te vluchtig, te actueel ook, om literatuur te kunnen zijn, of vinden het zelfs “een oppervlakkig journalistiek opiniestukje, goedkope grappenmakerij en anti-intellectualistisch gewauwel” (Gijselhart 1986: 9). Nog weer anderen, onder wie diezelfde Henk Hofland, vinden de vraag naar het literair gehalte van de column zinloos: “... wat schiet de lezer er mee op als hij er eindelijk achter is of hij al dan niet met literatuur bezig is?” (Gijselhart 1986: 10) Het zinvolst lijkt het dan ook de column als een genre tussen journalistiek en literatuur te beschouwen. Journalistiek is de column omdat de actualiteit (meestal) zijn uitgangspunt vormt, literair omdat er op een specifieke wijze commentaar op die actualiteit wordt gegeven (melancholisch bijvoorbeeld, of sarcastisch).

Vaak heeft de column ook een sociaal-politiek kritische functie en is hij een “persoonlijk en polemisch pamflet” (Gijselhart 1986: 12). Het gaat dan om een persoonlijke, agressieve aanval tegen een persoon of instelling vanwege de columnist/moralist. De literaire technieken hierbij zijn altijd dezelfde: de overdrijving en het opblazen of verdraaien van de werkelijkheid. Doordat de uitingenvrijheid van deze polemische columnisten tegenwoordig zo groot is (meestal hebben ze carte blanche), bezitten ze veel macht. De macht iemand te maken of te kraken.

Een typisch kenmerk van de columnist is zijn individualisme. Hij kan zich de meest persoonlijke en controversiële meningen veroorloven in zijn stukjes, zonder daarbij met iemand rekening te houden. “Zij houden,” aldus Gijselhart, “hun handen vrij om naar alle kanten te kunnen uithalen” (1986: 17) Dit vind je zowel terug bij de polemische columnisten, zoals Komrij, als bij de zogenaamde “vriendelijken”, waarvan Carmiggelt het bekendste voorbeeld is. Bij deze laatste groep is er ook sprake van soms heel verregaand “exhibitionisme”. Het eigen leven wordt dan ongegeneerd in een stukje gegoten, diegenen die er deel van uitmaken worden (ongewild) personages.

Gerrit Krol legt in *De column als vrijplaats* de klemtoon op het vakmanschap van de columnist, zijn professionaliteit. De deadline halen is voor hem van primair belang. Opnieuw een voorbeeld van hoe de columnist schrijver en journalist tegelijkertijd is.

Het belangrijkste is dat hij [de columnist] present is. Als op maandagochtend zijn huis afbrandt en hij heeft zijn stukje nog niet geschreven, dan schrijft hij eerst zijn stukje. Niet weten waarover hij schrijven zal is voor een schrijver geen excuus, maar voor een columnist helemaal niet. Desnoods jat hij iets uit een onbekend buitenlands boek, maar zijn stukje zal op de afgesproken tijd op de redactie liggen. [...] Een columnist is een machine die, invariant onder de wisselingen van de seizoenen, de humeuren die hem omgeven of zijn eigen humeur, zijn stukjes schrijft. (Gijselhart 1986: 16)

Dit zijn natuurlijk heel algemene termen om over columnisme te spreken. In wat volgt, ga ik onder andere dieper in op de specifieke kenmerken van de *Humo*-columns.

Gebaseerd op: Gijselhart 1986.

“Het gaat bij mij om de charmering van de eerlijkheid”

2.3 Kees van Kooten (1976-2003)

2.3.1 Biografie

Kees van Kooten wordt in 1941 in Den Haag geboren. Zijn vader is handelsvertegenwoordiger in agenda's en relatiegeschenken. Nadat Van Kooten zijn diploma gymnasium alpha heeft behaald en zijn militaire dienstplicht vervuld, wordt hij copywriter in Amsterdam. In 1963 begint hij samen met zijn jeugdvriend Wim de Bie een rubriek voor het radioprogramma *Uitlaat* van de Vara. Hij werkt ook mee aan het cabaretprogramma *Wie is bang voor Lurelei?* van het gezelschap *Lurelei*. Zijn eerste televisie-optreden vindt plaats in het jongerenprogramma *Fanclub* van de Vara, opnieuw samen met De Bie. Daarna worden ze beiden medewerkers van het programma *Hadimassa*. In 1969 stappen ze over naar VPRO, waar ze eerst meewerken aan het programma *Het gat van Nederland* en vervolgens hun eigen programma krijgen: *Het Simplisties Verbond*. (Van den Bergh 1984: 1)

In 1968 trouwt Van Kooten met Barbara Kits. Hij wordt vader van een zoon, Kasper, en een dochter, Kim. Als columnist begint hij bij de *Haagse Post* met de rubriek *Treiterrends*. De rubriek verschijnt van 1967 tot 1972. In 1969 hebben hij en De Bie ook een column samen in *Het Parool* als 'De Plannemakers' Harry F. Kriele en Nico 'Bulle' van Berkel. Verder levert hij bijdragen voor *Vrij Nederland* en *Propria Cures*. Van 1976 tot 2003 schrijft hij ook vrij regelmatig voor *Humo*. Vanaf 1971 verschijnt jaarlijks de legendarische *Bescheurkalender* van Koot en Bie. (Van den Bergh 1984: 2)

Van Kooten heeft zijn columns vaak gebundeld. Van *Treiterrends* verschenen er bijvoorbeeld vier bloemlezingen. Andere bundels zijn: *Koot droomt zich af*, *Koot graaft zich autobio* en *Veertig*. In 1984 verschijnt zijn eerste roman -- die hij bescheiden een 'opstel' noemt -- *Hedonia*. In 1981 ontvangt hij de Cestoda-prijs en in 1999 de Groenman-taalprijs van de Stichting Let Op Uw Taal. (Matsier 1986: 143) (Van den Bergh 1984: 3-4) (*De Standaard* 05/11/2003)

Gebaseerd op:

- *Kritisch Lexicon*: Van den Bergh 1984

- Matsier 1986
- *De Standaard* 05/11/2003

2.3.2 *Poetica*

Het werk van Kees van Kooten steunt op drie peilers: het autobiografische, humor en amusement en het authentieke. Hij combineert met andere woorden een *expressieve* poetica, een *pragmatische* poetica en een *mimetische* poetica. De auteur wil met zijn schrijven zijn gevoelens, angsten en twijfels uitdrukken, de lezer amuseren en de werkelijkheid waarheidsgetrouw weergeven. Van Kooten worstelt duidelijk met deze vaak tegenstrijdige eisen die hij aan de literatuur stelt. Hoe eerlijk kan je zijn? Is “de eigen openhartigheid niet ook weer een pose” (Van den Bergh 1984: 5), erop gericht effect bij de lezer te sorteren? Hoe kan je humor en authenticiteit combineren? (Van den Bergh 1984: 5)

Er is in Van Kootens werk een zekere evolutie merkbaar. Grofweg kunnen we stellen dat waar het er vroeger vooral om ging grappig te zijn, de lezer te amuseren, hij zich in zijn later werk meer en meer laat leiden door de eis naar authenticiteit. Een evolutie dus van een vooral pragmatische, naar een vooral expressieve en mimetische poetica. Dit geldt zowel op thematisch vlak als op stilistisch vlak. Wel is het belangrijk op te merken dat Van Kooten het humoristische en dus het duidelijk najagen van een effect bij de lezer, nooit uit het oog verliest. Het pragmatische van Van Kootens literaturopvatting blijft een belangrijke constante. Van Kooten wordt in zekere zin gewoon *eerlijker* tegenover zijn lezers. (Van den Bergh 1984: 4-5)

Vroeger, d.i. met zijn *Treiterrends*, “verstopte” Van Kooten zich hoofdzakelijk achter fictieve personages. Bedoeling was de *fake* en aanstellerij van de modieuze mens aan de kaak te stellen, die zich geborgen weet in zijn eigen exclusieve wereldje van soortgenoten en zich volledig aanpast aan de specifieke wetten die dat wereldje stelt. Zijn stukjes zijn dan eigenlijk korte sketches. Literatuur en cabaret staan hier nog dicht bij elkaar. De karikaturale personages maken in zijn later werk vaak plaats voor neutraler personages genre “underdog” en meer en meer ook voor gewoon zichzelf als de ultieme underdog (zoals in de column *Het haar van mijn vader* – *Humo* 13/12/1979: 27). Van Kooten gaat dus meer en meer de autobiografische toer op: zijn literatuur wordt grotendeels *bekentenis*literatuur. Kennelijk heeft Van Kooten de behoefte zichzelf in zijn schrijfsels uit te drukken. Daarbij is het overheersende thema de discrepantie tussen innerlijke onzekerheid en uiterlijke zelfzekerheid, een discrepantie tussen “stoer doen en bang zijn” zoals Van den Bergh het stelt (1984: 5). Het afschilderen van zichzelf als de eeuwige kluns bijvoorbeeld doet hij enerzijds omdat hij nu eenmaal stuntelig is en altijd het gevoel heeft de lul te zijn, anderzijds omdat hij op die manier zijn onhandigheid charmant en grappig maakt en er zo beter leert mee omgaan. Schrijven als

een poging de innerlijke onzekerheid te bezweren dus. (Piryns 1988: 82-83) (Van den Bergh 1984: 4-5, 7-8)

Er is ook een evolutie waar te nemen in Van Kootens humor: waar het er in de beginjaren vooral om gaat te amuseren en te charmeren, is het hem met de jaren meer en meer te doen om *eerlijk* zijn en het streven naar wat hij ‘het natuurleuke’ noemt, een vorm van werkelijkheidsgetrouwe humor zeg maar. Het ietwat gekunstelde van zijn *Treiterrends* maakt zo plaats voor een natuurlijker soort humor, waarbij het grappige ongedwongen uit de situatie voortkomt. Een overgang dus van een meer pragmatische naar een meer mimetische poetica. “Het gaat bij mij [...] om de charmering van de eerlijkheid,” zegt hij daarover in een interview met Piet Piryns (1988: 83). Een goed voorbeeld terzake is het stukje *Het haar van mijn vader* (*Humo* 13/12/1979: 27). De humor die hij er hanteert is subtiel en vloeit inderdaad ongedwongen uit de situatie voort: de verwoede pogingen van de ik-figuur om drie kapotte gloeilampen te vervangen bijvoorbeeld, of zijn stunteligheid bij het skiën. (Piryns 1988: 83) (Van den Bergh 1984: 3-4)

Die werkelijkheidsgetrouwe humor gaat bij Van Kooten samen met gedetailleerde observaties en imitaties. Van Kooten merkt de kleinste en banaalste zaken op in het gedrag van mensen, in het leven van alledag en in de maatschappij en gaat daar dan over schrijven. Ofwel licht hij zijn onderwerp tot in de goed gekozen details toe, ofwel slaat hij aan het imiteren. Vele van de geselecteerde *Humo*-columns zijn voorbeelden terzake. Zo bijvoorbeeld: het titelloze stukje uit de reeks *Koot droomt zich af* (*Humo* 01/03/1979: 43), waarin Van Kooten een serieuze boom opzet over de nadelen van het gebruik van kunststoffen, *Slip du toilet* (*Humo* 02/04/1981: 5), waarin Van Kooten veel voorkomende uiterlijke slordigheden nader toelicht, *Moderne Speling* (*Humo* 20/08/1987: 7), dat handelt over de nieuwe spelling en een parodie vormt op de visie en het jargon van een lid van de spellingscommissie, het titelloze stukje uit de reeks *De zaak Van Der Laak* (*Humo* 11/02/1988: 11), waarin Van Kooten via het personage Cor Van Der Laak de bargoenisering van de Nederlandse taal aan de kaak stelt, door het moderne taalgebruik te imiteren en te parodiëren, *Een vingerwijzing* (*Humo* 14/07/1988: 5), waarin Van Kooten opnieuw in de huid van Van Der Laak kruipt en op die manier de modale natuurliefhebber en amateur-tuinier imiteert, *Dertig jaar sportkleur* (*Humo* 22/09/1988: 11), waarin Van Kooten een uiterst gedetailleerde omschrijving geeft van de evolutie van de kleuren in de sportwereld, en tenslotte *Verscheidene mogelijkheden* (*Humo* 28/03/1991: 16), dat Hoos Pokke aan het woord laat, Van Kootens meesterlijke imitatie van een platte commerciant. (Van den Bergh 1984: 5)

Het streven naar meer realisme en authentieke humor is niet enkel in van Kootens thematiek weer te vinden, maar ook in zijn woordkeus en taalgebruik. Met hetzelfde oog voor detail waarmee hij de wereld rondom zich bekijkt, verdiept hij zich in de wereld van de taal. Het juiste woord of de

juiste stijlfiguur op de juiste plaats, dáár gaat het om. In een interview met Piryns citeert hij in dit verband Mark Twain: “Het verschil tussen het juiste en het op één na juiste woord is het verschil tussen een glimwormpje en een bliksemflits” (1988: 79). Daarnaast, is taal soms ook het thema van zijn columns. Dit is bijvoorbeeld het geval in de *Humo*-column *Stucje*, waar het c/k-probleem in de Nederlandse spelling op ludieke manier aan de kaak wordt gesteld (24/04/1986: 7) en *Moderne spelling*, waarin een interview met een lid van de Nederlandse spellingscommissie geënceneerd wordt en de verwarring omtrent het gebruik van “als” en “dan” het thema vormt (20/08/1987: 7). (Piryns 1988: 79) (Van den Bergh 1984: 5-6)

Ook op dit stilistisch vlak valt in van Kootens werk een evolutie op. Ten tijde van *Treiterrends* ligt de klemtoon vooral op het nabootsen van de spreektrant en het jargon van allerlei modebewuste figuren. We vinden dit soort imitatie nog terug in de *Humo*-column *Verscheidene mogelijkheden* (*Humo* 28/03/1991: 16), waar het personage Hoos Pokke het discours van een oer-Hollandse gehaaiden zakenman voert. In *Koot droomt zich af* neemt een ander stilistisch procédé de overhand: het ontwikkelen van een komisch/kunstmatig taaleigen op basis van allerlei grammaticale overtredingen. Enkele voorbeelden uit de geselecteerde *Humo*-columns¹⁸ : (a) lexicale verhaspelingen: “recentiter” (*Humo* 01/03/1979: 43), “rijmp” (*Humo* 01/03/1979: 43), (b) logische fouten: “Dat de plant in het Latijn Digitalis heet en dat een gewas met zo’n naam wel moet floreren in het Digitale Tijdperk ...” (*Een vingerwijzing -- Humo* 14/07/1988: 5), (c) nieuwvormingen naar bestaande woorden: “poeptengevolge” o.b.v. ‘dientengevolge’ (*Humo* 27/05/1976: 11), “slip du toilet” o.b.v. ‘slip of the tongue’ (*Slip du toilet -- Humo* 02/04/1981: 5), “beroepsbloemen” o.b.v. van bijvoorbeeld ‘beroepswielrenner’ (*Een vingerwijzing -- Humo* 14/07/1988: 5), “onkruidenken” o.b.v. ‘hokjesdenken’ (*Een vingerwijzing -- Humo* 14/07/1988: 5), “zich bruin en paars ergerende” o.b.v. ‘zich groen en geel ergeren’ (*Dertig jaar sportkleur -- Humo* 22/09/1988: 5), (d) contaminaties: “de hand ... liever eens onszelf inboezemen” (*Humo* 27/05/1976: 11), “Toen hadden ze nog wel wat beters te doen aan hun hoofd” (*Humo* 27/05/1976: 11), “Koot droomt zich af” (*Humo* 01/03/1979: 43). Soms verliest Van Kooten zich in een overload aan dergelijke technieken. (Van den Bergh 1984: 5-6)

Zijn stijl versobert met de jaren echter aanzienlijk. Het “krompraten” van vroeger wordt enkel nog gebruikt wanneer het echt functioneel is en de vaak gekunstelde technieken worden vervangen door subtielere, als overdrijvingen, mooie nieuwvormingen en weloverwogen stijlfouten. Een voorbeeld van een overdrijving uit een column uit de reeks *De zaak Van der Laak* (*Humo* 02/04/1981: 11): na een lang betoog te hebben gehouden tegen de verloederding van het Nederlands, besluit Van der Laak: “Ik laat de conclusie aangaande de nabijheid van het einde der tijden gaarne aan u over!”. Of nog: “Want ligt datzelfde onkruidenken niet ten grondslag aan alle verderfelijke rassen-en

¹⁸ Wanneer de titel van de betreffende column niet vermeld wordt, betekent dit dat column geen titel heeft

klassentheorieën?” (*Een vingerwijzing -- Humo* 14/07/1988: 5). Een voorbeeld van een weloverwogen stijlfout is: “een groepje griezelig kloppende Fransen” (*Het haar van mijn vader -- Humo* 13/12/1979: 27), waarmee Van Kooten een groepje Fransen bedoelt dat op het griezelige af aan het clichébeeld dat er van Fransen bestaat, voldoet. Kortom: het taalspel blijft wel, maar in weloverwogener vorm. (Van den Bergh 1984: 6)

Van Kooten geeft duidelijk aan dat hij zijn schrijven minder belangrijk vindt dan het televisie- en schrijfwerk waar hij samen met De Bie werkt. “Een boezemvriend die tot zo’n duo leidt is uiteindelijk een groter goed en een groter toeval dan mijn eigen schrijftalenten,” zegt hij daarover tegen Piet Piryns (1985: 80). Zijn schrijven komt er voor van Kooten dus een beetje bij. Toch voelt hij zijn schrijven af en toe aan als een innerlijke noodzaak. “Ik heb kennelijk de behoefte om zo nu en dan een stukje geschiedenis op mijn eigen manier samen te vatten – liefst in een komische vorm,” luidt het in datzelfde interview (Piryns 1988: 80). (Piryns 1988: 80)

Als literaire voorbeelden vermeldt van Kooten: Elias Canetti, die Van Kooten duidelijk inspireerde tot de nauwgezette imitatie van het taalgebruik van zijn tijdgenoten, “de hele *bunch*” Amerikaanse humoristen van Runyan tot Thurber en “in Nederland ... Remco Campert, Remco Campert, Remco Campert” (Piryns 1988: 89). Ook geeft hij aan een groot bewonderaar te zijn van Jan Mulder en Carmiggelt. In een speciaal nummer van de *Haagse Post* over “De columnisten”, antwoordt van Kooten wanneer men hem vraagt of hij columnist wilde worden: “Ik wilde Carmiggelt worden” (geciteerd in: Matsier 1986: 131). Zijn werk heeft inderdaad nogal wat Carmiggeltiaanse trekjes: de realistische reflex, de nauwgezette weergave van het taalgebruik van de mensen rondom hem, de transformatie van de kleine dingen uit het leven van alledag tot iets wonderlijks, ... Verder zijn daar: Kurt Tucholsky, Peter Handke, Botho Strauss (allen Duitse auteurs van klein verhalend werk) en Elsschot. (Matsier 1986: 131) (Piryns 1988: 89) (van den Bergh 1984: 8)

Wat zijn nu samenvattend Van Kootens literatuuropvattingen, oftewel zijn “ideeën over doel, functie, aard, middelen, effecten en ontstaan van literatuur” (Dorleijn en van Rees 1994: 91)? Het doel en de functie van literatuur is voor Van Kooten de lezer amuseren (pragmatisch), zelfexpressie (expressief) en een stukje van “het leven zoals het is” tonen (mimetisch). Literatuur moet dus entertainend zijn, maar ook een vorm van bewustwording tot stand brengen van hoe de werkelijkheid en de mens in elkaar zitten. De middelen die Van Kooten aanwendt, zijn: een veelheid aan stilistische procédés en taalspelen, werkelijkheidsgetrouwe imitaties en gedetailleerde observaties. Deze wijzen duidelijk op Van Kootens preoccupatie met taal en stijl. Een belangrijk aspect van schrijven is voor Van Kooten dus zeker ook het zich verlustigen in de taal op zich. Dit betekent echter niet dat Van Kooten een autonomistische literatuuropvatting huldigt; daarvoor zijn zijn schrijfsels te zeer met de werkelijkheid verbonden en te zeer op effect bij de lezer berekend.

Gebaseerd op:

- Matsier 1986
- Piryns 1988: 78-99
- Van den Bergh 1984
- Titelloze column (*Humo* 27/05/1976: 11), titelloze column uit de reeks *Koot droomt zich af* (*Humo* 01/03/1979: 43), *Het haar van mijn vader* (*Humo* 13/12/1979: 27), *Slip du toilet* (*Humo* 02/04/1981: 5), *Stucje* (*Humo* 24/04/1986: 7), *Moderne speling* (*Humo* 20/08/1987: 7), titelloze column uit de reeks *De zaak Van Der Laak* (*Humo* 11/02/1988: 11), *Een vingerwijzing* (*Humo* 14/07/1988: 5), *Dertig jaar sportkleur* (*Humo* 22/09/1988: 11), *Verscheidene mogelijkheden* (*Humo* 28/03/1991: 16)

**“Sun, the slaughtered Bracke is very noble.
Look at your dwarf bean, and you will see
you belong to a famous sex!”**

2.4 Guido Van Meir (1976-...)

2.4.1 Biografie

Guido Van Meir wordt in 1947 in Ekeren geboren. Hij debuteert in de jaren '60 met de gestencilde verhalen *Wonderboy* en *De Volksgerilja*. In 1970 begint hij voor *Humo* te werken. Hij maakt er tot ver in de jaren '80 talloze reportages en interviews. In 1985 beslist hij deeltijds te gaan werken en concentreert hij zich binnen *Humo* enkel nog op zijn wekelijkse column *Het wordt teveel voor Corneel* en de lezersrubriek. (Van den Broeck 2002: *De Morgen* 19/01)

Zijn eerste columnreeks in *Humo* heet *Het hoekje van Pietje de Leugenaar* en verschijnt sporadisch in de periode 1976-1986. Vanaf 1986 worden deze columns vervangen door de *Corneel*-columns. Daarin laat hij zijn geesteskind Cornelius Bracke aan het woord. Deze columns werden gebundeld in *Het wordt teveel voor Corneel* (1990), *Feestelijk bedankt* (1994) en *Corneel en de gebeurtenissen* (1999).

Van Meir schrijft ook het scenario voor *Pest in het Paleis*, een strip vol politieke satire (remember Prins Verafstoot?) van Jan Bosschaert. Deze strip verschijnt in 1983. Van Meir schrijft echter vooral scenario's voor televisie, waaronder dat voor de alom gelauwerde TV2-reeks *Terug naar Oosterdonk*. Van Meir ontvangt hiervoor de ASLK-scenarioprijs. In 1997 verschijnt er ook een roman *Terug naar Oosterdonk*, die voor de NRC-prijs genomineerd wordt. In 2002 komt hij ook zelf op televisie als commentator in het culturele duidingsprogramma *Trommels en trompetten* van Marc Reynebeau. (Kempeneers 2002: *De Standaard* 11/07) (Van den Broeck 2002: *De Morgen* 19/01) (http://users.pandora.be/toneeltijlternat/stoel_auteur.htm)

Verder is Van Meir ook als theaterauteur actief. Zo is *Terug naar Oosterdonk* bijvoorbeeld geïnspireerd op een eerder verschenen theaterstuk van zijn hand, getiteld *Pietje de Leugenaar*.

Verder schrijft hij *De stoel van Stanislavski* (1987) en *Het verhaal van Falerin* (1992). (http://users.pandora.be/toneeltijlternat/stoel_auteur.htm)

Gebaseerd op:

- Flamend 1999: *De Standaard* 28/10
- Kempeneers 2002: *De Standaard* 11/07
- Van den Broeck 2002: *De Morgen* 19/01
- Van den Broeck 2003: *De Morgen* 11/08
- http://users.pandora.be/toneeltijlternat/stoel_auteur.htm

2.4.2 Poetica

In de column-reeks *Het wordt teveel voor Corneel* voert Van Meir het personage Cornelius Bracke op. Deze typisch Vlaamse volksfiguur houdt zich vooral onledig met het schrijven van brieven om allerlei mistoestanden aan te klagen. Daarbij stelt hij meestal een oplossing voor waar hij vooral zelf beter van wordt. In het stukje *Oranje blanje parbleu!* (*Humo* 18/02/1988: 7) heeft hij het in een brief naar zijn Nederlandse pennevriend Cor van der Laak (een van Van Kootens typetjes) bijvoorbeeld over zijn plannen de Nederlanden opnieuw te verenigen, waarbij hij dan uiteraard Gouwleider voor België en Luxemburg zal zijn.

Van Meir put voor zijn *Corneel*-stukjes rijkelijk uit de actualiteit waar genoeg zaken te vinden zijn die kunnen worden aangeklaagd. Zo bijvoorbeeld¹⁹: reclames waarin mensen worden opgevoerd die het product waarvoor reclame wordt gemaakt niet willen delen (*Humo* 10/04/1986:7), de Aids-brochure van minister Lenssens (*De zomercatalogoog van Lenssens: Humo* 07/07/1988: 5), de Vlaamse televisiecultuur anno 1995 (*De jacht op het Humo-publiek: Humo* 19/01/1995:7), de reclameslogan van Opel “We hadden natuurlijk ook de Vlaamse Vinkenzetters kunnen sponsoren” (*Bedankt, Opel!: Humo* 19/06/1997: 7), de berichtgeving over Doel en het vliegveld van Deurne (*Ramptoeristen in de mist: Humo* 13/07/1999: 5). Vaak gebruikt Van Meir daarbij echte citaten uit de Vlaamse media, zoals bijvoorbeeld in de stukjes *Bedankt, Opel!* (*Humo* 19/06/1997: 7) en *De jacht op het Humo-publiek* (*Humo* 19/01/1995: 7) het geval is. In zekere zin levert Van Meir bij monde van dit typetje dus maatschappijkritiek en belicht hij bepaalde aspecten van de werkelijkheid waar anderen aan voorbijgaan. In *De Standaard* 28/10/1999 vergelijkt Jan Flamend Cornelius Bracke met Tom Lanoye: ook Cornelius wijst ons op de donkere kant van het bestaan, zo stelt hij, maar hij doet

¹⁹ Als de titel van de betreffende column niet vermeld wordt, betekent dat dat de column geen titel heeft.

dat wel op een héél lichtvoetige manier. Voorzichtig kunnen we dus van een mimetische literatuuropvatting gewagen.

Het taalgebruik dat Van Meir zijn geesteskind aanmeet is plechtig, archaisch en omslachtig. Dit zet de pedanterie en gewichtigdoenerij van Cornelius nog extra in de verf. Zo bedient Bracke zich van frases als: “het weze u gezegd!” (*Humo* 10/04/1986: 7), spreekt hij een gewone pennevriend aan met “Ued.” en heeft het tegen hem over hoe “aan het jonge bloed ... de Sysiphos-arbeid [zal] toevallen om de Heelnederlandse Gedachte in het licht der gebeurtenissen gestalte te geven” (*Oranje blanje parbleu!*: *Humo* 18/02/1988: 7). Hij heeft het voorts constant over Baekelmans Freddy in plaats van over Freddy Baekelmans. Dit taalgebruik contrasteert met het volkse taalgebruik van de andere opgevoerde personages, voornamelijk stamgasten van Café De Kroon (zo bijvoorbeeld: “We hebben het spek aan ons kloten jong!”: *Ramptoeristen in de mist* -- *Humo* 13/07/1999: 5).

Het wordt teveel voor Corneel is in de eerste plaats grappig. Het personage Cornelius Bracke zorgt daar voor een groot deel voor. Hij blijft in alle omstandigheden zo ongelooflijk serieus en ironieloos dat hij ondanks zichzelf enorm aandoenlijk en komisch overkomt. Zijn plechtig en hoogdravend taalgebruik versterken het komisch effect nog. Ten tweede zit er heel wat situatiewit in Van Meirs columns. Een voorbeeld: in de tweedelige column *Sjiek Korea* (*Humo* 29/09/1988: 7 en 06/10/1988: 11) neemt Cornelius deel aan de Olympiade voor Cursiefjesschrijvers in Korea. Hij moet er een dopingcontrole ondergaan, waarvoor hij een dag op voorhand al aan het “oefenen” slaat. Hij mist de openingsceremonie. Ter compensatie krijgt hij een afgekeurde atleet ter beschikking, Brad, die zijn computer naar de Olympische Schrijfzaal zal brengen. Hij slaat op zijn harde schijf het Engels-Nederlands woordenboek en een hele collectie naar het Engels vertaalde cursiefjes, maar ondanks die mega-spiekbrief misinterpreteert hij het trefwoord waarrond hij een stukje moet schrijven: *Dwarf bean*. Het woord betekent “stamboon”, maar Cornelius schrijft een cursiefje over “stamboom”. Verder zit er ook heel wat zuivere taalhumor in de *Corneel*-columns. Het duidelijkste voorbeeld is het stukje *Mijn jaaroverzicht* (*Humo* 29/12/1988: 13). Daarin behandelt Cornelius limerick-gewijs de actualiteit van het afgelopen jaar 1988. Een van die limericks draagt bijvoorbeeld de titel *Somalia* en gaat als volgt:

Een burgeroorlog uit Somalia

werd genegeerd als trivialia

Honderdduizend vermoord

en niemand wat gehoord

Want hier was het net Europalia.

Een ander voorbeeld is het stukje *Sjiek Korea (2)* (*Humo* 06/10/1988: 11), waarin Cornelius' gebrekkig Engels hilarisch is. Zo wordt de zin “Mijn vader was een simpele eierenraper” “My father

was a simple eyecatcher”. Cornelius vervolgt: “... he always said: ‘Sun, the slaughtered Bracke is very noble. Look at your dwarf bean, and you will see you belong to a famous sex!’”.

Van Meir huldigt met zijn *Corneel*-stukjes dus een vooral pragmatische poetica. De columns zijn er duidelijk op gericht een lach bij de lezer te ontlokken, hem ontspanning te bieden. Het effect op de lezer staat met andere woorden centraal.

Een laatste typisch aspect van Van Meirs *Humo*-columns is de Vlaamsheid ervan. Cornelius Bracke is een doorsnee Vlaamse volksfiguur met een doorsnee Vlaamse huisvrouw als echtgenote en een doorsnee Vlaamse kroeg met de al even doorsnee Vlaamse naam “De Kroon” als stamcafé. Brackes Vlaamsheid wordt nog versterkt door het feit dat hij lid is van het Davidsfonds. Verder kan ook Cornelius’ egoïstisch, profiteerderig en klagerig karakter als een parodie op de Vlaamse volksaard gezien worden. Dit is opnieuw een aspect van Van Meirs mimetische literatuuropvatting: het gaat erom het Vlaamse leven en wereldbeeld aan de hand van Corneels ver doorgedreven versie van beide, uit te drukken. De herkenbaarheid doet ons als lezer lachen, maar *deep down* ook beseffen dat de beschreven situaties of het personage van Cornelius Bracke soms minder fictief zijn als we op het eerste zicht zouden denken.

Van Meir geeft met *Het wordt teveel voor Corneel* duidelijk blijk van een pragmatische literaturopvatting. De humor en dus het effect op de lezer staan centraal. Tegelijk vormen deze columns een parodie op het leven in Vlaanderen en de Vlaamse mentaliteit. Van Meir wil dus ook een deeltje van de werkelijkheid op zijn manier samenvatten, wat op een mimetische literaturopvatting wijst. De literaire middelen die hij daartoe aanwendt, zijn alle humoristisch. Het doel dat Van Meir bij deze vorm van literatuur voor ogen staat is amusement en ontspanning enerzijds, maar via herkenning – minder expliciet dan – ook een besef van de negatieve kanten van ons (Vlaamse) bestaan.

Gebaseerd op:

- Flamend 1999: *De Standaard* 28/10
- Titelloze column (*Humo* 10/04/1986: 7), *Oranje blanje parbleu!* (*Humo* 18/02/1988: 7), *De zomercatalogoog van Lenssens* (*Humo* 07/07/1988: 5), *Sjiek Korea* (*Humo* 29/09/1988: 7), *Sjiek Korea (2)* (*Humo* 06/10/1988: 11), *Mijn jaaroverzicht* (*Humo* 29/12/1988: 13), *Château Bracke* (*Humo* 04/04/1991: 5), *De jacht op het Humo-publiek* (*Humo* 19/01/1995: 7), *Bedankt, Opel!* (*Humo* 19/06/1997: 7), *Ramptoeristen in de mist* (*Humo* 13/07/1999: 5)

“Barok, dat slagroomtaartje, nee”

2.5 Jan Mulder (1977-...)

2.5.1 Biografie

Jan Mulder wordt in 1945 in Bellingwolde, Groningen geboren. Hij voetbalt vanaf zijn zesde en op 19-jarige leeftijd wordt hij door Anderlecht binnengehaald. Hij zal er tot '72 als spits blijven spelen. Daarna trekt hij naar Ajax, waar hij, steeds opnieuw geplaagd door blessures, nooit meer hetzelfde niveau haalt. In 1975 wordt hij medisch afgekeurd, wat het einde van zijn voetbalcarrière betekent. (<http://www.janmulder.be: voetballer>)

Hij blijft echter niet lang bij de pakken neer zitten: wanneer het weekblad *De Tijd* hem opbelt met de vraag een stukje voor het blad te schrijven, twijfelt hij niet lang. Ook zijn schrijverscarrière loopt al snel als een trein: al gauw verschijnen zijn columns ook in *De Volkskrant*, *Filmfan*, *Elsevier*, *Humo* en *Playboy*. In 1988 begint hij ook, op voorstel van Jules Deelder, samen met Remco Campert op te treden. Hun eerste literaire tournee heet *Droomijs*. Er zullen er nog drie andere volgen. Vanaf 1996 schrijft hij ook in afwisseling met Campert columns voor *De Volkskrant*: de zogenaamde *CaMu's*. Deze worden elk jaar gebundeld tot een jaaroverzicht. Mulder komt vanaf 2001 ook dagelijks op het kleine scherm in het programma *Barend en Van Dorp*. (Cartens 2000: 69-71) (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 28) (Verbraak 2002: <http://www.coenverbraak.nl/janmulder.html>: *Vrij Nederland* 12/01)

In 1978 verschijnt Mulders eerste bundel *Opmars der strafschoopgebieden*. Daarop volgen onder andere: *Overwinningen en nederlagen*, *Opkomst en ondergang*, *Strafschoopgebieden en reserves* en *De vrouw als karretje*. In 2003 ontvangt Jan Mulder de Groenman-taalprijs. In datzelfde jaar komt ook zijn eerste roman uit: *Iris*. ([http://www.dbnl.org/auteurs: "Jan Mulder 1945"](http://www.dbnl.org/auteurs: 'Jan Mulder 1945')) (*De Standaard* 05/11/2003).

Gebaseerd op:

- Cartens 2000: 69-71
- De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10
- Verbraak 2002: <http://www.coenverbraak.nl/janmulder.html>: *Vrij Nederland* 12/01
- *De Standaard* 05/11/2003
- <http://www.kkunst.com>: “Camu 2003: het jaaroverzicht van Remco Campert en Jan Mulder”.
- <http://www.dbnl.org/auteurs>: “Jan Mulder 1945”.

2.5.2 Poetica

Jan Mulder is een ex-voetballer die als columnist vaak over voetbal schrijft. Toch is het hem er niet zozeer om te doen om als een sportjournalist een professionele analyse van het spel neer te pennen of om het trauma van zijn abrupt afgebroken voetbalcarrière al schrijvende te verwerken.

Het gaat mij om de taal, om wendingen, ook niet om iets van me af te schrijven, of om iemand te raken of op te hemelen, absoluut niet, ik gebruik alles om de taal, zo krakkemikkig als het gaat. (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 39)

Die taal moet dan *kaal* zijn, ontdaan van alle overbodigheden. “Barok, dat slagroomtaartje, nee,” luidt het in een interview met Rudy Vandendaele in *Humo* (22/07/1993: 28). Mulders taalgebruik is inderdaad heel droog, heel eenvoudig ook. Zijn preoccupatie met taal gaat zover dat hij in *Humo* verklaart een alternatief woordenboek aan het schrijven te zijn. (Vandendaele 1993: 22/07: 29) Hij staat er ook om bekend een voorstander van *zuiver* Nederlands te zijn, d.w.z. een tegenstander van de enorme invloed van het Engels op het Nederlands. Dit komt bijvoorbeeld naar voor in het stukje *Ice, man, ice* (*Humo* 15/06/1995: 13) waar hij het taalgebruik van de Pinkpop-commentatoren Jan Douwe Kroegske en Bram van Splunteren en dat van muzikanten van hedendaagse groepen parodieert. Mulders poetica heeft kortom een autonomistisch trekje. (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 39) (Vandendaele 1993: *Humo* 22/07: 29)

Dat het hem echter niet louter om “taal om de taal” te doen is, blijkt uit het feit dat humor bij Mulder, zoals bij alle *Humo*-columnisten, van het grootste belang is. “... om je dood te lachen in één zin, dat is de hoogste kunst” (Mellaerts 2003: *De Morgen* 20/09). Hij wil met zijn stukjes zijn publiek vooral vermaken. Ze moeten vooral *leuk* zijn. Mulder slaagt hierin door een spottende, ironische ondertoon in zijn stukjes te hanteren. Die ironie omschrijft hij in een interview met Betty Mellaerts voor *De Morgen* als “tegenas tegen de dood” (20/09/2003). Zo luidt het in de *Humo*-column *Karl op de motor*: “Nederland heeft uitstekende commentatoren, maar België is beter, Mark Uytterhoeven

en Michel Wuyts en Karl op de Motor kennen elke steen die in het parcours ligt” (11/04/2000: 27), terwijl hij in het stukje juist de draak steekt met de overdreven analysedrang van de Belgische wiielercommentatoren: “De Belgen zijn in de loop der jaren zó goed commentaar gaan verzorgen, dat ze ver boven het bevattingsvermogen van de deelnemers zijn gestegen” (*Humo* 11/04/2000: 27). Mulder gebruikt heel vaak de parodie als humoristisch middel. Dit is het geval in de volgende *Humo*-stukjes: *Tussen Hollywood en Turnhout* (parodie op een kinderporno-telefoongesprek – *Humo* 12/09/1995: 13), *Ice, man, ice* (parodie op *Pinkpop*-interviews van Jan Douwe Kroegske en Bram van Splunteren – *Humo* 15/06/1995: 13), *Geletterd en wel* (parodie op de cursus Etiquette van Teleac – *Humo* 28/11/1995: 27) en *Karl op de Motor* (parodie op Belgische wiielercommentaren -- *Humo* 11/04/2000: 27). Die nadruk op het humoristische wijst op een pragmatische poetica: er moet effect bij de lezer gesorteerd worden. Mulders uitspraak “Ik ben een publieksspeler gebleven hé ... ik wil bewonderd worden” (Mijlemans 1986: *Humo* 12/06: 27) is in dat opzicht exemplarisch. (Mellaerts 2003: *De Morgen* 20/09) (Mijlemans 1986: *Humo* 12/06: 27)

Mulders columns zijn vaak sportcolumns. Velen beweren ook dat dat zijn beste stukjes zijn. De verklaring ligt volgens Mulder in een eenvoudig feit: “Ik kan het beste opschrijven wat ik beleefd heb” (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 37). Zijn werk bevat bijgevolg een sterke autobiografische component. Hij schrikt er niet voor terug opendeurdag te houden van zijn leven en verleden. Mulder merkt echter wel op dat er in zijn stukjes iets meer, iets *verwerkts*, bij mag komen. (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 50) Dat Mulder in het vermelden van gebeurtenissen uit eigen leven voor weinig terugschrikt, blijkt duidelijk uit het stukje *Bill Clinton, één van de velen* (*Humo* 21/01/1997: 10-11), waar hij het heeft over de vlugge pijpbeurt die de vriendin van een zieke vriend hem gaf op een oude brancard in het ziekenhuis waar die vriend opgenomen was en over het viervoudig overspel van zijn vrouw Johanna. Het seksuele wordt over het algemeen overigens vaak als onderwerp gebruikt: zie bijvoorbeeld ook *Tussen Hollywood en Turnhout* (*Humo* 12/09/1995: 13), waarin Mulder zijn fantasie de vrije loop laat bij het gegeven van een kinderporno-telefoonlijn en *Eeuwige potentie* (*Humo* 29/10/1998: 35), waarin Mulder een documentaire over Viagra encenseert. Wanneer Mulder niet uit eigen leven put, doet hij dat uit de actualiteit. Zo gaat *Tussen Hollywood en Turnhout* (*Humo* 12/09/1995: 13) over de huiszoeking bij Belgacom-baas Bessel Kok, *Ice, man, ice* (*Humo* 15/06/1995: 13) over *Pinkpop*, *Geletterd en wel* (*Humo* 28/11/1995: 27) over de cursus Etiquette van Teleac en Mulders eigen tournee *Geletterde mensen, Bill Clinton, één van de velen* (*Humo* 21/01/1997: 10-11) over de zaak Jones-Clinton en *Karl op de Motor* (*Humo* 11/04/2000: 27) over de Ronde van Vlaanderen. Er is met andere woorden een evenwicht tussen het autobiografische en het actuele in Mulders oeuvre, een evenwicht kortom tussen een expressieve poetica (uitdrukking geven aan gevoelens en gedachten bij de gebeurtenissen uit het eigen leven) en een mimetische (de werkelijkheid weergeven in het literaire werk). (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 37,50)

Het meest typische aan Mulders columns is zijn associatieve, ietwat slordige stijl. In het stukje *Geen fraaie aanblik* (*Humo* 13/08/1987: 11) gaat hij bijvoorbeeld brainstormen over wat grappig is: het gaat van het klasement van humor, over Carol Burnett, over volwassenen die kinderen spelen, over kinderen die volwassenen spelen, over de slappe lach van Alain Touchourdin, over de vraag of lachen gezond dan wel ongezond is, over de vertaling van Albert Verwey van *De Engelse postwagen* van Thomas de Quincy, over het belang van humor in het dagelijks leven, naar wat hij, Jan Mulder, nu eigenlijk leuk vindt. Mulders stukjes lijken zo vaak aaneen te hangen van de (vaak heel fantasierijke) uitwijdingen. In *Bill Clinton, één van de velen* (*Humo* 21/01/1997: 10-11) is hij daarover zelfs heel expliciet: hij vermeldt er tussen haakjes: “de zaak Jones-Clinton loopt niet weg, die pikken we straks wel op”. Dit gebruik van stijl mikt duidelijk op een humoristisch effect. Toch gaat het wel ergens naartoe. In drie *Humo*-stukjes: *Geen fraaie aanblik* (*Humo* 13/08/1987: 11), *Bill Clinton, één van de velen* (*Humo* 21/01/1997: 10-11) en *Eeuwige potentie* (*Humo* 29/10/1998: 35) zit er bijvoorbeeld een cyclische opbouw: het uitgangspunt wordt op het einde terug bereikt. Meestal eindigt Mulder echter met een verrassende wending. Zo gaat hij op het einde van *De bioscoopverlater* Jack Nicholson als remedie tegen het bioscoopverlaten opvoeren, of vermeldt hij aan het einde van *Slecht nieuws voor Ajax* (*Humo* 05/01/1995: 17) dat hij het stukje, dat integraal aan Lentini is gewijd, eigenlijk over Frank Rijkaard wou schrijven en besluit: “Sport kan mooi maar soms ook hard zijn”. Met deze laatste techniek mikt hij opnieuw op een (verrassings-)effect, wat wijst op een pragmatische literatuuropvatting.

Mulder is een hevig bewonderaar van het werk van Raymond Carver omwille van de soberheid van diens taal. Ook geeft hij aan fan te zijn van Remco Campert, Gerard Reve, Godfried Bomans en Bob den Uyl, omdat zij het soort van *natuurlijke* humor beoefen(d)en die hij ook voorstaat. Echte literaire voorbeelden zijn zij echter niet, verklaart hij in het eerder genoemd interview met Betty Mellaerts. Echte literaire voorbeelden heeft hij namelijk nooit gehad. (Mellaerts 2003: *De Morgen* 20/09)

Mulders poetica is voor een deel autonomistisch: in een interview met *Humo* (25/10/1979: 39) geeft hij expliciet aan vooral te schrijven “om de taal”. Toch mikt hij altijd duidelijk op een bepaald effect bij de lezer: hij wil hem doen lachen, hem amuseren. De literaire middelen die hij daartoe aanwendt, zijn: ironie, parodie en een associatieve stijl. Daarmee geeft hij duidelijk blijk van een pragmatische literaturopvatting. De thematiek van zijn stukjes haalt hij ofwel uit zijn eigen leven (expressieve literaturopvatting), ofwel uit de actualiteit, in het bijzonder uit de sportwereld (mimetische literaturopvatting).

Gebaseerd op:

- De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10

- Mellaerts 2003: *De Morgen* 20/09
- Mijlemans 1986: *Humo* 12/06
- Vandendaele 1993: *Humo* 22/07
- *Geen fraaie aanblik* (*Humo* 13/08/1987: 11), *De bioscoopverlater* (*Humo* 28/04/1988: 15), *Slecht nieuws voor Ajax* (*Humo* 05/01/1995: 17), *Ice, man, ice* (*Humo* 15/06/1995: 13), *Tussen Hollywood en Turnhout* (*Humo* 12/09/1995: 13), *Geletterd en wel* (*Humo* 28/11/1995: 27), *Eeuwig potentie* (*Humo* 29/10/1998: 35), *Bill Clinton, één van de velen* (*Humo* 21/01/1997: 10-11), *Karl op de Motor* (*Humo* 11/04/2000: 27), *Bengelen* (*Humo* 09/05/2000: 25)

“We zijn enorm lollig in Amsterdam, daar word je wel eens beroerd van”

2.6 Simon Carmiggelt (1978-1998)

2.6.1 Biografie

Simon Johannes Carmiggelt wordt in 1913 geboren in Den Haag. Zijn ouders hebben een hoeden-en pettenmagazijn en zijn vader is tevens vertegenwoordiger van een conservenfabriek. Zijn vier jaar oudere broer Johannes sterft tijdens de tweede wereldoorlog in een concentratiekamp, waar hij terechtgekomen was wegens het helpen van joodse landgenoten. Zelf zit hij tijdens de oorlog een tijdje in de gevangenis Weteringschans. (Carmiggelt 1972: 7)

Carmiggelt gaat na de lagere school naar de Handelsdagschool, waar hij de opleiding niet afmaakt. Hij begint daarna voor het dagblad *Het Vaderland* te werken, maar wordt al gauw ontslagen. Vervolgens werkt hij als verslaggever, en later ook als toneelrecensent, voor *Vooruit*, de Haagse editie van *Het Volk*. De volgende krant waar hij terecht komt is *Het Parool*, een tijdens de oorlog illegaal blad, dat na de oorlog dagblad wordt. Eerst staat hij er in voor louter technisch werk, daarna krijgt hij de leiding over de kunstrubriek. In 1936 schrijft hij zijn eerste *Kronkel*, een stukje dat al gauw dagelijks gepubliceerd wordt. Na een tijd legt hij zich enkel nog toe op het schrijven van deze cursiefjes. Van 1978 tot 1996 worden zijn stukjes ook in *Humo* gepubliceerd. Jaarlijks verschijnt er ook een bundel van door hem geselecteerde *Kronkels*. In de jaren '80 verschijnen zijn stukjes, samen met een tekening van Peter van Straaten, slechts wekelijks meer in *Het Parool*. Carmiggel's rubriek heet van dan af toepasselijk *Een zee van tijd*. In 1939 trouwt Carmiggelt met Tiny de Goey. Uit dit huwelijk worden twee kinderen geboren: een zoon, Frank, en een dochter, Marianne. (Carmiggelt 1972: 55-57) (De Ruiter 1979: 9-10)

Hij geeft verder ook tal van lezingen (in het begin samen met Annie M.G. Schmidt), en leest op radio en televisie voor. Hij schrijft daarnaast ook teksten voor cabaretiers als Wim Kan en Wim Sonneveld en voor twee films van Bert Haanstra (*Alleman* en *De stem van het water*). Hij spreekt ook het commentaar in van deze films. In 1961 krijgt hij de Constantijn Huygens prijs, waarmee bevestigd wordt dat zijn werk algemeen als "literatuur" wordt beschouwd. Op de uitreiking doet hij de legendarische uitspraak: "Ik voel me alsof ik uitgeroepen ben tot de kleinste reus van Nederland." In 1977 wordt die algemene erkenning opnieuw bevestigd met de P.C. Hooftprijs. In 1987 overlijdt

Carmiggelt aan de gevolgen van een hartaanval. (Carmiggelt 1972: 57-58) (De Ruiter 1979: 10) (Nuis 1998)

Gebaseerd op:

- Carmiggelt 1972
- De Ruiter 1979
- Nuis 1998

2.6.2 Poetica

Carmiggelt is een stukjesschrijver pur sang. Naar eigen zeggen heeft hij nooit echt de behoefte gehad een werk van langere adem te schrijven. De korte vorm is zijn vorm. Hij ziet trouwens niet veel verschil tussen zijn *métier* en dat van een romancier. Al zijn stukjes samen, dát is zijn roman. “Er is samenhang in deze legpuzzel” (Brokken 1980: 151). Het enige verschil met het beroep van romancier ligt in het feit dat hij dagelijks een afgerond verhaal af moet hebben. Dat brengt met zich mee dat hij ook moet schrijven als hij daar geen zin in heeft. Daarom schrijft hij plichtsbewust elke dag, zodat hij uit een aanzienlijke voorraad stukjes kan putten als het schrijven eens een dag echt niet wil lukken.

De krant zegt gewoon: je moet elke dag schrijven, daar word je voor betaald.

Uitstekend stramien. Een heel goed uitgangspunt dat je verlost van alle mogelijke dingen die je niet hebt als je eigenlijk niet hoeft te schrijven. (Van Rooy 1975:

http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggelt.htm: 16)

Schrijven is voor Carmiggelt dus een nogal routineuze bezigheid, een kwestie van discipline. In die zin is schrijven voor Carmiggelt “een job als een ander”. Kortom: bij de ontstaanspoetica van Carmiggelt ligt de klemtoon op routine en discipline, niet op inspiratie en bevlogenheid. Oftewel: de columnist als machine. (Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs>: 151) (Carmiggelt 1972: 44) (Van Rooy 1975: http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggelt.htm: 16)

Grote literaire aspiraties heeft Carmiggelt nooit gehad. Met zijn verhalen wil hij eigenlijk niet zo veel bereiken. Verhaaltjes schrijven over mensen en de mensen daar even mee amuseren, dat is zijn enige bescheiden ambitie. Dit wijst op een pragmatische poetica. Daarbij houdt hij zich altijd ver van de actualiteit, iets wat soms boze reacties uitlokt bij zijn lezers.

“Maar Carmiggelt,” schrijven lezers dan, “weet u niet wat er in de wereld aan de hand is?” Dan denk ik: ja, die mensen hebben eigenlijk wel gelijk, waarom doe ik het?

(Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs>: 152)

Toch is de link literair werk-werkelijkheid in Carmiggelts werk heel belangrijk. Hij legt echter niet de nadruk op de grote gebeurtenissen in de grote wereld, maar op de kleine voorvalletjes in het leven

van alledag. Het mimetische aspect is kortom van groot belang binnen Carmiggel's poetica. (Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs: 152, 159-160>)

Toch staat de vorm centraal in Carmiggel's werk. Je moet wel menen wat je schrijft, maar je moet je materiaal in een vorm gieten waardoor het allemaal geloofwaardig wordt, vindt hij. De werkelijkheid is volgens hem tegelijk inspiratiebron en potentiële valkuil. De stilering zorgt ervoor dat je haar in de hand kan houden en er niet in "verzuipt". De transformatie van de werkelijkheid, daar gaat het om; dát is de aard van literatuur. "De dingen die je beschrijft moet je wel ervaren hebben, maar je moet ze opnieuw liegen," aldus Carmiggel (Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs: 153>). (Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs: 153-154>)

Typisch aan Carmiggel's stijl is de laconieke toon en de mengeling van ironie en melancholie. Er spreekt vertrouwelijke (zelf)spot uit zijn werk. Carmiggel blijft te allen tijde droog, is nooit uitbundig. Zijn humor is dan ook mild, aanvaardend en relativerend. Daarbij wordt elke vorm van agressiviteit of idealisme geweerd. Een voorbeeld uit een *Humo*-column uit '79:

"Wat heb je gehad?" zei de bediende. "Twee ros, twee friek en een overreje" antwoordde de man. ... Terwijl het kasregister deze kloeke lunch reutelend registreerde voor het nageslacht, bedacht ik dat een briljante Fransman, die aan de Sorbonne grondig Nederlands heeft gestudeerd, met dit zinnetje toch wel enige moeite hebben zou. (Twee broodjes kaas: Humo 19/01/1979: 101)

Of nog:

Op dat ogenblik kwam het dienstmeisje binnen en zette, voor ieder van ons, een kommetje neer, dat een uiterst vloeibaar dessert bleek te bevatten. Toen ik het aan de lippen bracht, zei de jongen op de vertrouwelijke, geamuseerde toon van iemand die een aardige anekdote ophaalt: "In dat blauwe kommetje van die meneer heb ik toen gebraakt, hè mam?" (Eten: Humo 03/05/1984: 4)

Deze stijl en toon wijzen erop dat Carmiggel nogal meewarig tegenover het leven staat, dat hij de negatieve kanten van het bestaan wel ziet, maar erin berust. (De Ruiter 1979: 11-17)

De Ruiter onderscheidt in *Over het proza van S. Carmiggel* verschillende typische aspecten van Carmiggel's beeldspraak. Carmiggel maakt bijvoorbeeld vaak originele, onverwachte associaties. Een voorbeeld van zo'n associatie vond ik in *Man in tweevoud*, een column die in 1981 in *Humo* verscheen. Bij het gadeslaan van een dronken man, bedenkt de ik-figuur het volgende:

Ik heb eens in een geleerd boek gelezen, dat in dorpen op IJsland, personen die deze staat van beschonkenheid hebben bereikt, niet met verachting worden behandeld, maar met onderscheiding, omdat men daar inziet, dat de betrokkene het voorrecht

heeft tijdelijk elders te verwijlen, waar het beter toeven is dan op de harde aarde. De Utrechtse heer zou te Ijsland bepaald op handen gedragen zijn. (05/03: 111)

Carmiggelt gebruikt ook vaak personificaties, dit om zijn stukjes nog levendiger te maken. Twee voorbeelden uit *Humo*: "...om de vriendschap niet al te lang aan het lot over te laten" (*Roze anjers: Humo* 05/07/1979: 23) en "... een van die uitmergelende gesprekjes" (*Eten: Humo* 03/05/1984: 4). Verder heb je de overdrijving en, aan de andere kant van het spectrum, het understatement. Zo bijvoorbeeld:

- "Een oud kereltje, dat aan mijn tafeltje zéér zuinig zat te wezen op zijn ó zo klein pilsje ..." (overdrijving; *In de kroeg: Humo* 01/11/1979: 174)
- "Heel stil zit ik in de rococo-stoel en zou best trek hebben in een hapje prikkeldraad" (overdrijving; *Roze anjers : Humo* 05/07/1979: 23)
- "Slechts een keer weigerde hij, maar dat was op de ochtend van zijn huwelijk. Hij wilde zijn trouwpak niet bevuild door ermee in de gang te gaan liggen – een begrijpelijke aarzeling [mijn onderstreping]" (understatement: *Meneer Book: Humo* 26/10/1989: 204)

Tenslotte werkt Carmiggelt ook vaak met contrasten. Een perfecte illustratie van zo'n contrast is het volgende fragment uit *Lachen*, een column die eigenlijk helemaal gebaseerd is op contrastwerking:

"We woonden op Kattenburg," begon hij. "Met zijn veertienen in zo'n rothuisje, weet je wel. En 't kwam allemaal op m'n moeder neer, want m'n vader, die zóóp – verschrikkelijk. Soms was-ie driemaal op 'n dag lazarus. Maar ach, je lachte nog eens..." (*Humo* 06/12/1979: 18)

Of nog: "Want we zijn enorm lollig in Amsterdam, daar word je wel eens beroerd van." (*Twee broodjes kaas: Humo*: 19/01/1978: 101)

(Brokken 1980: <http://www.dbn.org/auteurs>: 153-154) (Carmiggelt 1972: 9-10, 19-20) (De Ruiter 1979: 115-118)

Verder is ook de woordkeus essentieel in Carmiggelts werk. Typische woordvormen die Carmiggelt hanteert, zijn volgens de Ruiter: (a) plechtige woorden, (b) gechargeerde woorden (= te zwaar geladen woorden voor de beschreven situatie) en (c) neologismen. Carmiggelts stukjes wemelen van de plechtige, archaische woorden. De voorbeelden zijn legio: verwijlen, toenmaals, wederspreken, de genitieven "onzer" en "dezer", "de periferie van zijn voedsel" (*Eten: Humo* 03/05/1984: 4), detailleren, tors, enz. Een voorbeeld van de tweede categorie van gechargeerde woorden (tevens het enige dat ik heb gevonden) is: "uitmergelende gesprekjes" (*Eten: Humo* 03/05/1984: 4). Van de laatste categorie heb ik geen voorbeeld gevonden. Over het algemeen is het meest typische aan Carmiggelts woordgebruik zijn gebruik van "sprekende" woorden. Daarnaast gaat hij ook vaak spelen met de letterlijke en figuurlijke betekenis van woorden: "Kind noch kraai, zelfs geen hond" (*Roze anjers: Humo*: 05/07/1979: 23), "... de rijke jongens die de wet naar hun

hand zetten en met die hand vervolgens altijd aan het langste end trekken” (*In de kroeg: Humo* 01/11/1979: 174). (De Ruiter 1979: 118-121)

Wat is er nu typisch aan de opbouw van Carmiggelts verhalen? Ten eerste begint hij zijn stukjes altijd heel direct: hij plaatst de lezer onmiddellijk in het gebeuren. Ofwel geeft hij de lezer aan het begin impliciete inleidende informatie, ofwel kiest hij voor een expliciet begin. Een voorbeeld van het eerste soort begin, vond ik in *Een van vroeger*, een *Humo*-column uit 1985:

Toen ik klein was, kwam de heer Nieuwkerk vaak bij mijn ouders over de vloer. Hij had rode konen en wist altijd een mop. “Die Nieuwkerk!” zei mijn vader. Om mij te plezieren liep hij wel op handen en voeten als een hond en hief dan, in een hoek gekropen, zijn been, bij wijze van pointe. Een vrolijk persoon dus, maar zonder gebod, zo een die niet horen wil en dan maar voelen moet. (03/10: 206)

Pas na al deze informatie, die we als lezer nodig hebben om het stukje te kunnen begrijpen, begint Carmiggelt het eigenlijke verhaal: de heer Nieuwkerk komt hem na al die jaren nog eens bezoeken. Het verschil met de tweede soort is duidelijk: daar is de beginzin al meteen deel van het eigenlijke verhaal. Zo bijvoorbeeld: “Toen ik de broodjeswinkel binnenkwam vroeg een uitgeteerde man, die daar moedeloos stond te kauwen, juist hoeveel de schade was.” (*Twee broodjes kaas: Humo* 19/01/1978: 101) Of: “De man die in de kroeg naast mij aan de tap stond was ’n jaar of tien ouder dan ik en hij stelde met een door ademnood, tabak en alcohol geteisterde bas vast dat Amsterdam vroeger jofel was.” (*Lachen: Humo* 06/12/1979: 18). Ten tweede heb je het eveneens heel directe slot. In Carmiggelts stukjes gaat de humor naar een climax, die eventueel het verhaal besluit of die nog gevolgd wordt door een conclusie of slotcommentaar. Een voorbeeld van een stukje waar de climax het verhaal besluit, is *Krisis*, waarin Carmiggelt het taalgebruik van politici en journalisten parodieert door het ze te laten hebben over het vlees dat de volgende dag bij het diner zal worden geserveerd. De dialoog vormt een onontwarbaar kluwen van gewichtig klinkende maar nietszeggende begrippen. De humor komt tot een climax in de laatste zin van het verhaal: “Al ben ik verheugd dat u ook deze vraag hebt gesteld, want ik herhaal – ons volk heeft in deze recht op de grootst mogelijke duidelijkheid” (*Humo* 26/07/1979: 97). Een voorbeeld van een stukje dat op concluderend commentaar eindigt, is *Man in tweevoud*. De ik-figuur vertelt het relaas van hoe hij een beschonken man van middelbare leeftijd een dialoog met zichzelf ziet en hoort voeren. Op het einde valt de heel levendige “conversatie” plots stil en wordt de heer melancholisch en neerslachtig. Als een geslagen hond verlaat hij het koffiehuis. Carmiggelt besluit: “Vreugd is kortstondig en broos, als een vlinder” (*Humo* 05/03/1981: 111). Een laatste typisch aspect aan de opbouw van Carmiggelts stukjes is het gebruik van een cyclische bouw. Vaak wordt aan het slot van het verhaal het uitgangspunt opnieuw bereikt. Bij de *Humo*-columns heb ik hier vier voorbeelden van teruggevonden. De verhalen *Lachen* (*Humo* 06/12/1979: 18), *Roze anjers* (*Humo* 05/07/1979: 23) , *In de kroeg* (*Humo* 01/11/1979: 174), *Een van vroeger* (*Humo* 03/10/1985: 206) hebben alle zo’n

cyclische bouw. Ik neem de column *Lachen* (*Humo* 06/12/1979: 18) als voorbeeld. Het verhaal begint als volgt:

De man die in de kroeg naast mij aan de tap stond was 'n jaar of tien ouder dan ik en hij stelde met een door ademnood, tabak en alcohol geteisterde bas vast dat Amsterdam vroeger jofel was.

Nou niet meer.

Maar vroeger wel.

Nadat de man alle redenen uit de doeken gedaan heeft waarom Amsterdam vroeger wel zo jofel was, besluit Carmiggelt het stukje met: “ ‘Ach, je kon toen nog eens lachen, in Amsterdam. Nou niet meer. Maar toen wel.’” (*Humo* 06/12/1979: 18)

(De Ruiter 1979: 102-108)

Carmiggelt voert in zijn verhalen meestal een ik-figuur op. Dit vooral om een vertrouwde sfeer te scheppen. Ofwel is die ik-figuur een betrokkene, ofwel een getuige. Wanneer de ik rechtstreeks betrokken is bij de geschetste situatie, komt hij er meestal uit als het slachtoffer. Dit is het geval in de columns *Een van vroeger* (*Humo* 03/10/1985: 206), waarin het ik-personage bezoek krijgt van een oude kennis die hem een peperduur horloge probeert aan te smeren, *Eten* (*Humo* 03/05/1984: ??), waarin de ik het slachtoffer wordt van de overdreven eerlijkheid van het zoontje van een collega en *Meneer Book* (*Humo* 26/10/1989: 204), waarin de ik-figuur als jonge jongen gered moet worden van een vechtpartij. Meestal is de ik echter louter een getuige, een klankbord voor de monoloog van anderen. Zo bijvoorbeeld in *Lachen* (*Humo* 06/12/1979: 18), *Man in tweevoud* (*Humo* 05/03/1981: ??), *Twee broodjes kaas* (*Humo* 19/01/1978: 101), *Roze anjers* (*Humo* 05/07/1979: 23), *In de kroeg* (*Humo* 01/11/1979: 174) en *Gedag zeggen* (*Humo* 21/04/1983: 65). Het procédé is het duidelijkst in de laatstgenoemde column, waar een onbekende vrouw het ik-personage een verhaal aan de hand doet waar hij een stukje over zou kunnen schrijven. (De Ruiter 1979: 108-112)

Het typisch personage van Carmiggelts stukjes, zeker van die van de beginjaren, is de underdog. Dat komt heel natuurlijk zo, daar hij gewoon zichzelf als voorbeeld neemt. Hij stopt veel van zichzelf in de personages die hij in zijn stukjes laat opdraven. Zelf verwijst hij naar iets wat James Thurber ooit zei:

Mensen die dit soort columns schrijven, hebben een talent om in geringe moeilijkheid te geraken. Zij drinken uit een fles meubelglans omdat zij denken dat het een medicijn voor hun maagkwaal is, zij slaan een gevaarlijke misdadiger speels op de schouder, omdat zij hem voor een oude schoolvriend houden ... (geciteerd in: Brokken 1980: <http://www.dbnl.org/auteurs:159>)

Er is dus zeker een sterke biografische component in Carmiggel's columns. "... wie wat over mij wil weten, moet mij maar aandachtig lezen. Want in die verhalen staat het wel zo'n beetje, daar kan men vrij veel uithalen," klinkt het dan ook (Carmiggel 1972: 49). Schrijven is dus ook een vorm van zelfexpressie voor Carmiggel. Dit expressieve kantje aan Carmiggel's poetica moet echter niet overdreven worden. Ten eerste, is zijn underdog-gehalte in zijn stukjes ferm overdreven. De echtgenote die hij in zijn stukjes opvoert bijvoorbeeld, verschilt aanzienlijk van zijn echte vrouw. Hij laat zijn fictieve vrouw in gesprekken dan leuke of scherpe dingen zeggen, waardoor hij zijn positie als underdog nog extra in de verf kan zetten. Ten tweede, is het er Carmiggel niet zozeer om te doen zijn eigen gevoelens en gedachten uit te drukken in zijn columns, dan wel om een stukje werkelijkheid, een stukje "leven-zoals-het-is" te tonen. De klemtoon ligt met andere woorden duidelijk op het mimetische binnen Carmiggel's poetica. (Brokken 1980: [http://www.dbnl.org/auteurs: 159](http://www.dbnl.org/auteurs:159)) (Oets 1977: *Humo* 18/08: 14)

Globaal genomen beschrijft Carmiggel twee types mensen in zijn stukjes. Ofwel zijn zijn hoofdfiguren beroemde kunstenaars, ofwel zijn het heel gewone mensen "die de een of andere barst hebben" (Oets 1977: *Humo* 18/08: 88). Bij die mensen-met-een-barst is het vooral hun openheid die hem aanspreekt. Ze zijn voor hem interessant als personage omdat hij bij monde van hen een algemeen menselijke problematiek op een heel natuurlijke manier onder woorden kan brengen. Ze zijn met andere woorden literaire middelen voor Carmiggel om zijn mimetische literatuuropvatting tot uiting te brengen. (Oets 1977: *Humo* 18/08: 88)

Carmiggel en zijn werk zijn onlosmakelijk met Amsterdam verbonden. Hij geeft zelf aan niet lang goed te kunnen functioneren in het buitenland, snel "droog te staan".

...ik hoor bij dit allemaal in Nederland. Ik zou godsonmogelijk ... Ik heb vier maanden in Frankrijk gezeten, maar na twee maanden merkte ik dat ik wegdreef. Ik hóór bij al dat gezeur hier.

(Van Rooy 1975: http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggel.htm: 7-8)

Hij is dan ook de chroniqueur bij uitstek van het Amsterdamse leven en, zoals een van zijn biografen hem noemt, "Amsterdams hoogstfijne opa" (Piryns 1988: 24). Het gaat er Carmiggel met andere woorden om te beschrijven wat hij ként. (Piryns 1988: 24) (Van Rooy 1975: http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggel.htm: 7-8)

Als literaire voorbeelden geeft Carmiggel Elsschot en Tsjechov aan. Elsschot noemt hij zelfs zijn literaire vader. Ook het werk van zijn goede vriend Gerard Reve bewondert hij erg. Verder is hij ook hevige fan van het werk van Harold Pinter "omdat hij door bittere ontluisteringen van de mens en het leven heen, de zachte gedeelten van troost en mededogen schrijft" (Carmiggel 1972: 15). Het vervolg van de lijst van zijn literaire voorkeuren ziet er als volgt uit: J.C. Bloem, Godfried

Bomans, Remco Campert, Frans Coenen, Mary Dorna, Fritzi ten Harmsen van der Beek, A.R. Holst, Nescio, Martinus Nijhoff, Van Schagen en Schmidt. (Carmiggelt 1972: 15-16)

Carmiggelts literatuuropvattingen neigen sterk naar het mimetische: hij beschrijft de kleine gebeurtenisjes in het leven van gewone mensen. Daartoe *transformeert* hij de werkelijkheid aan de hand van een heel scala stilistische procédés: een veelheid aan stijlfiguren, het gebruik van “sprekende” woorden, het opvoeren van een ik-personage, ... Literatuur moet voor Carmiggelt de mensen amuseren (pragmatisch), maar hen ook wel de wereld en het bestaan tonen zoals ze zijn: niet zo heel mooi, maar toch vaak aandoenlijk (mimetisch). Om de donkere kanten van het bestaan te tonen, gaat hij echter geen harde, confronterende literaire middelen aanwenden, integendeel. Hij maakt subtiel zijn opzet duidelijk aan de hand van een laconieke, mild ironische en melancholische toon. Er spreekt relativering en berusting uit, die op de lezer worden overgebracht. Dát is het ultieme doel van Carmiggelts literatuur: de lezer relativierend doen glimlachen bij de (vaak) negatieve kantjes van het bestaan.

Gebaseerd op:

- Carmiggelt 1972
- De Coninck en Piryns 1971: *Humo* 13/05
- De Ruiter 1979
- Oets 1977: *Humo* 18/08
- Piryns 1988: 18-27
- Brokken 1980: [http:// www.dbnl.org/auteurs](http://www.dbnl.org/auteurs)
- Van Rooy 1975: http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggelt.htm
- *Twee broodjes kaas* (*Humo* 19/01/1978: 101), *Roze anjers* (*Humo* 05/07/1979: 23), *Krisis* (*Humo* 26/07/1979: 97), *In de kroeg* (*Humo* 01/11/1979: 174), *Lachen* (*Humo* 06/12/1979: 18), *Man in tweevoud* (*Humo* 05/03/1981: 111), *Gedag zeggen* (*Humo* 21/04/1983: 65), *Eten* (*Humo* 03/05/1984: 4), *Een van vroeger* (*Humo* 03/10/1985: 206), *Meneer Book* (*Humo* 26/10/1989: 204)

“Dachau, meneer, dàt was functioneel”

2.7 Gerrit Komrij (1983-1993)

2.7.1 Biografie

Gerrit Jan Komrij wordt in 1944 in Winterswijk geboren. Hij woont er tot zijn achttiende. Dan verhuist hij naar Amsterdam, waar hij Nederlands studeert aan de Gemeentelijke Universiteit. Hij geeft zijn studies echter al na een paar maanden op en beslist naar Kreta te vertrekken om er als tolk en docent vreemde talen te werken. In 1967 keert hij terug naar Amsterdam. Hij wordt er redacteur van uitgeverij De Arbeiderspers. (Brouwers 2001: 1)

In 1968 verschijnt zijn debuutbundel *Maagdenburgse halve bollen en andere gedichten*. Het is de start van een rijk gevulde literaire carrière. Komrij werkt als dichter, columnist, recensent, poëziebloemlezer, prozaïst, toneelschrijver, redacteur. Hij schopt het zelfs tot Dichter des Vaderlands, een functie die hij in januari 2004 opgeeft met de woorden: “Ik ben het zat, ik heb er tabak van, ik vertik het nog langer” (Dessing 2004: *De Standaard der Letteren* 08/04). Als criticus en columnist werkt hij voor *Vrij Nederland* en het *NRC Handelsblad*. Hij recenseert zowel romans als TV-programma’s. Sommige specialisten denken dat hij tevens onder het pseudoniem Patrick Demompere romans recenseert voor *Humo*. Dit vermoeden wordt bevestigd op de tentoonstelling naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag in het Letterkundig Museum in Den Haag: de bundel *Erg!* ligt er tentoongesteld, samen met een fax aan Guy Mortier die het overlijden van Demompere meldt. Als redacteur werkt hij een tijdje voor het literair tijdschrift *Maatstaf*. Hij mag vele prijzen in ontvangst nemen, waaronder de P.C. Hooftprijs 1993 voor zijn beschouwend proza en de Gouden Uil 1999 voor de essaybundel *In Liefde Bloeyende*. In 2004 is hij ook genomineerd voor de Gouden Uil met *Demonen*. (Brouwers 2001: 1-2) (Dessing 2004: *De Standaard der Letteren* 08/04)

Komrij woont al zo’n goede vijfendertig jaar samen met zijn vriend Charles Hofman. Het koppel gaat, na een hele periode in Amsterdam te hebben gewoond, in 1984 in Portugal wonen. (Brouwers 2001: 3)

Gebaseerd op:

- Brouwers 2001: 1-3
- Dessing 2004: *De Standaard der letteren* 08/04

2.7.2 Poetica

Komrij huldigt een autonomistische literatuuropvatting. Het literair werk, en in het bijzonder het gedicht, is voor hem een op zichzelf staande entiteit, een werkelijkheid op zich. De dichter is bijgevolg een God, een Schepper, gedreven door de zoektocht naar schoonheid. Die schoonheid ligt in de stijl. Een stijl die enkel kan bereikt worden door toewijding en hard werk. Twenty-four seven. “... ik polijst mijn zinnen en elke avond val ik, uitgeput van het poetsen en wrijven, in bed” (uit: *Dit helse moeras* – 1983: geciteerd in: Brouwers 2001: 14). Schrijven is werken, niet meer en niet minder. In *Humo* stelt hij duidelijk dat hij niet schrijft voor zijn plezier. Hij moet zichzelf dwingen en zorgt er daarom altijd voor dat hij genoeg deadlines te halen heeft. Hiermee relateert hij duidelijk zijn *vak*. De ontstaanspoetica die hij aanhangt, legt de nadruk op het zwoegen en zweten dat met schrijven gepaard gaat. Het gaat dus niet om een moment van opperste bevlogenheid, van inspiratie, waarbij je maar hebt te wachten op de ingeving en die dan simpelweg moet neerpennen. Schrijven is vooral sleutelen en herschrijven, hard labeur. (Brouwers 2001: 14) (Hendrickx 1986: *Humo* 30/10: 61)

Komrij is een estheticus. De categorieën mooi-lelijk zijn altijd de primaire criteria bij de beoordeling van literatuur. Literatuur gaat niet zozeer om de boodschap maar om hoe die boodschap doorgegeven wordt. Dit laatste blijkt duidelijk uit zijn kritieken en recensies. Zijn recensies over literatuur zijn in de eerste plaats zelf literatuur. Grappige literatuur. Onder andere K.L. Poll ziet daar een probleem.

Hoe ver dringt hij [Komrij] door in het taalbouwsel dat hem ter beoordeling is voorgelegd? Het antwoord is: niet ver. Hij slentert er wat omheen, amuseert de tribune waar mensen zitten die bij het registreren van hun belevenissen nog maar één waardeoordeel de moeite waard vinden, namelijk of zij al dan niet ‘verschrikkelijk hebben moeten lachen’, en volstaat dan met algemeen heden waarvan niemand veel wijzer wordt. (1982: 57)

De humor in die recensies verkrijgt hij vooral door ongemeen scherp te zijn, door een constante ondertoon van bijtende spot. “Problematisch,” stelt K.L. Poll opnieuw, want het zou een negatief effect hebben op de lezer die sowieso al wantrouwig staat tegenover literatuur. Anderen, zoals Hans Warren, zien die problemen niet. Zij zien enkel de virtuositeit, de creativiteit en de (volgens hen) terechte kritiek op de Nederlandse literaire wereld. (De Moor 1982: 64-67) (Poll 1982: 57-59) (Tops 1982: 145) (Warren 1982: 60-63)

Humor, en dan vooral ironie, speelt niet alleen in Komrijs recensies een belangrijke rol, maar is een component van elke literaire vorm die Komrij kiest. Óók van zijn poëzie. “Je kunt rustig stellen dat in mijn gedichten geen enkel woord staat dat niet ironisch is,” aldus Komrij (Holzhaus 1982: 35). En zo wordt elke grote emotie, elke suggestie van autobiografie ook, op tijd in de kiem gesmoord. Komrij is in zijn geschriften altijd verwoed bezig de ernst te ondergraven. Schrijven is gewoon een middel om te doen lachen, of vaker: uitlachen. Kortom: humor als ultieme zelfcontrole bij het schrijven, als uitdrukking van de behoefte niet serieus genomen te worden. Een duidelijke anti-expressieve literatuuropvatting.

Je moet de mensen een oor aannaaien, zeg ik altijd maar. Alles wat je werkelijk dierbaar is, wat je echt iets doet, daar heeft niemand iets mee te maken. Als je maar genoeg buitenkanten opbouwt, kun je binnen in je holletje lekker warm blijven zitten.
(Heyting 1982: 143)

Maar het vlees is zwak... In een interview met Johan Diepstraten en Sjoerd Kuijper, geeft Komrij toe:

... als je zoveel schrijft als ik wil je zo af en toe toch ook wel eens iets anders zijn dan de Jolly Joker. Het is heel menselijk, die aanvechting om zo nu en dan serieus genomen te willen worden. ... Maar nogmaals: dat is zwakheid (1982: 162)

(Büch 1982: 188) (Brunt 1982: 197) (Diepstraten en Kuijper 1982: 162) (Guépin 1982: 120, 124) (Heyting 1982: 139, 143) (Holzhaus 1982: 35, 37) (Meijer 1982: 130)

In zijn columns is Komrij op verschillende manieren grappig. Vooreerst is er zijn bijtende spot en sarcasme. Over moslims in Nederland klinkt het in *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16) bijvoorbeeld: “Nu ja, *iets* hebben ze mee gekregen van onze cursussen, voorlichtingsbijeenkomsten, radioprogramma’s en buurthuizen. Ze hebben van het systeem afgekeken hoe ze dat zelfde systeem het handigst kunnen misbruiken.” Of nog: “Dan is er weer een slonsje dat heeft ontdekt dat er heel veel yin en, verdomd, ook behoorlijk wat yang in de wereld is, en het hele verdere gesprek worden we vergast op een wereldbeeld dat van yin en yang aan elkaar hangt.” (*Yin-yangeritis: Humo* 21/02/1991: 155) Daarnaast zit er ook wel wat situatiedumor in Komrijs columns. Een voorbeeld uit *Confrontatie*, een *Humo*-column uit 1990:

Er spreekt je iemand aan die tegen je begint uit te varen over een nieuwe rage akelige snobs om alleen nog witte gympies met een rood randje bij uitsluitend dat-en-dat warenhuis te kopen, een werkelijk te gênant schoeisel en een warenhuis waar geen fatsoenlijk mens zich ooit iets zou aanschaffen, en hij besluit zijn verhaal met enkele dodelijke typering van de laffe trendvolgers die steeds maar weer, in hun collectieve originaliteit, aan zulk gedrag meedoen. Hij sabelt hun jongste verknochtheid met zo ’n meestertong neer dat je niet anders kúnt doen dan instemmend knikken, af en toe meeschallend van de lach, maar al die tijd hoop je dat je gesprekspartner zijn blik niet

naar de vloer zal laten glijden om daar, rondom je vervloekte voeten, de bewuste gympjes met rode bies te ontwaren die hij zojuist op het offerblok van zijn tijdkritisch vernuft afslachtte. (07/06/1990: 27)

En er is natuurlijk de ironie waarover ik het al had. Vaak beweert Komrij het tegengestelde van wat hij bedoelt. In *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16) schrijft hij bijvoorbeeld: “Het zijn prachtige dagen, nu, om de politici te observeren ...”, waarmee hij eigenlijk wil zeggen dat de hypocrisie van politici hem doodirriteert. Ook in *Afgunst* bedient hij zich van deze techniek: “Hebzucht, pronkgedrag, gierigheid, kwistigheid, een slecht humeur, een opgeruimd humeur – het is bij een ander allemaal jaloezie. Jaloezie bij ons zelf – een buitje van plaagzucht, verder niet, een nukkigheidje, een te verwaarlozen geval van onbehagen, constipatie.” (*Humo* 24/05/1990: 23)

Zoals ik al impliciet aangaf, is Komrij in zijn geschriften vaak *tegen*. Tegen de Vijftigers, tegen het instituut televisie, tegen feminisme, tegen Nederland in het algemeen en haar schrijverswereld in het bijzonder, tegen de homobeweging, tegen het functionalisme, ... “... er is niets te bedenken of ik zeg éérst bah ...,” stelt hij in een interview met Herman de Coninck in *Humo* (02/11/1978: 39). Dit wijst er op dat zijn literatuuropvatting toch voor een deel expressief is: hij voelt eerst afkeer tegenover een bepaald iets en gaat daar dan over schrijven. Toch heeft veel ook met een pose te maken volgens mij, maar daar ga ik later dieper op in.

Komrij heeft altijd luid verkondigd dat de Vijftigers nooit de grote invloed hebben gehad waar ze zich op beroepen. Wanneer zijn bloemlezing *De Nederlandse literatuur in duizend en enige gedichten* verschijnt, verbaast het dan ook niemand dat er weinig aandacht aan de Vijftigers besteed wordt. Remco Campert, Lucebert, Gerrit Kouwenaar en Bert Schierbeek spannen prompt een rechtzaak tegen Komrij aan omdat ze het met zijn selectie van hun gedichten niet eens zijn. Drie van hen: Campert, Lucebert en Kouwenaar, hadden trouwens hun toestemming niet gegeven. (Bernlef 1982) (Bibeb1982: 98) (De Moor 1982: 218-227) (Meijsing 1982) (Nijmeijer 1982) (Van Deel 1982: 211-212) (Warren 1982: 203-207)

Komrijs anti-houding komt misschien nog het duidelijkst naar voor in zijn TV-kritieken, gebundeld onder de titel *Horen, zien en zwijgen*. Daarbij schrijft Komrij duidelijk vanuit een gevoel van woede en superioriteit. Zijn recensies kaderen in een regelrechte strijd tegen het ultieme symbool van ultieme domheid, daar windt Komrij geen doekjes om. (Nuis 1982: 108-112) (Piët 1982) (Van Bueren 1982)

Ook over zijn afkeer tegenover het feminisme is hij vrij duidelijk. Volgend citaat toont meteen ook Komrijs meesterlijke gave tot fulmineren.

Vrouwenhuizen zijn de vleesgeworden klaagmuur. ... Het probleem van de relaties tussen mannen en vrouwen is veel te complex en onuitroeibaar gefrustreerd, dan dat het

ooit door die malle slonsjes in vrouwenhuizen op te lossen zou zijn. ... Het feminisme van welke kant je het ook benadert, is een reactionaire beweging, nog afgezien van het feit dat het een uit Amerika overgewaaid, modieuze beweging is die hier net zo makkelijk voet aan de grond heeft gekregen als Micky Mouse, Ben Hur en alle platitudes van de Amerikaanse geest. (Heyting 1982: 139)

(Brokken 1982: 301-303) (Büch 1982: 185) (Heyting 1982: 139)

Uit Komrijs werk en uit interviews met de schrijver spreken ook duidelijk anti-Nederlandse gevoelens. In een interview met Bibeb stelt hij onomwonden: “Ik heb een kwaadaardige afkeer van Nederlanders” (1982: 94). Dit wordt duidelijk uit het volgende fragment uit *Yin-yangeritis*:

Mystiek op z'n janboerenfluitjes. Hollanders rijden niet op een kameel het café De Rustende Jager binnen, ze prakkezeren er niet over met een puntmuts op als een derwisj door de Dorpsstraat te dansen, maar waarom dan wel die oriëntaalse geheimtaal? Ze hebben in hun polders aan de gereformeerde zondeval, aan de roomse carnavalsviering en aan Jehova's eigen Wachttoeren waarachtig genoeg. Die bieden ons een betere verklaring van het raadsel van hun bestaan – van hun hanebalken, hun handelsgeest, hun zweetlucht. (Humo 21/02/1991: 155)

In zijn literatuurkritieken, gebundeld in *Daar is het gat van de deur*, gaat Komrij ook heftig tekeer tegen de Nederlandse schrijverswereld. Vooral de diepzinnigen, als bijvoorbeeld een Huub Oosterhuis, worden daarbij niet gespaard. Ook heeft Komrij iets tegen diegenen die los van het schrijverschap te serieus met literatuur bezig zijn: de filologen en tekstwetenschappers. Dit wijst op een relativerende literatuuropvatting: Komrij gaat met zijn uitspraken en in geschriften in tegen de visie van kunst als het hoogste goed, als de hoogstaandste aller bezigheden. (Abbing 1982) (Bibeb 1982: 94) (De Moor 1982: 64-67) (Vanegeren 1998: *Humo* 29/01: 2c) (Poll 1982: 57-59) (Warren 1982: 60-63)

Hoewel zelf homosexueel, heeft Komrij zich altijd ferm tegen de homobeweging verzet. Zelf houdt hij er een uiterst persoonlijke opvatting over homosexualiteit op na: homosexualiteit als een vorm van heidendom, als een zich afzetten dus van de heersende moraal. Die visie maakt dat hij iets heeft tegen de meeste homoseksuelen. Het gevoel van solidariteit dat zij huldigen is hem namelijk volkomen vreemd. (Brokken 1982: 301-303)

Een laatste voorbeeld is Komrijs afkeer voor het functionele. Als argument werpt hij op: “Dachau, meneer, dat was funktioneel” (De Coninck 1978: *Humo* ??: 42). Als een van de wezenlijke kenmerken van mens-zijn ziet hij het versieren, het zinloos maken van dingen. Het ornament als de zin van een mensenleven dus, niet het zinnige. Komrij past dat principe in zijn geschriften consequent toe. Hij is de man van de drie adjectieven, waar het er ook twee kunnen zijn. In de *Humo*-column

Retoriek (08/11/1990: 11) heeft hij het expliciet over zijn mooischrijverij en neiging naar het barokke. (De Coninck 1978: *Humo* 02/11: 42)

De vraag is nu of die anti-houding helemaal oprecht is. Rekening houdend met Komrijs literaire doelstelling “de lezer een oor aan te naaien” (Heyting 1982: 143), lijkt het me aannemelijk dat het in vele gevallen om een pose gaat. Zijn fulminaties wijzen voor mij dus niet zozeer op een expressieve poetica, dan wel op een pragmatische: hij aast duidelijk op een reactie van de lezer: slaagt hij er niet in deze te provoceren, dan toch zeker hem te amuseren. (Heyting 1982: 143)

Ook als columnist zijn (vermeende ??) woede en afkeer Komrijs ultieme drijfveren. Dit komt het duidelijkst naar voor in de *Humo*-columns *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16), waarin de moslimgemeenschap ervan langs krijgt daar zij Salman Rushdie veroordelen, *Telefoonsyndroom* (*Humo* 10/01/1991: 23), waarin hij zijn afkeer voor telefoongesprekken duidelijk laat blijken, en *Yin-yangeritis* (*Humo* 21/02/1991: 155), waarin hij de trend zich te verdiepen in Oosters spiritisme aanklaagt. Opnieuw is de vorm hier primair. De woede wordt op een heel persoonlijke manier geësthetiseerd. Komrij doet dat op zo'n manier dat zijn columns nooit in een eenduidige interpretatie gevat kunnen worden. Volgens Kuipers zijn dit de redenen waarom Komrijs columns na een paar lezingen leesbaar blijven. “Auteurs als Komrij maken de column tot een genre” (Kuijpers 1982: 270). Komrij kan gezien worden als een erg “literaire” columnist om twee redenen. Ten eerste gaan zijn columns vaak over literatuur, waarbij het dan vooral om taal- en stijlkritiek gaat, en ten tweede gebruikt hij uitgesprokener literaire middelen dan andere columnisten. Dit neemt echter niet weg dat Komrij in zijn columns wel wat maatschappelijke belangstelling aan de dag legt. In *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16) gaat Komrij bijvoorbeeld heel expliciet politiek door de problemen van een multi-culturele samenleving aan de kaak te stellen naar aanleiding van de fatwa over Salman Rushdie. Daarbij zit hij niet verlegen om een controversiële uitspraak meer of minder:

De moslimgemeenschap trekt en masse langs de straten, met woeste kreten als “Rushdie dood, Allah groot” en met spandoeken waarop wordt opgeroepen tot wraak; een paar zelfgekozen voorgangers roepen schuimbekkend en in het kromst denkbare Nederlands dreigementen in de microfoon die, als je op de klanken afgaat, wat primitieve bloeddorstigheid en gehoorzaamheid aan de Opperderwisj betreft, niets te raden overlaten en in het hart van onze steden woeden, onder politiebegeleiding, krachten die alles tarten wat ons heilig is of althans behoort te zijn.

Het lijkt hem ook meer om dergelijke uitspraken te gaan, dan om echte maatschappijkritiek. Het feit dat hij zich “een man” noemt “die ‘ad hoc’ een moraal uit de mouw schudt” (uit: *Horen, zien en zwijgen*: geciteerd in: Wijgh 1982: 86) is hier exemplarisch. Vandaar dat je volgens mij niet kan besluiten tot een mimetisch of expressief element in Komrijs poetica.

(Kuijpers 1982: 268-270) (Matsier 1986: 143-144) (Wijgh 1982: 86)

Uit de geselecteerde *Humo*-columns blijkt inderdaad duidelijk dat Komrij uitgesproken literaire middelen aanwendt. Zo zijn zijn stukjes doorspekt met allerhande originele, vaak breed uitgewerkte metaforen. Enkele voorbeelden:

- (metafoor voor jaloezie) *Intussen zit die groen-gele roofvogel [mijn onderstreping] daar op je schouder en grijnslacht. Hij weet, wat voor zotskap je hem ook opzet, dat hij op een dag zijn klauwen in je nekvel zal slaan, zich niets aantrekkend van de figurantenrol waarin je hem hebt teruggeduwd, en dat hij zal triomferen als de koning aller tragedies.* (Afgunst: *Humo* 24/05/1990: 23)
- (over schrijvers met een sobere stijl) *Op zo'n moment schaterlach ik om de mensen voor wie het wit van de pagina's meer wijsheid bevat dan de letters, dan haat ik de schraalhanzen op de vierkante millimeter [mijn onderstreping], dan zou ik met het grootste genoegen die hele schare egoïsten die het vlees voor zichzelf houdt en het publiek met het skelet opscheept, alles uit naam van de heilige kunst [mijn onderstreping], tot gruis willen fijnstampen. Zwelgen is geen ronken. Ook in de literatuur minacht ik het matigheidsgenootschap en het kloosterleven [mijn onderstreping].* (Retoriek: *Humo* 08/11/1990: 11)
- (over romantiek) *Wat is dat begrip in de loop der tijden gelikt, gezogen, verkracht en doodgevreeën – na een lang en smartelijk lijden kwam ze, de trotse hetaere van weleer [mijn onderstreping], ...* (Romantiek: *Humo* 29/11/1990: 40-II)

Komrij speelt ook voortdurend met contrasten. Zo contrasteert hij in *Afgunst* (*Humo* 24/05/1990: 23) de menselijke gave jaloezie bij anderen te ontdekken met de menselijke onkunde ze bij zichzelf te ontdekken, in *Retoriek* (*Humo* 08/11/1990: 11) de algemene appreciatie voor en zijn streven naar een sobere schrijfstijl met zijn eigen aanleg en liefde voor het retorische en in *Slapeloosheid* (*Humo* 27/12/1990: 137) zijn jeugdige jaloezie op de slapelozen en hang naar wijsheid met zijn huidige (hekel aan) slapeloosheid en jaloezie op de jeugd. De column *Retoriek* (*Humo* 08/11/1990: 11) begint hij bijvoorbeeld met de zin “Ik verfoei mooischrijverij”. Twee alinea's later klinkt het nog: “Ik haat de franje en de zoetvloeiendheid”, maar onmiddellijk daarna: “Maar ik ben een mens”. De rest van de column belijdt hij zijn liefde voor het retorische. In deze column verwijst hij met andere woorden expliciet naar zijn autonomistische literatuuropvatting: “de taal om de taal” en “de vorm om de vorm”, daar is het Komrij in zijn schrijfsels vooral om te doen.

Komrij wordt wel eens vergeleken met figuren als Piet Paaltjens, Van Deysse en (vooral) Oscar Wilde, in een poging hem als neo-romanticus te classificeren. Daarbij wordt altijd verwezen naar zijn gevoel voor ironie en zijn liefde voor het antieke. Zelf heeft hij zich altijd verzet tegen deze typering. Hij ziet zichzelf als een modern literator. Toch is het linken van Komrij met bijvoorbeeld een Oscar Wilde wel gerechtvaardigd, volgens Hanneke Wijgh. Wanneer hij in *Horen, zien en*

zwijgen bijvoorbeeld beweert “een man [te zijn] die ‘ad hoc’ een moraal uit de mouw schudt” (geciteerd in: wijgh 1982: 86), verwijst hij duidelijk naar Wilde. Brouwers vergelijkt Komrij ook met W.F. Hermans, Hugo Brandt Cortius en Arnon Grunberg en voert daarbij als argumenten aan: (a) het polemische karakter van hun werk, (b) het feit dat het allen bekende media-figuren zijn, (c) hun stijl- en taalvermogen, (d) de antisentimentele levens- en literatuuropvatting, (e) individualisme en (f) de anti-Nederlandse gevoelens. Zelf geeft Komrij enkel aan verwantschap te voelen met Pessoa. In *Averechts*, een boek dat twee lange essays van zijn hand bevat, haalt hij een gedicht van deze Portugese dichter aan. Hierin vat Pessoa in vier regels Komrijs afkeer voor de expressieve poetica mooi samen. “... het was een verrassing alsof je een goede oude bekende tegenkomt,” (Brokken 1982: 294) zegt hij hierover in een interview.

Men zegt dat ik al wat ik schrijf

Of veins of lieg. Maar nee.

't Is enkel dat gevoel bij mij

Is wat ik mij verbeeld.

De hartslag doet niet mee. (geciteerd in: Brokken 1982: 294)

(Brokken 1982: 294) (Brouwers 2001: 22) (Wijgh1982: 86)

Komrijs poetica hangt tussen het autonomistische en het pragmatische in. Enerzijds is het Komrij om “de taal om de taal” te doen: het ornament, de literaire vorm is voor hem belangrijk. Daarbij gaat hij tegen het functionalisme in: zijn stijl hoeft niet rechttoe-rechtaan duidelijk te zijn; het zich verlustigen in het bouwen van barokke zinnen is belangrijker. De middelen die hij aanwendt zijn dan ook expliciet literair. Zo zijn breed uitgewerkte metaforen typisch des Komrijs. Komrij is met andere woorden nog een mooischrijver pur sang. Anderzijds, is het hem ook om de reactie van de lezer te doen. Deze dient geprovoceerd, of dan toch tenminste geëntertand. Komrij is dus eveneens een publieksspeler pur sang. Een ander aspect van Komrijs poetica is het anti-expressieve element. Literatuur dient niet om je gevoelens en gedachten erin uit te drukken. Komrijs literatuur is dus zeker geen bekentenisliteratuur en je leert bijgevolg niets over de *mens* Komrij bij het lezen van de werken van de *schrijver* Komrij. Zijn ontstaanspoetica tenslotte is er een die de nadruk duidelijk legt op het hard labeur dat schrijven is en op die manier het belang van “inspiratie” relativeert.

Gebaseerd op:

- Abbing 1982
- Bernlef 1982
- Bibeb 1982
- Brokken 1982
- Brouwers 2001: 5-25
- Brunt 1982

- Büch 1982
- De Coninck 1978: *Humo* 02/11: 28-42
- De Moor 1982: 64-67
- De Moor 1982: 218-227
- Dessing 2004: *Standaard der Letteren* 08/04
- Diepstraten en Kuijper 1982
- Guépin 1982
- Hendrickx 1986: *Humo* 30/10
- Heyting 1982
- Holzhaus 1982
- Kuijpers 1982
- Matsier 1986
- Meijer 1982
- Meijsing 1982
- Nijmeijer 1982
- Nuis 1982: 108-112
- Piët 1982
- Poll 1982: 57-59
- Tops 1982
- Van Bueren 1982
- Van Deel 1982: 211-212
- Vanegeren 1998: *Humo* 29/01
- Warren 1982: 60-63
- Warren 1982: 203-207
- Wijgh 1982
- *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16), *Afgunst* (*Humo* 24/05/1990: 23), *Confrontatie* (*Humo* 07/06/1990: 27), *Retoriek* (*Humo* 08/11/1990: 11), *Romantiek* (*Humo* 29/11/1990:), *Schuldgevoel* (*Humo* 13/12/1990: 164), *Slapeloosheid* (*Humo* 27/12/1990: 137), *Telefoonsyndroom* (*Humo* 10/01/1991: 23), *Vlieg angst* (*Humo* 24/01/1991: 125), *Yin-yangeritis* (*Humo* 21/02/1991: 155)

“Ik wil mezelf met die stukjes amuseren, ik wil lachen om mijn ergernisjes”

2.8 Remco Campert (1988-1999)

2.8.1 Biografie

Remco Campert wordt in 1929 geboren als zoon van de dichter Jan Campert en de actrice Joekie Broedelet. Drie jaar na zijn geboorte, scheiden zijn ouders. Zijn vader belandt tijdens de oorlog in het concentratiekamp Neuengamme en sterft er in 1943. Na de oorlog gaat Campert met zijn moeder terug in Amsterdam wonen. Hij raakt er bevriend met heel wat kunstenaars van de Vijftigers. Campert wordt de jongste van deze literaire beweging. Vanaf 1950 woont Campert afwisselend in Parijs, Blaricum, Amsterdam en Antwerpen. In 1966 keert hij definitief naar Amsterdam terug. Campert trouwt in het totaal vier keer. Uit die huwelijken worden twee dochters en een zoon geboren. (Hageraats 1987: 1)

Vanaf het prille begin is Campert beroepsschrijver. Hij schrijft reclameteksten en bijdragen voor onder andere de *Haagse Post*, *Vrij Nederland* en *Het Parool*. Hij werkt ook af en toe als vertaler. Van 1969 tot 1979 is hij redacteur bij *De Bezige Bij*. In die periode richt hij ook het tijdschrift *Gedicht* op dat tot 1977 verschijnt. Als columnist werkt hij van 1975 tot 1983 voor de *Haagse Post*, daarna voor de *Volkscrant* en *Humo*. Vanaf 1996 schrijft hij de column voor de *Volkscrant* in afwisseling met Jan Mulder (de zogenaamde CaMu's). Campert is in de eerste plaats echter dichter en verhalenschrijver, getuige zijn vele dicht- en verhalenbundels. Hij schrijft ook romans, waarvan *Het leven is vurrukkelluk* uit 1961 een bestseller wordt en voor een groot deel zijn verdere succes bepaalt. (Hageraats 1987: 1-2)

Campert neemt verscheidene literaire prijzen in ontvangst, waaronder de P.C. Hooftprijs 1976. In 2000 weigert hij de benoeming tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. (Hageraats 1987: 2)

Gebaseerd op:

- Hageraats 1987

2.8.2 *Poetica*

Waar Campert in het begin van zijn carrière nog een bevlogen dichter is, overtuigd van de unieke kracht van literatuur, zwakt hij die literatuuropvatting doorheen de jaren aanzienlijk af. Typerend hier is zijn uitspraak: “De taal is niet sterk genoeg gebleken” (geciteerd in: Hageraats 1980: 14). Hij komt uit op een sterk relativerende visie op het schrijverschap. “Schrijven die lullige luxe/ waar ademen al een weelde is/ en eten je bordje leeg” (uit: 1975, geciteerd in: Hageraats 1987: 11). Die relativerende literaturopvatting blijkt ook uit een *Humo*-column uit '88, *Waarom?*, waarin Campert stelt niet echt te weten waarom hij poëzie schrijft, of waarom men het in verband met schrijven altijd over “inspiratie” heeft. (*Humo* 21/04/1988: 21) Toch beklemtoont Campert altijd weer de liefde voor het schrijven. “Het plezier in schrijven staat altijd voorop: als ik dat dreig te verliezen is het allemaal voor niks geweest,” klinkt het in 1993 in *Humo* (Vandendaele: 23/09: 38). In diezelfde *Humo*-column *Waarom?* (*Humo* 21/04/1988: 21) heeft hij het ook over de vreugde die het schrijven hem bezorgt. Schrijven is met andere woorden puur plezier, maar haalt wel geen ene moer uit. (Hageraats 1987: 11,14) (Vandendaele 1993: *Humo* 23/09: 38)

In zijn werk vind je dan ook weinig maatschappijkritiek of aandacht voor politieke ontwikkelingen. Ook hoogdravend gepseudologiseer, gemoraliseer of getheoretiseer zijn niet aan Campert besteed. Literatuur heeft weinig te maken met engagement, alles met amusement. Zowel voor de lezer als voor de schrijver. (Hageraats 1987: 8, 12)

Campert *speelt* dan ook tijdens het schrijven, zowel met de vorm als met de stijl. Op vormelijk vlak gaat hij bijvoorbeeld een heel persoonlijke spelling en een stel heel persoonlijke literaire conventies (zoals pagina-lange flash-backs, regie-aanwijzingen en voetnoten) hanteren. De progressieve spelling waarvan hij zich in zijn werk meermaals bedient (denk maar aan “Het leven is vurrukkulluk”) steunt naar eigen zeggen niet op een specifieke ideologie.

Ik had toen Zazie dans le métro gelezen, van Queneau, en Exercices de style, en ik vond dat een leuk spelletje. Het heeft geen diepere achtergrond; dat ik zou vinden dat gesproken taal meer waard zou zijn. (De Bruin 2000: 102)

Dit wijst erop dat Campert geen autonomistische literaturopvatting huldigt. Het gaat er niet om de aandacht op de specifieke eigenschappen van het “taalbouwsel” te trekken, het gaat veeleer om een techniek waarmee Campert zich simpelweg amuseert. Soms functioneren die spellingsexperimenten als woordspelingen. Zo bijvoorbeeld: “ ‘Het leven is een onontwarbare kluwen’ konklueerde ze” (uit: *Het leven is vurrukkulluk* : geciteerd in: De Bruin 2000: 103). Van Camperts spel met literaire conventies, is de column *Hallo, met wie spreek ik niet?* (*Humo* 19/03/1992: 51) een goed voorbeeld.

Campert hanteert er in het eerste deel de gewone columnvorm, in een tweede deel de interviewvorm en eindigt met een gedicht. (De Bruin 2000: 102-103)

Daarnaast combineert Campert ook alle mogelijke spreek- en schrijfstijlen, iets wat Ellen de Bruin in haar bijdrage in *Al die dromen al die jaren* “stijlstelen” noemt (2000: 104). Deze stijlwisselingen hebben vaak een humoristisch effect. Het feit dat hij met dit “stijlstelen” een specifiek effect beoogt, wijst erop dat Camperts literaturopvatting voor een stuk pragmatisch is. In de *Humo*-column *Kick af, nu!* (*Humo* 27/10/1988: 25) bijvoorbeeld gaat hij de stijl van het commentaar bij Duitse documentaires imiteren. In *Vakantiefoto's* (*Humo* 31/05/1990: 9) “steelt” hij dan weer de typische spreekstijl waarvan men zich bij het becommentariëren van vakantiefoto's bedient. Over zijn taal en stijl merkt Campert zelf op: “Ik theoretiseer heel moeilijk over dit soort dingen. Ik plons er altijd in. Niet dat ik reddeloos lig te spartelen overigens” (De Bruin 2000: 109). (De Bruin 2000: 99-109)

De toon van Camperts werk is lichtjes treurig, melancholisch, berustend. In verband daarmee merkt hij in 1999 in *Humo* op:

Dat is van in het begin mijn toon geweest. Kennelijk schrijf ik zo. Ik schrijf ook vaak over mislukkingen, over mensen die het net niet redden [...] Als ik begin te schrijven, gaat het automatisch die kant op. (Vanegeren: 07/09: 49)

In stukjes als *Op bezoek* (*Humo* 31/07/1986: 2), *Ski-heil!* (*Humo* 21/01/1988: 168) en *Stofgoud* (*Humo* 11/06/1998: 177) is die toon er heel duidelijk. In *Op bezoek* bijvoorbeeld zit de heimwee naar de dagen waar je nog onaangekondigd bij vrienden kon langskomen. Bovendien beschrijft Campert er heel gelaten hoe mensen de ik-figuur afwijzen. Ook in *Ski-heil!* is er die berustende beschrijving van hoe zijn vrienden het ik-personage verwaarlozen op reis. Die komt tot een climax op het einde wanneer de ik-figuur op de skilift zit om zijn vrienden te gaan zoeken: “Halverwege zag ik hoe onder me mijn vrienden naar beneden zoefden” (*Humo* 21/01/1988: 168). In de column *Stofgoud* tenslotte zit duidelijk de hang naar vervlogen dagen waar hij als “jonge lelijke dichter” samen met zijn vrienden-jonge lelijke dichters geen rooie duit bezat en men leefde van de liefde. Tegelijkertijd ontkracht Campert die mythe door, opnieuw heel gelaten, te beschrijven hoe zijn vrienden aasden op zijn “mooie jonge vriendin” en haar geld. In zijn werk drukt Campert dus vaak een fundamenteel wantrouwen in de medemens uit. Hij schrijft dus ook om zijn gedachten, gevoelens en angsten ergens kwijt te kunnen. Camperts poetica heeft met andere woorden dus ook een expressieve component. (Vanegeren 1999: 07/09: 49)

In zijn columns neemt Campert een milde toon à la Carmiggelt aan. Campert noemt hem ook expliciet als voorbeeld. Andere columnisten wendden hun stukjes vaak aan om een duchtige portie maatschappijkritiek te spuien of uit te varen tegen een geduchte vijand, zo niet Campert .

Woede is meer iets voor ingezonden brieven, of ze leidt tot het ondertekenen van een manifest, waar je overigens ook beter spaarzaam mee kunt zijn [...] Ik heb ook nóg een praktische reden om me in geschrifte niet op te winden: in De Volkskrant, de krant waar ik in schrijf, zijn er al een aantal mensen die behoorlijk fulmineren, en het leven is voor mij wel iets aardigers dan een toestand waarover ik me alleen maar opwind.

Dus dacht ik: 'Laat ik het klein houden' (Vandendaele 1993: Humo 23/09: 39)

Toch levert hij kritiek, maar dan op een subtielere, licht humoristische manier. Vooral dingen waar de meeste mensen warm voor lopen moeten het ontgelden: zo bijvoorbeeld: de natuur (*De natuur in* – *Humo* 17/04/1986: 36 en *Mag de natuur even weg, ja?* —*Humo* 30/04/1992: 15), televisieprogramma's (*Kick af, nu!* —*Humo* 27/10/1988: 25), telefoongesprekken (*Hallo, met wie spreek ik niet?* —*Humo* 19/03/1992: 51) en wintersportvakanties (*Ski-heil!* —*Humo* 21/01/1988: 168). De parodie is daarbij een veelgebruikte methode. Zo gaat hij in *Hallo, met wie spreek ik niet?* (*Humo* 19/03/1992: 51) het modale telefonische interview parodiëren en in *Mag de natuur even weg, ja?* (*Humo* 30/04/1992: 15) de plattelandsliteratuur. Campert gaat ook vaak ironisch commentaar inlassen in zijn columns. Zo klinkt het op het einde van *De natuur in* (*Humo* 17/04/1986: 36): “Het was een geslaagd uitstapje geweest” terwijl de hele column nu net bestaat uit de beschrijving van een ramp van een uitstapje. En in *Op bezoek* (*Humo* 31/07/1986: 2) schrijft Campert: “Kortom, wilt u het leven van een zeurpiet op de voet volgen, kleef u dan aan mij vast: spanning, avontuur, sensatie!”. Dit uitdrukken van bedenkingen en ergernissen wijst enerzijds opnieuw op een expressieve poetica, maar anderzijds ook op een mimetische: Campert wil hiermee ook iets tonen van de werkelijkheid rondom zich. Toch ligt de nadruk vooral op de werkelijkheid *zoals hij die ervaart*: de nadruk ligt in Camperts werk dus vooral op een expressieve literatuuropvatting.

Ook uit zijn columns spreekt het verfijnd taalgevoel van Campert, enerzijds uit de trefzekere woordkeus, anderzijds uit het zorgvuldig spel met stijlfiguren. Campert gebruikt in zijn columns veel stijlfiguren, als de overdrijving, de metafoor, de vergelijking, het understatement, de tegenstelling en de reeds aangehaalde parodie en ironie. Deze stilistische procédés worden bijna altijd aangewend met het oog op een humoristisch effect. Enkele voorbeelden:

- “Toch was mijn letsel niet zwaar genoeg om een excuus te hebben van de vakantie af te zien. Alleen onthoofding had me kunnen redden” (overdrijving) (*Ski-heil!*—*Humo* 21/01/1988: 168)
- “... klaar om te vluchten in het geval dat ik met een stoel boven mijn hoofd geheven op hem af zou komen en met een machtige zwaai zijn dunne schedel, volgepropt met oude weerberichten, achterhaalde politieke commentaren en bloed-en milieuverontreinigende drukinkt, zou verbrijzelen.” (overdrijving) (*Kick af, nu!*—*Humo* 27/10/1988: 25)

- “Kijk eens naar het craquelé op je ogen. Beduimelde knickers zijn het, op de zolder van een afbraakpand gevonden door halfverhongerde achterbuurtkinderen” (metafoor) (*Kick af, nu!*—*Humo* 27/10/1988: 25)
- “Inspiratie! ... Alsof je plotseling bent overgeplaatst in een mufte huiskamer met pluche stoelen en zware balpootmeubels en een rookstandaard en aan de muur een reproductie van de Aardappeleters van Van Gogh, zo klinkt dat woord me in de oren.” (vergelijking) (*Waarom?*—*Humo* 21/04/1988: 21)
- “... schraal overblijfsel van een architectendroom die niet tegen de werkelijkheid bestand bleek” (understatement) (*Kick af, nu!*—*Humo* 27/10/1988: 25)
- “ ‘O ja, dit is dat grappig mannetje met die fles wijn... Zie je die neus? Wat een kokkerd, hè? ... En die broek die bijna op zijn knieën hangt? ... Later hebben we nog een afdruk van die foto aan de politie kunnen geven... Loes was ’s nachts de tent uitgegaan om een plasje te doen en toen heeft hij haar... nou ja, je begrijpt wel.” (tegenstelling) (*Vakantiefoto’s*—*Humo* 31/05/1990: 9)
- **“VRAAG: De grote schrijver en uw goede vriend Toefjes is dood. Mogen we je reactie hierop?”**
- CAMPERT: ‘Het is een groot verlies. Ik kreeg nog geld van hem. Heel toevallig liggen de jonge weduwe en ik er net over te praten.’” (tegenstelling) (*Hallo, met wie spreek ik niet?*—*Humo* 19/03/1992: 51)

Campert voert in zijn stukjes vaak zichzelf, de schrijver Remco Campert, op. Dit is het geval in de meeste van de geselecteerde *Humo*-columns; enkel het stukje *Vakantiefoto’s* (*Humo* 31/05/1990: 9) is een uitzondering. Daarom kunnen we nog niet zonder meer stellen dat Camperts columns autobiografisch zijn. Wel zijn er enkele vage autobiografische elementen terug te vinden in zijn stukjes. Zo drinkt hij bijvoorbeeld graag tijdens het schrijven, zoals hij in *Kick af, nu!* doet (*Humo* 27/10/1988: 25); zo dateert zijn eerste dichtbundel inderdaad uit de vijftiger jaren, zoals hij in *In het restaurant* (*Humo* 20/07/1995: 15) vermeldt; en zo had hij inderdaad ooit een jonge vriendin (Freddy Rutgers) die in Wassenaar woonde, van wie de vader tegen de relatie was en Remco naar een psychiater stuurde en achter wie zijn vrienden aan zaten (na haar huwelijk met Campert had Freddy achtereenvolgens een relatie met Gerrit Kouwenaar en Jan Elburg), over wie hij het in *Stofgoud* (*Humo* 11/06/1998: 177) heeft. Het is duidelijk dat Campert dus wel degelijk iets over zijn eigen leven kwijt wil in zijn stukjes, wat opnieuw op een expressieve poetica wijst. (Cartens 2000: 28-30)

Campert noemt zichzelf “een kortademig schrijver” (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 55). Hij is eerder een verhaalschrijver dan een romanschrijver. Zelfs zijn romans zijn eerder aaneenschakelingen van verhalen dan conventionele romans. Die “kortademigheid” maakt dat zijn grootste genot ligt in het schrijven van poëzie. Ze zorgt er anderzijds ook voor dat de rol van columnist hem op het lijf geschreven is. Toch acht Campert het ene genre niet hoger dan het andere.

“Er zit geen hiërarchie in: ik vind poëzie niet belangrijker dan een roman, een verhaal of een column” (Vandendaele 1993: *Humo* 23/09: 39). Hij zegt wel niet zoveel eisen te stellen aan zijn columns; veel bewuste voorbereiding blijkt niet nodig (“Als ik de eerste zin heb, volgt de rest vanzelf” – Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 49). Hoewel Campert niet graag spreekt over “inspiratie”, is er bij zijn schrijven dus wel iets van aan. Het “vanzelf komen” van zijn columns, wijst hierop. Wellicht plakt hij er niet graag het woord “inspiratie” op omdat dat zo bevoegen en hoogdravend klinkt, wat niet strookt met zijn relativiserende literatuuropvatting. Hij beklemtoont integendeel graag het plezier dat hij aan schrijven beleeft, waarvan hij hoopt dat het op zijn lezers afstraalt : “...ik [wil] mezelf met die stukjes amuseren, ik wil lachen om mijn ergernisjes en ik hoop dat anderen er zich ook mee amuseren. Als ik hoor dat men het een leuk stukje vond, vind ik het in orde.” (Vandendaele 1993: *Humo* 23/09: 39).

Campert onderscheidt zich van de overige Vijftigers door een meer romantische instelling. Als voorbeelden en invloeden geeft hij namen als Hans Lodeizen, Raymond Queneau, Scott Fitzgerald, Marianne Moore, Wallace Stevens en William Carlos Williams op. Bij deze is het vooral hun taalgebruik dat hem aanspreekt. Ook noemt hij zich een groot bewonderaar van Theo Thijssen en Jan Mulder. Over zijn bewondering voor Mulder zegt hij in *Humo* :

Ik benijd Jan z'n breideloze fantasie: hij kan door alles door blijven fantaseren en op de gekste dingen uitkomen. Ik begin altijd wel vrijuit aan een verhaal, maar al snel ben ik geneigd allerhande consequenties onder ogen te zien en mezelf een beetje af te remmen.

(Vanegeren 1999: 07/09: 49)

(Hageraats 1987: 11-12)

Camperts literaturopvatting is tegelijkertijd expressief en pragmatisch. Expressief omdat hij zijn gevoelens en ergernisjes uitdrukt in zijn werk en hij autobiografische elementen aan bod laat komen; pragmatisch omdat hij een humoristisch effect voor ogen heeft bij het schrijven van zijn stukjes, waartoe hij een veelheid aan stijlen en stijlfiguren aanwendt. Dat “stijlstelen” en die vele stijlfiguren gebruikt Campert dus altijd “in functie van”, zodat we zeker niet van een autonomistische literaturopvatting kunnen gewagen.

Gebaseerd op:

- Anbeek 2000
- De Bruin 2000
- Hageraats 1987
- Reints 2000
- Vandendaele 1993: *Humo* 23/09
- Vanegeren 1999: *Humo* 07/09
- Vullings 2000

- *De natuur in* (Humo 17/04/1986: 36), *Op bezoek* (Humo 31/07/1986: 2), *Ski-heil!* (Humo 21/01/1988: 168), *Waarom?* (Humo 21/04/1988: 21), *Kick af, nu!* (Humo 27/10/1988: 25), *Vakantiefoto's* (Humo 31/05/1990: 9), *Hallo, met wie spreek ik niet?* (Humo 19/03/1992: 51), *Mag de natuur even weg, ja?* (Humo 30/04/1992: 15), *In het restaurant* (Humo 20/07/1995: 15), *Stofgoud* (Humo 11/06/1998: 177)

“Wie leest een boek en zoekt naar de gruwelspiegel van het bestel waarin hij woont, waarvoor hij betaalt, waarvoor hij heeft gestemd?”

2.9 Tom Lanoye (1989-2000)

2.9.1 Biografie

In 1958 wordt Tom Lanoye in Sint-Niklaas geboren als de jongste zoon van een gezin van vijf. Hij loopt school aan het Sint Jozef Klein Seminarie in Sint-Niklaas, waar hij les krijgt van onder andere Anton van Wilderode. Na de humaniora gaat hij Germaanse filologie en sociologie studeren aan het RU Gent. Hij studeert er af met een scriptie over de poëzie van Hans Warren. Tijdens zijn studentenjaren is hij al als schrijver actief: *Maar nog zo goed als nieuw*, *Neon*, *een elegisch rockgedicht*, *Van oor tot oor* en *Gent-Wevelgem* geeft hij in die periode in eigen beheer uit. Als student, treedt hij ook al, samen met James Bordello (Peter Roose), op als “de Twee Laatste Grote Poëtische Beloften Van Net Voor De Derde Wereldoorlog”. Hij wordt lid van het studentengenootschap *'t Zal wel gaan*, waarvoor hij het tijdschrift *'t Zwart gat* redigeert en uitgeeft. (Flamend 1993: 1) (Vanegeren 1998: 133-134)

Op 1 april 1983 wordt Lanoye professioneel schrijver, wel gecombineerd met een job als kelner. In datzelfde jaar verschijnt zijn officiële debuut *Rozegeur en maneschijn*, een bundel kritieken die hij voornamelijk schreef voor *De Zwijger*, het satirisch blad van Johan Anthierens. In *Humo* verschijnen dat jaar ook drie afleveringen van *De Reactivisd*, een bijlage die hij samen met Kamagurka en Herr Seele redigeert. In 1985 verschijnt *Een slagterszoon met een brillette*, Lanoyes eerste verhalenbundel. In 1988 volgt Lanoyes romandebuut *Alles moet weg*. Lanoye begint in 1991 ook toneelstukken te schrijven: er verschijnen er dat jaar drie: *Blankenberge* (voor het NTG), *Komieken* (voor het MMT) en *Bij Jules en Alice* (voor Toneelgroep Amsterdam). *Kartonnen dozen* komt eind 1991 uit en is onmiddellijk een best-seller. (Vanegeren 1998: 134-136)

Vanaf 1989 is Lanoye vaste *Humo*-columnist. Hij bundelt zijn *Humo*-columns in *Dóen!* en *Maten en gewichten*. Vooral die tweede bundel getuigt van zijn steeds toenemend politiek engagement. In 2000 duwt hij, opnieuw in een poging de opkomst van het Vlaams Blok tegen te gaan, als onafhankelijke de groene lijst van het centrale Antwerpse district. Hij haalt heel wat stemmen, maar neemt, zoals hij op voorhand had aangekondigd, zijn mandaat niet op. (Vanegeren 1998: 136-137) (<http://www.lanoye.be: bio/biblio maxi>)

1997 is op artistiek vlak opnieuw een heel productief jaar voor Lanoye. Het is in dat jaar dat hij voor het eerst de lezing *Gespleten en beschetten* houdt, dat *Het goddelijke monster* verschijnt en dat zijn Shakespeare-bewerking *Ten oorlog!* in première gaat. Eind oktober 1999 verschijnt het vervolg op *Het goddelijke monster* : *Zwarte tranen*. De trilogie wordt in 2002 afgesloten met *Boze tongen*. Lanoye neemt in de loop van zijn literaire carrière heel wat prijzen in ontvangst, waaronder de *Arkprijs van het Vrije Woord* en de *Gouden Uil* voor *Het goddelijke monster*. In 2001 gaat Lanoyes bewerking van de *Argonautica* van Apollonius van Rhodos en *Medea* van Euripides, *Mamma Medea* bij *Het Toneelhuis* in première. In 2002 verschijnt de dichtbundel *Niemand's land*, een verzameling geadapteerde gedichten van de *War Poets*. Lanoye wordt in 2003 aangesteld als Antwerps stadsdichter. (<http://www.lanoye.be: bio/biblio maxi>)

In 1987 leert Lanoye René Los kennen, met wie hij op 20 januari 1996 een samenleefcontract ondertekent. Samen met hem woont hij deels in Antwerpen, deels in Zuid-Afrika. (Vanegeren 1998: 135, 138)

Gebaseerd op:

- Flamend 1993
- Vanegeren 1998
- <http://www.lanoye.be: bio/biblio maxi>

2.9.2 Poetica

Lanoyes werk is onder te brengen in de zogenaamde “Avant-Pop”-traditie, een samentrekking van avant-garde en pop-art. Het gaat om “authors who share a fascination with mass culture and the determination to find a means of entering and exploring the belly of the beast without getting permanently swallowed or becoming mere extensions of its operations” (Uit: McCaffery *After Yesterday's Crash, the Avant-Pop Anthology*, geciteerd in: Mennes 1998: 17). Tom Lanoye geeft in zijn werk blijk van een dergelijke fascinatie voor de massamedia door er gretig gebruik van te maken, zowel ter promotie van zijn werk als in zijn werk zelf. Zo verwijst hij in *Kartonnen Dozen* voortdurend naar stripverhalen, onder andere met ‘eek’- en ‘hemeltje’- uitspraken à la Suske en

Wiske, en naar de filmwereld door passages in scenario-vorm in te lassen. Ook de *sampling*techniek waar Lanoye zich in zijn werk herhaaldelijk van bedient, duidt op die fascinatie met de massamedia. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is *Ten Oorlog*. Dit toneelstuk hangt aaneen van flarden van andermans tekst (onder andere van Gezelle en Hadewijch) en muziek. (Mennes 1998)

De achterliggende filosofie is duidelijk: de literatuur moet af van zijn ivoren toren-imago, moet “uit de beschutting van de literaire salons” (Mennes 1998: 26) gehaald worden. Vandaar bijvoorbeeld dat Lanoye, vooral in zijn beginjaren als schrijver, de nadruk legt op de commerciële kant van de boekenwereld. Zijn ongegeneerd mercantilisme betekent een vernieuwing binnen de Vlaamse literatuur. Lanoye is inderdaad “de eerste Vlaamse literaire yuppie” (Mennes 1998: 26), lees er maar de *Humo*-column *Rukken naar rechts* (*Humo* 24/09/1998: 11) op na (“Ik beoog niets minder dan een kruisbestuiving tussen Humo’s Boekentoptien en de Dow Jones, gevolgd door het versmelten van de effectenbeurs van Brussel met de Boekenbeurs in het Bouwcentrum.”). Met dit beklemtonen van het commerciële beoogt Lanoye volgens Joosten twee dingen. Enerzijds wil hij daarmee reageren tegen het romantisch clichébeeld van de lijdende dichter, anderzijds ook tegen de instelling van vele schrijvers dat je met kunst niet veel geld mag verdienen, dat precies dat een erkenning is van hun talent. Hij reageert met andere woorden tegen wat Bourdieu “de ontkenning van de economie in het *champ de production restreinte*” noemt. Het is voor Lanoye simpel: “... als iemand in Vlaanderen een plaat uitbrengt, wordt er toch ontzettend veel publicitaire moeite gedaan, en dus vind ik dat de meeste literatoren zich ook best wat moeite mogen getroosten” (Vandendaele 1991: *Humo* 10/10: 16). En Lanoye getroost zich inderdaad veel moeite om zijn boeken aan de man te brengen: niet alleen op publicitair vlak maar ook op het vlak van de vormgeving van zijn boeken. Vaak ligt de vorm van een boek van Lanoye al vast voordat de inhoud ervan bepaald is. Een andere manier om literatuur toegankelijker te maken, is ze zelf voor de mensen op een podium brengen. Daarom heeft Lanoye zich vanaf het begin als schrijver-performer opgeworpen. Denk maar aan de conférence *Gespleten en beschetten*, de greatest-hits-tour *The very best of the artist formerly known as a young man* of de monoloog *Veldslag voor een man alleen*, waarin hij delen van de “Monster”-trilogie en *Niemandslaan* samenbracht. De wijde wereld in dus, ook al is die dan “doortrapt, gemeen, lasterlijk en spuuglelijk” (Lanoye op de achterflap van *Rozegeur en maneschijn*, geciteerd in: Vanegeren 1998: 115). (Flamend 1993: 3) (Joosten 1996: 8)(Mennes 1998: 26) (Vandendaele 1991: *Humo* 10/10: 16) (Vanegeren 1998: 115) (Verbeken 1998) (<http://www.lanoye.be>: bio/biblio maxi)

Nee, de wereld is niet mooi volgens Lanoye. Hij vindt er vooral banaliteit en machteloosheid, waartegen geen enkel ideaal opgewassen blijkt. Het is vooral tegen die abstracte idealen dat hij in zijn werk fulmineert. Tekenend is hier het hoofdstuk “Over de ontoereikendheid van het abstracte” in *Alles moet weg* :

*Om zich te wapenen tegen de oorlog der dingen, vond de mens het abstracte uit.
Ideologieën, leerstellingen en moraal zagen het licht. Zij schonken hem de waan van*

zekerheid en illusie te leven in dienst van een hogere plicht. Zozeer was de mens opgezet met dit harnas van abstracties, dat hij dacht dat zij eeuwig waren, en verheven boven de banaliteit van zijn omgeving. Maar hij vergat hoe ideologieën wisselen als het weer, terwijl de enige werkelijkheid, die van het concrete nooit verandert. Het is een strijd tegen het de tijd, van te voren verloren. Bij voorbaat alles kwijt. (geciteerd in: Vanegeren 1998: 114-115)

Lanoye gaat daarentegen onvervaard in de *concrete* wereld staan en gaat haar al schrijvende ontleden. Lanoye hangt dus een mimetische literatuuropvatting aan: de werkelijkheid dient uitgedrukt in het literaire werk, in geen geval mag de band tekst-werkelijkheid doorbroken worden. (Vanegeren 1998: 114-117)

Daarnaast verlangt Lanoye van zijn teksten ook dat ze *communiceren*. Hij wil de lezer direct aanspreken. Zijn literaturopvatting is dus ook pragmatisch én anti-autonomistisch. De taal is met andere woorden geen doel op zich, zoals ze dat voor de door Lanoye verguisde “taaldichters” of “hermetici” wel is, maar een middel. Een middel “om uitdrukking te geven aan mijn emoties, de tijd waarin ik leef.” (Uit: *De Tijd*, geciteerd in: Joosten 1996: 18) Hiermee geeft Lanoye enerzijds uitdrukking aan een expressieve poetica, anderzijds aan een mimetische. (Joosten 1996: 17-18)

Een belangrijk aspect van Lanoyes poetica is zijn fascinatie voor het banale. Enerzijds wil hij een anti-academische, banale kunst, aangezien alles in zijn overtuiging per definitie banaal is. Anderzijds uit deze fascinatie zich in een thematiek van verval en dood (alleen al de titel “Alles moet weg” is hier illustratief). Tom Lanoye geeft in *Vrij Nederland* zelf het paradoxale aan van die fascinatie: “Alles is banaal, maar het feit dat ik boeken schrijf, bewijst dat ik moeite heb dat te accepteren.” (geciteerd in: Joosten 1996: 19) Literatuur wordt zo een manier om met de banaliteit om te gaan. Zoals Joosten het stelt: “... door erover te schrijven onttrekt hij zich aan de hopeloosheid ...” (Joosten 1996: 26). De paradox is nog sterker als je bedenkt dat Lanoye precies die banale werkelijkheid gaat ontleden in zijn teksten en daarbij blijkt geeft van een uitzonderlijk engagement. (Joosten 1996: 18-28)

De geëngageerde schrijver Lanoye komt het duidelijkst naar voor in zijn columns. In de jaren '90 wordt hij zowat dé politieke stem van literair Vlaanderen. In zijn *Humo*-columns laat hij geen enkel actueel onderwerp onbenut. De parlementaire vraag van Karel Dillen om excuses van Tom Lanoye vanwege het beledigen van Annemie Neyts in het BRT-programma *Argus* (*Mijn excuses -- Humo* 16/03/1989: 19), Kardinaal Daneels' kanting tegen abortus (*Clerus provocatus -- Humo* 06/07/1989: 17), de Agusta-affaire en de opkomst van het Vlaams Blok in Antwerpen (*De bocht is moeilijk -- Humo* 01/06/1995: 28-29), Van den Brandes cultuur- en Van de Lanottes asielzoekersbeleid (*Kan kunst de wereld redden?—Humo* 19/12/1995: 139), progressieve

frontvorming in Vlaanderen (*Iedere puit zijn eigen kluit* – *Humo* 04/06/1996: 11), het wegstemmen van Ward Beysen als nieuwe directeur van de Antwerpse Hogescholen (*Rambo als Jeanne d’Arc* – *Humo* 30/05/2000: 9), ...: alle passeren ze de revue. Vanaf 1992 gaat hij zijn onderwerpen ook steeds vaker buiten Vlaanderen zoeken, in Bosnië, Cuba of Zuid-Afrika bijvoorbeeld. (Vandenbroucke 1998: 80-82)

En: Lanoye schrijft niet enkel, hij dóet ook en slaagt erin met zijn columns anderen aan te zetten iets te doen. Zo heeft hij onder andere een belangrijke hand gehad in de oprichting van de roodgroene eenheidsbeweging “Arm in arm”. Toch voelt hij zich niet altijd lekker bij al dat politiek activisme. In de voorlaatste column van zijn bundel *Maten en gewichten* klinkt het:

Hebt u enig idee hoeveel meesterwerken ik in die tijd had kunnen schrijven? Hoeveel vakantie ik had kunnen nemen? Want dat is nu bijna drie volle jaren, sinds Zwarte Zondag 1991, dat er geen week voorbijgaat of ik neem deel aan een benefiet, een kunstveiling, of een betoging. [...] Ik heb op de meest onmogelijke plaatsen en tijden hoorzittingen en tombola’s helpen organiseren. [...] Ik heb petitie’s en oproepen geschreven en getekend in de hoop het tij te keren, ik heb alternatief wafels gebakken, ik heb gezongen en gedanst, ik heb verantwoord gezopen en multicultureel geschranst.
(geciteerd in: Vandenbroucke 1998: 82-83)

Lanoye worstelt blijkbaar met de keuze tussen politiek engagement en literaire aspiraties.

Van het schrijven van deze ‘geëngageerd-kritische’ columns ziet Lanoye wel degelijk het gevaar in: het gevaar zichzelf op den duur zo verschrikkelijk serieus te gaan nemen, dat zijn stukjes moraliserend en ernstig worden. Er ligt aan die columns wel een authentieke ergernis of boosheid ten grondslag, maar die mag volgens hem niet te veel op de voorgrond treden. “Ik wil de mensen niet voorschrijven hoe zij moeten denken,” luidt het in een interview met Rudy Vandendaele in *Humo* (10/10/1991: 13) Hij slaagt niet altijd helemaal in die opzet, getuige columns als *De bocht is moeilijk* (*Humo* 01/06/1995: 28-29), waarin hij zijn woede over de verkiezingsuitslagen van 1995 niet onder stoelen of banken steekt, *Kan kunst de wereld redden?* (*Humo* 19/12/1995: 139), waarin hij Van den Brandes cultuur- en Van de Lanottes asielzoekersbeleid vol verontwaardiging de grond in boort, of *Rambo als Jeanne d’Arc* (*Humo* 30/05/2000: 9), waarin hij het mislukken van de poging van Ward Beysen directeur te worden van de Antwerpse Hogescholen openlijk toejuicht. In deze columns ventileert hij zó duidelijk zijn meningen en beargumenteert deze zó omstandig dat je je als lezer niet van de indruk kan ontdoen dat Lanoye – hoe grappig hij zijn boodschap ook verwoordt – de lezer van zijn gelijk wil overtuigen. Dit wijst opnieuw duidelijk op een pragmatische literatuuropvatting. In een later interview met Jörgen Oosterwaal in *Humo* is Lanoyes toon al veranderd:

Kunst hoeft niet per se gezoem op de achtergrond te zijn, of een vervangingsgodsdienst, of een tijdverdrijf voor ‘enk’le fijne luiden’: ik vind dat het veel

meer moet durven zijn. Ik wil met mijn boeken een aantal mensen bloed laten opgeven, ik wil iets teweegbrengen, die ambitie moet ik op zijn minst hebben. (09/03/1999: 169-170)

(Oosterwaal 1999: *Humo* 09/03) (Vandenbroucke 1998: 80-84) (Vandendaele 1991: *Humo* 10/10: 13)

Lanoye haalt in zijn columns niet enkel naar politici uit, maar ook naar schrijvers. Zijn columns zijn zelfs in twee periodes op te delen: de jaren '80 zijn de jaren van de literatuurcriticus Lanoye, de jaren '90 die van de maatschappijcriticus Lanoye. Als beginnend schrijver moest hij gewoon zijn territorium afbakenen, zal hij later verklaren. Zo krijgen onder andere Hubert Lampo, Jotie 't Hooft, Simon Vinkenoog, Remco Campert en Hugo Claus de volle lading. Het gaat met andere woorden om cultureel algemeen aanvaarde schrijvers, wat er op wijst dat Lanoye hen eerder uit drang naar literaire erkenning voor zichzelf dan uit echt gemeende kritiek aanvalt. Een voorbeeldje uit *Handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer* (*Humo* 02/07/1992: 7):

Vervolgens mag het publiek vragen stellen. Er worden er drie gesteld. Telkens door dezelfde man. Ze duren tien minuten, bestaan uit één volzin en worden door niemand begrepen. ... Wanneer de man aan een vierde vraag begint, slaat de apathie van de zaal om in lust om te lynchen. Op dat moment vallen twee mannen in witte jas binnen, storten zich op de vragensteller en beginnen hem te knevelen. De man werkt tegen, vertwijfeld roepend dat hij Hubert Lampo is. Iedereen gelooft hem.

(Joosten 1996: 21-22) (Vandenbroucke 1998: 77-80)

De twijfel aan de kracht van literatuur vormt binnen Lanoyes oeuvre een constante. Illustratief zijn hier de laatste regels van het gedicht "Vuurpeloton": "We moeten 100.000 boeken schrijven / met z'n allen, en om ter dinst. Ik wou / dat ik geloven kon in kunst." (geciteerd in: Vanegeren 1998: 126) Ook uit *Humo*-columns als *Handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer* (*Humo* 02/07/1992: 7) of *Kan kunst de wereld redden?* (*Humo* 19/12/1995: 139) blijkt die twijfel. In eerstgenoemde column, die handelt over de Literaire Dag, windt hij er, ondanks de ironische toon, weinig doekjes om: "Het is er gezellig en knus, je ontmoet tal van interessante mensen die 'ook bezig zijn met literatuur' en als je geluk hebt is er zelfs een publiek." Even later klinkt het: "Godzijdank is het publiek even dankbaar als klein. Het bestaat dan ook uit familieleden van de organisator, geliefden van de auteurs en de Schepenen van Cultuur." Nog later: "Een broodje verorberend, buigt men zich welwillend over de rijkbeladen tafelen der boekenkraampjes, die er net zo uitzien als de Literaire Dag *daarvoor*, de Literaire dag *dàarvoor* en de Literaire Dag *daarvoor*. Verontwaardigd hoort men de klacht van de standwerkers aan: dat er ook nu nog geen boek verkocht werd." In *Kan kunst de wereld redden?* (de titel spreekt trouwens al boekdelen) verwoordt hij de twijfel aan de maatschappelijke draagkracht van literatuur als volgt: "Wie gaat nog kijken naar

toneel om dat te zien? Wie leest een boek en zoekt naar de gruwelspiegel van het bestel waarin hij woont, waarvoor hij betaalt, waarvoor hij heeft gestemd?”. De twijfel aan de maatschappelijke functie van literatuur verlamt hem echter niet: hij blijft in zijn werk niet mis te verstande meningen ventileren en dat werk op alle mogelijke manieren (humor, publiciteit, literaire tournees, ...) aan de man proberen te brengen. En bovenal: hij blijft ondanks alles schrijven. (Vanegeren 1998: 126)

Een ander belangrijk aspect van Lanoyes literair werk is de Vlaamsheid ervan. Hij geeft ten eerste aan voor honderd procent in een Vlaamse verteltraditie te staan: “Ik ben opgegroeid met de boeken van Walschap, Buysse en alles wat er tussen Boon en Claus ligt; dat is anders dan opgevoed worden met Nescio, Van Deysel en Couperus.” (Oosterwaal 1999: *Humo* 09/03: 168) Vlaanderen vormt ook vaak zijn thematiek. Vanegeren noemt Lanoye een seismograaf die “zich al die jaren ... uiterst gevoelig getoond [heeft] voor de geringste trilling in de Vlaamse maatschappij, cultuur en – vooruit dan maar – volksaard.” (Vanegeren 1998: 120) In *Alles moet weg* bijvoorbeeld doorkruist Tony Hanssen het hele Vlaamse land, waarbij hij terechtkomt in typisch Vlaamse situaties als een familieruzie op een trouwfeest in feestzalen *Memlinc*, in *Kartonnen Dozen* vormt het ongecorumpeerde en rijke Vlaanderen uit Lanoyes jeugd het decor, in *De Canadese Muur*, het toneelstuk dat Lanoye samen met Herman Brusselmans schreef, wordt de nadruk op de zielige kant van Vlaanderen gelegd met zijn marginale voetbalkantines en dito tooghangers, ... Diezelfde Vlaamse thematiek vind je terug in Lanoyes *Humo*-columns. Ze komt het duidelijkst naar voor in *Kan kunst de wereld redden?* (*Humo* 19/12/1995: 139), dat hij met de aanspreking “Geachte Gouwenoten” aanheft. In dit stukje heeft hij het over het Vlaamse cultuurbeleid:

Vlaamse cultuur, Vlaamse identiteit ... Zij worden gebrandmerkt door en misbruikt voor: economie, nationalisme, statusverhoging en demagogische marginalisering. Het leven is prijzig maar proper, in de veilige vesting Vlaanderen! En de kunst in de schoot van dat reservaat? Die gaat donkere dagen tegemoet. Want alles wel beschouwd, is kunst in de Vlaamse Gouw niet meer dan een asielzoeker in een vijandig klimaat.

Niet alleen Antwerpen, maar heel Vlaanderen is Lanoyes “moeilijk lief”: hij kan niet anders dan schrijven over het land dat hij door en door kent en waar hij onlosmakelijk mee is verbonden, maar tegelijkertijd kan hij niet ophouden zich op te winden over de lelijkheid, de hypocrisie, de boersheid. (Oosterwaal 1999: *Humo* 09/03: 168) (Vanegeren 1998: 120-121)

Lanoye houdt ervan in een boek verschillende stijlen te combineren. Zo trekt hij in zijn ‘Monster’-trilogie alle registers open. Zowat alle literaire genres worden erin beoefend, gaande van brieven tot poëzie. Dit spelen met literaire vormen en stijlen vind je ook in *Kartonnen dozen* terug. “Ik meng alle soorten stijlen en genres door elkaar. Dat heb ik trouwens altijd gedaan. Ik hou van wisselende stemmingen. Ik haat bijvoorbeeld poëzie die alleen maar ingetogen is. Ik hou van

contrasten.” (Uit: *Humo*, geciteerd in: Joosten 1996: 34) De tegenstelling is inderdaad Lanoyes belangrijkste stijlfiguur. Tegenstellingen “verbeelden [immers] die ene grote tegenstelling tussen leven en dood én ze herbergen de mogelijkheid om voor even te ontsnappen aan de doodsangst,” zo verklaart Vanegeren Lanoyes voorkeur voor precies die stijlfiguur (1998: 116). Lanoye contrasteert een luidruchtige, drukke vorm met een pessimistische, van leegheid doordrongen inhoud. Met dergelijke vorm kan hij zijn angst en pessimistische levensvisie even overschreeuwen. (Joosten 1996: 34) (Vandendaele 1999: *Humo* 19/10: 42) (Vanegeren 1998: 116-117)

Wanneer Lanoye polemische columns schrijft, valt hij meestal terug op volgende technieken: (a) groteske vertekeningen: een voorbeeld uit de *Humo*-column *Clerus provocatus* (*Humo* 06/07/1989: 17):

Het recht op leven behoort de mens toe, akkoord. Maar vanwaar dat puur arbitraire tijdstip ‘vanaf de conceptie’? Dat is een nutteloze restrictie. Het recht op leven hoort de mens toe reeds van vóór zijn conceptie. Ik zou hier dan ook, met alle respect voor de inspanningen van kardinaal Danneels, radicaal de rechten willen verdedigen van zowel de eicel als de zaadcel. ... Menstruatie wordt getolereerd en door gewetenloze tamponfabrikanten zelfs te gelde gemaakt. De daad der mannelijke zelfbestuiving wordt tot in onze scholen bespreekbaar gemaakt door gauchistische beroepspedofielen, en ook haar onschuldiger ogende variant, de natte droom, is uit het Strafwetboek geschrapt. Het valt niet te berekenen hoeveel levens op deze manier reeds verloren zijn gegaan, maar we kunnen gerust spreken van een massamoord zonder weerga.

(b) boutades: zo bijvoorbeeld: “Het [debat] is opgezet onder het motto ‘Pittig, ludiek en toch *to the point*’. Geen hond die snapt waarom Marc Reynebeau de moderator is.” (*Kleine handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer – Humo* 02/07/1992: 7) of: “Met andere woorden, niet alleen AGALEV maar ook Greenpeace kan het wel vergeten: de Vlaamse socialisten hebben in het compassieparcours het stervende zeehondje definitief van zijn eerste plaats verdreven.” (*De bocht is moeilijk – Humo* 01/06/1995: 28-29).

(c) verbaal geweld: enkele voorbeeldjes: “... Koen Cr*ck*, die populistische kruising tussen Quasimodo en Hercule Poirot...” (*Jo, Luc, Bart et les autres—Humo* 13/12/1990: 13), “... kunstlullen, die alleen maar de man wilden spelen, niet de bal (alsof dat in het geval van Beysen niet op hetzelfde neerkomt)...” (*Rambo als Jeanne d’Arc—Humo* 30/05/2000: 9), of nog: “Op geen enkel moment heeft Karel Dillen, noch Gerolf Annefrankmans, noch Filip Hongerwinter, noch om het even welk andere hopman van het Zwart Blok, er zelfs maar aan gedacht een parlementaire vraag te stellen.” (*Mijn excuses—Humo* 16/03/1989: 19).

(d) goed gedocumenteerde satire: een voorbeeldje uit *Clerus provocatus* (*Humo* 06/07/1989: 17):

Allez changez, messieurs dames, changez! *In de USA belanden moordzuchtige mongolen opnieuw op de elektrische stoel, in China blijven ze aan de macht, ook al hebben ze prostaatkanker aan hun hersenen, en in België laat Guy Verhofstadt weten dat ook hij ziek wordt van zijn eigen uitlatingen. So what's new? Dit, KARDINAAL DANNEELS IS TEGEN ABORTUS!*

(e) situatiewumor: de hele column *Kleine handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer* (*Humo* 02/07/1992: 7), waarin Lanoye het verloop van de Literaire Dag schetst, staat bol van de situatiewumor. Zo bijvoorbeeld:

De Literaire Dag begint, twee uur later dan voorzien, met een free-podium dat wegens gebrek aan deelnemers wordt afgelast. De lokale dichtersgrootheden hebben intussen volop de tijd gekregen om zich te bezatten. Na vier bakken Duvel durven ze het aan voor te lezen uit eigen werk. Ondanks hun onduidelijke articulatie en een fluitende geluidsinstallatie, rijst uit de weinig verstaanbare flarden tekst het vermoeden dat ze voorlezen uit elkaars werk. Een vechtpartij versterkt dit vermoeden.

Deze technieken zijn op direct effect berekend en wijzen onmiskenbaar op een pragmatische poetica. (Flamend 1993: 5, 9-10)

Schrijvers die duidelijk hun invloed op Lanoyes schrijven hebben gehad, zijn: Gerrit Komrij, Louis Paul Boon, Hugo Brandt Cortius, Jeroen Brouwers en Lodewijck Van Deysel. In zijn fulmineren, in zijn "stijlvol gescheld" herinnert Lanoye ons aan Komrij. Toch is er een fundamenteel verschil: waar Komrij vooral scheldt om de vorm, om de lezer te amuseren en minder vanuit een hem eigen moraal, is Lanoye wel een echte dienaar van een zaak, met een duidelijk omliggende moraal. Met Boon heeft Lanoye ook veel gemeen. Het politieke gehalte van Lanoyes literair werk, de duale verhouding tot de gewone man, balancerend tussen vertedering en irritatie, de passie voor al wat kwalitatief hoogstaand is en de afkeer voor wat dat niet is, zijn bijvoorbeeld helemaal des Boons. (Rogiers 1998) (Vandenbroucke 1998: 74-80)

Lanoye wil in de eerste plaats dat zijn teksten communiceren. De taal wordt actief als middel ingezet. Dit duidt enerzijds op een anti-autonomistische poetica: het is niet de taal op zich waar hij de aandacht naar toe wil trekken, maar de boodschap die hij wil verkondigen, anderzijds op een pragmatische: de lezer moet direct aangesproken worden, en moet Lanoye kunnen *verstaan* (in beide betekenissen van het woord). Lanoye neemt de (vooral Vlaamse) werkelijkheid en beschrijft elke verandering en evolutie die zich voordoet als een seismograaf. Doel is de tijd waarin hij leeft tot uitdrukking brengen in zijn werk, wat getuigt van een mimetische literatuuropvatting. Daarnaast is het ook belangrijk de eigen gevoelens, gedachten, meningen kwijt te kunnen via de literatuur. Lanoyes poetica is met andere woorden eveneens expressief. Een laatste aspect dat vooral op Lanoyes columns van toepassing is en dat opnieuw op een pragmatische poetica wijst, is het gebruik

van humoristische middelen, van literaire middelen waarmee direct gescoord kan worden. Hiermee amuseer je de lezer niet alleen: het is ook een sluwe manier om hem voor je zaak te winnen.

Gebaseerd op:

- Flamend 1993
- Joosten 1996
- Mennes 1998
- Oosterwaal 1999: *Humo* 09/03
- Rogiers 1998
- Vandenbroucke 1998
- Vandendaele 1991: *Humo* 10/10
- Vandendaele 1996: *Humo* 12/11
- Vandendaele 1999: *Humo* 19/10
- Vanegeren 1997: *Humo* 23/09
- Vanegeren 1998
- Verbeken 1998
- <http://www.lanoye.be>: bio/biblio maxi
- *Mijn excuses* (*Humo* 16/03/1989: 19), *Clerus provocatus* (*Humo* 06/07/1989: 17), *Een catechismus voor de fiscus* (*Humo* 21/06/1990: 19), *Jo, Luc, Bart et les autres* (*Humo* 13/12/1990: 13), *Kleine handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer* (*Humo* 02/07/1992: 7), *De bocht is moeilijk* (*Humo* 01/06/1995: 28-29), *Kan kunst de wereld redden?* (*Humo* 19/12/1995: 139), *Iedere puit zijn eigen kluit* (*Humo* 04/06/1996: 11), *Rukken naar rechts* (*Humo* 24/09/1998: 11), *Rambo als Jeanne d’Arc* (*Humo* 30/05/2000: 9)

“Ik ben een grote fan van de subtiliteit en weloverwogenheid van geschreven polemisch geweld”

2.10 Herman Brusselmans (1989- ...)

2.10.1 Biografie

Herman Brusselmans wordt in 1957 geboren als zoon van een veehandelaar. Hij studeert Germaanse filologie aan de Rijksuniversiteit Gent. Zijn thesis schrijft hij over de Vlaamse schrijver Jan Emiel Daele. In 1980 studeert hij af. Na negen maanden werkloosheid vindt hij werk als bibliothecaris in de bibliotheek van de RVA. In 1987 geeft hij deze job op om zich full-time aan het schrijven te wijden. Zijn eerste twee boeken, *Het zinneloze zeilen* en *Prachtige ogen*, worden door *In de knipscheer* uitgegeven. Daarna stapt hij over naar *Bert Bakker* waar eerst Vic van de Reijt, daarna Mai Spijkers zijn uitgevers zijn. Wanneer Mai Spijkers naar *Prometheus* overstapt, volgt Brusselmans. (Van Eeden 1990: 1) (Van Eeden 1997: 69-70)

Brusselmans begint zijn schrijverscarrière met bijdragen aan tijdschriften als *Yang* en *Koebel*. Zijn debuut komt er in 1982 met de verhalenbundel *Het zinneloze zeilen*. Het eerste echte succes kent hij met de roman *De man die werk vond*. Brusselmans is een veelschrijver en publiceert zo goed als elk jaar minstens een boek. Hij werkt ook een tijdje als columnist bij *De Morgen*, waarin hij in de column *De Geschiedenis van de Wereldliteratuur* “lieft matig proza recenseert (‘Ik lees erg graag slechte boeken om daarna te kunnen zeggen “dit was verschrikkelijk”’), zijn eigen werk aanprijst en persoonlijke vetes uitvecht” (Van Eeden 1980: 1-2). In 1989 wordt hij vaste *Humo*-columnist, iets wat hij als de droom van elke jonge schrijver van zijn generatie omschrijft. Verder heeft hij ook een toneelstuk op zijn naam staan (*De Canadese muur* (1989), samen met Tom Lanoye) en een jeugddichtbundel (*Meisjes hebben grotere borsten dan jongens* (1997)). (Van Eeden 1990: 1-2) (Van Eeden 1997: 75)

Brusselmans behoorde samen met Tom Lanoye en Johan Joos tot de “Angry Young Belgen” (term van Vic van de Reijt). Later gaat hij zich de “Mooie Jonge Oppergod” noemen. (Flamend 1988: 3)

Gebaseerd op:

- Flamend 1988: 3
- Van Eeden 1990
- Van Eeden 1997

2.10.2 Poetica

Schrijven doe je natuurlijk om op te vallen, om jezelf te overleven met je literatuur. [...] Het is een hunkering naar erkenning en roem, want iedereen wil altijd maar[...] zelf het middelpunt van alles zijn. Wie denkt er nu niet dat de nul-meridiaan door zijn eigen reet loopt? (Van Eeden 1990: 10)

Boeken schrijf je volgens Brusselmans dus tot meerder eer en glorie. Vandaar zijn veelvuldig voorkomen in de media, vandaar ook het sterk autobiografisch karakter van vele van zijn romans, verhalen en columns. (Van Eeden 1990: 10)

Brusselmans schrijft inderdaad vaak autobiografisch. Veel fantasie heeft hij niet, naar eigen zeggen, dus put hij maar uit eigen leven. Zo zijn er duidelijke autobiografische elementen aan te wijzen in de *Humo*-columns *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159), *Het 1971-gevoel* (*Humo* 17/12/1996: 29), *Wirwarmemoires* (*Humo* 21/05/1998: 19), *Vrouw met kanker* (*Humo* 15/10/1998: 153), *Ijsberen op krukken* (*Humo* 07/01/1999: 23) en *Pijn* (*Humo* 25/11/1999: 161). In 1996 stond Brusselmans bijvoorbeeld echt op de boekenbeurs (*Avonturen op de boekenbeurs*); Brusselmans is ook echt drummer, werd in 1996 39 en had een norse vader (*Het 1971-gevoel*); Brusselmans is in realiteit bevriend met Tom Lanoye, is nog alcoholist geweest en heeft ook echt *Dagboek van een vermoeide egoïst* geschreven (*Wirwarmemoires*); de schrijver verloor in 1998 zijn moeder aan kanker (*Vrouw met kanker* en *Pijn*); en in 1999 tenslotte werd Brusselmans werkelijk 42 en brak zijn knie (*Ijsberen op krukken*). Dit autobiografische aspect van Brusselmans' schrijven, wijst op een expressieve poetica: de auteur drukt zijn gevoelens en gedachten bij bepaalde gebeurtenissen in zijn leven uit in zijn werk. In 1997 verklaart Brusselmans echter, in een interview met Ed van Eeden, dat hij tot 2000 geen autobiografische boeken meer zal schrijven uit angst zichzelf te herhalen.

Om mijn autobiografische schrijftrant te verdedigen gebruik ik al tien jaar dezelfde boutade: ik schrijf geen roman over een 59-jarige Friese loodgieter die in Friesland het warme water uitvindt. Maar nu ben ik op een punt gekomen dat ik zoiets wel ga doen. Ha, ik overweeg zelfs een boek onder de titel De 59-jarige Friese loodgieter die het warme water uitvond. (Van Eeden 1997: 79)

Van Eeden geeft in het *Kritisch Lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur* ook aan dat voor Brusselmans goede boeken per definitie humoristisch zijn. Dat is een nogal veralgemenende conclusie. In *Humo* verduidelijkt Brusselmans :

De zuivere grap interesseert me niet. Dat is me te vrijblijvend. Humor moet voor mij offensief zijn : de belachelijkheid dient gepeild en dus dient er onvermijdelijk gekwetst te worden. Als je er maar genoeg naar peilt, besef je al gauw dat alles belachelijk is, behalve de dood van mensen die je graag ziet. (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 29)

Brusselmans' humor is dan ook op zijn minst scherp te noemen. Enkele voorbeeldjes:

- "Een boekenbeurs zonder mij is als een Hubert Lampo zonder pamber aan." (*Avonturen op de boekenbeurs* – 05/11/1996: 159)
- "Ik zag niet eens (ik hoorde het pas later zeggen) hoe Ward Ruyslinck hysterisch een vrouw molesteerde in een poging om haar wonderbra te signeren" (*Avonturen op de boekenbeurs* – 05/11/1996: 159)
- "Als Takt in de jaren tachtig een glaasje ophad durfde hij wel eens in het rond zwaaien met een baseballknuppel, daarbij naar de ogen mikkend van de omstaanders. De kennis of vier had hij tenimmer meer teruggezien, het familielid (zijn neef Fredje) bezocht hij nooit op het kerkhof en die twee vrienden? Nou ja, wat schiet je met invalide vrienden op." (*Takt in 2000* – *Humo* 04/01/2000: 131)

(Van Eeden 1990: 10) (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 29)

Verder vind je in zijn werk ook wel zwarte humor terug, dit om de troosteloosheid van het bestaan extra in de verf te zetten. Een voorbeeld is volgend fragment uit de *Humo*-column *Wirwarmemoires*:

1962. Ik heb een verschrikkelijk piepklein nachtmerrietje en word wakker met de schreeuw van een vijfjarige. Ik maak daarmee mijn broer wakker. Hij vraagt wat er is. Ik zeg huilend: 'Er zijn monsters.' Mijn moeder komt onze ijskoude kamer binnen. Ze gaat op de rand van ons bed zitten en vraagt wat er scheelt. Mijn broer zegt: 'Hij zegt dat er monsters zijn.' Er vallen ineens tranen uit de ogen van mijn moeder. 'Hij heeft gelijk,' zegt ze. We proberen haar te troosten. (*Humo* 21/05/1998: 19)

Brusselmans is echter het meest gekend voor zijn "geschifte bullshit" (Van Eeden 1997: 124). Het lullen om te lullen, zeg maar, wat leidt tot absurde humor. Zo klinkt het in *Het 1971-gevoel* (*Humo* 17/12/1996: 29): "Ik was pas *veertien* moet je mederekenen, heel jong in die tijd." Of nog: "In mijn droom riep ik tegen prinses Mathilde: 'Pas op Mathilde, er kruipt een konijn in je onderbroek!' Het is vreemd, als ik de laatste tijd droom komen er altijd konijnen bij te pas. En de onderbroek van prinses Mathilde." (*Droomsymboliek* – *Humo* 20/06/2000: 141).

Die typische Brusselmans-humor hangt samen met zijn levens-en wereldopvatting, waarin het absurde en belachelijke van alles centraal staan. Brusselmans wil met zijn schrijven dat belachelijke en absurde weergeven. De link literair werk-werkelijkheid is in zijn literatuuropvatting dus zeker belangrijk. Brusselmans' literatuuropvatting heeft met andere woorden een mimetisch aspect. Het feit dat hij die essentie van de werkelijkheid wil weergeven aan de hand van humor, die daarenboven vaak cru en shockerend is, wijst erop dat Brusselmans een zeker effect bij de lezer voor ogen heeft bij het schrijven. Brusselmans' literatuuropvatting is dus voor een groot stuk ook pragmatisch.

Vaak wordt Brusselmans' werk echter als eenzijdig humoristisch beschouwd. De schrijver als clown. Daar wil hij op termijn van af.

Een van mijn doelstellingen bij het schrijven van al die boeken is: steeds meer afstand nemen van het grappige genre, want de mensen zien je op de duur als een soort vrijblijvende komiek, die het zo nu en dan van een woordspeling moet hebben. [...] Ik wil dat de kracht van mijn werk op de duur in de ernst ligt, want de grap als middel werkt niet. Daar zijn zowel Lenny Bruce als Freek de Jonge in de loop van hun ontwikkeling ook achtergekomen. Alleen moet je er te allen tijde voor uitkijken dat je ernst niet pathetisch wordt. Het spreekt vanzelf dat ik voortaan niet alle grappen zal mijden, want dan zou ik de aard van mijn beestje tegenspreken. (Vandendaele 1996: *Humo* 20/08: 21)

Die drang "serieuzer" te gaan schrijven, komt er vooral na de dood van zijn moeder. Die eerste echte confrontatie met de dood leidt ertoe dat hij de dingen ernstiger gaat bekijken, wat zijn weerslag vindt in zijn werk. Er is met andere woorden een belangrijke link tussen Brusselmans' leven en werk. Literatuur als een vorm van zelfexpressie. (Van Eeden 1997: 121) (Vandendaele 1996: *Humo* 20/08: 21)

Op stilistisch vlak is gescheld en ongecensureerd woordgebruik typerend voor Brusselmans' werk. "Ik ben altijd hard geweest. Vanaf het prille begin heb ik een kutwif een kutwif genoemd, en een klootzak een klootzak" (Vandendaele 1996: *Humo* 20/08: 19). Hij toonde zich bijvoorbeeld ongemeen scherp tegen Bekende Vlamingen, van An Demeulemeester tot Lynn Wezenbeek. Beiden spanden trouwens een proces tegen hem aan. In de *Humo*-column *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159) moet de Vlaamse schrijverswereld er dan bijvoorbeeld weer aan geloven: Brusselmans pakt er achtereenvolgens Hubert Lampo, Monika van Paemel, Ward Ruyslinck, Benno Barnard, Eddy van Vliet, Brigitte Raskin en Mireille Cottenjé aan. Als verklaring voor dit verbale geweld geeft Brusselmans aan dat hij het van jongs af gewend is geweest mensen te horen schelden, in het bijzonder zijn vader. Toch beklemt toont hij dat hij meer kan dan alleen maar schelden.

Op papier ben ik soms ongelooflijk onvriendelijk voor mensen, maar evengoed kan ik vriendelijk zijn: zo nu en dan schrijf ik een simpele, pathetische liefdescolumn voor mijn

vrouw, en daardoor kan niemand mij ervan beschuldigen dat ik zodanig gestoord ben dat ik niets anders kan dan schelden, wat veel mensen over mij beweren. (Vandendaele 1999: *Humo* 14/09: 161)

En wat het nogal expliciet taalgebruik betreft: in de geselecteerde *Humo*-columns gaat het van: “schampere aap”, “kloothommel”, “smeerlap”, over “Mijn reet ja! Haar hol is niet om aan te zien!” (*Takt in 2000 – Humo* 04/01/2000: 131), tot ‘muilen’ en ‘aan een tietje onder een truitje oefelen’. (Vandendaele 1996: *Humo* 20/08: 19) (Vandendaele 1999: *Humo* 14/09: 161)

In Brusselmans’ columns zijn de meest gebruikte stilistische procédés de herhaling, het contrast, de uitweiding, de overdrijving en archaïsch taalgebruik. Brusselmans gaat in zijn columns vaak bepaalde zinnen, zinsconstructies of woorden herhalen. In *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159) gaat hij bijvoorbeeld steeds de volgende zinsconstructie herhalen: superlatief + zelfstandig naamwoord+sinds+ persoonsnaam+ werkwoord. Enkele voorbeelden: “de grootste dichter sinds Homerus zijn ganzeveer fijnmaalde en door een biljet van honderd drachmen nasaal opsnoof”, “Vlaanderens grootste genie sinds de kerel die in 1608 op het idee kwam om tegen de jeugdige nietsnut P.P. Rubens te zeggen: ‘Mijn vrouw ziet nogal bleek, wil je haar eens schilderen’”, “de uitmuntendste vijftiger sinds Mireille Cottenjé bij het uitblazen van zestig kaarsjes haar snor in de fik zette”. Het moge duidelijk zijn dat de herhaling meestal als humoristisch middel gehanteerd wordt. Ook het contrast wordt vaak gebruikt. Zo noemt Brusselmans de begroeting “En? Hoe gaat het?” achtereenvolgens een “voltairiaanse bon mot” en een “joyceiaanse begroeting” in *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159). Het contrast wordt echter ook op een breder niveau gebruikt: in *1976* (*Humo* 14/10/1997: 27) bijvoorbeeld contrasteert het einde (“... en ik zuchtte diep van welbehagen en ik vond 1976 echtwaar een jaar om in te kaderen, zo prachtig en vol van toekomst.”) met het hele voorafgaande verhaal waarin het ik-personage twee meisjes verliest aan zijn broer. Zo ook in *Wirwarmemoires* (*Humo* 21/05/1998: 19) waar het positieve einde (‘de liefde overwint alles’) met alle daarvoor aangehaalde pessimistische anekdotes contrasteert. Brusselmans gaat ook vaak lange uitweidingen invoegen. Dit is het geval in *Blind in Rome, en elders* (*Humo* 26/03/1992: 39) waarin Brusselmans uitwijdt over de mooie ogen van Romeinse meisjes, in *1976* (*Humo* 14/10/1997: 27) waar uitgeweid wordt over de zwarte bevolking in Hamme toendertijd en in *Droomsymboliek* (*Humo* 20/06/2000: 141) waar een uitweiding over naamsveranderingen van landen wordt ingelast. Een volgend stijlprocédé is de overdrijving. Zo bijvoorbeeld: “... ik was in de fleur van mijn leven als aanstormend wereldveroveraar...” (*1976—Humo* 14/10/1997: 27), of: “Ik zag niet eens ... hoe Ward Ruyslinck een vrouw molesteerde in een poging haar wonderbra te signeren” (*Avonturen op de boekenbeurs – Humo* 05/11/1996: 159). Tenslotte is er nog het archaïsch taalgebruik dat Brusselmans’ schrijfstijl zo typeert. Hij heeft het bijvoorbeeld over “alsmede”, “alras”, “zoude”, “mede”, “weder”, “thans”, “medegemaakt”, enz. Dit soort taalgebruik contrasteert duidelijk met de vele scheldwoorden en het expliciet taalgebruik waar Brusselmans zich vaak van bedient.

Brusselmans toont zich zo voorstander van “harde” literaire middelen en expliciete stijlprocédés. Dit wijst opnieuw op het pragmatische van Brusselmans’ literatuuropvatting, aangezien de besproken literaire middelen een duidelijk effect bij de lezer zullen sorteren.

In zijn columns onderscheidt Brusselmans twee grote groepen: de mannelijke columns en de vrouwelijke. De mannelijke columns zijn naar eigen zeggen asentimenteel, pseudo-machistisch en humoristisch; bij de vrouwelijke neemt hij een softere toon aan en laat hij veel meer kwetsbaarheid toe. Zo zijn *Vrouw met kanker* (*Humo* 15/10/1998: 153) en *Pijn* (*Humo* 25/11/1999: 161) duidelijk vrouwelijke columns en zijn *Ijsberen op krukken* (*Humo* 07/01/1999: 23), *Takt in 2000* (*Humo* 04/01/2000: 131) en *Droomsymboliek* (*Humo* 20/06/2000: 141) duidelijk mannelijke. In de eerstgenoemde beschrijft Brusselmans heel eerlijk en gevoelig respectievelijk de ziekte van zijn moeder en zijn angst voor de dood. Het contrast met de laatstgenoemde groep columns is duidelijk: in *Ijsberen op krukken* scheld hij zijn dokter uit dat het een lieve lust is, *Takt in 2000* zit vol geweld en seksistische opmerkingen en *Droomsymboliek* staat bol van gescheld, racistische opmerkingen en seksisme. In 1997 geeft Brusselmans aan dat de vrouwelijke column een nieuwigheid vormt binnen zijn oeuvre:

De laatste tijd ben ik me er van bewust dat ik mijn columns in Humo vaak schrijf voor vrouwen, omdat die me beter lijken te begrijpen dan mannen. Tot nu toe schreef ik onbewust voor een mannelijk publiek, wij mannen onder elkaar, vanuit een mannelijk standpunt. Ik bedien me recentelijk regelmatig van wat ik zelf smalend een softe toon noem. (van Eeden 1997: 118)

In dit citaat geeft Brusselmans impliciet aan dat hij bij het schrijven zijn publiek steeds voor ogen houdt. Dit toont nog maar eens het pragmatische aspect van zijn poetica. (Van Eeden 1997: 118)

Brusselmans ziet de column als een soort van compact boek, waarvan een aspect is uitvergroot. Het genre is voor hem ook een manier om frustraties van zich af te schrijven, vandaar het vaak agressief-polemische karakter van vele van zijn zogenaamde “mannelijke” columns:

Columns zijn vaak polemisch en moeten dus wel effectief gewelddadig zijn, zodat het slachtoffer er niet goed van is. Ik ben een grote fan van de subtiliteit en weloverwogenheid van geschreven polemisch geweld. (van Eeden 1997: 23)

Brusselmans schrijft zijn columns dus enerzijds voor zichzelf, om zijn frustraties te verwerken, wat op een expressieve poetica wijst, anderzijds moeten ze “effectief” zijn, wat op een pragmatische poetica wijst. (Van Eeden 1997: 23, 119)

Hij zegt vooraf nooit te weten waarover de column zal gaan en telkens verwonderd te zijn “waar zo’n column vandaan komt” (Van Eeden 1997: 81). Het ontstaan van een column heeft dus te

maken met een moment van inspiratie. Hoe dat precies in zijn werk gaat, specificeert hij echter niet. Hij stelt wel duidelijk dat zijn columns secundair zijn binnen zijn werk. Romans komen bij hem op de eerste plaats, “de hele rest bestaat uit zijwegen” (Van Eeden 1997: 81). (Van Eeden 1997: 81)

Brusselmans beschouwt de grote liefde als vlucht uit de “fake” van de buitenwereld als het grote thema van zijn werk. Dit thema werkt hij naar eigen zeggen uit op een poëtisch-ironische manier. Dit is het geval in de *Humo*-columns *Blind in Rome, en elders* (*Humo* 26/03/1992: 39), waarin hij een onbekend meisje zijn liefde wil geven, maar niet verder komt dan een woedende blik (“... en ik kijk terug, en ik ben blind van haat die liefde heeft vervangen...”) en *Wirwarmemoires* (*Humo* 21/05/1998: 19), waarin de ik-figuur door zijn vrouw weer zin krijgt in het leven en van zelfmoord afziet. Verder zijn ook angst, verveling, medelijden voor de medemens en de absurditeit van het bestaan belangrijke thema’s. In het stukje *Pijn* (*Humo* 25/11/1999: 161) bijvoorbeeld vind je deze thema’s terug. (Van Eeden 1990: 5, 8) (Van Eeden 1997: 113)

Over het effect van literatuur maakt Brusselmans zich geen illusies. Literatuur kan de wereld niet veranderen en moet daartoe ook niet aangewend worden. De maatschappelijke functie van het boek is met andere woorden miniem. Voor Brusselmans is de schrijver al lang geen spreekbuis van de gemeenschap meer.

...als ik morgen zou aankondigen dat ik niet meer schrijf, komen er echt geen massabetogingen of collectieve zelfmoorden. Wat kan literatuur nog teweegbrengen? Niemand zit nog op boeken te wachten; als een boek niet gehypt wordt, gebeurt er niets mee. (Van Eeden 1997: 52)

Brusselmans relativeert het belang van literatuur dus en zijn effect op de lezer. Uit een boek leer je niks en dat boek zal al helemaal je leven niet veranderen.

Je leert toch helemaal niks bij door een boek te lezen? In het beste geval amuseer je je een paar uur door te lachen, ontroerd te worden of in spanning te zitten, maar daar houdt het ook op. Omdat al die opzichtige levenslessen en wijsheden in boeken me storen, lees ik tegenwoordig bijna nog uitsluitend thrillers. (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 33)

(Van Eeden 1997: 52) (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 33)

Brusselmans ontkracht echter nog meer traditionele literatuuropvattingen. Zo bijvoorbeeld de innerlijke noodzaak van de schrijver om te schrijven. Brusselmans beschouwt schrijven te allen tijde als een luxe. “Als je mij op een onbewoond eiland zet, ga ik heus niet een stokje zoeken om mijn memoires in het zand te schrijven,” aldus Brusselmans (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 33). Schrijven is ook zeker geen hoogstaande bezigheid: je begint op bladzijde 1 en gaat gewoon door tot het einde en “dan is er alweer een kutboek” (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 33). Verder trekt hij van leer tegen

literatuurspecialisten, bibliofielen en obsessieve schrijvers: “Mensen die alleen met boeken bezig zijn, worden ofwel verzuurde ofwel zotte mensen” (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 32). De laatste “wetten” van het literaire wereld die er moeten aan geloven zijn: de tegenkating tegen veelschrijvers (“ik [heb] de indruk dat twee boeken per jaar publiceren echt niet mag” – Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 30) en de (valse) bescheidenheid van de modale schrijver. Alles bij elkaar genomen, kunnen we dus stellen dat Brusselmans er een sterk relativerende kijk op literatuur op na houdt. (Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 30, 32-33)

Toch moet die relativerende literatuuropvatting op zijn beurt gerelativeerd worden: het feit dat Brusselmans quasi aan de lopende band romans en columns publiceert, wijst op een zekere passie van zijn kant en op een zeker geloof in literatuur – hoe broos ook.

Over zijn literaire voorbeelden is Brusselmans formeel. Volgende schrijvers geeft hij op: Saul Bellow, Joseph Heller, Bret Easton Ellis, Jaroslav Hašek, Erich Kästner en W.F. Hermans. Vroeger waren daar ook Reve en Salinger bij, maar die staan bij hem nu aangeschreven als tweederangsschrijvers omdat ze zich niet vernieuwen, aldus Brusselmans. Wel expliciteert hij:

Tweederangs is niet slecht bedoeld, want er zijn maar heel weinig eersterangsschrijvers, en de meesten zijn zelfs dertienderangs of nog lager. Joost Zwagerman en Kristien Hemmerechts zijn bijvoorbeeld derderangs, Tom Lanoye is tweederangs, Paul Mennes is nu nog derderangs, maar potentieel tweederangs. Arnon Grunberg zal altijd tweederangs blijven. Wat echt goed is, hoor, want Salman Rushdie, Jay McInerney en Philip Roth zijn ook tweederangs. (Van Eeden 1997: 84)

(Van Eeden 1997: 83-87)

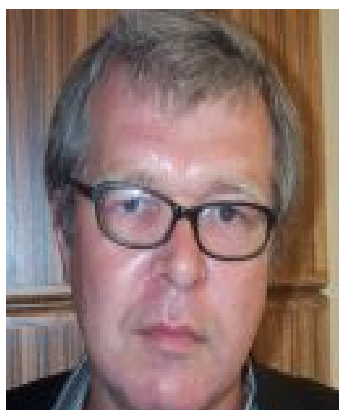
Brusselmans’ poetica houdt het midden tussen een expressieve poetica en een pragmatische. Het autobiografische van zijn literair werk en het feit dat hij letterlijk aangeeft met zijn columns frustraties van zich af te schrijven, wijzen op een expressieve poetica. Het pragmatische van zijn literaturopvatting is af te leiden uit de literaire middelen die hij hanteert: humor, scheldproza, het expliciete taalgebruik en de dito stijlprocédés: alle wijzen erop dat hij met zijn literair werk vooral een bepaald effect bij de lezer wil sorteren. Dat effect bestaat er niet in de lezer grote waarheden mee te geven; daar gelooft Brusselmans niet in. Nee, literatuur kan de lezer louter amusement en dus ontspanning, brengen. Er is ook wel een mimetisch kantje aan Brusselmans’ poetica: met zijn schrijven wil hij het belachelijke en absurde, volgens hem de essentie van de werkelijkheid, weergeven. De reden waarom Brusselmans schrijft, is de behoefte op te vallen, zichzelf te overleven. Schrijven is voor hem geen innerlijke noodzaak. Alles bij mekaar, huldigt Brusselmans een vooral *relativerende* literaturopvatting.

Gebaseerd op:

- Van Eeden 1990
- Van Eeden 1997
- Vandendaele 1993: *Humo* 23/03
- Vandendaele 1996: *Humo* 20/08
- Vandendaele 1999: *Humo* 14/09
- Vanegeren 1998: *Humo* 18/08
- *Blind in Rome, en elders* (*Humo* 26/03/1992: 39), *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159), *Het 1971-gevoel* (*Humo* 17/12/1996: 29), *1976* (*Humo* 14/10/1997: 27), *Wirwarmemoires* (*Humo* 21/05/1998: 19), *Vrouw met kanker* (*Humo* 15/10/1998: 153), *Ijsberen op krukken* (*Humo* 07/01/1999: 23), *Pijn* (*Humo* 25/11/1999: 161), *Takt in 2000* (*Humo* 04/01/2000: 131), *Droomsymboliek* (*Humo* 20/06/2000: 141)

“Ik kan me in wezen niet druk maken om literatuur”

2.11 Hugo Matthysen (1991-...)

2.11.1 Biografie

Hugo Matthysen is een echte duivel-doet-al. Hij is tegelijk scenarist, acteur, muzikant, theaterauteur, radiomaker, liedjestekstschrijver, gediplomeerd filosoof en columnist. Als muzikant debuteert hij in 1991, samen met zijn groep *De bomen* met de CD *Dankuwel!*. In datzelfde jaar begint hij ook columns te schrijven voor *Humo*. ([http:// www.houbi.com/belpop/groups/matthysen.htm](http://www.houbi.com/belpop/groups/matthysen.htm))

Matthysen staat vooral bekend als de professionele wederhelft van Bart Peeters. Beiden worden ze immens populair met het *Studio Brussel*-programma *Het Leugenpaleis*, dat in 1988 voor het eerst in de ether komt. In 1999 wordt dit programma tot een televisieserie, *Het peulengaleis*, getransformeerd. Het wordt een grote hit, wat verklaart waarom het programma al aan zijn vierde reeks toe is. Matthysen en Peeters maakten voor de televisie eerder al het kinderprogramma *Dag Sinterklaas*. Matthysen had er toen echter ook al solo-TV-werk op zitten: hij was het brein achter *Kulderzipken*, een KETNET-programma dat het absurd sprookje vertelt van een eenvoudige boerenjongen aan het hof van koning Jozef. Verder schrijft Matthysen het scenario voor *Nefast voor de feestvreugde*, dat nu al drie jaar met oudejaarsavond wordt uitgezonden. (Bonte 1999: *De Morgen* 14/08) (Bonte 1999: *De Morgen* 09/10)

Hugo Matthysen is echter ook theaterauteur. Zo schrijft hij onder andere *Frankenstein of het geheim van Smrntwsk* en *Casanova's thuisreis*. Verder schrijft hij ook liedjesteksten voor zichzelf en anderen. Zo zijn vele liedjesteksten van *De Nieuwe Snaar* van zijn hand.

(<http://www.vaarttheater.be/producties/2003-2004/frankenstein.shtml>)

(<http://www.raamtheater.be/producties/casanova.htm>)

(<http://www.houbi.com/belpop/groups/matthysen.htm>)

Gebaseerd op:

- Bonte 1999: *De Morgen* 14/08
- Bonte 1999: *De Morgen* 09/10
- *De Standaard* 02/12/2000
- www.houbi.com/belpop/groups/matthysen.htm
- www.vaarttheater.be/producties/2003-2004/frankenstein.shtml
- www.raamtheater.be/producties/casanova.htm

2.11.2 Poetica

Hugo Matthysen staat als columnist vooral bekend om zijn absurde humor. Zelf gelooft hij echter niet in de hanteerbaarheid van dat begrip:

Wat echt absurd is, is onsamenhangend en betekenisloos. Bij mij is eerder het omgekeerde het geval: zelfs de meest bizarre invallen moeten consistent zijn met het uitgangspunt. Zodat je als toeschouwer, lezer of luisteraar bereid bent mee in een andere wereld te stappen. In die zin vind ik absurde humor dus een onhanteerbaar begrip. (De Paepe 2003: *De Standaard* 27/08)

Het is natuurlijk een kwestie van terminologie, maar als we het absurde als “strijdig met de rede, de logica” definiëren, zoals Van Dale doet (13de uitgave: 1999), dan valt niet te ontkennen dat Matthysens’ columns vaak absurd zijn. Zo verbetert de ik-figuur uit *Schmeckt!* (*Humo* 16/02/1995: 163) zijn talenkennis door mensen op te eten. Wanneer zijn mede-verzetsleden wantrouwig worden omwille van zijn perfecte beheersing van het Duits (hij verorberde altijd Duitse soldaten), zet hij dan maar geallieerde soldaten op het menu. En in *Doorbakken tot zijn laatste snik* (*Humo* 30/10/1997: 49) bedrijft het personage Tom de liefde met zijn minnares terwijl zijn vrouw, die tandarts is, haar wijsheidstand trekt. Als lezer stap je inderdaad moeiteloos mee in de door Matthysen geschapen wereld, omdat hij alles in de conventionele vorm van of een verhaal, of een dialoog, of een interview giet en daarbij een taal hanteert die heel dicht bij de spreektaal aanleunt. De “andere wereld” die Matthysen creëert, is een absurde uitvergroting van de wereld zoals wij die kennen. (De Paepe 2003: *De Standaard* 27/08)

Fantasie staat hierbij centraal. Matthysen schrijft meestal over compleet gefantaseerde situaties, zoals taalbevorderend kannibalisme gedurende de grote oorlog (*Schmeckt!—Humo* 16/02/1995: 163) of een tandartse/heks die haar man in een paardenbiefstuk verandert omwille van zijn overspel (*Doorbakken tot zijn laatste snik—Humo* 30/10/1997: 49) en dergelijke meer. De literatuuropvatting die daaruit blijkt, is een anti-mimetische: een verhaal hoeft zich helemaal niet voor te doen in de wereld zoals wij die kennen, om aannemelijk, genietbaar en vooral grappig te zijn. Matthysen lijkt er inderdaad vooral op gericht met zijn stukjes de lezer te amuseren, bij hem gelach te ontlokken. Zijn literaturopvatting is dus vooral een pragmatische.

Toch vertrekt hij soms vanuit de actualiteit of het eigen leven. In *Blij dat Bart naar VTM gaat* (*Humo* 01/06/1995: 5) heeft hij het bijvoorbeeld over het toen actuele gegeven van Peeters’ overstap naar VTM en verwijst hij naar zijn eigen professionele relatie met Peeters. Ook hier zijn het weer het absurde en de uitvergroting waar het Matthysen om draait. Toch is deze column opmerkelijk, omdat hij er duidelijke kritiek levert op VTM en op de beslissing van Bart Peeters – zijn beste vriend notabene—om naar VTM over te stappen. Matthysen gaat hier de Brusselmans-tour op

en wendt de literatuur aan om af te rekenen met de VTM-directie, Bart Peeters en zijn manager. Die afrekening is niet rechttoe-rechtaan, maar sluiks: hij maakt de hele situatie zodanig belachelijk, dat blijkt dat hij er niet mee akkoord gaat. Literatuur kan voor Matthysen dus ook een middel tot (indirect) protest zijn, een middel dus om tegen een bepaalde situatie te reageren en reacties uit te lokken. Dit wijst opnieuw op het pragmatisch aspect van Matthysens poetica.

Opvallend is dat Matthysen zijn columns heel vaak een titel met een woordspeling in meegeeft. Een paar voorbeelden: *Verhalen uit de grote oorlog: maak eens een Duitser soldaat: Schmeckt!* (Humo 16/02/1995: 163), *Hugo Matthysen: 'Blij dat Bart naar VTM gaat' (God verhoede dat hij naar VTM zou rijden!)* (Humo 01/06/1995: 5), *Doorbakken tot zijn laatste snik* (Humo 30/10/1997: 49), *Waarom is de Rottweiler steeds de gebeten hond?* (Humo 25/02/1999: 43) en *De antropoloog dat de stukken eraf vlogen* (Humo 08/02/2000: 173). In zijn teksten zelf bedient hij zich ook vaak van deze stijlfiguur. Zo bijvoorbeeld in *Schmeckt!* (Humo 16/02/1995: 163) wanneer de ik-figuur het over zijn kannibalisme heeft: "... anderzijds heb ik het aantal potentiële lezers met hand en tand verminderd." Of nog: in *Doorbakken tot zijn laatste snik* (Humo 30/10/1997: 49): "Mijn vrouw is een tandarts met een goed draaiende praktijk, maar ze is vooral een heks!"; later blijkt dat ze dat ook letterlijk is.

Andere stijlfiguren die Matthysen in zijn columns gebruikt, zijn: de overdrijving, het eufemisme en het contrast. In *Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef* (Humo 16/05/1991: 23) is het onderwerp op zich een overdrijving: een 60 uur durende file, waarbij herhaaldelijk verwezen wordt naar de "Grote file" die tien dagen duurde. In *Doorbakken tot zijn laatste snik* (Humo 30/10/1997: 49) heeft het personage Tom last van een totaal ontregelde stofwisseling ("... op een paar uur tijd werd de linkerhelft van zijn lichaam moddervet, terwijl de andere helft zienderogen vermagerde.") en van hevige haaruitval ("Tijdens ons gesprek vielen er geregeld plukken haar van zijn schedel, gewoon van de stress. Toen hij vertrok was hij kaal."). En in *De ramp die geen ramp was. Maar uiteindelijk toch weer wel!* (Humo 04/11/1999: 37) luidt het: "... eenmaal op topsnelheid gaat een TGV zo hard dat je nog alleen maar in tegenwijzerzin in je koffie kan roeren."

Verder gaat Matthysen zich ook vaak eufemistisch uitdrukken. Enkele voorbeelden:

- "Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef" (over een 60 uur durende file) (*Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef*—Humo 16/05/1991: 23)
- "Het was al meer dan behoorlijk warm toen een brandweerman op een mobiele kraan mij uit het venstergat plukte" (*Redding in zicht*—Humo 23/07/1992: 46)

- "... en zodoende deed ik mij tegoed aan een Feldweibel die weliswaar nog leefde, maar ook zonder mijn ingreep had hij het vast niet meer lang getrokken" (*Schmeckt!*—*Humo* 16/02/1995: 163)

Tenslotte is er nog het contrast. In *Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef* (*Humo* 16/05/1991: 23) klinkt het bijvoorbeeld:

De eerste dode was een oude man. Hij werd dood aangetroffen achter zijn stuur, een hartaanval of zo. Er was jammer genoeg geen dokter in de buurt. We hebben hem in de kofferbak van zijn wagen gestopt. Maar er waren ook prettige momenten.

Een ander voorbeeld komt uit *Waarom is de Rottweiler steeds de gebeten hond?* (*Humo* 25/02/1999: 43). De verteller, een Rottweiler beschrijft er zijn ideale baas:

Toch blijf ik hopen op een baas naar wie ik kan opkijken. Iemand met een stevige snor, en als het even kan een 4x4-terreinwagen en een iets te dikke geblondeerde vriendin in een trainingspak. Zo'n echte man.

Dit gebruik van woordspeling, eufemisme, overdrijving en contrast toont Matthysens aandacht voor de vorm. Deze literaire middelen zijn alle gericht op een humoristisch effect. Matthysens humor ligt dus niet alleen in de absurde situaties waarover hij verhaalt, maar ook in de manier waarop hij over die situaties verhaalt.

Matthysens' stukjes hebben soms ook wrede of lugubere trekjes. Zo wordt het lijk van een oude man, gestorven in de file, in de kofferbak gestoken (*Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef*—*Humo* 16/05/1991: 23), zo negeert iemand bij het betreden van een brandend flatgebouw de "jammerkreten van wanhopige bejaarden en enkele krijsende kleuters" (*Redding in zicht*—*Humo* 23/07/1992: 46), zo eet iemand tijdens de oorlog elke loslopende soldaat op (*Schmeckt!*—*Humo* 16/02/1995: 163) en zo verminkt een boze koningin zich met een hete strijkbout (*Erwazeens*—*Humo* 17/11/1998: 31). Dit is zwarte humor ten top gedreven.

Matthysen zegt van zichzelf geen literatuurfanaticus te zijn. Hij kan er zich "in wezen niet druk in maken" (Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11). Een boek lezen moet voor hem entertainend, ontroerend of leerrijk zijn.

Ik ben het type dat eerlijk zou moeten zeggen: Brusselmans is een fantastische schrijver, want ik heb ooit Guggenheimer wast witter gelezen toen ik ziek in bed lag, en ondanks mijn helse kwellingen en pijnen, heb ik hardop gelachen, wat anders nooit gebeurt. (Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11)

Dit statement toont opnieuw Matthysens pragmatische literatuuropvatting.

Matthysen wil met zijn stukjes de lezer entertainen. Hij doet dit vooral aan de hand van absurde humor, maar ook aan de hand van grappige woordspelingen, zwarte humor en grofheid. Een enkele keer toont hij zich ook een criticaster, maar over het algemeen houdt hij zich in zijn werk ver van de actualiteit of de werkelijkheid tout court. Literatuur gaat om in een andere wereld stappen, meedrijven op de fantasie van de schrijver. Dit is een anti-mimetische en ook anti-expressieve literaturopvatting. Matthysens literaturopvatting is kortweg samen te vatten als pragmatisch: de lezer dient geëntertand en niet lastiggevalen met grootse wereldbeschouwingen, intieme bekentenissen of hermetische spelerei.

Gebaseerd op:

- De Paepe 2003: *De Standaard* 27/08
- Geerts 1999: Van Dale (13de uitgave)
- Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11
- *Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef* (*Humo* 16/05/1991: 23), *Redding in zicht* (*Humo* 23/07/1992: 46), *Verhalen uit de grote oorlog: maak eens een Duitser soldaat. Schmeckt!* (*Humo* 16/02/1995: 163), *Hugo Matthysen: 'Blij dat Bart naar VTM gaat' (God verhoede dat hij naar VTM zou rijden!)* (*Humo* 01/06/1995: 5), *In 's HMsnaam: 3. Maak geen verpletterende indruk* (*Humo* 10/06/1997: 11), *Ja, kom het zelf maar eens tegen. Doorbakken tot zijn laatste snik* (*Humo* 30/10/1997: 49), *Erwazeens* (*Humo* 17/11/1998: 31), *Hondenliefhebbers boos. Waarom is de Rottweiler steeds de gebeten hond?* (*Humo* 25/02/1999: 43), *De ramp die geen ramp was. Maar uiteindelijk toch weer wel!* (*Humo* 04/11/1999: 37), *De antropoloog dat de stukken eraf vlogen* (*Humo* 08/02/2000: 173)

“De keuze van *Humo*'s columnisten is risicoloos, maar virtuoos” (Piet Piryns)

2.12 De literaturopvattingen van de *Humo*-columnisten

Wat zijn nu de gemeenschappelijke punten in de literaturopvattingen van deze columnisten? En wat zegt die gemeenschappelijke poetica over *Humo*'s literaturopvattingen?

Alle columns in *Humo* zijn in meerdere of mindere mate *grappig*. Wel verschilt de manier waaróp van columnist tot columnist. Grosso modo kunnen twee groepen onderscheiden worden: de milde humoristen en de ‘harden’. Het is opvallend dat bijna alle Nederlanders tot de eerste groep

behoren en bijna alle Vlamingen tot de tweede. Kees Van Kooten, Simon Carmiggelt, Remco Campert en Jan Mulder: allen bedienen ze zich in hun *Humo*-columns van een licht spottende toon en een milde vorm van ironie. Gerrit Komrij vormt hierop de uitzondering, hoewel hij zich in zijn *Humo*-columns, voornamelijk stukjes uit de reeks *Humeuren en temperamenten*, meestal van zijn (wat) zachtere kant toont. Toch spruiten ook deze columns meestal voort uit woede en afkeer, wat hem onmiskenbaar een ‘harde’ humorist maakt. *Humo*’s andere ‘harden’ zijn: Tom Lanoye met zijn bijtend sarcasme, Herman Brusselmans met zijn scheldtirades en Hugo Matthysen met zijn wrede, groteske, absurde humor. Guido Van Meir is de uitzondering langs Vlaamse zijde: de humoristische technieken die hij in zijn *Corneel*-stukjes hanteert (zoals de lichte ironie waarmee hij de compleet ironieloze *Cornelius Bracke* beschrijft) zijn duidelijk die van een milde humorist. Het gebruik van humor nu wijst op een pragmatisch georiënteerde literatuuropvatting: de *Humo*-columnisten willen de lezer amuseren, hem een lach ontlokken. Entertainment is de eerste functie van een *Humo*-column. Een duidelijke publieksaanpak, dus.

Waarop baseren deze columnisten zich nu bij het schrijven van hun *Humo*-columns? Velen nemen het eigen leven als inspiratiebron, om zo tot de kleine waarheden des levens te komen. De stukjes van Carmiggelt, Van Kooten en Brusselmans zijn hiervan duidelijke illustraties. Deze stukjes illustreren tegelijkertijd een expressieve en een mimetische poetica: de columnisten verwerken er zowel hun eigen gevoelens, gedachten en meningen in als ze er een deeltje van de werkelijkheid, het bestaan in aantonen. Carmiggelt lijkt het eerder om dat laatste te doen, Van Kooten en Brusselmans eerder om dat eerste. Andere *Humo*-columnisten, met name Gerrit Komrij en Hugo Matthysen, zetten zich dan weer heel expliciet af van een dergelijke vorm van bekentenisliteratuur. Bij Matthysen uit zich dat in het kiezen van de meest absurde uitgangspunten, bij Komrij in een constant spelletje ‘voetje-spelen’ met de lezer. Mulder en Lanoye tenslotte gaan de gebeurtenissen uit het eigen leven combineren met die uit de actualiteit. Bij Mulder ligt de klemtoon op het eigen leven (“Ik kan het beste opschrijven wat ik beleefd heb” – De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 37), bij Lanoye op de actualiteit (hij heeft het in zijn *Humo*-columns slechts over het eigen leven wanneer dat ook betrekking heeft op de actualiteit). Hun columns wijzen opnieuw op een expressieve/mimetische literatuuropvatting. Bij Lanoye wijst de woede over politieke mis-en toestanden die uit zijn stukjes spreekt en het ventileren van duidelijke (politieke) meningen erin op een expressief aspect; bij Mulder gaat het eerder om bekentenisliteratuur in de klassieke zin. Beiden willen ze daarnaast de tijd waarin ze leven tot uitdrukking brengen, wat de mimetische component van hun columns vormt.

Zo zijn we bij een tweede mogelijke inspiratiebron gekomen: de actualiteit. Tom Lanoye en Guido Van Meir baseren zich er het sterkst op. Op een erg verschillende manier, weliswaar. Tom Lanoye kijkt “zonder masker naar de gebeurtenissen” en kwakt “de grauwheid en uitzichtloosheid in het gezicht van zijn lezers. Corneel herinnert ons ook aan de donkere kant, maar doet dat op een

lichtvoetige wijze die daarom niet minder efficiënt is.” (Flamend 1999: *De Standaard* 28/10:) Gerrit Komrij heeft het slechts over actuele gebeurtenissen wanneer die zijn ergernis-grens overschrijden; dit is bijvoorbeeld het geval in de column *Hou ze in de gaten* (*Humo* 16/03/1989: 16). Ook Brusselmans schrijft slechts sporadisch over de actualiteit. De anderen, Carmiggelt en Matthysen op kop, houden zich er bewust ver van af.

Iets wat alle *Humo*-columnisten gemeen hebben, is de afkeer van grote literaire pretenties en de relativiserende visie op (het belang van) literatuur. Ze putten zich uit in uitspraken en schrijfsels als: “Ik voel me alsof ik uitgeroepen ben tot de kleinste reus van Nederland” (Carmiggelt bij het in ontvangst nemen van de Constantijn Huygens prijs – geciteerd in: Carmiggelt 1972: 7), “Schrijven die lullige luxe/ waar ademen al een weelde is/ en eten je bordje leeg” (Remco Campert in het gedicht *1975* – geciteerd in: Hageraats 1987: 11), “... ik kan er mij in wezen niet druk in maken. Ik ben geen literatuurfanaticus.” (Hugo Matthysen in Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11), “Diep in mijn hart vind ik wat ik met Wim heb belangrijker dan wat ik alleen heb, met dat schrijven van mij” (Kees van Kooten in Piryns 1988: 80), “Mensen die alleen met boeken bezig zijn, worden ofwel verzuurde ofwel zotte mensen” (Brusselmans in Vanegeren 1998: *Humo* 18/08: 32), “Ik wou / dat ik geloven kon in kunst.” (Tom Lanoye in het gedicht *Vuurpeloton* -- geciteerd in: Vanegeren 1998: 126), enz. Ze delen allen de afkeer van het feit dat, zoals Vanegeren het stelt²⁰, “over literatuur vaak hoogdravend wordt gedaan, dat het literatuur met een grote, gekalligrafeerde L moet zijn, dat het opzichtig kunst moet zijn, dat het stilistisch rijk moet zijn en dat het opvallend met mythes en grootse wereldbeschouwingen moet uitpakken”. Zijn sommige *Humo*-columnisten daarover minder expliciet in interviews of geschriften als bijvoorbeeld een Brusselmans, uit de thematiek en de stijl van hun columns in *Humo* blijkt die opvatting duidelijk. Zo hebben ze het ofwel over de kleine dingen des levens (Carmiggelt, Campert, Van Kooten, Van Meir, Mulder, Komrij), ofwel over de werkelijkheid hier en nu (Lanoye, Van Meir, Mulder, Komrij), ofwel over een compleet absurd en onnozel gegeven (Matthysen, Brusselmans). Hun stijl is sober, puntig en rechttoe-rechtaan (met Komrij als waardige uitzondering).

Bij Lanoye, Brusselmans en Komrij komt daar nog een uiterst kritische kijk op de Vlaamse en Nederlandse literaire wereld bij. Columns als *Avonturen op de boekenbeurs* (*Humo* 05/11/1996: 159), waarin Herman Brusselmans bekende Vlaamse literaire zwaargewichten als Monika van Paemel, Ward Ruyslinck, Benno Barnard en Eddy van Vliet belachelijk maakt, of *Kleine handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer*, Lanoyes parodie op de modale Vlaamse literaire avond (*Humo* 02/07/1992: 7), laten daarover geen twijfel bestaan. Komrij toont zich (weliswaar anoniem) in de hele *Ezelsoor & Co*-reeks een zware criticaster van het Vlaamse en Nederlandse literaire bedrijf. Dit wijst zowel op een publieksaanpak en een dus pragmatische literatuuropvatting (met grof of grappig

²⁰ Zie bijlage 2: interview met Bart Vanegeren

verwoorde kritiek scoor je altijd) als op een expressieve (het uitdrukken van ergernis omtrent de Nederlandstalige literaire wereld).

Humo's columnisten delen ook een (in meerdere of mindere mate) anti-autonomistische poetica. Ze gebruiken taal duidelijk als middel (om iets van hun tijd en werkelijkheid uit te drukken, om hun gevoelens te uiten of meningen te spuien, om de lezer te entertainen, ...) en niet als doel op zich. De taal mag in hun stukjes de aandacht niet te exclusief op zichzelf trekken. Komrij vormt hier de uitzondering, hoewel zijn literaire praktijk niet altijd louter wijst op een exclusieve aandacht voor de vorm: zijn columns zijn er bijvoorbeeld duidelijk op gericht effect te sorteren bij de lezer.

Door de stukjes van deze columnisten te publiceren, geven de *Humo*-medewerkers aan dat ze hen goede schrijvers vinden en gaan ze ook impliciet met hun literatuuropvattingen akkoord. Om kort te gaan: de literatuuropvattingen van de *Humo*-columnisten zullen voor een deel ook de literaturopvattingen van het tijdschrift zelf zijn. *Humo* sluit zich bijvoorbeeld aan bij de relativerende kijk op literatuur van vele van zijn columnisten. Zo verklaart Bart Vanegeren *Humo* solidair met Brusselmans in zijn strijd tegen de al te grote sérieux die rond literatuur hangt: "De keuze van de boeken en de toon waarop er over boeken wordt geschreven, is in *Humo* een pak minder ernstig en hoogdravend dan elders, vind ik. Op dat vlak zijn Brusselmans en de *Humo*-medewerkers eigenlijk juist medestanders"²¹.

Verder zijn de humor en ironie van de *Humo*-columns illustratief voor alles wat in *Humo* staat. Het gebruik van humor is een duidelijke strategie van *Humo* om lezers te lokken: "... goede humor is onweerstaanbaar, daar kun je mensen mee naar je toetrekken." (Guy Mortier in Libert 1998: *De Morgen* 28/02) Zo maakt *Humo* volgens Vanegeren ook ernstige zaken verteerbaar²². Het is precies die strategie die Tom Lanoye hanteert in zijn columns: aan de ene kant wel met het vingertje opgeheven staan, maar dat moralisme met een dikke laag humor maskeren.

Een laatste punt is de zogenaamde rock 'n roll van *Humo*, door Vanegeren als volgt omschreven: "Geen ontzag voor heilige huisjes, voor de macht, durven uitkomen voor je mening zonder misplaatst ontzag voor mensen die leidinggevende posities bekleden."²³. In dat opzicht is Lanoye *Humo*'s king of rock 'n roll. Je vindt deze attitude ook wel terug in de columns van Herman Brusselmans (bijvoorbeeld in *Avonturen op de boekenbeurs—Humo* 05/11/1996: 159), Gerrit Komrij (bijvoorbeeld in *Hou ze in de gaten—Humo* 16/03/1989: 16), Jan Mulder (bijvoorbeeld in *Ice, man, Ice—Humo* 15/06/1995: 13) en in zekere zin ook in de *Corneel*-stukjes van Guido Van Meir.

²¹ Zie bijlage 2: interview met Bart Vanegeren

²² Zie bijlage 2: interview met Bart Vanegeren

²³ Idem

Dit zullen wel allemaal factoren geweest zijn die meespeelden bij de beslissing een bepaalde columnist aan te werven. Toch moet ook rekening gehouden worden met een puur pragmatische factor: de bekendheid van deze columnisten. Elk van de columnisten was al bij een tamelijk breed publiek bekend toen hij voor *Humo* begon.

Velen hadden al een succesvolle column bij een ander blad. Zo had Kees van Kooten al een vaste column in de *Haagse Post* en, samen met Wim De Bie, in *Het Parool*, was Jan Mulder al bekend van zijn columns in *De Tijd*, *De Volkskrant*, *Filmfan*, *Elsevier* en *Playboy*, schreef Carmiggelt al zo'n veertig jaar *Kronkels* voor *Het Parool*, had Komrij al columns geschreven voor *Vrij Nederland* en het *NRC Handelsblad*, had Campert al voor *De Haagse Post* en *De Volkskrant* als columnist gewerkt en hadden zowel Lanoye als Brusselmans al een column in *De Morgen* gehad. (Brouwers 2001: 2) (Carmiggelt 1972: 55) (De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10: 28) (Hageraats 1987: 1-2) (Van den Bergh 1984: 2) (Van Eeden 1990: 1-2)

Nog belangrijker dan hun bekendheid als columnist, zal hun bekendheid als TV-en mediafiguur geweest zijn. Van Kooten was al bekend van TV-programma's als *Het gat van Nederland* en *Het Simplisties Verbond*, Jan Mulder als de spits van Anderlecht en Ajax, Carmiggelt van de stukjes die hij op televisie voorlas, Hugo Matthysen van het radio-programma *Het Leugenpaleis*, ... Ook diegenen onder de *Humo*-columnisten die eerder om hun romans of gedichten bekend staan dan om hun columns – laten we hen de meer literaire columnisten noemen – zijn in meerdere of mindere mate mediafiguren. Zo wordt Brusselmans 'big in Flanders' door zijn optreden in het TV-programma *Het huis van wantrouwen*, maakt Lanoye er een sport van zich aan de lopende band te laten interviewen en op te draven in programma's als *Alles kan beter* en *Nachtwacht*, verschijnt Komrij als Dichter des Vaderlands heel vaak in de Nederlandse media, en hebben kranten en magazines ook altijd veel aandacht aan Remco Campert besteed. Piryns windt er geen doekjes om: "Je krijgt een column in *Humo* als je bekend bent, niet andersom."²⁴ (Carmiggelt 1972: 56) (Hageraats 1987: 12) (Van den Bergh 1984: 1)

Bij de meeste van *Humo*'s columnisten gaat die bekendheid samen met de erkenning van de literaire wereld in Vlaanderen en Nederland. Ook deze factor zal wel meegespeeld hebben bij *Humo*'s keuze van columnisten.

Volgens Van den Bergh wordt Van Kootens werk echt serieus genomen door literaire critici vanaf dat "er een ernstige, autobiografische ondertoon in was signaleerd." (1984: 9) Concreet betekent dit: na het verschijnen van de bundel *Koot graaft zich autobio*. De TV-komiek wordt dus tamelijk vroeg als schrijver gerespecteerd door het literaire wereldje. Hij verliest daarbij echter nooit

²⁴ Zie bijlage 2: interview met Piet Piryns

het grote publiek uit het oog. Van zijn populariteit als televisiepersoonlijkheid maakt hij bijvoorbeeld handig gebruik door foto's af te drukken op de omslag van *Veertig*. (Van den Bergh 1984: 9)

Guido Van Meir wordt vooral na het verschijnen van *Terug naar Oosterdonk*, waar hij het scenario voor schreef, als volwaardig schrijver erkend. Hij krijgt de ASLK-scenarioprijs en de romanversie wordt genomineerd voor de NRC-prijs en gelonglisted voor De Gouden Uil. (http://users.pandora.be/tonceeltijlternat/stoel_auteur.htm)

Jan Mulder, de spits die ook als schrijver scoorde, is een minder gevestigde waarde in de wereld van de Nederlandstalige letteren. Toch wordt hij er geapprecieerd: zijn columns worden gewaardeerd door gerenomeerde schrijvers (door Remco Campert en Kees van Kooten bijvoorbeeld) en critici, en alleen al door het feit dat hij met een figuur als Campert wordt geassocieerd, maakt hij er geen slechte beurt. (Mortier 1979: *Humo* 13/12: 17)

Hoewel Carmiggelt zichzelf nooit als een echt schrijver beschouwde, eerder als een journalist, doet de literaire wereld dat wel. In 1961 neemt hij de prestigieuze Constantijn Huygens prijs in ontvangst en in 1977 de nog prestigieuzere P.C. Hooftprijs. (Carmiggelt 1972: 7) (Nuis 1998)

Volgens Hageraats staat de literaire kritiek vanaf het begin over het algemeen positief tegenover Remco Campert. Hij ontvangt dan ook meerdere prijzen, onder andere de Jan Campertprijs in 1956 en de P.C. Hooftprijs in 1979. (1987: 2, 12)

Gerrit Komrij stoot in het begin van zijn carrière op nogal wat onbegrip van critici. Dit verandert eind jaren zeventig. Vanaf dan wordt zijn poëzie algemeen gewaardeerd. Ter illustratie geeft Brouwers het voorbeeld aan van Kees Fens die in een toespraak in 1983 toegeeft dat hij fout zat toen hij aanvankelijk twijfelde aan de kwaliteit van Komrij's poëzie. In diezelfde periode wordt ook zijn polemisch werk geroemd. Zijn proza wordt echter van nogal sceptisch tot uitermate negatief ontvangen. Komrij valt meerdere malen in de literaire prijzen; zo wordt hij in 1993 bekroond met de P.C. Hooftprijs en in 1999 met De Gouden Uil. (Brouwers 2001: 20-22)

Het werk van Tom Lanoye is altijd druk besproken geweest in literaire tijdschriften en boekenbijlagen. Lanoye wordt echter pas écht serieus genomen door de literaire wereld na de lezing *Gespleten en beschetten*, de Shakespeare-bewerking *Ten Oorlog!* en het verschijnen van het eerste deel van zijn 'Monster'-trilogie. Die erkenning blijkt onder meer uit het feit dat Lanoye in 2000 de Vlaamse Gemeenschapsprijs voor Toneelletterkunde voor *Ten Oorlog!* in ontvangst mag nemen (<http://www.lanoye.be>: bio/biblio maxi)

Herman Brusselmans voelt zich als schrijver miskend door de literaire kritiek. Toch heeft hij daar al een tijdje geen reden meer toe: “[e]en steeds groter wordende groep critici oordeelt ... gunstig over Brusselmans’ boeken. ... Vooral na *De man die werk vond* is de kritiek Brusselmans in toenemende mate serieus gaan nemen.” (Van Eeden 1990: 9) Wel heeft hij nog nooit een grote literaire prijs in ontvangst mogen nemen. (Van Eeden 1990: 9)

Hugo Matthysen wordt vooral om zijn radio-en TV-werk geprezen. Toch wordt hij ook als schrijver meer en meer geapprecieerd. Tekenend is hier het feit dat Komrij in de bloemlezing *De Nederlandse literatuur in duizend en enige gedichten* een gedicht van Matthysen opnam. (Schaevers 2004: 09/03: 138)

Wat de keuze van zijn columnisten betreft, heeft *Humo* dus nooit echt risico’s genomen . De columnisten die zij aanwerven, zijn al bekend én als schrijver erkend. Op die manier kan *Humo* zowel het grote publiek bereiken, die de columnisten kennen van de televisie of andere media, als een meer select, literatuur-minded publiek.

Gebaseerd op:

- Brouwers 2001
- Carmiggelt 1972
- De Coninck en Wauters 1979: *Humo* 25/10
- Flamend 1999: *De Standaard* 28/10
- Hageraats 1987
- Libert 1998: *De Morgen* 28/02
- Mortier 1979: *Humo* 13/12
- Nuis 1998
- Piryns 1988
- Van den Bergh 1984
- Van Eeden 1990
- Vanegeren 1998
- Vanegeren 1998: *Humo* 18/08
- Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11
- http://users.pandora.be/toneeltijlternat/stoel_auteur.htm
- http://www.lanoye.be: bio/biblio_maxi
- De geselecteerde *Humo*-columns (tien per columnist): zie bibliografie

Ons kent ons ...

2.13 De vriendschappen tussen *Humo*-columnisten onderling en tussen *Humo*-columnisten en *Humo*-medewerkers

Het is opvallend dat vele van de *Humo*-columnisten vrienden zijn, of op zijn minst bewondering koesteren voor elkaar. Door bevriend te zijn, bouwen ze sociaal kapitaal op, wat hun macht in het literaire veld, hun symbolisch kapitaal, consolideert en versterkt. Samen sta je in de literaire wereld veel sterker. Ook zijn er wel wat vriendschappen ontstaan tussen deze columnisten en *Humo*-medewerkers. Opnieuw bevestigen en versterken deze de macht van beiden in het literaire en, in het geval van de *Humo*-medewerkers, ook in het journalistieke veld. Het feit bijvoorbeeld dat figuren als Gerrit Komrij en Tom Lanoye zo vaak worden geïnterviewd²⁵ zou wel eens te maken kunnen hebben met hun vriendschap met respectievelijk Mark Schaevers en Bart Vanegeren. De *Humo*-columnisten

²⁵ Zie 2.14

vormen kortom wat Bourdieu “een meer of minder geïnstitutionaliseerd duurzaam netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid” (1989: 132) noemt, waar sociaal kapitaal uit voortkomt. (Bourdieu 1989: 132)

Het is hier wel heel belangrijk in te zien dat het er niet zo cynisch aan toe gaat als ik misschien laat uitschijnen: de betreffende personen zullen ook echt wel goed met elkaar opschieten en pas in tweede instantie hun vriendschap als strategisch middel hanteren in de strijd om de macht in het literaire en journalistieke veld – vaak onbewust waarschijnlijk. Laten we het rijtje eens afgaan ...

In een interview met *Humo* in 1979 zegt Kees van Kooten goed bevriend te zijn met Jan Mulder en Remco Campert. Jan Mulder leerde hij kennen in café *Scheltema*, een journalistencafé met een artistiek tintje. Hoe hij Campert leerde kennen, is niet duidelijk, maar feit is wel dat Campert hem bij *De Bezige Bij* binnenhaalde toen hij daar als redacteur werkte. Ze hadden al samengewerkt op de redactieraad van *New Found Land*. Hij was ook een genodigde op Camperts huwelijk met Deborah Spelman. In interviews verkondigt Van Kooten een hevig bewonderaar te zijn van zowel Mulders als Camperts werk. In een interview uit 1988 met Piet Piryns luidt het: “Ik heb de grootste bewondering voor een stilist als Jan Mulder: da’s potverdomme briljant, briljant, briljant. Als ik Jan een onderwerp zie aanpakken, denk ik: wat een compleet essay, goed van inleiding, opbouw, middenstuk, dat staät. Zo zou ik het ook willen kunnen verwoorden.” (Piryns 1988: 81). En op de vraag naar de schrijvers die hij bewondert, antwoordt hij ondubbelzinnig: “En in Nederland ... Remco Campert, Remco Campert, Remco Campert.” (Piryns 1988: 89) Verder is Guy Mortier ook een heel goede vriend van Van Kooten. Of zij al goede vrienden waren voor Guy Mortier hem als columnist aanwierf, heb ik niet teruggevonden. Ook moet Van Kooten bevriend zijn met Gerrit Komrij: hij brengt hem namelijk een bezoek van een paar weken in zijn huis in Alvites, Portugal. Komrij verklaart in *Humo* enorm veel bewondering te hebben voor Van Kootens TV-werk. Van Kooten van zijn kant zegt in *Humo* het volgende: “Zo’n mening [de mening van een criticus die zich wel eens durft vergissen] doet je veel minder dan die van iemand waarvan je altijd hebt gevonden dat ie gelijk had en zich nooit eens vergiste. Zoals Gerrit Komrij [mijn onderstropping]” (Mortier 1977: *Humo* 21/04 : 12). In 2001 doen ze samen een *Geletterde mensen*-tournee. (De Coninck 1978: *Humo* 02/11 : 29) (Mortier 1977: *Humo* 21/04: 12) (Schaevers: *Humo* 2004: 09/03: 134) (Vandendaele 1993: *Humo* 22/07: 26) (Van den Bergh 1984: 2) (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 51) .

De vriendschap tussen Jan Mulder en Remco Campert is vermoedelijk een van de hechtste *Humo*-vriendschappen. Vooral door de literaire tournees waar ze vanaf 1989 samen Nederland en Vlaanderen mee aandoen, wordt Jan Mulder voor Campert “pas écht een bloedbroeder” (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 49). Het was René Vallentgoed, hun toenmalige manager, die in 1989 op het idee kwam van een gezamenlijke tournee. Het worden er uiteindelijk vijf: *Droomijs*, *Nieuwe*

herinneringen, De teen, De tekenlerares en in 1995-1996 een *Geletterde mensen*-tournee. Die vriendschap gaat van beide kanten gepaard met bewondering voor de ander z'n werk. In een interview met het studentenblad *Veto* verklaart Campert Mulders "tomeloze fantasie" en "oog voor details" te bewonderen, terwijl Mulder Camperts werk prijst omwille van "de zweem van ironie" en "het voorzichtige aftasten van de grenzen tussen ernst en melancholie" (Renders en Vanherf 1995: <http://www.veto.student.kuleuven: 18/12>). Vanaf 1996 schrijven beide columnisten ook in afwisseling met elkaar een column in *De Volkskrant*. Deze columns, de zogenaamde *Camu's* worden jaarlijks gebundeld in een jaaroverzicht. Ook schrijven ze in 1999 samen het boekenweekgeschenk *Familie-album*. (Cartens 2000: 71) (Hageraats 1987: 2) (Renders en Vanherf 1995: <http://www.veto.student.kuleuven: 18/12>) (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 49)

Komrij en Campert waren vroeger niet bepaald dikke maatjes; Campert spande zelfs een rechtszaak tegen hem aan toen bleek dat Komrij in zijn *De Nederlandse poëzie in 1000 en enige gedichten* heel weinig gedichten opnam van de Vijftigers. Campert geeft in *Humo* toe dat dat een vergissing was:

Dat was een blunder, dat hadden we nooit moeten doen. We hadden ons gek laten maken door de advocaten, die ons verzekerden dat we die zaak makkelijk zouden winnen. Terwijl het natuurlijk een ronduit bespottelijke gedachte is dat je een bloemlezer zou kunnen veroordelen wegens slecht bloemlezen. (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 54)

Later raken beide schrijvers toch bevriend. Campert gaat Komrij zelfs opzoeken in Portugal. Op het feestje voor Camperts vijfenzestigste verjaardag, is Komrij een van de gasten. Komrij is ook van de partij op het feest ter gelegenheid van Brusselmans' veertigste verjaardag. Hij houdt er een wel gesmaakte speech. Echt goede vrienden zijn ze daarom niet, maar het wijst er toch op dat er een op zijn minst professionele verstandhouding is tussen die twee. Zo'n professionele band heeft Komrij ook met *Humo*-journalist en voormalig hoofdredacteur Mark Schaevers. Schaevers was diegene die Komrij bij *Humo* binnenhaalde²⁶ en hem voor *Humo* vaak interviewde. Maar ook los van *Humo* is hij een gekende Komrij-interviewer. Zo interviewt Schaevers hem op de boekenbeurs van 2003 samen met Jan Mulder en naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag in *De Groene Waterman*, een Antwerpse boekhandel, in 2004. Of ze ook buiten de professionele sfeer bevriend zijn, ben ik niet kunnen nagaan. (Vanegeren 1999: *Humo* 07/09: 54)

Een vriendschap à la Campert en Mulder is die van Tom Lanoye en Herman Brusselmans. Ze leren elkaar kennen aan de universiteit van Gent, waar ze beiden Germaanse filologie studeren. Het is het begin van een hechte vriendschap. In *Vendu! Apologie van een handelsreiziger* wijdt Lanoye een fragment aan het ontstaan van deze vriendschap. Het fragment werd opgenomen in *Wie is*

²⁶ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers en interview met Bart Vanegeren

Herman Brusselmans en waarom?, een “feestboek” dat naar aanleiding van Brusselmans’ veertigste verjaardag verscheen. In hun beginjaren als auteur waren ze *like pees and carrots*: samen behoren ze tot de ‘Mooie Jonge Goden’ en tot de ‘Angry Young Belgen’. In 1989 schrijven ze ook samen een toneelstuk: *De Canadese Muur*. Een andere goede *Humo*-vriend van Lanoye is Bart Vanegeren. Deze *Humo*-journalist schreef zijn scriptie over *Alles moet weg* en stelt acht jaar later het boekje *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E* samen. Hoe ze elkaar leerden kennen, heb ik niet teruggevonden. Lanoye wordt wel eens de Vlaamse Komrij genoemd en dat is geen toeval. Hij laat er in interviews geen twijfel over bestaan dat hij Komrij als literair voorbeeld ziet. Slechts op één punt stelt Komrij hem teleur: hij betreurt het dat Komrij homosexualiteit koppelt aan vrouwenhaat. (Van Eeden 1990: 2) (Van Eeden 1997: 58-59) (Vandenbroucke 1998: 75-80)

Herman Brusselmans heeft naast Tom Lanoye nog een andere *Humo*-vriend: Hugo Matthysen. Eind 1993-begin 1994 verzorgen ze, samen met Luc De Vos, de *Geletterde mensen*-tournee. In *De Standaard* van 23 november 2000 verklaart Matthysen ook een hevige bewonderaar van Brusselmans te zijn. Brusselmans verklaart dan weer Kees van Kooten hevig te bewonderen: “... een eersteklas Nederlandse schrijver is Kees van Kooten” (Van Eeden 1997: 86). (Van Eeden 1997: 86, fotobijlage midden: vi) (Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11).

Al deze vriendschappen, verklaringen van bewondering en professionele verstandhoudingen tonen ons iets van het exclusieve van het literaire veld en het subjectieve binnen het journalistieke veld. Het ligt echter niet zo simpel: het is heel moeilijk aan te geven waar de echte vriendschap of bewondering eindigt en het opportunisme begint. Met deze paragraaf was het dus helemaal mijn bedoeling niet harde bewijzen te leveren voor vriendjespolitiek binnen *Humo*: ik wou enkel aantonen dat bij *Humo* veel mensen op de een of andere manier met elkaar verbonden zijn en dat ze mogelijkterwijs van die connecties ooit gebruik hebben gemaakt. Of ze dat ook écht deden, laat ik dus in het midden.

Gebaseerd op:

- Bourdieu 1989
- De Coninck 1978: *Humo* 02/11
- Mortier 1977: *Humo* 21/04
- Piryns 1988
- Renders en Vanherf 1995: <http://www.veto.student.kuleuven>: 18/12
- Schaevers 2004: *Humo* 09/03
- Van den Bergh 1984
- Van Eeden 1990

- Van Eeden 1997
- Vandendaele 1993: *Humo* 22/07
- Vanegeren 1999: *Humo* 07/09
- Weverbergh 2000: *De Standaard* 23/11

“Je moet vermijden dat je te vaak het familiefestje opvoert” (Mark Schaevers)

2.14 Extra aandacht van *Humo* voor zijn columnisten

2.14.1 Inleiding

De columnisten van *Humo* zijn geliefde interviewees in *Humo* en komen ook via voorpublicaties of fictieve interviews en dergelijke vaak aan bod in het blad. Mark Schaevers geeft de volgende verklaring²⁷:

Er zijn gewoon heel praktische overwegingen: alleen al de nabijheid van die mensen maakt dat ze vaak opkomen als je je ideeën op een rij zet over de inhoud van de volgende Humo. Verder schrijven die mensen niet toevallig voor Humo. Ze zijn al

²⁷ Zie bijlage 2: interview Mark Schaevers

geselecteerd in termen van talent, van maatschappelijke visie. Ze passen perfect in het Humo-profiel.

Bart Vanegeren sluit zich bij deze visie aan. Hij vermeldt ook dat *Humo* niet het enige blad is dat zoveel aandacht besteedt aan mensen als Tom Lanoye en Gerrit Komrij: “Vaak zijn die columnisten gewoon zo goed dat als die een nieuw boek hebben, het overal breed wordt behandeld”²⁸. Toch is het mijns inziens in het geval van *Humo* een vorm van promotie van de eigen columnisten, hoe onbewust die volgens Vanegeren dan ook gebeurt²⁹. *Humo* construeert zo in zekere zin de literaire waarde van (het werk van zijn) columnisten nog eens extra: het blad doet dat in de eerste plaats door hen als *Humo*-columnist te “selecteren”, in de tweede plaats door hen ook nog eens zoveel in *Humo* te laten opdruiven. Wat volgt, zijn de concrete gegevens per columnist.

2.14.2 Kees van Kooten

In de periode 1970-2000 verschijnen in *Humo* in het totaal vier interviews met Kees van Kooten, waaronder een *Humo sprak met* in 1979 met zijn goede vriend Guy Mortier als interviewer. Voor de rest verschijnt er een in 1977, een in 1986 en een in 1999. Het gebeurt echter vaker dat Van Kooten samen met Wim De Bie geïnterviewd wordt. In die dertig jaar worden ze precies zes keer geïnterviewd: in 1977 wordt een *Humo sprak met* gepubliceerd met hen en in 1970, 1974, 1978, 1983 en 1984 telkens een gewoon interview.

Maar Kees van Kooten krijgt ook op andere manieren extra aandacht in *Humo*. Zo verschijnen in 1982 twee voorpublicaties uit zijn werk: een uit de *Bescheurkalender 1983*, die hij samen met Wim De Bie samenstelde, en een uit *Veertig*, een bundel columns van zijn hand. Verder mag hij in 1994 voor een keer zelf een interview verzorgen voor *Humo* en schrijft hij in 1997 een stukje voor de rubriek *De roes*.

2.14.3 Guido Van Meir

Van 1970 tot 2000 verschijnen in het totaal drie interviews met Guido Van Meir in *Humo*: een in 1993, een in 1997 en een in 1999. Verder wordt in 1970 *De volksgerilja* als feuilleton gepubliceerd. Het feuilleton loopt elf weken. In 1983 verschijnt in *Humo Pest in 't paleis*, een stripverhaal waarvoor Van Meir het scenario schreef. De strip loopt eveneens elf weken.

2.14.4 Jan Mulder

²⁸ Zie bijlage 2: interview Bart Vanegeren

²⁹ Zie bijlage 2: interview Bart Vanegeren

Jan Mulder wordt in de periode 1970-2000 elf keer geïnterviewd, waaronder vijf keer voor de rubriek *Humo sprak met* (in 1970, 1974, 1979, 1986 en in 1993). In 1972, 1978, 1986, 1994, 1995 en 1997 verschijnen er gewone interviews met Jan Mulder.

Naast deze interviews en zijn gewone columns, verschijnen in *Humo* ook gelegenheidsstukjes. Zo heb je in 1992 *Het dagboek van Jan Mulder*, dat slechts eenmalig verschijnt, en in 1998 *De top-25 van het Belgische voetbal volgens Jan Mulder*, dat tweemaal verschijnt. Ook interviewt Mulder voor *Humo* zijn zoon Yuri in 1997. Tekenend is verder dat Mulders *Verzameld sportwerk* in de lijst van de twintig beste boeken van 2000 van *Humo* voorkomt.

2.14.5 Simon Carmiggelt

In de periode 1970-2000 wordt Carmiggelt acht keer geïnterviewd, waaronder drie keer in de rubriek *Humo sprak met* (dit in 1971, 1977 en in 1980). In 1980, 1982 en 1985 verschijnt er telkens ook een gewoon interview met Carmiggelt; in 1983 zijn er dat twee.

Verder verschijnt in 1980 een stukje in de rubriek *1970-1980. 10 jaar leek het wel* van Carmiggelt en wordt in 1982 Carmiggelts *Notities over Willem Elsschot* gepubliceerd in *Humo*. In 1989 interviewt *Humo* zijn zoon Frank.

2.14.6 Gerrit Komrij

Er verschijnen 9 interviews met Komrij in de besproken periode, waarvan 2 *Humo sprak met*s (een in 1978, een in 1986). De *Humo sprak met* uit 1978 is meteen ook het eerste Komrij-interview dat in *Humo* verschijnt. Verder wordt Komrij door *Humo* twee keer in 1993 geïnterviewd, en telkens een keer in 1994, 1995, 1996, 1997, 1998 en 2000.

In 1977 verschijnt een voorpublicatie uit zijn verzamelbundel *Horen, zien en zwijgen*, getiteld *De razernij van lieve Gerrit*. Daarnaast worden in 1995, naast die van andere bekende mensen, jeugdfoto's van Komrij gepubliceerd in *Humo* en in 1999 drie van zijn gedichten.

2.14.7 Remco Campert

In de hele periode verschijnen er 6 interviews met Campert in *Humo*, waaronder 4 *Humo sprak mets* (in 1976, in 1985, in 1993 en in 1999). In 1973 en 1995 worden twee gewone interviews met hem gepubliceerd.

In 1985 worden twee feuilletons van Camperts werk opgenomen in *Humo*: *De Harm en Miepje Kurk Story* (loopt drie weken) en *Somberman's actie* (loopt vier weken). Verder verschijnen in *Humo* ook: een stukje in de rubriek *Afkeer* in 1986, zijn lievelingsliefdesgedicht en een recensie door Jan Mulder van zijn boek *Gouden dagen* in 1990, een van zijn gedichten in 1994 en enkele jeugdfoto's van hem in 1995.

2.14.8 Tom Lanoye

Van 1970 tot 2000 wordt Tom Lanoye zeventien keer voor *Humo* geïnterviewd. Vier keer daarvan wordt het interview in de rubriek *Humo sprak met* opgenomen; dit telkens een keer in 1991 en 1997 en twee keer in 1999. De overige dertien interviews verschijnen in 1986, 1988, 1993, 1994, 1995 (twee interviews), 1997 (twee interviews), 1998 (twee interviews), 1999 en 2000 (twee interviews).

Daarnaast verschijnen er vier gelegenheidsstukken van zijn hand in *Humo*: een maal een column in de rubriek *Afkeer* (1986) en drie maal een verslag uit Zuid-Afrika (alle in 1994). Lanoye treedt ook een keer op als interviewer voor *Humo* wanneer hij in 1989 zijn vader interviewt. In 1994 wordt een gedicht van hem in *Humo* opgenomen. Tenslotte verschijnt in 1999 een door Brusselmans geschreven portret van zijn goede vriend en collega.

2.14.9 Herman Brusselmans

Er verschijnen van 1970 tot en met 2000 22 interviews met Brusselmans in *Humo*, waarvan 5 *Humo sprak mets*. Daarmee is hij van alle *Humo*-columnisten de absolute recordhouder. De *Humo sprak mets* verschijnen in 1995, 1996, 1998, 1999 en 2000; de gewone interviews in 1987, 1990 (twee interviews), 1991 (twee interviews), 1993 (twee interviews), 1994 (twee interviews), 1995 (twee interviews), 1996 (twee interviews), 1997 (drie interviews) en 2000.

Verder worden er 2 stukjes van hem gepubliceerd in een *Humo*-rubriek, nl. in *De grote schoonmaak* in 1990 en in *De roes* in 1997. In 1991 verschijnt de gelegenheidsbijdrage *Brusselmans' autobiografisch alfabet*. Ook verschijnen er drie fictieve interviews met Brusselmans als interviewer: in 1998, 1999, 2000. Interviewees zijn de paus, Marc Dutroux en The Spice Girls. In 1999 verschijnt er een artikel "Herman Brusselmans analyseert de verkiezingsuitslagen" in *Humo*. In datzelfde jaar

maakt Brusselmans voor *Humo* ook een portret van zijn goede vriend en collega Tom Lanoye. In de rubriek *Cherchez la femme* wordt in 1990 Hermans (inmiddels ex-) vrouw geïnterviewd, in 1993 zijn huidige vriendin Tania. Tenslotte wordt in het kader van de affaire Brusselmans-Demeulemeester in 1999 Michel Flamée geïnterviewd, ere-advocaat en hoogleraar aan de VUB.

2.14.10 Hugo Matthysen

In de besproken periode wordt Hugo Matthysen zeven keer geïnterviewd voor *Humo*. In 1991 worden twee gewone interviews met hem opgenomen, in 1992, 1995 en 1996 telkens een interview. Verder verschijnen er twee *Humo sprak mets* met Hugo Matthysen en Bart Peeters samen: een in 1993 en een in 1998.

2.14.11 Besluit

We kunnen zonder meer besluiten dat *Humo* zijn columnisten veel extra aandacht geeft in de vorm van interviews (*met* hen of *door* hen), voorpublicaties uit hun werk, gelegenheidsstukjes, enz. Toch zou het interessant zijn die conclusie te staven door de hier vermelde gegevens te gaan vergelijken met de gegevens van andere schrijvers. Dit was binnen het bestek van deze thesis echter niet mogelijk.

Gebaseerd op: Alle Humo's van 1970 tot en met 2000

Hoofdstuk 3

Humo's recensies

3.1 Inleiding

Het opzet van dit hoofdstuk is een aantal van *Humo's* literatuuropvattingen te reconstrueren op basis van gegevens uit en kenmerken van *Humo's* recensies. In 3.2 geef ik een overzicht van hoe *Humo's* boekenrubriek evolueerde van 1987, wanneer de eerste verschijnt, tot 2000. In 3.3 ga ik het aandeel van fictie ten opzichte van dat van non-fictie na, het aandeel van Nederlandstalige ten opzichte van dat van niet-Nederlandstalige literatuur, binnen de fictie het aandeel van de verschillende genres, en binnen de Nederlandstalige literatuur het aandeel van Vlaamse ten opzichte van dat van Nederlandse literatuur. In 3.4 bespreek ik de specifieke kenmerken van *Humo's* recensies en in 3.5 geef ik de concrete literatuuropvattingen aan die uit *Humo's* recensies gepuurd kunnen worden.

“Tja, dat fluctueert ...” (Mark Schaevers)

3.2 De evolutie van *Humo*'s boekenrubriek

Op 26 september 1987 verschijnt er voor het eerst een boekenrubriek in *Humo*, die de naam *Lieve lezers* meekrijgt. De rubriek beslaat twee bladzijden en bestaat uit vier lange en drie korte recensies, die samen goed zijn voor anderhalve bladzijde en een interview van een halve bladzijde. Al bij het tweede verschijnen van deze rubriek is de titel naar *Lieve lezer* veranderd en is ook de inhoud lichtjes gewijzigd: de rubriek bestaat nu uit zes lange recensies die samen anderhalve bladzijde beslaan. Deze wijziging van titel en inhoud blijkt een constante in de geschiedenis van *Humo*'s boekenrubriek. Het

is zoals Mark Schaevers het stelt: “ ... tja, dat fluctueert. Soms wat meer recensies, dan weer dat rubriekje, ... Dat geldt eigenlijk voor alle hoekjes van een blad, daar zit altijd wat meer beweging in.”³⁰

In 1988 omvat *Lieve lezer* gemiddeld vier recensies en beslaat gemiddeld een pagina. De rubriek verschijnt om de twee weken. Het valt op dat *Humo* in de zomerperiode zijn boekenrubriek achterwege laat, wat in ongeveer elke jaargang het geval blijkt. In 1989 wordt *Humo*'s boekenrubriek geleidelijk wat korter: de gemiddelde lengte wordt teruggebracht tot drie vierde pagina, terwijl er wel nog steeds gemiddeld vier recensies verschijnen. De gemiddelde lengte van een recensie is in 1989 met andere woorden korter. In 1990 verschijnt *Lieve lezer* in tegenstelling tot de vorige jaren ongeveer wekelijks. De gemiddelde lengte van de rubriek blijft steken op drie vierde pagina. In 1991 kent *Humo*'s boekenrubriek geen noemenswaardige veranderingen.

In 1992 verschijnt de boekenrubriek nog steeds zo goed als wekelijks. Midden juli verdwijnt hij zoals steeds een tijdje om op tien september in gewijzigde vorm terug te keren. *Lieve lezer* bestaat dan uit een paginalang interview met een auteur. Vanaf 28 januari 1993 verschijnen er opnieuw recensies in *Humo*. In 1993 wordt *Lieve lezer* wel slechts sporadisch gepubliceerd.

Vanaf 23 september 1993 wordt *Lieve lezer* vervangen door *Humo*'s *Tip 3*, een kort rubriekje dat minder dan een halve pagina inneemt, waarin drie boekentips aangeboden worden. Daarbij worden er foto's afgedrukt van de covers van de besproken boeken, wat de lezer vermoedelijk extra moet stimuleren het boek te kopen. Deze rubriek loopt tot 8 september 1994.

Op 10 februari 1994 verschijnt de eerste *Ezelsoor & Co* van de mysterieuze Patrick Demompere. Pas in 2004 wordt de identiteit van deze harde criticus onthuld: het blijkt – niet tot ieders verbazing – om Gerrit Komrij te gaan. *Ezelsoor & Co* is eigenlijk eerder een column waarin een boek gerecenseerd (lees: bekritiseerd) wordt, dan een recensie pur sang. Deze rubriek verschijnt wekelijks, soms in afwisseling met, soms in combinatie met *Humo*'s *Tip 3*.

Vanaf 8 september 1994 verschijnt in *Humo Boekentip* in plaats van *Humo*'s *Tip 3*. Het concept is hetzelfde, alleen wordt nu maar een boek besproken, zij het wat diepgaander. Op 9 februari 1995 wordt de laatste *Ezelsoor & Co* gepubliceerd. Van dan af verschijnt er enkel om de twee weken een *Boekentip*, waar nu soms ook meerdere boeken in gerecenseerd worden.

Vanaf 20 februari 1996 is *Humo*'s boekenrubriek, nu *Het reservaat* genaamd, weer wat uitgebreider. De rubriek beslaat twee bladzijden, waarvan een vierde tot de helft aan recensies gewijd

³⁰ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers

worden. Gemiddeld worden een drietal boeken gerecenseerd. Af en toe wordt binnen deze rubriek ook een *Boekentip* opgenomen.

Op 13 mei 1997 wordt *Het reservaat* vervangen door *Boekenbal*. Deze nieuwe boekenrubriek bestaat meestal uit een interview en een paar recensies. Daarnaast is een vast item *Cadeau!*, een kort interview waarin bekende mensen naar hun favoriete geschenkböeken gevraagd wordt. *Het reservaat* beslaat twee pagina's. Vanaf 10 juni 1997 verschijnt ook een tweede reeks *Ezelsoor & Co*, die op 5 augustus 1997 alweer wordt stopgezet – definitief nu. Na de obligate zomervakantie, verschijnt er binnen *Boekenbal* een kortere recensierubriek: *Bladeren*. Op een kwart pagina worden daarin drie böeken besproken.

In 1998 krijgt *Boekenbal* er een item bij: *Tip met stip*, het equivalent van de vroegere *Boekentip*. Op 27 oktober 1998 verandert het recensie-onderdeel van *Boekenbal* van naam: *Pickpocket*. Reeds de week erna treedt een nieuwe naamsverandering op: *Humo's* recensierubriek heet dan *Achterflap*.

In 1999 varieert de inhoud en de vorm van *Boekenbal* sterk: nu eens bestaat de rubriek uit een paginalang interview, dan weer uit een paginalange recensie of uit een aantal kortere recensies. Af en toe verschijnt er ook een *Achterflap*. *Boekenbal* wordt in 1999 om de twee weken gepubliceerd. In 2000 worden in deze böekenrubriek enkel nog recensies opgenomen. De rubriek beslaat dan ook maar een pagina meer in plaats van twee.

In de beginjaren zijn Leo De Haes, Rudy Vandendaele en Martin Coenen de belangrijkste medewerkers aan *Humo's* böekenrubriek. Af en toe wordt ook een bijdrage van een andere *Humo*-medewerker opgenomen, zoals een recensie van Jan Mulders *De toespraken* door Guy Mortier (*Humo* 26/11/1987: 19). ... Mark Schaevers werkt ook al vanaf de beginjaren van *Humo's* böekenrubriek mee, maar het is pas vanaf de jaren '90 dat hij der echt regelmatig bijdragen voor levert. Vanaf 1993 wordt hij er de *leading man*. In 1996 stapt hij echter over naar *De Standaard* en wordt Bart Vanegeren als zijn vervanger aangesteld³¹. Deze blijft tot in 2000 de belangrijkste medewerker aan *Humo's* böekenrubriek. (Van de Woestijne 2000: *De Standaard* 25/10)

Uit het vorige blijkt duidelijk dat *Humo* zijn böekenrubriek vaak heeft veranderd en blijkbaar altijd geworsteld heeft de juiste vorm te vinden. Bart Vanegeren zegt hierover:

Het is niet evident voor een blad als Humo dat door een miljoen, enfin een miljoen tweehonderdduizend mensen gelezen wordt, iets weinig populairs als literatuur aan de man te brengen. Dus blijf je zoeken en woekeren en proberen om de juiste vorm te

³¹ Zie bijlage 2: Interview met Bart Vanegeren

vinden om het interessante dat over boeken te vertellen valt zo makkelijk mogelijk bij een zo groot mogelijk deel van het Humo-publiek te krijgen. Dat gaat met horten en stoten. Het is nu nog niet ideaal, we moeten dus blijven zoeken.”³²

Gebaseerd op:

- Alle *Humo*'s van 1987 tot en met 2000
- Mortier 1987: recensie “*De toespraken*” Jan Mulder: *Humo* 26/11: 19
- Van de Woestijne 2000: *De Standaard* 25/10

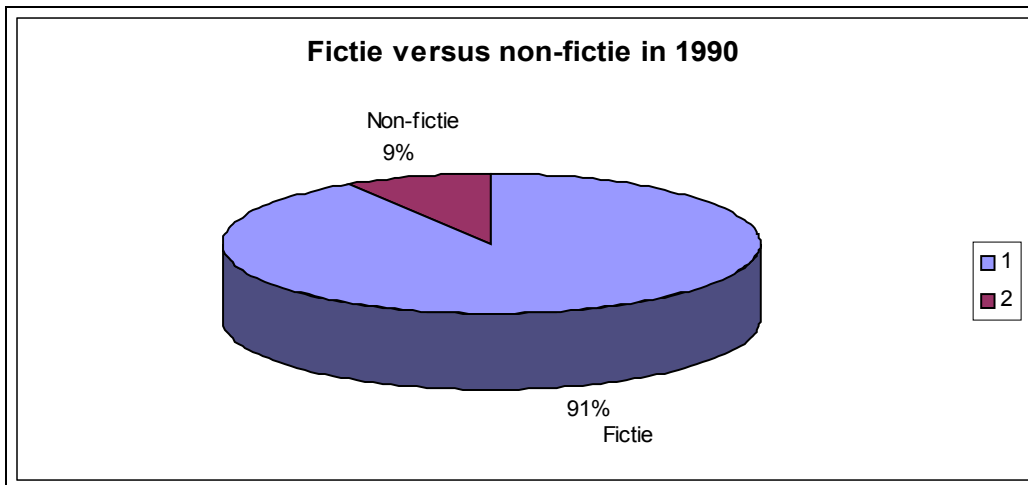
“Kijken wat er deze week voorhanden is en daaruit kiezen welk boek je het meest geschikt acht.” (Bart Vanegeren)

3.3 Besproken boeken

3.3.1 Aandeel fictie/non-fictie

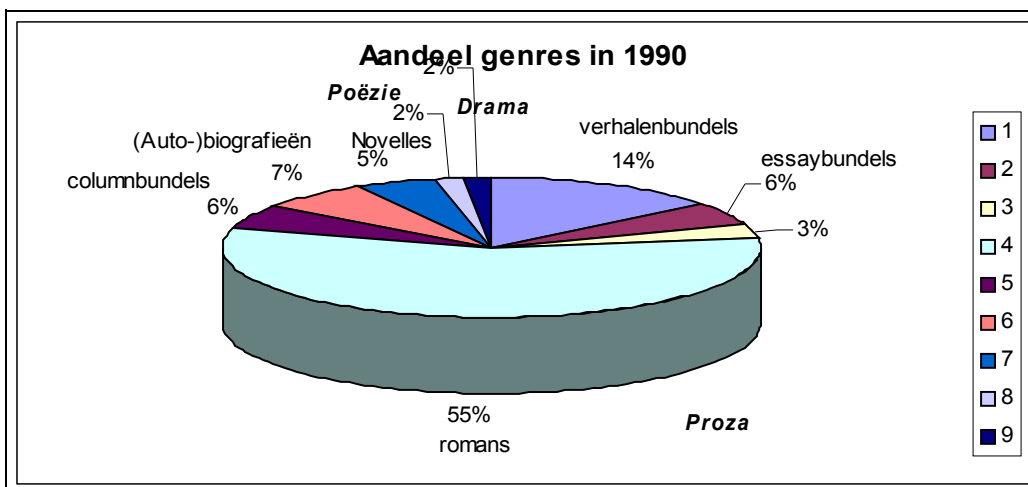
³² Idem

In 1990 worden in *Humo*'s recensies 121 fictie-werken besproken tegenover 12 non-fictie-boeken. Dat is 89% tegenover 11%. *Humo* lijkt in zijn recensies dus duidelijk de nadruk te leggen op fictie.

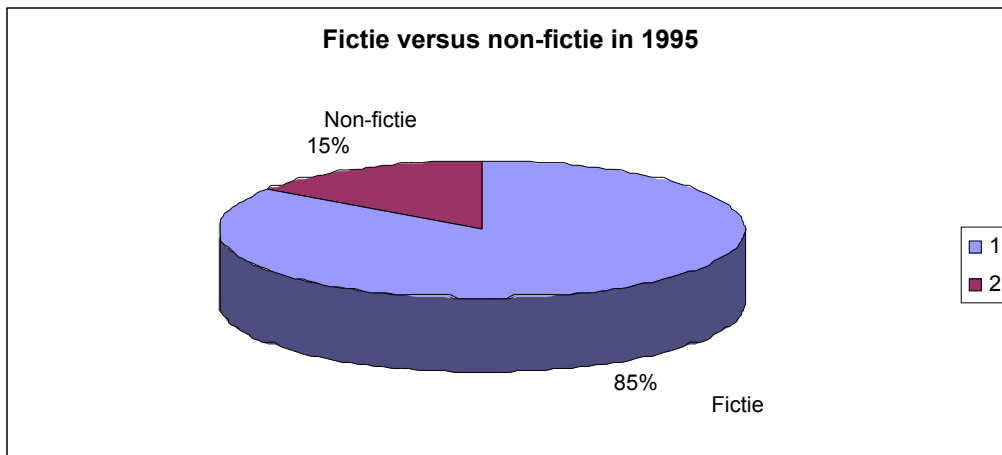
Figuur 6: Aandeel fictie versus aandeel non-fictie in de Humo-recensies van 1990

Van de in totaal 121 fictie-werken is 96% proza, 2% drama en 2% poëzie. Van de 117 proza-werken zijn er 68 romans, 17 verhalenbundels, 8 (auto-)biografieën, 7 essaybundels, 7 columbundels, 6 nouvelles en 4 brievenbundels. De berekende procenten vind je in onderstaande figuur:

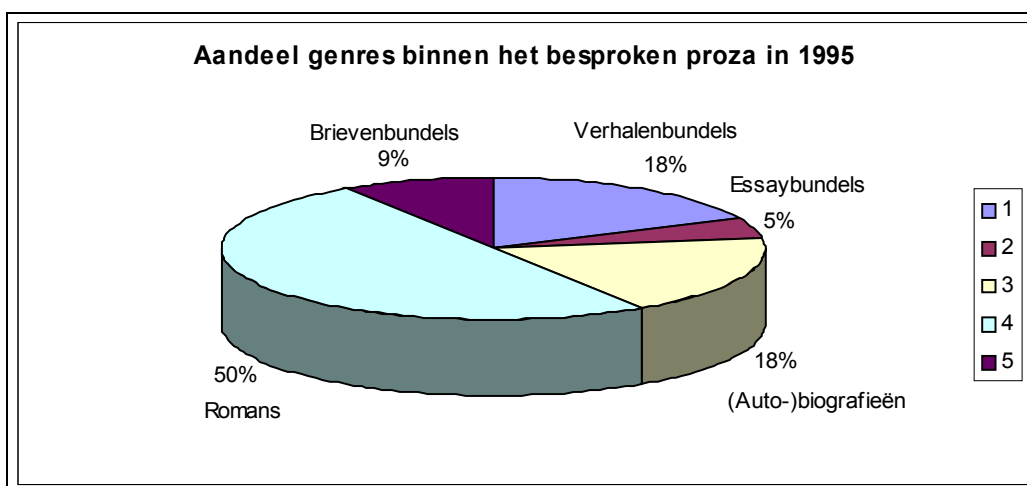
Figuur 7: Aandeel verschillende genres binnen de Humo-recensies van 1990

In 1995 verschijnen 22 recensies van fictie tegenover 4 recensies van non-fictie. 85% van de recensies wordt met andere woorden aan fictie gewijd.

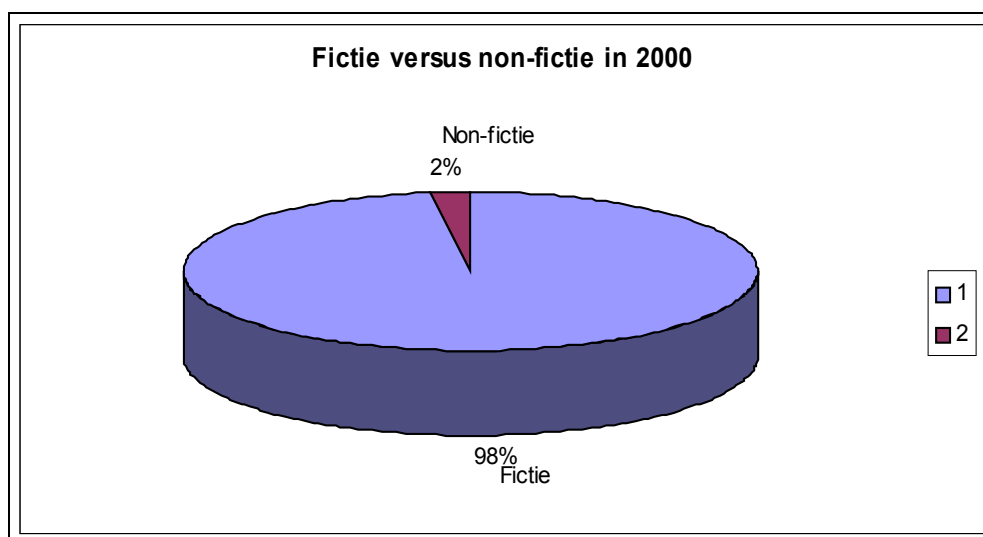
Figuur 8: Aandeel fictie versus aandeel non-fictie in de Humo-recensies van 1995

Alle 22 van die fictie-werken zijn proza-werken. In 1995 wordt dus geen enkele poëziebundel gerecenseerd. Van die 22 proza-onderwerpen zijn er elf romans, vier verhalenbundels, vier (auto-)biografieën, twee brievenbundels en een essaybundel. Romans zijn dus goed voor de helft van het gerecenseerde proza.

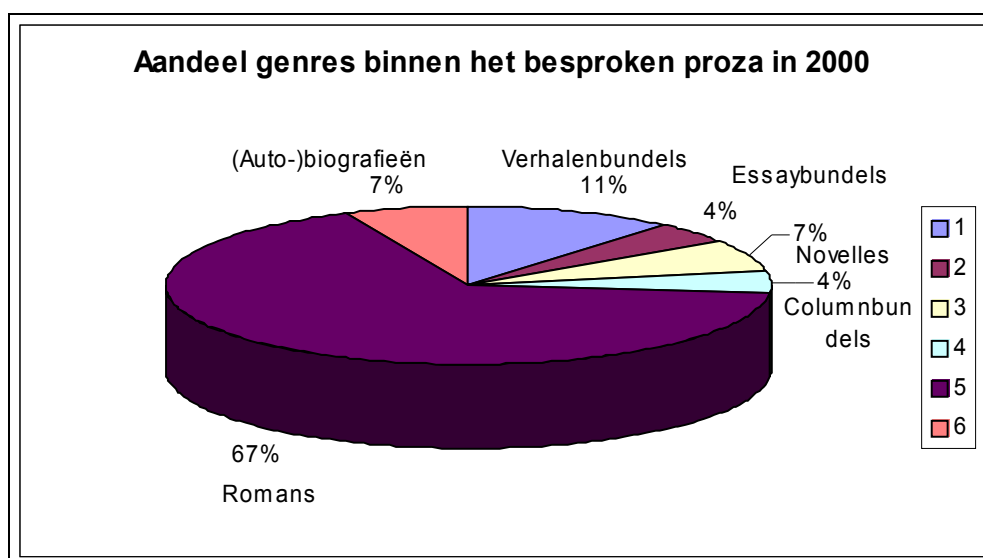
Figuur 9: Aandeel verschillende genres binnen de Humo-recensies van 1995

In 2000 worden 44 fictie-werken gerecenseerd ten op zichte van 1 non-fictie werk.

Figuur 10: Aandeel fictie versus aandeel non-fictie in de Humo-recensies van 2000

Tussen die 44 fictie-werken zit er maar een poëziebundel; de 43 andere werken zijn alle proza-werken. Dat wil zeggen dat slechts 2,3 % van de besproken fictie poëzie is. 30 van de 43 proza-werken zijn romans, 5 van de 43 verhalenbundels, 3 (auto-)biografieën, 3 nouvelles, 2 columnbundels en 2 essaybundels.

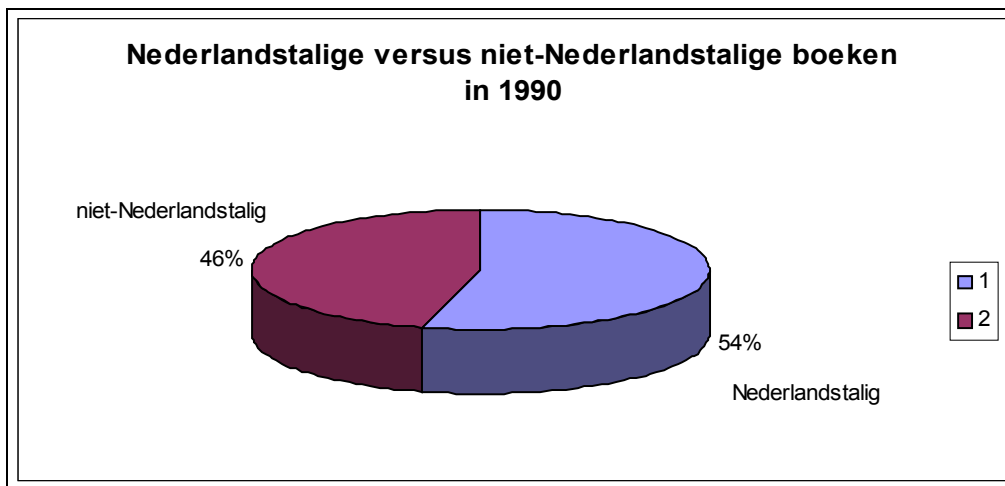

Figuur 11: Aandeel verschillende genres binnen het besproken proza in de Humo-recensies van 2000

Samenvattend kunnen we stellen dat in de drie besproken jaargangen de klemtoon duidelijk op fictie ligt. Binnen fictie komt proza het vaakst -- bijna uitsluitend zelfs -- aan bod. Van alle prozaggenres worden het meest romans gerecenseerd: het aandeel van de roman binnen *Humo*'s recensies bedraagt in 1990, 1995 en 2000 altijd de helft of meer.

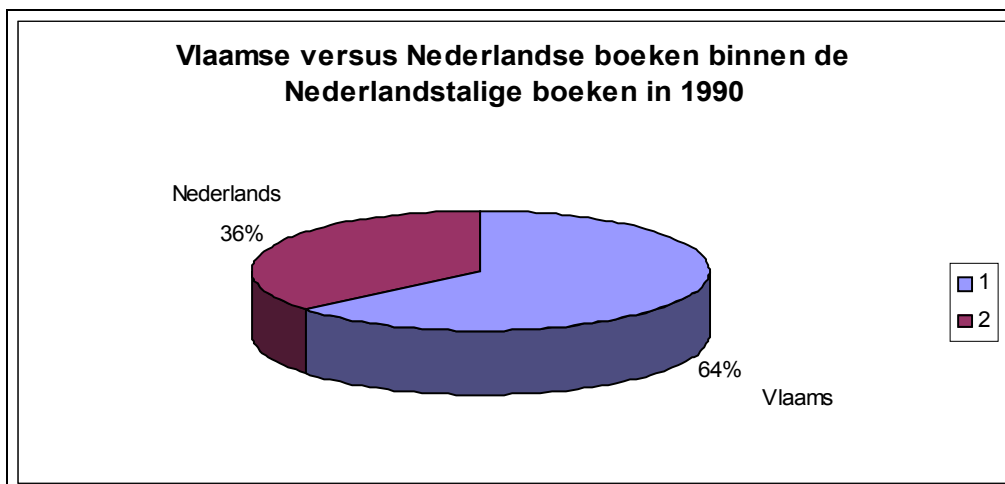
3.3.2 Aandeel Nederlandstalige/niet-Nederlandstalige literatuur

In 1990 komen 72 Nederlandstalige boeken voor in de recensies van *Humo*, tegenover 61 niet-Nederlandstalige. Er is dus maar een heel klein verschil tussen het aandeel van Nederlandstalige literatuur en dat van niet-Nederlandstalige literatuur. Van de niet-Nederlandstalige boeken wordt over het algemeen de vertaling gerecenseerd. Hierop zijn echter twee uitzonderingen: *Stark* van Ben Elton (De Haes 1990: *Humo* 20/09) en *S* van John Updike (jmb ??: *Humo* 25/01/1990). Blijkbaar vindt *Humo* deze twee schrijvers belangrijk genoeg om hun werk in de oorspronkelijke taal te recenseren.

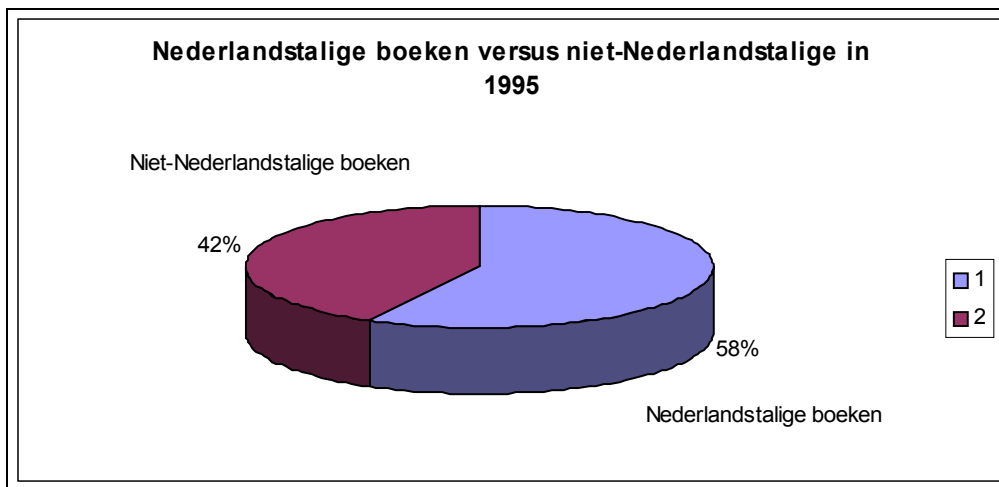
Figuur 12: Aandeel Nederlandstalige versus aandeel niet-Nederlandstalige boeken in de *Humo*-recensies van 1990

Van de gerecenseerde Nederlandstalige boeken zijn er 46 Vlaams en 26 Nederlands. De klemtoon ligt in 1990 dus duidelijk op de Vlaamse literatuur.

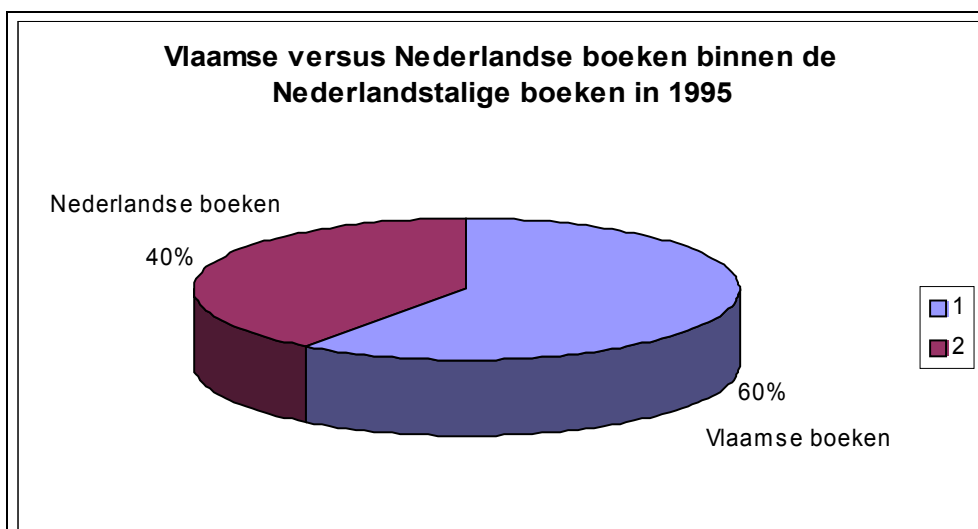
Figuur 13: Aandeel Vlaamse boeken versus aandeel Nederlandse boeken in de *Humo*-recensies van 1990

In 1995 zijn 15 van de 26 besproken boeken Nederlandstalig. Van de overige 11 niet-Nederlandstalige boeken wordt telkens de vertaling gerecenseerd.

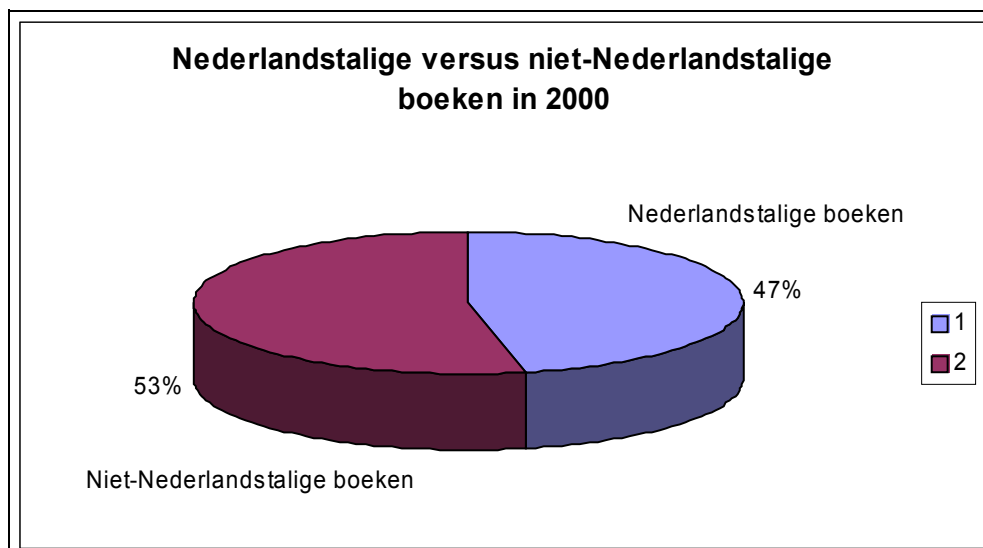
Figuur 14: Aandeel Nederlandstalige versus aandeel niet-Nederlandstalige boeken in de Humo-recensies van 1995

Bij de Nederlandstalige werken zijn 9 Vlaamse boeken en 6 Nederlandse. De verhouding Vlaams/Nederlands is dus 3/2.

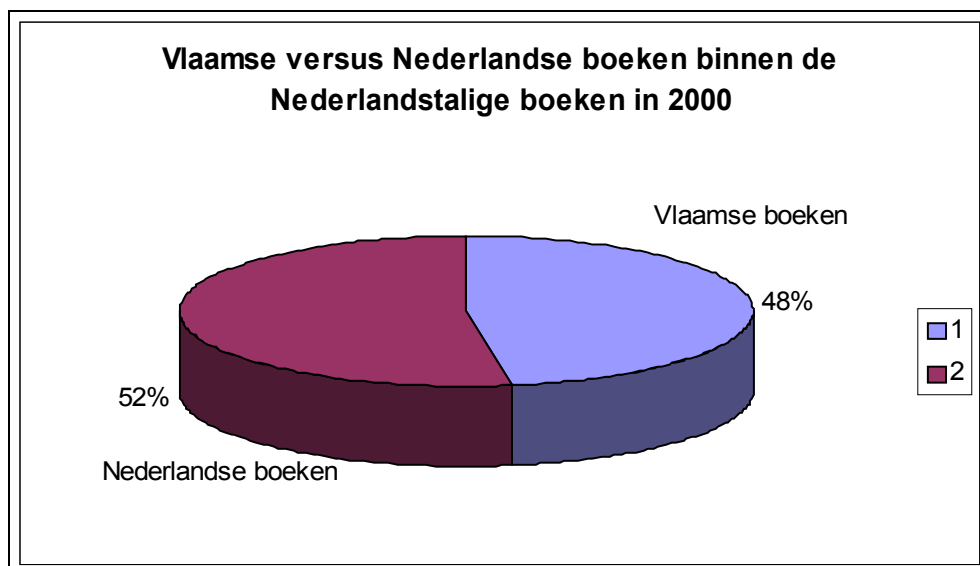
Figuur 15: Aandeel Vlaamse boeken versus aandeel Nederlandse boeken binnen de besproken Nederlandstalige boeken van 1995

In 2000 worden de rollen omgedraaid: er worden in dat jaar meer niet-Nederlandstalige werken (24) gerecenseerd dan Nederlandstalige (21). Bij de gerecenseerde niet-Nederlandse werken zit een niet vertaald werk.

Figuur 16: Aandeel Nederlandstalige versus aandeel niet-Nederlandstalige boeken in De Humo-recensies van 2000

De verhouding Vlaams/Nederlands verandert eveneens: er worden 10 Vlaamse werken gerecenseerd tegenover 11 Nederlandse.

Figuur 17: Aandeel Vlaamse boeken versus aandeel Nederlandse boeken binnen de besproken Nederlandstalige boeken van 2000

Waar de klemtoon in 1990 op Nederlandstalige boeken ligt, is die in 2000 verschoven naar niet-Nederlandstalige literatuur. Binnen de Nederlandstalige literatuur komen in 1990 meer Vlaamse boeken aan bod, in 2000 meer Nederlandse. Wel zijn de verschillen tussen het aandeel van Nederlandstalige en dat van niet-Nederlandstalige literatuur enerzijds, en het aandeel van Vlaamse en

dat van Nederlandse literatuur anderzijds, niet groot in 2000. Over het algemeen kunnen we stellen dat *Humo* evenveel aandacht schenkt aan Nederlandstalige boeken als aan niet-Nederlandstalige boeken in zijn recensies, en in de recensies van Nederlandstalige literaire werken evenveel aan Vlaamse als aan Nederlandse.

Gebaseerd op: alle *Humo*-recensies van de jaargangen 1990, 1995 en 2000

“*Humo* is van de publieksaanpak doordrongen als van een soort mantra.” (Piet Piryns)

3.4 De specifieke kenmerken van *Humo*'s recensies

Er bestaan twee soorten recensies. Een eerste soort is opiniërend: de eigen mening van de recensent krijgt er duidelijk de nadruk en er worden vooral argumenten gegeven om die eigen mening te staven. De lezer wordt tamelijk expliciet aangespoord die mening te volgen en het gerecenseerde werk te gaan lezen. Een tweede soort is beschrijvend: de verschillende kenmerken van het literaire werk worden er uitvoerig besproken en het wordt meer aan de lezer overgelaten zich een eigen mening te vormen. De recensies die in *Humo* verschijnen zijn duidelijk opiniërend. Daarbij wordt vaak niet alleen de mening over het literaire werk alleen gegeven, maar ook over het hele oeuvre of de persoonlijkheid van de auteur in kwestie, over andere beoefenaars van hetzelfde genre, over allerlei fenomenen binnen de literaire wereld, over wat literatuur goed, dan wel slecht maakt. Dit laatste impliceert dat bepaalde van *Humo*'s literatuuropvattingen via zijn recensies te reconstrueren zijn.³³ Enkele voorbeelden van *Humo*'s opiniërende aanpak, zijn:

- “Iemand die zo'n opmerking maakt is natuurlijk van het goede hout.” (Vandendaele 1987: recensie “*Liefdewerk en oud papier*” Lévi Weemoedt: *Humo* 24/12 : 165)
- “... al mag ik er niet aan denken wat Graham Greene of John Lecarré met hetzelfde thema zouden hebben gedaan.” (De Haes 1988: recensie “*Misery*” Stephen King: *Humo* 07/01: 34)
- “... deze *grand old man* van de literatuur lezen blijft een lust” (De Haes 1989: recensie “*De kapitein en de vijand*” Graham Greene: *Humo* 02/02: 150)
- “Je kan ze op de vijf vingers van een hand tellen, de debutanten die zonder geweld en bombast met taal en verhaal omspringen. Rita Demeester is een van die vijf.” (De Boeck 1989: recensie “*Stampvoeten in het donker*” Rita Demeester: *Humo* 30/03: 52)
- “... een godsgeschenk.” (JM 1989: recensie “*Bidden wij voor Owen Meany*” John Irving: *Humo* 22/06: 164)
- “Verplichte kost” (Simonart 1991: recensie “*Het leven van Moravia*” Moravia: *Humo* 17/10: 16)
- “De reisboeken van Brokken zijn van de beste uit onze literatuur” (Schaevers 1995: recensie “*De blinde passagiers*” Jan Brokken: *Humo* 31/10: 61)

³³ Zie 3.5

- “Hoewel mijn favoriete Schippers nog altijd Wim T. heet ...” (Vanegeren 1997: “*Poeder en wind*” K. Schippers: *Humo* 04/02: 153)

Er is duidelijk sprake van een publieksgerichte aanpak. Naast het feit dat de lezer een heel duidelijke mening voorgeschoteld krijgt, wordt hij ook vaak expliciet aangeraden, soms zelfs aangemaand, het boek in kwestie te lezen. De recensie van *De pijl van de tijd* van Martin Amis eindigt bijvoorbeeld op een simpel “Lees het” (Vanderlinden 1992: *Humo* 02/01: 131) en Kristoff Tilkin en Bart Vanegeren besluiten hun recensie van de *Elmore Leonard Omnibus* met “... en immer is het lezen van boekjes van Elmore Leonard overal en altijd aanbevolen” (*Humo* 16/03/1999: 139). Anderzijds wordt hem dat vaak ook afgeraden. Soms worden alternatieven aangeboden. Zo besluit Kamiel Vanhole zijn recensie van *China, per trein* van Paul Theroux met: “Als u toch iets over China wilt lezen, besteedt uw goede geld dan liever aan ‘Achter de muur’ van Colin Thubron, of lees ‘Chinese schimmen’ van Simone Leys nog eens.” (*Humo* 31/05/1990: 188) JMB raadt de lezer dan weer het volgende aan: “Wie echt iets relevants over het vooroorlogse Sardinië of over de Sarden wil lezen, kan beter de boeken van Nobelprijs winnares Grazia Deledda van onder het stof halen ...” (?? 1990: recensie “*Naar Sardinië*” D.H. Lawrence: *Humo* 08/03: 153).

Een ander aspect van die publieksgerichte aanpak is het feit dat er vaak verwezen wordt naar de verfilming van het boek of een vergelijking gemaakt wordt met een film. Bij *Humo* leeft de idee blijkbaar heel sterk dat de modale *Humo*-lezer geen literatuurlijfhebber is. Mark Schaevers en Bart Vanegeren halen beiden aan dat slechts 30% van de *Humo*-lezers de artikels over literatuur effectief leest³⁴. Daaruit concludeert *Humo* dat slechts een gedeelte van zijn publiek met literatuur vertrouwd is en dus wordt in recensies vaak verwezen naar andere cultuurvormen waar de modale *Humo*-lezer beter vertrouwd mee is. Film, bijvoorbeeld. Het lijkt me ook niet denkbeeldig dat bij de selectie van de te recenseren boeken het feit dat een boek verfilmd is, als belangrijke factor kan meespelen. Zo wordt bij de bespreking van Hanif Kureishi’s boek *De boeddha van de buitenwijk* duidelijk verwezen naar de films waar Kureishi het scenario voor schreef (Coenen 1990: *Humo* 06/09: 32), wordt *Vernietigen, zegt zij* van Marguerite Duras vergeleken met de films van Wim Wenders (AS 1991: *Humo* 24/01: 127), wordt al in de inleiding van de recensie van J.G. Ballards *Crash* aangegeven dat er een verfilming in de maak is en wordt Ballard voorgesteld als “beroemd door Spielbergs verfilming van zijn autobiografische roman ‘Empire of the sun’” (Vanegeren 1997: *Humo* 18/03: 176-177). Ook *Strikt betrouwelijk* van James Ellroy wordt uitvoerig met de verfilming vergeleken (Vanegeren 1997: *Humo* 25/11: 168), en *Volgend jaar in Berchem* van Leo Pleysier met de hype van het moment: *Festen* van Thomas Vinterberg (Tilkin en Vanegeren 1999: *Humo* 14/09: 181). Maar het explicietste voorbeeld is de recensie van *Droomnovelle* van Arthur Schnitzler, het boek waarop Stanley Kubrick

³⁴ Zie bijlage 2: interview met Mark Schaevers en interview met Bart Vanegeren

zijn *Eyes wide shut* baseerde (Tilkin 1999: *Humo* 16/11: 172-173). De recensie is veeleer een recensie van de film dan van het boek.

Dat de *Humo*-recensenten zich erg bewust zijn van het feit dat literatuur niet extreem populair is bij hun lezers, en in zekere zin dus aan de man moet worden gebracht, blijkt ook vaak uit bepaalde formuleringen. Zo klinkt het in de recensie van *Het oog* van Georges Bataille: “Porno met een stevige filosofische ruggegraat dus, al kun je ‘Het oog’ net zo goed als een wrede, maar tegelijkertijd prikkelende natte droom over je heen laten walsen” (De Haes 1988: *Humo* 04/02: 37). Dit is te parafraseren als: “Wees maar niet ongerust, ook als je de filosofie niet snapt of de moeite ervoor niet wil doen, kan je van dit boek genieten”. Mark Schaevers stelt in zijn recensie van *Intimiteit onder de melkweg* van Herman de Coninck dan weer duidelijk: “... wat niet betekent dat niet-poëzielezers nu niet verder moeten lezen” (*Humo* 10/03/1994: 157). De bespreking van Richard Powers’ *Galatea 2.2* tenslotte wordt besloten met “... dus niet alleen een boek voor verliteratureluurde mensen” (Buelens 1997: *Humo* 18/03: 177).

Een beproefde methode bij het schrijven van recensies is het aanhalen van referentiepunten. Ik vermeldde al dat films daartoe vaak gebruikt worden in *Humo*, maar ook gelijkaardige boeken van andere auteurs, het vorige werk van dezelfde auteur of de appreciatie van een autoriteit op het vlak of gewoon van een bekend – en bij het *Humo*-publiek populair – persoon, kunnen als zulke referentiepunten dienen. Voorbeelden zijn legio. Zo wordt *Zaansch veem* van Freek de Jonge met “het meesterwerk” *Kees de jongen* van Theo Thijssen vergeleken (Hendrickx 1987: *Humo* 24/12: 164), maakt Mark Schaevers in de recensie van Alain de Bottons *De romantische school. Sex, winkelen en de roman* uitvoerig de vergelijking met diens vorige roman *Proeven van liefde* (*Humo* 03/11/1994: 167) en wordt bij de bespreking van *De verzamelde verhalen van Richard Minne* Louis Paul Boon als grote liefhebber van Minnes werk aangehaald (Schaevers 1996: *Humo* 19/03: 12).

In *Humo*’s recensies wordt ook vaak en veel geciteerd uit het besproken werk. Dit is een manier om de lezer ervan te overtuigen dat het boek goed, dan wel slecht is. Soms gaat het daarbij om een illustratie van de inhoud, soms om een illustratie van taal en stijl. Het citeren vormt dus een deel van de argumentatie van de *Humo*-recensent. Toch is het in het geval van *Humo* niet zo’n evidente strategie gezien de gemiddelde lengte van de *Humo*-recensie.³⁵

Humo’s recensies zijn eigenlijk zelf kleine stukjes literatuur. Het is opvallend hoeveel aandacht besteed wordt aan taal, stijl en originaliteit en hoe ook hier weer de humor binnensluipt. Een recensie lijkt voor *Humo* in de eerste plaats een goed stukje te moeten zijn, op de tweede plaats een goede bespreking. Persoonlijke anekdotes, grappige woordspelingen, een originele opbouw: alle

³⁵ Zie infra

lijken ze toch iets af te doen aan het belang van de bespreking an sich. Dit is opnieuw een aspect van *Humo*'s publieksgerichte aanpak. De eindzin van een recensie spreekt in dat opzicht vaak boekdelen. Zo bijvoorbeeld: "Maar wie ben ik? Zo heeft Nic van Bruggen me toch nog op een diepzinnige gedachte gebracht." (De Haes 1988: recensie "*Hannovers ontwaken*" Nic van Bruggen: *Humo* 12/05: 99), "... maar het slot laat de lezer onbevredigd en met talloze vragen achter. ... Nee, stuur ons geen briefkaart alstublieft. Dit is geen prijsvraag." (De Haes 1989: recensie "*De kapitein en de vijand*" Graham Greene: *Humo* 02/02: 150), "... roman ... die ... tot mijn grote vreugde gaandeweg iets hallucinerends kreeg. En dat allemaal volstrekt legaal" (Vanegeren 1997: recensie "*Poeder en wind*" K. Schippers: *Humo* 04/02: 153). Doorheen de recensie van *En onze gezichten, mijn hart, vluchtig als foto's* van John Berger, weeft Mark Schaevers dan weer een persoonlijke anekdote: hij gaf het boek aan een meisje waar hij een oogje op had, zij vond hem een freak, hij bleef alleen achter. Hij besluit: "Ik vind het [boek] nog altijd mooi. Haar ook trouwens." (*Humo* 26/01/1995: 149) Ook Bart Vanegerens recensie van *Onder de giftige rook van Chipka. Louis Paul Boon en de fabrieksstad Aalst* van Kris Humbeeck hangt aaneen van de persoonlijke anekdotes over zijn tijd op het Boononderzoekscentrum. (*Humo* 11/05/1999: 184) Leo de Haes tenslotte hangt reeds in de allereerste aflevering van *Humo*'s boekenrubriek een hele recensie op aan zelf geformuleerde examenvragen, gebaseerd op de stilistisch "krakkemikkige" zinnen die hij in *Beminnen* van Clem Schouwenaars terugvond. Opdracht was die naar behoorlijk Nederlands te vertalen. (*Humo* 26/11/1987: 18)

Zelfs recensies in *Humo* zijn dus vaak humoristisch. Dit illustreert nogmaals *Humo*'s doelstelling dingen door middel van humor verteerbaarder te maken, wat hen zeker in het geval van literatuur, waar een volgens *Humo* te grote sérieux rond hangt, noodzakelijk voorkomt. Hoogdravendheid en overdreven ernst moeten dus zeker wanneer over literatuur geschreven wordt, vermeden worden. Kwestie van geen lezers af te schrikken ...

Biedt *Humo* de lezer met zijn recensies nu een enthousiasmerende kijk op literatuur? Uit het voorgaande blijkt van wel: wanneer een auteur of boek echt goed gevonden wordt, dan worden alle middelen uit de kast gehaald die aan te prijzen. Anderzijds is het zo dat *Humo* ook vaak boeken of auteurs afbreekt. Het duidelijkste voorbeeld terzake is de *Ezelsoor & Co*-rubriek van Patrick Demompere alias Gerrit Komrij. Komrijs tussen column en recensie in hangende stukjes zijn er vooral op gericht de schrijver in kwestie met de grond gelijk te maken. Door op die manier papier te "verspillen" aan slechte boeken, biedt je de lezer natuurlijk geen al te rooskleurige kijk op literatuur. Typerend zijn Komrijs conclusies die altijd aanvangen met de formule "Het boek is zeer geschikt overigens om ..." en dan aangevuld worden met wendingen als "...er de wankele poot van een dameskaptafeltje mee recht te zetten" (Demompere 1994: recensie "*Zelfportret van een ander*" Cees Nooteboom: *Humo* 10/02: 35), "...het tot snippers te verscheuren voor als na winkelsluitingstijd de

kattebakvulling onverhoopt op is” (Demompere 1994: recensie “*De vooruitgang*” H.M. van den Brink: *Humo* 24/03: 11), “... om het uit een badtas te laten stelen als men zelf al na de eerste bladzijden op het strand in slaap is gevallen naast iemand die zich nog grondiger verveelt” (Demompere 1994: recensie “*Bor*” Joris Moens: *Humo* 18/08: 9).

Bart Vanegeren zegt in het interview dat ik van hem afnam:

Als er debuten komen, bekijk ik die wel allemaal, maar het heeft geen zin een debutant af te kraken in Humo, ineens een onbekend iemand met zo'n groot kanon neerhalen, helpt niemand vooruit. Ik volg het dus wel, maar ik zal alleen over een debutant schrijven of er melding van maken, als hij echt goed is en als we denken dat er een nieuwe stem opduikt die het waard is gehoord te worden. ... Je kan niet iemand die niet echt goed is, meteen al de confrontatie met het grote publiek laten aangaan. Mijn vaderlijke gevoelens spelen daarbij.³⁶

In de praktijk spelen die vaderlijke gevoelens blijkbaar niet altijd even sterk. Zo breekt Vanegeren het debuut van Liesje Scheurders *Aan de wilde kant* af en besluit “ ‘Aan de wilde kant’ is aan de slappe kant.” (*Humo* 05/03/1996: 144), haalt hij het grote kanon boven in zijn recensie van *Snoer* van Saskia van Rijnsouw (*Humo* 30/04/1996: 31) en wordt ook *Blue roses* van Koen Sonck heel negatief beoordeeld (*Humo* 17/02/1998: 140). Het is trouwens niet alleen Bart Vanegeren die een volgens hem slecht debuut toch onder de aandacht brengt: over het algemeen zijn *Humo*-recensenten helemaal niet zo terughoudend een debuut negatief te recenseren als Vanegeren suggereert.

Humo is eigenlijk nooit terughoudend welk boek dan ook negatief te bespreken. Dit wil echter niet zeggen dat ze meer volgens hen slechte boeken onder de aandacht brengen dan volgens hen goede. Het gaat erom dat *Humo* geen bewust enthousiasmerende aanpak lijkt voor te staan, aangezien er regelmatig negatieve recensies verschijnen in *Humo* en er met *Ezelsoor & Co* zelfs een rubriek werd aan gewijd. Om een definitief oordeel te vellen over een al dan niet enthousiasmerende aanpak moet echter ook met meer inhoudelijke elementen rekening gehouden worden. In 3.4 kom ik op de kwestie terug.

Een laatste, toch wel heel opvallend, kenmerk van *Humo*'s recensies is het feit dat ze zo kort zijn. Over het algemeen neemt een recensie in *Humo* niet meer dan een kolom (dus een vierde pagina) in, vaak veel minder. Er zijn natuurlijk uitzonderingen: zo verschijnen in 1993 tot april recensies van een pagina, is een *Ezelsoor & Co*-recensie ook altijd een pagina lang en verschijnen ook in 1999 af en toe recensies van ongeveer een pagina. Over het algemeen is een *Humo*-recensie echter kort: het gaat er vooral om het boek toch even vermeld te hebben en de eigen mening duidelijk te hebben weergegeven, eerder dan om een grondige bespreking. Opvallend is dat ongeacht de beperkte ruimte

³⁶ Zie bijlage 2: interview met Bart Vanegeren

er blijkbaar wel plaats genoeg is om persoonlijke anekdotes aan te halen, uitgebreid te citeren³⁷, met leuke maar niet echt relevante weetjes te strooien, waardoor de eigenlijke bespreking opnieuw naar de achtergrond verschuift.

Gebaseerd op: telkens 20 recensies per jaargang: zie bibliografie

“Wat verlang ik van een boek? Dat ik er niet bij in slaap val.” (Patrick Demompere)

³⁷ Zie supra

3.5 Literatuuropvattingen uitgedrukt in *Humo*'s recensies

In de recensies van *Humo* wordt altijd sterk de nadruk gelegd op taal en stijl. Dit lijkt op *stating the obvious*, maar is in het geval van *Humo* toch wel heel opvallend. Vaak treedt de recensent daarbij in de kleinste details, zoals uit de laatste van de hier onderstaande passages blijkt en worden gebrekkige formuleringen aangetoond aan de hand van citaten. Deze preoccupatie met taal en stijl past in de algemene *Humo*-traditie van "leesbaar" schrijven in het zuiverste Nederlands. De volgende passages uit *Humo*-recensies zijn duidelijke voorbeelden.

- "... laat je al na enkele zinnen inzien hoe erbarmelijk het met het moderne, hapklare Nederlands is gesteld: Brouwers kan met taal nog kathedralen bouwen, terwijl het gemiddelde pomo-schrijvertje al lang blij mag zijn als het met zijn ongearticuleerde, half veramerikaanse morse eenabri min of meer overeind kan houden." (Vandendaele 1987: recensie "*Kroniek van een karakter—deel 2 (1982-1986)*" Jeroen Brouwers: *Humo* 26/11: 18)
- "Anderzijds zou elke leraar Nederlands zich het boek verplicht moeten aanschaffen. Hij kan er tot het einde van zijn dagen krakkemikkige zinnen uit putten die door de leerlingen in behoorlijk Nederlands kunnen worden omgezet." (De Haes 1987: recensie "*Beminnen*" Clem Schouwenaars: *Humo* 26/11: 18)
- "... in deze zin staat precies minstens één woord te veel." "... men kan zich overigens afvragen om welke mysterieuze, nooit opgehelderde reden die 'dus' in die zin staat." "... ga je je afvragen of in bepaalde dialecten 'ge' en 'je' door elkaar gebruikt worden en of die 'bij je' in het Vlaams niet altijd achterwege blijft." (Vanegeren 2000: recensie "*Katse nachten*" Eriek Verpale: *Humo* 01/02: 138)

Een heldere, puntige en/of sobere stijl wordt het meest geapprecieerd, een barokke meestal afgekeurd. Zo schrijft Leo De Haes in een recensie van *Linkshandig* van Günter Grass: "Niet elke van deze vroege vingeroefeningen is geslaagd, maar 'Linkshandig', ... zijn puntige verhalen met een verrassende wending." [mijn onderstreping] (*Humo* 10/12/1987: 78-79) Graham Greenes *De kapitein en de vijand* wordt dan weer geapprecieerd omwille van zijn "glashelder[e]" stijl (De Haes 1989: *Humo* 02/02: 150), Denyse Simonet verguisd omdat ze "kitscherig" vertelt (De Boeck 1988: recensie "*Een vogeltje voor de kat. Herinneringen aan een huwelijk*" : *Humo* 04/02: 37) Typerend is ook deze passage uit een recensie van *Stampvoeten in het donker* van Rita Demeester door Lieve de Boeck: "Je kan ze op de vijf vingers van een hand tellen, de debutanten die zonder geweld en bombast met taal en verhaal omspringen. Rita Demeester is een van die vijf." [mijn onderstreping] (*Humo* 30/03/1989: 52) Verder wordt Josse De Pauws *Ward Comblez, he do the life in different voices* door JMB de hemel ingeprezen, onder andere omwille van de "van alle franjes" ontdane stijl (*Humo* 14/12/1989),

vergeeft Frank Vanderlinden Richard Ford zijn weinig doordachte plots, omdat hij “het snedigste proza ten Westen van Raymond Carver” schrijft (recensie “*Vuurwerk*”: *Humo* 31/05/1990: 188) en wordt J.F. Vogelaars *Striptease van een ui* geapprecieerd omwille van de “heldere teksten” (Schaevers 1994: *Humo* 27/01: 52). *Vrij kamperen* van Magnus Mills tenslotte wordt positief beoordeeld omwille van zijn “stilistische ‘less is more’-aanpak” (Tilkin 2000: *Humo* 23/05: 173). Kortom: een heldere, eenvoudige en zuivere stijl is voor *Humo* een van de middelen waarmee literatuur het gewenste effect, in dit geval: begrijpelijkheid, kan sorteren. De appreciatie voor een puntige stijl met de nodige aandacht voor verrassende wendingen, heeft dan weer te maken met *Humo*’s eis dat literatuur in meerdere of mindere mate entertainend moet zijn.

Het entertainende gehalte van literatuur zit voor *Humo* vaak in humor en ironie. Wél zijn ze kritisch: wanneer de humor volgens hen zijn doel mist, is een absoluut negatieve beoordeling de schrijvers deel. Typerend is het begin van een recensie van *Liefdewerk en oud papier* van Lévi Weemoedt door Rudy Vandendaele. De literatuuropvatting “humor kan” wordt hier heel expliciet gesteld: “Er zijn nog altijd geleerden die humoristisch proza de toegang tot de literatuur weigeren. Er moet geléden worden vinden ze, en gepsihologiseerd dat het een aard heeft. Dàn pas heb je recht van schrijven, dãn pas ben je een auteur.” De voorbeelden van recensies waar *Humo* zijn appreciatie voor de humor van een bepaald literair werk uitspreekt, zijn legio. Zo wordt Saul Bellows *Er sterven er meer van liefdesverdriet* geprezen om zijn “tintelende geestigheid” (De Haes 1988: *Humo* 29/09: 224), *De kapitein en de vijand* van Graham Greene om zijn “milde humor” (De Haes 1989: *Humo* 02/02: 150), *Brede heupen* van Kristien Hemmerechts om zijn “lichte ironie” (Vanhole 1989: *Humo* 22/06: 164), Sue Townsends *Coventry* om zijn combinatie van feminisme en humor (Vandendaele 1989: *Humo* 09/11: 15), André Baillons *Doodzonde* om zijn “superieure ironie” (AS 1990: *Humo* 29/11: 30), *Het boek van violet en dood* van Gerard Reve om zijn scherts en ironie (Vanegeren 1996: *Humo* 19/03: 12), Komrijs *De Afrikaanse poëzie in 1000 en enige gedichten* om zijn aandacht voor het zwarthumoristische en het bizarre (Vanegeren 1999: *Humo* 12/10: 172), Remco Camperts *Als in een droom* om zijn “mild ironische taaltoets” (Vanegeren 2000: *Humo* 14/03: 154-155), *Vrij kamperen* van Magnus Mills om zijn “dijenkletser”-gehalte en “slapstick-achtige actie” (Tilkin 2000: *Humo* 23/05: 173) en Ian Banks’ *In zaken* tenslotte om zijn “bevredigende gniffelgehalte” (Tilkin 2000: *Humo* 04/07: 153). Anderzijds, is *Humo* gevoelig voor mislukte pogingen grappig te zijn. Er is bijvoorbeeld wel enige subtiliteit vereist, zoals in volgende passage duidelijk wordt gesteld: “En dat Geerts satire schrijft, zal de lezer weten. Geen zin, geen paragraaf, of er wordt een olijke, bij voorkeur plat-Vlaamse slag in gedraaid ...” (De Haes 1990: recensie “*Is iedereen gelukkig?*” Kris Geerts: *Humo* 06/09: 32).

Die aandacht voor het humoristische in literatuur past in *Humo*’s algemene doelstelling zelf alles met een flinke dosis humor te brengen. Het hangt ook samen met *Humo*’s strijd tegen de al te

grote *sérieux* die rond literatuur hangt³⁸. Door bij de keuze van de te recenseren boeken rekening te houden met hun humor-gehalte, wordt de lezer eens een ander, minder elitair en dus minder beangstigend, beeld aangeboden van literatuur. Simplistisch gesteld: *Humo* wil de lezer duidelijk maken dat literatuur ook *leuk* kan zijn. Naast een heldere, eenvoudige en zuivere stijl is humor dus een ander efficiënt literair middel voor *Humo*.

Humo legt ook vaak de nadruk op het spannende van bepaalde literaire werken. Zo krijgt *Galatea 2.2* van Richard Powers een positieve recensie (onder andere) omdat Powers erin slaagt spanning op te bouwen (Buelens 1997: *Humo* 18/03: 177), wordt in de recensie van György Konráds *De oude brug* verheugd gemeld: “Nooit gedacht dat een essaybundel ook spannend zou kunnen zijn” (Buelens 1997: *Humo* 08/07: 140) en wordt James Hadley Chase nog het een en ander vergeven omdat hij in *Eve* “[z]o nu en dan bewijst dat hij spannend kan schrijven” (Vandendaele 1998: *Humo* 27/10: 165).

Hoogdravende literatuur is voor *Humo* absoluut uit den boze. Dit wil zeggen: geen overdreven geanalyseer en gepsihologiseer, geen opzichtig geëtaleerde eruditie, geen overgeconstrueer, geen sentimentaliteit. De volgende citaten spreken voor zich:

- “Zonder hen psychologisch, sociologisch of anderszins te interpreteren ... Die moedwillige argeloosheid die de feiten de feiten laat, dat is Hemmerechts op haar best ...” (De Boeck 1988: recensie “*Weerberichten*” Kristien Hemmerechts: *Humo* 26/05: 212)
- “Opzichtig geëtaleerde eruditie maakt een roman al gauw onevenwichtig ...” (De Haes 1988: recensie “*Er sterven er meer van liefdesverdriet*” Saul Bellow: *Humo* 29/09: 224)
- “Een lust voor puzzelaars, maar als je niet oppast word je helemaal vermalen.” (Vanhole 1989: recensie “*De zondvloed*” Jeroen Brouwers: *Humo* 02/02: 150)
- “Je kan ze op de vijf vingers van een hand tellen, de debutanten die zonder geweld en bombast met taal en verhaal omspringen.” (De Boeck 1989: recensie “*Stampvoeten in het donker*” Rita Demeester: *Humo* 30/03: 52)
- “Dat daar enige melancholie aan te pas komt, laat hij niet zo gauw merken. En maar goed ook. Wie zei ook weer dat elke sentimentalist diep in zijn binnenste een cynicus is?” (Vanhole 1989: recensie “*Museo sentimental*” K. Schippers: *Humo* 14/09: 18)
- “... zonder verward te raken in al te diepgravende analyses van de politieke situatie ...” (Tilkin 2000: recensie “*Balkan. Wij noemen het rozen*” Serge van Duijnhoven: *Humo* 18/01: 128)

³⁸ Zie ook 3.3

- "... mag het wierookvat gerust in de kast blijven: 't is namelijk één brok verliteratuurde research op z'n Thomas Roosenbooms." (Tilkin 2000: recensie "*Duizeling*" Per Holmer: *Humo* 14/03: 155)

Algemeen kunnen we stellen dat de *Humo*-recensenten heel gevoelig zijn voor *saaiheid*: literatuur moet begrijpelijk en entertainend zijn en mag vooral niet hoogdravend zijn. Demompere's literaire credo is exemplarisch: "Wat verwacht ik van een boek? Dat ik er niet bij in slaap val." (recensie "*Zelfportret van een ander*" Cees Nooteboom: *Humo* 10/02/1994: 35). Aan de ene kant toont *Humo* de lezer dat er ook heel veel onsaai literatuur bestaat, door bijvoorbeeld humoristische boeken zo duidelijk onder de aandacht te brengen, aan de andere kant wordt beklemtoond dat veel literatuur nog te saai is. Zo luidt het in een recensie van *De ster Henry Smart* van Roddy Doyle: "... historische Bildungsromans zijn doorgaans even slaapverwekkend als tijdens een valiumkuur een avond lang naar 'F.C. De kampioenen' kijken." (Tilkin en Vanegeren 1999: *Humo* 14/09/1999: 180) en verkondigt Bart Vanegeren de mening dat "... in dit taalgebied ... een essay al gauw een *essaai* [wordt]" (recensie "*Pornotheek Arcadië*" Joost Zwagerman: *Humo* 06/06/2000: 164).

Door de klemtoon te leggen op het begrijpelijke en het entertainende, maakt *Humo* duidelijk dat literatuur voor hen in de eerste plaats op de lezer gericht is en bij hem een bepaald effect teweeg moet brengen. Dit komt heel duidelijk tot uiting in Komrijs *Ezelsoor & Co*-stukjes, waarin hij expliciet pleit voor een terugkeer in de literatuurkritiek naar de "robuuste" lezer, de doorsnee-lezer zeg maar, die van een boek enkel verwacht dat het hem niet verveelt. Hoewel Komrijs schrijfsels altijd met een ongezonde portie zout moeten genomen worden, is het pleidooi voor meer aandacht voor de gewone lezer wel illustratief voor de betrachtingen van de andere *Humo*-recensenten. De klemtoon komt met andere woorden op de *lectuur*, de leeservaring te liggen. Volgende citaten illustreren dit:

- "Maar dit zijn gedachten die pas achteraf komen ... Het verhaal zelf las als een smeugige krimi ..." (Vanhole 1989: recensie "*De zwaardvis*" Hugo Claus: *Humo* 30/03: 52)
- "Je legt dit boek niet gemakkelijk opzij. En dat is nog altijd wat je van een goed boek mag verwachten." (Vanhole 1989: recensie "*Brede heupen*" Kristien Hemmerechts: *Humo* 22/06: 164)
- "Gelukkig is 'Memoires van een moralist' een stevig gebonden boek: zo niet had ik mijn exemplaar inmiddels stukgekreukeld van leesplezier." (Schaevers 1994: recensie "*Memoires van een moralist*" Hans Sahl: *Humo* 08/09: 149)

Het beoogde effect op de lezer dat tot nu toe aan de orde is geweest, is de *ontspanning*: de inhoud is door het gebruik van een heldere en zuivere stijl voor de lezer liefst makkelijk te begrijpen

en wát hij leest, is bij voorkeur grappig, verrassend of spannend. Daarnaast, ziet *Humo* literatuur ook graag de lezer een geweten schoppen, of hem toch tenminste een besef bijbrengen van de eigen tijd. Dit is vooral het stokpaardje van Bart Vanegeren, wat, gezien zijn achtergrond (hij schreef een thesis over Tom Lanoye en werkte op het Boononderzoekscentrum), niet zo verwonderlijk is. De schrijver als maatschappelijke seismograaf dus, het literair werk als maatschappijkritiek. Literatuur moet getuigen van de schrijvers “greep op het tijdsgewricht” (Vanegeren 1999: recensie “*Elementaire deeltjes*” Michel Houellebecq: *Humo* 21/09: 51). Exemplarisch is volgende passage uit een recensie van Vanegeren:

In een vlaag van optimisme durf ik erop te vertrouwen dat het Van Istendael spoedig zal dagen dat ook de literatuur de vinger op de pols van het tijdsgewricht kan houden en als een seismograaf maatschappelijke trillingen kan registreren ... (recensie “*Nieuwe uitbarstingen*” Geert Van Istendael: *Humo* 16/11/1999: 172)

Naast Michel Houellebecq wordt ook Musil geprezen omwille van zijn kwaliteiten als waarnemer en maatschappijkriticus (De Haes 1987: recensie *Het postume werk van een levende*: *Humo* 26/11: 18-19), J.H. Donner omdat “[h]ij ... wakker naar de wereld [blijft] kijken” (Vandendaele 1987: recensie “*Geen patiënten*”: *Humo* 10/12: 78) en Cees Nooteboom omwille van zijn maatschappijkritische en visionaire gaven (Coenen 1990: recensie “*Berlijnse notities*”: *Humo* 29/11: 30). Literatuur mag dus geen autisme worden, de schrijver moet te allen tijde in deze wereld staan, als het moet tot aan zijn middel in de drek. Literatuur moet niet “het Schone en het Verhevene” uitdrukken (een literaturopvatting die Vanegeren Van Istendael in de reeds aangehaalde recensie verwijt), maar “het Lelijke en het Lage” van de échte werkelijkheid. De link werkelijkheid-literatuur, in het schema van Abrams de mimetische poetica, is dus zeker belangrijk binnen *Humo*'s poetica.

Vandaar ook *Humo*'s afkeer van de meeste bekentenisliteratuur. Er moet verder kunnen gekeken worden dan de eigen belevenissen en gevoelens. Een passage uit een recensie door Kamiel Vanhole van Monika Van Paemels *Het wedervaren* is in dit verband illustratief:

Je vraagt het je soms af. Wat beweegt schrijvers om zo nu en dan met de billen bloot te gaan en ons hun hele emotionele huishouding kond te doen? Hoe durven ze zo onverfrozen hun hart uit te storten en ons met allerlei details uit hun intieme leven overladen? ... Maar waarin verschillen die bekentenissen dan van wat je op de buis aan confidenties in de maag krijgt gesplitst? Wat maakt die gesprokkelde ikjes zo waardevol? Is het ego van een auteur per se interessanter dan dat van een gediplomeerd lasser? (Humo 25/03/1993: 180)

In een recensie van Joost Zwagermans *Pornotheek Arcadië* geeft ook Bart Vanegeren af op “de dictatuur van de bekentenisliteratuur en wat echt gebeurd, beleefd en gevoeld is” (*Humo* 06/06/2000: 164). Literatuur mag voor *Humo* niet te veel de expressieve toer opgaan. Vanaf dat er een geurtje van

gekoketteer met het eigen lijden, of overdreven zelfanalyse aan een boek zit, verwerpt *Humo* het. Er is echter ook goede bekentenisliteratuur (hoe zou anders *Humo*'s voorliefde voor de schrijfsels van Kees van Kooten en Herman Brusselmans verklaard kunnen worden?), die van de slechte variant verschilt door de gehanteerde stijl en vormgeving. Vanhole citeert in dat verband Komrij:

Het is vooral een kwestie van hoffelijkheid. Men affronteert anderen niet met de vuile was of met rauw materiaal. Men zorgt ervoor anderen niet met schelle klanken te kwetsen. Men ziet erop toe dat het blikveld en het oor van anderen niet gepijnigd worden. (Uit: *Intimiteiten*, geciteerd in: Vanhole 1993: recensie “*Het wedervaren*” Monika Van Paemel: *Humo* 25/03: 180)

Deze passage illustreert opnieuw het groot belang dat *Humo* hecht aan stijl.

Humo verguist ook *writer's writers*. Wanneer er teveel nadruk op het schrijven zelf, andere literaire werken of de literaire wereld gelegd wordt, haakt *Humo* af. Opnieuw moet er verder gekeken kunnen worden. Zo krijgt Kristien Hemmerechts' *Lang geleden* van Patrick Demompere een negatieve beoordeling, onder andere omdat ze “akelig literatuurderig doet en ook nog eens inspeelt op de mode om naar andere boeken te verwijzen of te schrijven over het schrijven.” (*Humo* 17/03/1994: 15) Over zijn eigen boek *Dubbelster* schrijft Komrij/Demompere dat het “irritante literaire grapjes” bevat. “Voor de insiders, uiteraard, ...” (*Humo* 05/05/1994: 9). Geert Buelens' conclusie van de recensie van Richard Powers' *Galatea 2.2*: “... dus niet alleen een boek voor verlitteratureluurde mensen” [mijn onderstreping] (*Humo* 18/03/1997: 177) toont eveneens deze literatuuropvatting.

Een andere vorm van dit “literair autisme” is de aandacht vooral trekken op het “taalbouwsel” zelf. Dit is wat onder de autonomistische literatuuropvatting verstaan wordt. Het feit dat Geert Van Istendael “schoonschrijverij” verweten wordt, is hier exemplarisch: “... Van Istendael [wekt] de indruk zijn goeie pootjes te reserveren voor het Schone en het Verhevene, voor van eigendunk spinnende schoonschrijverij, voor Literatuur met een gekalligrafeerde hoofdletter L.” (Vanegeren 1999: recensie van “*Nieuwe uitbarstingen*” Geert Van Istendael: *Humo* 16/11: 172) Ook het feit dat *Humo* in zijn recensies nagenoeg nalaat poëzie te bespreken (in 1990 wordt van de recensies van fictie slechts 2% aan poëzie gewijd, in 1995 is dat 0%, in 2000 opnieuw 2%³⁹), wijst op deze anti-autonomistische literatuuropvatting. Poëzie is immers het genre bij uitstek waar de aandacht op de vorm en de taal zelf gevestigd wordt.

Er is dus een *moralistisch* aspect aan *Humo*'s literatuuropvatting. De lezer moet niet alleen kunnen genieten van het hem aangeboden entertainment, even goed mag hij van tijd tot tijd eens goed door elkaar geschud worden en met de neus op de wereld waarin hij leeft, gedrukt worden. Hieruit spreekt toch een zeker vertrouwen in de functie van literatuur, namelijk het geloof dat sommige goede

³⁹ Zie 3.3.1

literatuur de lezer een bepaald werkelijkheidsbesef kan bijbrengen. Literatuur functioneert volgens *Humo* dus niet altijd louter als bron van ontspanning.

De *Humo*-recensenten uiten regelmatig hun onvrede met het hedendaagse literaire bedrijf, vooral dan met het Nederlandstalige. Zo klinkt het in een Demompere-stukje: “Poëzie is voor uitgevers een ziekte die niet te lang moet duren” (recensie “*Picknick op de wenteltrap*” Esther Jansma: *Humo* 22/07/1997: 31). In een recensie van *De code* van Peter Terrin verzucht Kristoff Tilkin dan weer: “Waar zitten jury’s van wedstrijden in godsnaam met hun gedachten?” (*Humo* 12/05/1998: 176). Diezelfde Tilkin bekritiseert in een recensie van Benjamin Ceberts *Crazy* ook het hedendaags uitgeverswezen omdat de door hen gepubliceerde debuten vaak slechts van “embryonaal talent” getuigen (*Humo* 12/10/1999: 172-173). Verder wordt er ook gereageerd tegen de verregaande commercialisering van het literaire bedrijf: “ ’t Gaat goed met de literatuur, zullen we maar aannemen, want aan de paginagrote advertenties in krant en tijdschrift en de buikbandjes met schreeuwerige peptalk alleen zal het niet liggen.” (Tilkin 2000: recensie “*Blauwbaard*” Pauline Slot: *Humo* 29/02: 150) Vanegeren laat geen twijfel bestaan over *Humo*’s bedenkingen bij het Nederlandstalige literaire wereldje: “... de Amsterdamse grachtengordel, waar meer ratten huizen dan ooit in Hameln gesignaleerd zijn.” (Vanegeren 2000: recensie “*Pornotheek Arcadië*” Joost Zwagerman: *Humo* 06/06: 164).

Wat is dan hun concrete kritiek? Volgende passage uit dezelfde recensie van Bart Vanegeren van Joost Zwagermans *Pornotheek Arcadië* brengt ons al een heel eind op weg:

... de ultieme verdienste van deze stukken is dat ze afrekenen met een reeks vooroordelen, dogma’s en misverstanden die als een of andere hardnekkige cyclonale wig het hedendaagse literaire klimaat verpesten: de romantische cultus van de schrijver als lijdende halfgod; de dictatuur van de bekentisliteratuur en wat echt gebeurd, beleefd en gevoeld is; de verwerping van de massacultuur als bron en onderwerp van literatuur; de veroordeling van sampling en van de stelling dat goed stelen aan goed schrijven vooraf kan gaan. (Humo 06/06/2000: 164)

De hedendaagse literaire wereld gaat dus nog te veel uit van al te traditionele literatuuropvattingen, is te weinig aangepast aan de veranderde wereld. Hét grote punt waar *Humo* problemen mee heeft, is het feit dat de literaire wereld nog steeds de afstand met het grote publiek in stand houdt, zodat literatuur in nog veel te veel hoofden “een gekalligrafeerde hoofdletter L” (Vanegeren 1999: recensie “*Nieuwe uitbarstingen*” Geert Van Istendael: *Humo* 16/11: 172) meekrijgt. Ook op het vlak van literatuur toont *Humo* zijn zogenaamde rock ’n roll-attitude en tracht het tijdschrift heilige huisjes omver te schoppen.

Humo's aanpak van zijn recensies is in die zin dus geen toonbeeld van een enthousiasmerende kijk op literatuur. Doordat vaak de nadruk gelegd wordt op de (volgens hen) zwakke en rotte plekken van de hedendaagse literatuur en het hedendaagse literaire bedrijf, wordt de *Humo*-lezer toch enigszins afgeschrikt zich aan literatuur te wagen. Bovendien werken de criteria waarop *Humo* zich baseert om een boek goed te vinden over het algemeen te beperkend om de lezer een *realistisch* beeld mee te geven van wat aan goede literatuur op de markt is. Ondanks het feit dat de *Humo*-recensenten de volgens hen goede boeken vaak aan bod laten komen en die dan heel expliciet aanprijzen, biedt *Humo* de lezer dus geen enthousiasmerende kijk op literatuur.

De poetica die *Humo* huldigt, lijkt gericht te zijn op literatuur die de wereld benadert zoals de media de wereld benaderen. Belangrijke kenmerken van die literatuur zijn volgens Van Bastelaere: “het vluchtige ...; onmiddellijke (directe) begrijpelijkheid; rechtlijnigheid; de structuur van een plotverhaal; het daarmee gepaard gaande simpele amusement dat het amusement van het raadsel en de ontknoping van een raadsel is ...” (2001: 212). Uit *Humo's* recensies blijken elementen als begrijpelijkheid en spanning, die de lectuur vergemakkelijken en bevorderen, in verband met literatuur inderdaad belangrijk. *Humo* legt zelfs expliciet de klemtoon op een aangename lectuur of leeservaring. Wat Van Bastelaere “Media-literatuur” noemt, een literatuur die “steeds meer kenmerken van *lectuur* gaat vertonen” (Van Bastelaere 2001: 212), is het soort literatuur waar *Humo*, volgens de hier boven gereconstrueerde literatuuropvattingen, dus inderdaad vaak de klemtoon op zal leggen.

Wat zijn nu samenvattend de literatuuropvattingen die uit *Humo's* recensies blijken? Het wordt al snel duidelijk dat *Humo* een vooral pragmatische poetica huldigt: het effect dat literatuur bij de lezer teweegbrengt, staat centraal. Dat effect is bij voorkeur ontspanning (d.m.v. humor en spanning) of een groter werkelijkheidsbesef. Dat laatste duidt erop de *Humo's* poetica voor een deel ook *mimetisch* is: literatuur die een goede weergave van de hedendaagse maatschappelijke verhoudingen en veranderingen biedt en zo dus bijdraagt tot een groeiend werkelijkheidsbesef bij de lezer, geldt voor *Humo* als goede literatuur. Literatuur die teveel de aandacht naar zichzelf trekt, naar het “taalbouwsel” dat het is, wordt daarentegen verguisd. *Humo's* poetica gaat precies in tegen dergelijke autonomistische literatuur. Literatuur waarin de auteur in de eerste plaats zijn gevoelens en gedachten kwijt wil tenslotte, die dus blijkt geeft van een expressieve literatuuropvatting, wordt eveneens niet geapprecieerd.

Gebaseerd op: telkens 20 recensies per jaargang: zie bibliografie

Hoofdstuk 4

Conclusie

Humo is geen literair tijdschrift. Toch is het opvallend dat een onafhankelijk weekblad voor radio en televisie van 1970 tot 2000 gemiddeld 2,9 % van hun pagina's voor literatuur reserveren. Dat heeft volgens mij met twee factoren te maken. De eerste is een puur pragmatische: ongeveer twee derde van de *Humo*-medewerkers is germanist en dus zo goed als per definitie in literatuur geïnteresseerd. Het is logisch dat waar twee derde van de *Humo*-medewerkers in geïnteresseerd is, in hun blad aan bod komt. Aan de andere kant, zal *Humo*, zoals Dirk van Bastelaere ook aangeeft, met zijn literaire interviews, columns en zijn recensies ook symbolische macht in de literaire wereld nastreven. Het blad wil met andere woorden ook in dat veld op een zekere positie kunnen bogen.

Eenzijds komt er in *Humo* directe literatuur aan bod in de vorm van voorpublicaties, feuilletons, kortverhalen en columns. Anderzijds zijn er ook de literaire interviews en recensies. De komst van VTM op een februari 1989 heeft een grote invloed op het aandeel en de aard van de verschillende literatuurartikelen. We zien dat door het wegvallen van een pak advertentieruimte ook de voorpublicaties, kortverhalen en feuilletons wegvallen. Daarnaast, worden precies in die periode drie Vlaamse columnisten aangeworven. Een grote verandering ten opzichte van de jaren '70 en '80 wanneer *Humo* uitsluitend Nederlandse columnisten in dienst heeft -- Guido Van Meir niet meegerekend.

Dat is slechts een aspect van *Humo*'s neerlandofilie in die jaren. *Humo* is van grofweg '70 tot '90 zowel politiek-ideologisch als literair gezien, op Nederland gericht. De Nederlandse linkse traditie, de Reviaanse schrijfstijl, de Nederlandse traditie op het gebied van columnisme: het zijn alle zaken die *Humo* overneemt in die periode. Met de komst van VTM, waardoor de ster van de Bekende Nederlanders in Vlaanderen taant, en de verbetering van de kwaliteit van de eigen Vlaamse dag- en weekbladen is die gerichtheid op Nederland niet meer houdbaar. Enkel de Reviaanse schrijfstijl blijft.

Het is vooral die stijl die *Humo* bijna-literair maakt. De *Humo*-stijl is helder, puntig, anti-clichématig en vooral humoristisch. Het is een duidelijke strategie van *Humo* om lezers naar zich toe te trekken. De invloed ervan is enorm geweest en duidelijk te detecteren in het werk van onder andere Brusselmans en Lanoye.

Het belang dat *Humo* aan humor en een heldere stijl hecht, wijst op een pragmatische literatuuropvatting. Er wordt altijd in de eerste plaats rekening gehouden met de lezer. En aangezien deze – zoals uit studies blijkt – *Humo* vooral leest omwille van de humor en ironie en blijkbaar geen grote interesse in literatuur heeft, wordt de literatuur in *Humo* zo aantrekkelijk mogelijk, dus grappig en makkelijk begrijpbaar, verpakt. Dit blijkt zowel het geval voor *Humo*'s recensies als voor *Humo*'s columns. Ook de keuze van de boeken in de recensies en van de huiscolumnisten wijst op die pragmatische literaire opvatting. Het gaat om het feit dat alle *Humo*-columnisten al bekend en literair

erkend waren voor ze door *Humo* werden binnengehaald en het feit dat ook in de recensies vooral de “Literaire Groten”, d.w.z. de Bekende Schrijvers als Hugo Claus, Graham Greene, Louis Paul Boon, György Konrád, ... , aan bod komen. In zijn recensies tenslotte gaat *Humo* ook heel duidelijk de klemtoon op de lectuur, de leeservaring leggen, wat opnieuw getuigt van een pragmatische literatuuropvatting: het directe effect op de lezer staat centraal.

Het effect dat literatuur voor *Humo* bij de lezer teweeg moet brengen, is ofwel pure ontspanning, ofwel een besef van de tijd waarin hij leeft. Het eerste ligt voor de hand: *Humo* legt in zijn columns en recensies heel vaak de nadruk op humor, spanning, plots. De keuze voor Tom Lanoye als columnist en de vele toespelingen op het maatschappelijk aspect van literatuur, zijn exemplarisch in verband met dat tweede. De band literair werk-werkelijkheid is met andere woorden heel belangrijk voor *Humo*, wat van een mimetische literaturopvatting getuigt. *Humo* verbindt zo in zijn literaturopvatting entertainment met engagement.

Uit de literaturopvattingen van de *Humo*-columnisten en uit bepaalde formuleringen gebruikt in *Humo*'s columns en recensies kan worden afgeleid dat *Humo* er een sterk relativiserende visie op (het belang van) literatuur nahoudt, die zich uit in de afkeer van grote literaire pretenties en een kritische kijk op het hedendaagse (Nederlandstalig) literaire bedrijf. Deze opvatting spreekt ook uit de directe stijl en de thematiek van *Humo*'s columns: aandacht voor de kleine dingen en waarheden des levens, voor de werkelijkheid hier en nu of totaal absurde uitgangspunten. In deze strijd tegen de al te grote sérieux die rond literatuur hangt, toont *Humo* zijn rock 'n roll-attitude. Het heilig huisje dat literatuur volgens *Humo* nog altijd te veel is, wordt niet ontzien.

Wat houden die literaire pretenties en sérieux dan precies in volgens *Humo*? Vooral saaiheid, hoogdravendheid en een misplaatste elitaire houding. Een teveel aan psychologische bespiegelingen, gekoketteer met de eigen gevoelens, angsten en het eigen lijden, een opzichtige demonstratie van de eigen eruditie, overdreven sentimentaliteit: dát zijn concreet de dingen waar *Humo* in verband met literatuur extreem gevoelig voor is. Dit wijst op een anti-expressieve en anti-autonomistische literaturopvatting. De nadruk mag niet teveel op de eigen gevoelswereld of op de taal en de literaire constructie zelf komen te liggen.

Bibliografie

Primaire bibliografie

Columns

- Brusselmans, Herman. "Blind in Rome, en elders" In: *Humo* 26/03/1992: 39.
- Brusselmans, Herman. "Avonturen op de boekenbeurs" In: *Humo* 05/11/1996: 159.
- Brusselmans, Herman. "Het 1971-gevoel" In: *Humo* 17/12/1996: 29.
- Brusselmans, Herman. "1976" In: *Humo* 14/10/1997: 27.
- Brusselmans, Herman. "Wirwarmemoires" In: *Humo* 21/05/1998: 19.
- Brusselmans, Herman. "Vrouw met kanker" In: *Humo* 15/10/1998: 153.
- Brusselmans, Herman. "Ijsberen op krukken" In: *Humo* 07/01/1999: 23.
- Brusselmans, Herman. "Pijn" In: *Humo* 25/11/1999: 161.
- Brusselmans, Herman. "Takt in 2000" In: *Humo* 04/01/2000: 131.
- Brusselmans, Herman. "Droomsymboliek" In: *Humo* 20/06/2000: 141.
- Campert, Remco. "De natuur in" In: *Humo* 17/04/1986: 36.
- Campert, Remco. "Op bezoek" In: *Humo* 31/07/1986: 32.
- Campert, Remco. "Ski-heil!" In: *Humo* 21/01/1988: 168.
- Campert, Remco. "Waarom?" In: *Humo* 21/04/1988: 21.
- Campert, Remco. "Kick af, nu!" In: *Humo* 27/10/1988: 25
- Campert, Remco. "Vakantiefoto's" In: *Humo* 31/05/1990: 9.
- Campert, Remco. "Hallo, met wie spreek ik niet?" In: *Humo* 19/03/1992: 51.
- Campert, Remco. "Mag de natuur even weg, ja?" In: *Humo* 30/04/1992: 15.
- Campert, Remco. "In het restaurant" In: *Humo* 20/07/1995: 15.
- Campert, Remco. "Stofgoud" In: *Humo* 09/06/1998: 177.
- Carmiggelt, Simon. "Twee broodjes kaas" In: *Humo* 19/01/1978: 101.
- Carmiggelt, Simon. "Roze anjers" In: *Humo* 05/07/1979: 23.
- Carmiggelt, Simon. "Krisis" In: *Humo* 26/07/1979: 97.
- Carmiggelt, Simon. "In de kroeg" In: *Humo* 01/11/1979: 174.
- Carmiggelt, Simon. "Lachen" In: *Humo* 06/12/1979: 18.

Carmiggelt, Simon. "Man in tweevoud" In: *Humo* 05/03/1981: 111.

Carmiggelt, Simon. "Gedag zeggen" In: *Humo* 21/04/1983: 65.

Carmiggelt, Simon. "Eten" In: *Humo* 03/05/1984: 4.

Carmiggelt, Simon. "Een van vroeger" In: *Humo* 03/10/1985: 206.

Carmiggelt, Simon. "Meneer Book" In: *Humo* 26/10/1989: 204.

Komrij, Gerrit. "Hou ze in de gaten" In: *Humo* 16/03/1989: 16.

Komrij, Gerrit. "Afgunst" In: *Humo* 24/05/1990: 23.

Komrij, Gerrit. "Confrontatie" In: *Humo* 07/06/1990: 27.

Komrij, Gerrit. "Retoriek" In: *Humo* 08/11/1990: 11.

Komrij, Gerrit. "Romantiek" In: *Humo* 29/11/1990: 40- II

Komrij, Gerrit. "Schuldgevoel" In: *Humo* 13/12/1990: 164.

Komrij, Gerrit. "Slapeloosheid" In: *Humo* 27/12/1990: 137.

Komrij, Gerrit. "Telefoonsyndroom" In: *Humo* 10/01/1991: 23.

Komrij, Gerrit. "Vlieg angst" In: *Humo* 24/01/1991: 125.

Komrij, Gerrit. "Yin-yangeritis" In: *Humo* 21/02/1991: 155.

Kooten, Kees van. Titelloze column. In: *Humo* 27/05/1976: 11.

Kooten, Kees van. Titelloze column uit de reeks *Koot droomt zich af*. In: *Humo* 01/03/1979: 43.

Kooten, Kees van. "Het haar van mijn vader" In: *Humo* 13/12/1979: 27.

Kooten, Kees van. "Slip du toilet" In: *Humo* 02/04/1981: 5.

Kooten, Kees van. "Stucje" In: *Humo* 24/04/1986: 7.

Kooten, Kees van. "Moderne spelling" In: *Humo* 20/08/1987: 7.

Kooten, Kees van. Titelloze column uit de reeks *De zaak Van Der Laak*. In: *Humo* 11/02/1988: 11.

Kooten, Kees van. "Een vingerwijzing" In: *Humo* 14/07/1988: 5.

Kooten, Kees van. "Dertig jaar sportkleur" In: *Humo* 22/09/1988: 11.

Kooten, Kees van. "Verscheidene mogelijkheden" In: *Humo* 28/03/1991: 16.

Lanoye, Tom. "Mijn excuses" In: *Humo* 16/03/1989: 19.

Lanoye, Tom. "Clerus provocatus" In: *Humo* 06/07/1989: 17.

Lanoye, Tom. "Een catechismus voor de fiscus" In: *Humo* 21/06/1990: 19

Lanoye, Tom. "Jo, Luc, Bart et les autres" In: *Humo* 13/12/1990: 13.

Lanoye, Tom. "Kleine handleiding voor de Vlaamse literatuurbluffer" In: *Humo* 02/07/1992: 7.

Lanoye, Tom. "De bocht is moeilijk" In: *Humo* 01/06/1995: 28-29: 15.

Lanoye, Tom. "Kan kunst de wereld redden?" In: *Humo* 19/12/1995: 139.

Lanoye, Tom. "Iedere puit zijn eigen kluit" In: *Humo* 04/06/1996: 11.

Lanoye, Tom. "Rukken naar rechts" In: *Humo* 24/09/1998: 11.

Lanoye, Tom. "Rambo als Jeanne d'Arc" In: *Humo* 30/05/2000: 9.

Matthysen, Hugo. "Er is een auto gemeld tussen het vierarmenkruispunt en de welriekende dreef" In: *Humo* 16/05/1991: 23.

Matthysen, Hugo. "Redding in zicht" In: *Humo* 23/07/1992: 46.

Matthysen, Hugo. "Verhalen uit de grote oorlog: maak eens een Duitser soldaat. Schmeckt!" In: *Humo* 16/02/1995: 163.

Matthysen, Hugo. "Hugo Matthysen: 'Blij dat Bart naar VTM gaat' (God verhoede dat hij naar VTM zou rijden!)" In: *Humo* 01/06/1995: 5.

Matthysen, Hugo. "In 's HMSnaam: 3. Maak geen verpletterende indruk" In: *Humo* 10/06/1997: 11.

Matthysen, Hugo. "Ja, kom het zelf maar eens tegen. Doorbakken tot zijn laatste snik" In: *Humo* 30/10/1997: 49.

Matthysen, Hugo. "Erwazeens" In: *Humo* 17/11/1998: 31.

Matthysen, Hugo. "Hondenliefhebbers boos. Waarom is de Rottweiler steeds de gebeten hond?" In: *Humo* 25/02/1999: 43.

Matthysen, Hugo. "De ramp die geen ramp was. Maar uiteindelijk toch weer wel!" In: *Humo* 04/11/1999: 37.

Matthysen, Hugo. "De antropoloog dat de stukken eraf vlogen" In: *Humo* 08/02/2000: 173.

Mulder, Jan. "Geen fraaie aanblik" In: *Humo* 13/08/1987: 11.

Mulder, Jan. "De bioscoopverlater" In: *Humo* 28/04/1988: 15.

Mulder, Jan. "Slecht nieuws voor Ajax" In: *Humo* 05/01/1995: 17.

Mulder, Jan. "Tussen Hollywood en Turnhout" In: *Humo* 12/09/1995: 13.

Mulder, Jan. "Ice, Man, Ice" In: *Humo* 15/06/1995: 13.

Mulder, Jan. "Geletterd en wel" In: *Humo* 28/11/1995: 27.

Mulder, Jan. "Eeuwige potentie" In: *Humo* 29/10/1998: 35.

Mulder, Jan. "Bill Clinton, één van de velen" In: *Humo* 21/01/1997: 10-11.

- Mulder, Jan. "Karl op de motor" In: *Humo* 11/04/2000: 27.
- Mulder, Jan. "Bengelen" In: *Humo* 09/05/2000: 25.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: Titelloze column. In: *Humo* 10/04/1986: 7.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Oranje blanje parbleu!" In: *Humo* 18/02/1988: 7.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "De zomercatalogoog van Lenssens" In: *Humo* 07/07/1988: 5
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Sjiek Korea" In: *Humo* 29/09/1988: 7.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Sjiek Korea (2)" In: *Humo* 06/10/1988: 11.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Mijn jaaroverzicht" In: *Humo* 29/12/1988: 13.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Château Bracke" *Humo* 04/04/1991: 5.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "De jacht op het Humo-publiek" In: *Humo* 19/01/1995: 7.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Bedankt, Opel!" In: *Humo* 19/06/1997: 7.
- Van Meir, Guido. *Het wordt teveel voor Corneel*: "Ramptoeristen in de mist" In: *Humo* 13/07/1999: 5.

Recensies⁴⁰

- Buelens, Geert. Recensie "Galatea 2.2" Richard Powers. In: *Humo* 18/03/1997: 177.
- Buelens, Geert. Recensie "Schermutselingen en andere verhalen" Piet Meeuse. In: *Humo* 29/04/1997: 168-169.
- Buelens, Geert. Recensie "De oude brug" György Konrád? In: *Humo* 08/07/1997: 140.
- Buelens, Geert. Recensie "Ode aan mijn jas" Remco Campert. In: *Humo* 11/11/1997: 169.
- Buelens, Geert. Recensie "Dwangbuis van Houdini" Peter Holvoet-Hanssen. In: *Humo* 09/06/1998: 170.
- Buelens, Geert. Recensie "Speer. Een biografie" Joachim Fest. In: *Humo* 26/09/2000: 160.
- Coenen, Martin. Recensie "Wervelwind" James Clavell. In: *Humo* 26/11/1987: 18.
- Coenen, Martin. Recensie "Sanpaku" Jef Geeraerts. In: *Humo* 26/10/1989: 198.
- Coenen, Martin. Recensie "De boeddha van de buitenwijk" Hanif Kureishi. In: *Humo* 06/09/1990: 32.
- Coenen, Martin. Recensie "Berlijnse notities" Cees Nooteboom. In: *Humo* 29/11/1990: 30.

⁴⁰ Ik ben niet alle namen van recensenten te weten gekomen. Omdat het vaak om gelegenheidsmedewerkers ging en geen vaste *Humo*-medewerkers, ben ik bij *Humo* zelf te rade gegaan. Daar kon Bart Vanegeren me maar aan een aantal namen helpen. Ik heb hem nog een paar keer proberen te bereiken, maar tevergeefs. Van de recensenten van wie ik de naam niet heb kunnen achterhalen, heb ik in deze lijst de initialen ingevoegd.

- Courteaux, Willy. Recensie “*Het Vaticaan*” Peter Hebblewaite. In: *Humo* 24/12/1987: 165.
- De Bie, Ingrid. Recensie “*De gevangene*” Malika Oufkir. In: *Humo* 09/11/1999: 179.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Haar moeders dochter*” Marilyn French. In: *Humo* 07/01/1988: 34-35.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Een vogeltje voor de kat. Herinneringen aan een huwelijk*” Denyse Simenon. In: *Humo* 04/02/1988: 37.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Hadrianus’ gedenkschriften*” Marguerite Yourcenar. In: *Humo* 04/02/1988: 37.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Non nobis*” Hanny Alders. In: *Humo* 12/05/1988: 98.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Weerberichten*” Kristien Hemmerechts. In: *Humo* 26/05/1988: 212.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Memorie*” Dendooven. In: *Humo* 10/11/1988: 276.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Stampvoeten in het donker*” Rita Demeester. In: *Humo* 30/03/1989: 52.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Black box*” Amos Oz. In: *Humo* 26/10/1989: 198.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Zout op mijn huid*” Benoîte Groult. In: *Humo* 06/09/1990: 32.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Het hemelse gerecht*” Renate Dorrestein. In: *Humo* 27/06/1991: 50.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Rock & roll met Frieda Vindevogel*” J.M.H. Berckmans. In: *Humo* 17/10/1991: 16.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Keizer Doede*” Gie Bogaert. In: *Humo* 07/05/1992: 58.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Eerst grijs, dan wit, dan blauw*” Margriet De Moor. In: *Humo* 21/05/1992: 192.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Het grote verlangen*” Marcel Möring. In: *Humo* 28/05/1992: 169.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Het leven zoals het is*” Benoîte Groult. In: *Humo* 11/02/1993: 25.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Een eigen gezicht*” Benoîte Groult. In: *Humo* 11/02/1993: 25.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Wit zand*” Kristien Hemmerechts. In: *Humo* 11/03/1993: 24.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Het Oneindige Plan*” Isabel Allende. In: *Humo* 11/03/1993: 24.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Passies*” Marguerite Yourcenar. In: *Humo* 01/07/1993: 145.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Uitgesloten*” Elfriede Jelinek. In: *Humo* 01/07/1993: 145.
- De Boeck, Lieve. Recensie “*Noodzaak*” Amanda Ooms. In: *Humo* 01/07/1993: 145.
- De Haes, Leo. Recensie “*Beminnen*” Clem Schouwenaars. In: *Humo* 26/11/1987: 18.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het postume werk van een levende*” Robert Musil. In: *Humo* 26/11/1987: 18-19.

- De Haes, Leo. Recensie “*De zweetgeur van sport*” Jan Wauters. In: *Humo* 26/11/1987: 19.
- De Haes, Leo. Recensie “*De geschiedenis*” Elsa Morante. In: *Humo* 10/12/1987: 78.
- De Haes, Leo. Recensie. “*Linkshandig*” Günter Grass. In: *Humo* 10/12/1987: 78-79.
- De Haes, Leo. Recensie “*William Shakespeare: verzameld werk*” ingeleid en vertaald door Willy Courteaux. In: *Humo* 10/12/1987: 79.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het kind in de tijd*” Ian McEwan. In: *Humo* 24/12/1987: 164-165.
- De Haes, Leo. Recensie “*Siena, wedren met de Dood*” Carlo Fruttero en Franco Lucenti. In: *Humo* 24/12/1987: 165.
- De Haes, Leo. Recensie “*Misery*” Stephen King. In: *Humo* 07/01/1988: 34.
- De Haes, Leo. Recensie “*De Nederlandse poëzie in 1000 en enige gedichten*” Gerrit Komrij. In: *Humo* 07/01/1988: 35.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het oog*” Georges Bataille. In: *Humo* 04/02/1988: 37.
- De Haes, Leo. Recensie “*De geschiedenis van de Vlaamse letterkunde*” Herman Brusselmans. In: *Humo* 17/03/1988: 193.
- De Haes, Leo. Recensie “*Hannovers ontwaken*” Nic van Bruggen. In: *Humo* 12/05/1988: 99.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het koekoeksjong*” Brigitte Raskin. In: *Humo* 26/05/1988: 212.
- De Haes, Leo. Recensie “*Er sterven er meer van liefdesverdriet*” Saul Bellow. In: *Humo* 29/09/1988: 224.
- De Haes, Leo. Recensie “*De kapitein en de vijand*” Graham Greene. In: *Humo* 02/02/1989: 150.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het beeld en de klok*” Harry Mulisch. In: *Humo* 11/05/1989: 228.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het woord van de verteller*” Mario Vargas Llosa. In: *Humo* 11/05/1989: 228.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het Rusland huis*” John le Carré. In: *Humo* 14/09/1989: 18.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het lied van de houtduif*” Jacques Kruithof. In: *Humo* 14/09/1989: 18.
- De Haes, Leo. Recensie “*Brieven aan Olga*” Václav Havel. In: *Humo* 18/01/1990: 36.
- De Haes, Leo. Recensie “*Poging om in waarheid te leven*” Václav Havel. In: *Humo* 18/01/1990: 36.
- De Haes, Leo. Recensie “*Vreemde vogels*” Guido van Heulendonk. In: *Humo* 08/03/1990: 153.
- De Haes, Leo. Recensie “*De poorten van de hemel*” Alstein. In: *Humo* 31/05/1990: 188.
- De Haes, Leo. Recensie “*De beste Vlaamse oorlogsverhalen*” Dirk Christiaens (samenst.) In: *Humo* 06/09/1990: 32.
- De Haes, Leo. Recensie “*Is iedereen gelukkig?*” Kris Geerts. In: *Humo* 06/09/1990: 32.

- De Haes, Leo. Recensie “*De aanraking*” Frans Pointl. In: *Humo* 29/11/1990: 30.
- De Haes, Leo. Recensie “*Wees blij dat het leven geen zin heeft*” Jaap van Heerden. In: *Humo* 24/01/1991: 127.
- De Haes, Leo. Recensie “*Michel Foucault. Een biografie*” Didier Eribon. In: *Humo* 02/05/1991: 149.
- De Haes, Leo. Recensie “*De verminkten*” Herman Ungar. In: *Humo* 20/02/1992: 171.
- De Haes, Leo. Recensie “*Het tuinhuis*” Thomas Hürlimann. In: *Humo* 16/04/1992: 177.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Zelfportret van een ander*” Cees Nooteboom. In: *Humo* 10/02/1994: 35.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Lang geleden*” Kristien Hemmerechts. In: *Humo* 17/03/1994: 15.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*De vooruitgang*” H.M. van den Brink. In: *Humo* 24/03/1994: 11.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Dubbelster*” Gerrit Komrij. In: *Humo* 05/05/1994: 9.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Bor*” Joris Moens. In: *Humo* 18/08/1994: 9.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Navel*” Jeroen Olyslaegers. In: *Humo* 19/01/1995: 21.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Jonge sla*” Manu Claeys en Jan Denolf (samenst.). In: *Humo* 12/01/1995: 13.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Tox*” Paul Mennes. In: *Humo* 09/02/1995: 25.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Mooie meisjesmond*” Marion Bloem. In: *Humo* 10/06/1997: 17.
- Demompere Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Para!*” Jacob van Duijn. In: *Humo* 24/06/1997: 54.
- Demompere, Patrick (Gerrit Komrij). *Ezelsoor & Co*: recensie “*Picknick op de wenteltrap*” Esther Jansma. In: *Humo* 22/07/1997: 31.
- Ferdinandus, Rinus. Recensie “*Romeinse suite*” Jef Geeraerts. In: *Humo* 07/01/1988: 34.
- JF. Recensie “*Een modelwereld*” Michael Chabon. In: *Humo* 21/05/1992: 192.
- JF. Recensie “*Dronken, droom, verloren strand*” Gilbert Grauw. In: *Humo* 02/07/1992: 121.
- JF. Recensie “*Vox*” Nicholson Baker. In: *Humo* 07/05/1992: 58.
- JF. Recensie “*De man met de witte anjer*” Joe Claes. In: *Humo* 28/05/1992: 169.
- JF. Recensie “*De thuisreis*” Frans Denissen. In: *Humo* 02/07/1992: 121.

PG. Recensie "*Terwijl ik al heenging*" William Faulkner. In: *Humo* 04/02/1988: 37.

PG. Recensie "*Zes memo's voor het volgende millennium*" Italo Calvino. In: *Humo* 20/02/1992: 171.

Hendrickx, Wilfried. Recensie "*Zaansch Veem*" Freek de Jonge. In: *Humo* 24/12/1987: 164.

Hoflack, Kris. Recensie "*De eerste wereldoorlog*" Luc de Vos. In: *Humo* 04/02/1997: 152-153.

Hoflack, Kris. Recensie "*Na Renault is niemand nog veilig*" Tony Van Gorp en Stan Vanhulle. In: *Humo* 11/11/1997: 169.

Hoflack, Kris. Recensie "*Bibliotheca erotica*" Martin Ros. In: *Humo* 25/11/1997: 168.

Laerhoven, Bob van. Recensie "*De campagne*" Carlos Fuentes. In: *Humo* 20/02/1992: 171.

Mortier, Guy. Recensie "*De toespraken*" Jan Mulder. In: *Humo* 26/11/1987: 19.

Mortier, Guy. Recensie "*Joe Roxy verzameld*" Hugo Matthysen. In: *Humo* 03/01/1991: 131.

JM. Recensie "*Bidden wij voor Owen Meany*" John Irving. In: *Humo* 22/06/1989: 164.

JM. Recensie "*Het enige ware verhaal van de wereld*" Lynne McFall. In: *Humo* 03/01/1991: 131.

JMB. Recensie "*Ward Comblez, he do the life in different voices*" Josse De Pauw. In: *Humo* 14/12/1989: 176.

JMB. Recensie "*De anachronist*" Janwillem Smeets. In: *Humo* 18/01/1990: 36.

JMB. Recensie "*Naar Sardinië*" D.H. Lawrence. In: *Humo* 08/03/1990: 153.

Note, Joris. Recensie "*Het complete werk*" Frans Kellendonk. In: *Humo* 28/01/1993: 25.

JP. Recensie "*Terug naar India*" V.S. Naipaul. In: *Humo* 03/01/1991: 131.

JP. Recensie "*Over de jeugd*" Aldo Busi. In: *Humo* 02/05/1991: 149.

LR. Recensie "*Eindspurt*" Dick Francis. In: *Humo* 27/06/1991: 50.

Schaevers, Mark. Recensie "*Lotgenoten. Europese verhalen*" W.L. Brugsma. In: *Humo* 10/12/1987: 79.

Schaevers, Mark. Recensie "*Memoires van Boontje*" Louis Paul Boon. In: *Humo* 17/03/1988: 193.

Schaevers, Mark. Recensie "*Achter de muur*" Colin Thubron. In: *Humo* 14/09/1989: 18.

Schaevers, Mark. Recensie "*Een schoon bestaan*" Pol Hoste. In: *Humo* 09/11/1989: 15.

Schaevers, Mark. Recensie "*Reis naar Armenië*" Osip Mandelstam. In: *Humo* 31/05/1990: 188.

Schaevers, Mark. Recensie "*Een tafel voor een*" Eric De Kuyper. In: *Humo* 03/01/1991: 131.

Schaevers, Mark. Recensie "*Drie keer weg van Zanzibar*" Lucas Catherine. In: *Humo* 07/05/1992: 58.

Schaevers, Mark. Recensie "*Biografie Roland Barthes*" Louis-Jean Calvet. In: *Humo* 21/05/1992: 192.

Schaevers, Mark. Recensie "*Grand hotel solitude*" Eric De Kuiper. In: *Humo* 05/09/1991: 36.

Schaevers, Mark. Recensie "*De grachtengordel*" Geerten Meijnsing. In: *Humo* 10/09/1992: 147.

Schaevers, Mark. Recensie "*De ondergang van het regenwoud. Over zekere leerstoel*" Gerrit Komrij. In: *Humo* 03/06/1993: 187.

Schaevers, Mark. Recensie "*Ba!*" Patrick Conrad. In: *Humo* 03/06/1993: 187.

Schaevers, Mark. Recensie "*De vrolijke wanhoop*" Rudy Kousbroek. In: *Humo* 06/03/1993: 187.

Schaevers, Mark. Recensie "*Van oude en nieuwe trauma's*" Jaap Van Heerden. In: *Humo* 23/09/1993: 29.

Schaevers, Mark. Recensie "*In mijn vaders huis*" Anil Ramdas. In: *Humo* 23/09/1993: 29.

Schaevers, Mark. Recensie "*Spiegels*" Jan Brokken. In: *Humo* 23/09/1993: 29.

Schaevers, Mark. Recensie "*Opmars der plagiatoren*" Hans Van Straten. In: *Humo* 21/10/1993: 41.

Schaevers, Mark. Recensie "*Het belegerde ego*" Beatrijs Ritsema. In: *Humo* 21/10/1993: 41.

Schaevers, Mark. Recensie "*Een domein van duisternis*" V. S. Naipaul. In: *Humo* 21/10/1993: 41.

Schaevers, Mark. Recensie "*En elke zondag kip*" Marc Hooghe. In: *Humo* 18/11/1993: 33.

Schaevers, Mark. Recensie "*Menselijke middelen*" Wim Neetens. In: *Humo* 18/11/1993: 33.

Schaevers, Mark. Recensie drie-dubbel "*Maatstaf*" - nummer over Vlaanderen. In: *Humo* 18/11/1993: 33.

Schaevers, Mark. Recensie "*Striptease van een ui*" J. F. Vogelaar. In: *Humo* 27/01/1994: 52.

Schaevers, Mark. Recensie "*Vallende vrouw. Autobiografie van een lichaam*" Karin Spaink. In: *Humo* 27/01/1994: 52.

Schaevers, Mark. Recensie "*G*" John Berger. In: *Humo* 27/01/1994: 52.

Schaevers, Mark. Recensie "*Intimiteit onder de melkweg*" Herman de Coninck. In: *Humo* 10/03/1994: 157.

Schaevers, Mark. Recensie "*Mekka 1994*" In: *Humo* 10/03/1994: 157.

Schaevers, Mark. Recensie "*Proeven van de liefde*" Alain De Botton. In: *Humo* 10/03/1994: 157.

Schaevers, Mark. Recensie "*Een dag op het stembureau*" Italo Calvino. In: *Humo* 07/04/1994: 44.

Schaevers, Mark. Recensie "*Een zangwedstrijd. Over literatuur en macht*" Hugo Brems. In: *Humo* 07/04/1994: 44.

Schaevers, Mark. Recensie "*De klaagcultuur*" Robert Hughes. In: *Humo* 07/04/1994: 44.

Schaevers, Mark. Recensie "*Boontjes 1963*" Louis Paul Boon. In: *Humo* 05/05/1994: 29.

Schaevers, Mark. Recensie "*De opmars der dingen*" Marcel van Dam. In: *Humo* 05/05/1994: 29.

Schaevers, Mark. Recensie “Atlas”-bijlage “Hommage aan Sarajevo” In: *Humo* 05/05/1994: 29.

Schaevers, Mark. Recensie “Memoires van een moralist” Hans Sahl. In: *Humo* 08/09/1994: 149.

Schaevers, Mark. Recensie “De romantische school. Sex, winkelen en de roman” Alain De Botton. In: *Humo* 03/11/1994: 167.

Schaevers, Mark. Recensie “En onze gezichten, mijn hart, vluchtig als foto’s” John Berger. In: *Humo* 26/01/1995: 149.

Schaevers, Mark. Recensie “De cultuur van de leugens” Dubravka Ugresic. In: *Humo* 02/03/1995: 144.

Schaevers, Mark. Recensie “De versierde dood” Jeroen Brouwers. In: *Humo* 06/04/1995: 155.

Schaevers, Mark. Recensie “Oefeningen in nergens bijhoren” Jeroen Brouwers. In: *Humo* 06/04/1995: 155.

Schaevers, Mark. Recensie “Adolf en Eva en de Dood” Jeroen Brouwers. In: *Humo* 06/04/1995: 155.

Schaevers, Mark. Recensie “Het uur van ongehoorzaamheid” Joris Note. In: *Humo* 04/05/1995: 15.

Schaevers, Mark. Recensie “Masereel” Joris van Parys. In: *Humo* 01/06/1995: 173.

Schaevers, Mark. Recensie “De elite verongelukt” Henk Hofland. In: *Humo* 15/06/1995: 147.

Schaevers, Mark. Recensie “Letters from London 1990-1995” Julian Barnes. In: *Humo* 22/08/1995: 17.

Schaevers, Mark. Recensie “Manifestaties van de intellectueel” Edward Said. In: *Humo* 05/09/1995: 135.

Schaevers, Mark. Recensie “Jakhalzen van het Derde Rijk. Ondergang van de collabo’s 1944-1945” Martin Ros. In: *Humo* 19/09/1995: 31.

Schaevers, Mark. Recensie “Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de twaalfde tot de eenentwintigste eeuw” Marc Reynebeau. In: *Humo* 03/10/1995: 37.

Schaevers, Mark. Recensie “De traagheid” Milan Kundera. In: *Humo* 17/10/1995: 175.

Schaevers, Mark. Recensie “De blinde passagiers” Jan Brokken. In: *Humo* 31/10/1995: 61.

Schaevers, Mark. Recensie “Robert Mapplethorpe. De biografie” Patricia Morrisroe. In: *Humo* 14/11/1995: 9.

Schaevers, Mark. Recensie “Ten huwelijk” John Berger. In: *Humo* 28/11/1995: 157.

Schaevers, Mark. Recensie “Brieven van een uitgever” Geert Van Oorschot. In: *Humo* 12/12/1995: 23.

Schaevers, Mark. Recensie “Cellojaren” J. Bernlef. In: *Humo* 23/01/1996: 143.

Schaevers, Mark. Recensie “Paardejam” Charlotte Mutsaers. In: *Humo* 06/02/1996: 153.

Schaevers, Mark. Recensie “Goud” Jef Geeraerts. In: *Humo* 20/02/1996: 16.

- Schaevers, Mark. Recensie "*Federico Sánchez groet u*" Jorge Semprún. In: *Humo* 20/02/1996: 16-17.
- Schaevers, Mark. Recensie "*Herinneringen aan Montparnasse*" John Glassco. In: *Humo* 20/02/1996: 17.
- Schaevers, Mark. Recensie "*In het wild*" Joost Zwagerman. In: *Humo* 05/03/1996: 144.
- Schaevers, Mark. Recensie "*Een manier om ongeluk te bestrijden. Literaire autobiografie*" Mario Vargas Llosa. In: *Humo* 05/03/1996: 145.
- Schaevers, Mark. Recensie "*De verzamelde verhalen*" Richard Minne. In: *Humo* 19/03/1996: 12.
- Schaevers, Mark. Recensie "*De beroepsherinneraar en andere verhalen*" Anil Ramdas. In: *Humo* 30/04/1996: 31.
- Schaevers, Mark. Recensie "*Che Guevara*" Jean Cormier. In: *Humo* 25/06/1996: 132.
- Schaevers, Mark. Recensie "*Louis-Ferdinand Céline. Je vriend met alle stekels uit. Briefwisseling met zijn uitgever*" Louis Ferdinand Céline. In: *Humo* 17/09/1996: 156-157.
- Simonart, Serge. Recensie "*Bezorgde ouders*" Gerard Reve. In: *Humo* 05/01/1989: 140.
- Simonart, Serge. Recensie "*Het leven van Moravia*" Moravia. In: *Humo* 17/10/1991: 16.
- Simonart, Serge. Recensie "*Brieven aan mijn lijfarts. 1963-1980*" Gerard Reve. In: *Humo* 02/01/1992: 131.
- AS. Recensie "*De wind waait onze woorden weg*" Doris Lessing. In: *Humo* 26/05/1988: 214.
- AS. Recensie "*Daimler gaat weg*" Frédéric Berthet. In: *Humo* 31/05/1990: 188.
- AS. Recensie "*Doodzonde*" André Baillon. In: *Humo* 29/11/1990: 30.
- AS. Recensie "*Afscheid in Meudon*" Emanuel Kummer. In: *Humo* 03/01/1991: 129.
- AS. Recensie "*Vernietigen, zegt zij*" Marguerite Duras. In: *Humo* 24/01/1991: 127.
- AS. Recensie "*De velden van eer*" Jean Rouaud. In: *Humo* 27/06/1991: 50.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De wijnmaker*" Luc Huybrechts. In: *Humo* 11/11/1997: 169.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Bellevue/Schoonzicht*" Koen Peeters/ Kamiel Vanhole. In: *Humo* 25/11/1997: 168.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Wil je alsjeblieft stil zijn, alsjeblieft?*" Raymond Carver. In: *Humo* 06/01/1998: 144.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Zwanen schieten*" Hella S. Haase. In: *Humo* 06/01/1998: 144.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Liefde in tijden van weemoed*" Hanif Kureishi. In: *Humo* 06/01/1998: 144.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Hoog spel*" Aster Berkhof. In: *Humo* 17/02/1998: 140.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Meridiaan van bloed*" Cormac McCarthy. In: *Humo* 17/02/1998: 140-141.

- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Het tekort*" Martin Bril. In: *Humo* 28/04/1998: 190-191.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Het instituut*" Vincent Bijlo. In: *Humo* 12/05/1998: 176.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De code*" Peter Terrin. In: *Humo* 12/05/1998: 176.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Gestuite vlucht*" Johan De Boose. In: *Humo* 09/06/1998: 170.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Liefde is business*" Arnon Grunberg. In: *Humo* 08/06/1999: 162.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De sopranen*" Alan Warner. In: *Humo* 22/06/1999: 147.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Otaker*" Ramses Meert. In: *Humo* 12/10/1999: 172.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Crazy*" Benjamin Cebert. In: *Humo* 12/10/1999: 172-173.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Aderbloed in de Kousenhoek. Verspreide brieven en verhalen*" Pjeroo Roobjee. In: *Humo* 16/11/1999: 172.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Droomnovelle*" Arthur Schnitzler. In: *Humo* 16/11/1999: 172-173.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Balkan. Wij noemen het rozen*" Serge van Duijnhoven. In: *Humo* 18/01/2000: 128.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De poorten van Eden*" Ethan Coen. In: *Humo* 18/01/2000: 128.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De intuitionist*" Colson Whitehead. In: *Humo* 18/01/2000: 128.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Het einde van illusies*" Arundhati Roy. In: *Humo* 01/02/2000: 138.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Blauwbaard*" Pauline Slot. In: *Humo* 29/02/2000: 150.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Duizeling*" Per Holmer. In: *Humo* 14/03/2000: 155.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Fantoompijn*" Arnon Grunberg. In: *Humo* 11/04/2000: 160.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Vrij kamperen*" Magnus Mills. In: *Humo* 16/05/2000: 173.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*In zaken*" Iain Banks. In: *Humo* 04/07/2000: 153.
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*De wereld als markt en strijd*" Michel Houellebecq. In: *Humo* 24/10/2000: 11 (boekenbijlage).
- Tilkin, Kristoff. Recensie "*Broere*" Bart Moeyaert. In: *Humo* 24/10/2000: 17 (boekenbijlage).
- Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie "*Amsterdam*" Ian McEwan. In: *Humo* 05/01/1999: 138.
- Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie "*Het kraaienpad*" Ian Banks. In: *Humo* 19/01/1999: 141.
- Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie "*Dagboek van meneerke Boin*" Louis Paul Boon. In: *Humo* 02/02/1999: 160.
- Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie "*Elmore Leonard Omnibus*" Elnore Leonard. In: *Humo* 16/03/1999: 139.

Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie “*De ster Henry Smart*” Roddy Doyle. In: *Humo* 14/09/1999: 180.

Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie “*Zwarte tranen*” Tom Lanoye. In: *Humo* 14/09/1999: 180-181.

Tilkin, Kristoff en Bart Vanegeren. Recensie “*Volgend jaar in Berchem*” Leo Pleysier. In: *Humo* 14/09/1999: 181.

Tubbax, Rick. Recensie “*Rock 'n roll*” Dirk Dufraing. In: *Humo* 14/12/1989: 176.

Ath. Recensie “*De vuurengel*” Valeri Broesjov. In: *Humo* 24/01/1991: 127.

Ath. Recensie “*Woeste verhalen*” Nikolaj Chajtov. In: *Humo* 02/05/1991: 149.

Ath. Recensie “*De verdediging*” Vladimir Nabokov. In: *Humo* 27/06/1991: 50.

Ath. Recensie “*Wanhoop*” Vladimir Nabokov. In: *Humo* 27/06/1991: 50.

Ath. Recensie “*Marmeren huid*” Slavenka Drakulic. In: *Humo* 28/05/1992: 169.

Van Meir, Guido. Recensie “*Geschiedenis van het persoonlijk leven – Deel 1: Van het Romeinse Rijk tot het Jaar Duizend*” Paul Veyne (red.) In: *Humo* 01/09/1988: 12.

Vandenbroucke, Johan. Recensie “*De oeraanslag*” Harry Mulisch. In: *Humo* 04/02/1997: 152.

Vandenbroucke, Johan. Recensie “*De vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha*” Berber van de Pol (vert.) In: *Humo* 18/03/1997: 176.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Kroniek van een karakter – deel 2 (1982-1986)*” Jeroen Brouwers. In: *Humo* 26/11/1987: 18.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Geen patiënten*” J.H. Donner. In: *Humo* 10/12/1989: 78.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Zoen*” Adriaan van Dis. In: *Humo* 10/12/1987: 78.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Liefdewerk en oud papier*” Lévi Weemoedt. In: *Humo* 24/12/1987: 165.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Zeven sloten*” Kees van Kooten. In: *Humo* 27/10/1988: 20.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Coventry*” Sue Townsend. In: *Humo* 09/11/1989: 15.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Bewijs van ontslag*” René Stoute. In: *Humo* 08/03/1990: 153.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*Voordewind*” Martin Bril. In: *Humo* 08/03/1990: 153.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*De lieve vrede*” Johny van Doorn. In: *Humo* 29/11/1990: 30.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*De T van Vondel*” Jules Deelder. In: *Humo* 24/01/1991: 127.

Vandendaele, Rudy. Recensie “*In de duisternis/Herinneringen aan de waanzin*” William Styron. In: *Humo* 02/05/1991: 149.

- Vandendaele, Rudy. Recensie "Een bijzonder kind" Lieven Tavernier. In: *Humo* 05/03/1992: 50.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "De witte stad" J. Bernlef. In: *Humo* 16/04/1992: 177.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "Brieven van een aardappeleter" Gerard Reve. In: *Humo* 08/04/1993: 184.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "De gelukkige zomer van mevrouw Forbes" Gabriël Garcia Márquez. In: *Humo* 27/10/1998: 165.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "De paardentekenaar" Tim Krabbé. In: *Humo* 27/10/1998: 165.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "Russische roman" Meir Shalev. In: *Humo* 27/10/1998: 165.
- Vandendaele, Rudy. Recensie "Eve" James Hadley Chase. In: *Humo* 27/10/1998: 165.
- Vanderlinden, Frank. Recensie "Platinum logic" Tony Parsons. In: *Humo* 24/12/1987: 165.
- Vanderlinden, Frank. Recensie "Vuurwerk" Richard Ford. In: *Humo* 31/05/1990: 188.
- Vanderlinden, Frank. Recensie "De pijl van de tijd" Martin Amis. In: *Humo* 02/01/1992: 131.
- Vanegeren, Bart. Recensie "High fidelity" Nick Hornby. In: *Humo* 20/02/1996: 16.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Aan de wilde kant" Liesje Scheurders. In: *Humo* 05/03/1996: 144.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Het boek van Violet en Dood" Gerard Reve. In: *Humo* 19/03/1996: 12.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Snoer" Saskia van Rijnsouw. In: *Humo* 30/04/1996: 31.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Het paperback-meisje" Luc Hanegreefs. In: *Humo* 30/04/1996: 31.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Afscheid van steen" Brigitte Raskin. In: *Humo* 25/06/1996: 132.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Bericht uit Klein Konstantinopel" J.M.H. Berckmans. In: *Humo* 17/09/1996: 156.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Met open ogen" Rupert Thomson. In: *Humo* 17/09/1996: 157.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Kasper Valentijn" Willem Melchior. In: *Humo* 29/10/1996: 164-165.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Poeder en wind" K. Schippers. In: *Humo* 04/02/1997: 153.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Crash" J.G. Ballard. In: *Humo* 18/03/1997: 176-177.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Pulp" Charles Bukowski. In: *Humo* 29/04/1997: 168.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Het strand" Alex Garland. In: *Humo* 17/06/1997: 165.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Verleiding" Kathryn Harrison. In: *Humo* 08/07/1997: 140-141.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Strikt vertrouweljk" James Ellroy. In: *Humo* 25/11/1997: 168.
- Vanegeren, Bart. Recensie "Brieven" Oscar Wilde. In: *Humo* 06/01/1998: 144.

- Vanegeren, Bart. Recensie “*De eerste miljoenen zijn altijd het zwaarst*” Po Bronson. In: *Humo* 17/02/1998: 140.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Blue roses*” Koen Sonck. In: *Humo* 17/02/1998: 140.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Ons bloemenparadijs*” Wolf Hexen. In: *Humo* 12/05/1998: 176.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Liefde is een zwaar beroep*” Rogi Wieg. In: *Humo* 09/06/1998: 170.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Een mooie jonge vriendin en andere belevenissen*” Remco Campert. In: *Humo* 03/11/1998: 171.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Glamorama*” Bret Easton Ellis. In: *Humo* 02/03/1999: 157a.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Filth*” Irvin Welsh. In: *Humo* 27/04/1999: 165.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Onder de giftige rook van Chipka. Louis Paul Boon en de fabrieksstad Aalst*” Kris Humbeeck. In: *Humo* 11/05/1999: 184.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Elementaire deeltjes*” Michel Houellebecq. In: *Humo* 21/09/1999: 51.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*De Afrikaanse poëzie in 1000 en enige gedichten*” Gerrit Komrij. In: *Humo* 12/10/1999: 172.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Nieuwe uitbarstingen*” Geert Van Istendael. In: *Humo* 16/11/1999: 172.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Katse nachten*” Eriek Verpale. In: *Humo* 01/02/2000: 138.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Littekens*” Toni Davidson. In: *Humo* 15/02/2000: 154-155.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Als in een droom*” Remco Campert. In: *Humo* 14/03/2000: 154-155.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Hazen troepen samen*” Jozef Deleu. In: *Humo* 28/03/2000: 174-175.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Pornotheek Arcadië*” Joost Zwagerman. In: *Humo* 06/06/2000: 164.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Morgenster*” Jaap Scholten. In: *Humo* 06/06/2000: 164-165.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Buiten de wereld*” Guido Van Heulendonk. In: *Humo* 04/07/2000: 152.
- Vanegeren, Bart. Recensie “*Zwellend fruit*” Peter Verhelst. In: *Humo* 24/10/2000: 11 (boekenbijlage).
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Veranderlijk en wisselvallig*” Geerten Meijsing. In: *Humo* 23/06/1988: 68.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Querido humano!*” Walter van den Broeck. In: *Humo* 05/01/1989: 140.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*De zondvloed*” Jeroen Brouwers. In: *Humo* 02/02/1989: 150.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*De zwaardvis*” Hugo Claus. In: *Humo* 30/03/1989: 52.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Brede heupen*” Kristien Hemmerechts. In: *Humo* 22/06/1989: 164.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Museo sentimental*” K. Schippers. In: *Humo* 14/09/1989: 18.

- Vanhole, Kamiel. Recensie “*China, per trein*” Paul Theroux. In: *Humo* 31/05/1990: 188.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Het wedervaren*” Monika Van Paemel. In: *Humo* 25/03/1993: 180.
- Vanhole, Kamiel. Recensie “*Het zomert in Barakstad*” J.M.H. Berckmans. In: *Humo* 22/04/1993: 158.
- s.n. Recensie “*En wanneer zag jij voor het laatst je vader?*” Blake Morrisson. In: *Humo* 17/11/1994: 159.

Secundaire bibliografie

- Abbing, Marja Roscam. “Gerrit Komrij: de criticus als onmens” In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 54-56.
- Anbeek, Ton. “Slordige levens, stijlvolle zinnen. Over het proza.” In: *Al die dromen al die jaren*: 89-98.
- Bastelaere, Dirk van. “De cirkusdirecteur als censor” In: *Wwwhhooooosshh: over poëzie en haar wereldse inbedding*. Nijmegen: Vantilt, 2001: 211-216.
- Bergh, Hans van den. “Kees van Kooten” In: *Kritisch Lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur* (1984).
- Berndsen, Frank A.H. (edit.) e.a. *Poetica-onderzoek in de praktijk*. Groningen: Passage, 1993.
- Bernlef, J. “Een verkapte polemieek” In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 208-210.
- Bibeb. “Gerrit Komrij: ‘Ik vind het fijn als de mensen mij onheus bejegenen. Ik zal ze net zo lang vervolgen tot ze maagzweren krijgen en hun doodskist verkiezen boven hun wandelen op aarde’” In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 90-101.
- Bourdieu, Pierre. *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Gekozen door Dick Pels. Amsterdam: Van Gennep, 1989. (= Kennis, openbare mening, politiek)
- Bourdieu, Pierre. *De regels van de kunst: Wording en structuur van het literaire veld*. Vert. Rokus Hofstede. Amsterdam: Van Gennep, 1994. (=Kennis, openbare mening, politiek)
- Bourdieu, Pierre. *Sur la télévision suivi de L'emprise du journalisme*. Paris: Liber, 1996. (= Raisons d'agir éditions)
- Boven, Erica van. “Institutionele literatuursociologie en genderstudies.” In: *Nederlandse letterkunde* 1 (1996) 3: 221-235.
- Brokken, Jan. “Gerrit Komrij: ‘Elke vorm van kwaliteit is een politieke daad’” In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 287-304.
- Brouwers, Ton. “Gerrit Komrij” In: *Kritisch Lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur* (2001).
- Bruin, Ellen de. “‘Ik plons er altijd in.’ Over het taalgebruik.” In: *Al die dromen al die jaren*: 99-110.

Brunt, Emma. "Het gat van Gerrit Komrij" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews: 192-199.*

Büch, Boudewijn. "De wanhoop van Gerrit Komrij. Over jongens en doodsboeketten" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews: 181-191.*

Carmiggelt, Simon. *S. Carmiggelt. Uit en over zijn werk.* Amsterdam: De Arbeiderspers, 1972.

Cartens, Daan (eindred.) *Al die dromen al die jaren: Remco Campert: Schrijversprentenboek 46.* Amsterdam: De Bezige Bij/Den Haag: Letterkundig Museum, 2000.

Cartens, Daan. "Al die dromen al die jaren. Een schrijversleven in citaten en fragmenten." In: *Al die dromen al die jaren: 9-88.*

Coninck, Herman de en Piet Piryns. *Woe is woe in de nedderlens: openhartige interviews.* A'dam: Paris, 1972.

Diepstraten, Johan (red.). *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews.* 's Gravenhage: BZZTôH, 1982.

Diepstraten, Johan en Sjoerd Kuijper. "Gerrit Komrij: de poëtische kamikaze" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews: 160-180.*

Dorleijn, G.J. *Terug naar de auteur: over de dichter M. Nijhoff.* Baarn: De Prom, 1989. (= De Prom Bibliofiel)

Dorleijn, G.J. "Spiegel en doorgeefluik: schoolpoetica's in de twintigste eeuw." In: *Poetica-onderzoek in de praktijk: 115-128.*

Dorleijn, G.J. en Wiljan van den Akker. "Over de geschiedschrijving van de moderne Nederlandse poëzie: problemen, getallen en suggesties." In: *Nederlandse letterkunde 1 (1996) 1: 2-29.*

Dorleijn, G.J. en C.J. van Rees. "Literatuuropvattingen in het literaire veld: over de integratie van twee benaderingen." In: *Spektator 23 (1994): 91-114.*

Dorleijn, G.J. en C.J. van Rees. "Literatuuropvattingen in het literaire veld, een toelichtende reactie." *Spektator 24 (1995): 183-187.*

Eeden, Ed van. "Herman Brusselmans" In: *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur (1990).*

Eeden, Ed van. *Wie is Herman Brusselmans en waarom?* Amsterdam: Prometheus, 1997.

Flamend, Jan. "Tom Lanoye" In: *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur (1988).*
Geerts, Guido en C.A. den Boon (hoofdred.) in samenwerking met Dirk Geeraerts ...[et al.] *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal (13de uitg.).* Utrecht: Van Dale Lexicografie, 1999.

Goedegebuure, Jaap en Odile Heynders. "De voortgang van het twintigste-eeuwse poëtica-onderzoek." *Nederlandse letterkunde 2 (1997) 2: 162-167.*

Guépin, J.P. "Is alle kunst bedrog?" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews: 120-124.*

Hageraats, Koos. "Remco Campert" In: *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur (1987).*

Hendryckx, Michiel. "Achter het masker." In: *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E: 45-55.*

Heynders, Odile. "De toekomst van poetica-onderzoek: problemen van een reconstructieve-institutionele benadering." In: *Spektator* 24 (1995) 1: 3-20.

Heyting, Lien. " 'Ik een lastig mens? Dat lijkt me overdreven'" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 132-143.

Holzhaus, Hanneke. " 'Alles in mijn gedichten is ironisch bedoeld'" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 35-38.

Joosten, Jos. *Tom Lanoye: de ontoereikendheid van het abstracte*. Nijmegen: Sun/ Leuven: Kritak, 1996. (= De school van de literatuur)

Kuijper, Willem. "De ondeskundigheid van de niet-deskundigheid" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 268-270.

Leferink, Hein. "Terug naar de (poëtische) auteur?" In: *Poetica-onderzoek in de praktijk*: 21-31.

Lesage, Dieter. "Een slow met Eric van Rompuy." In: *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E*: 85-93.

Matsier, Nicolaas. "Muiters tegen het etmaal, de decade van de column." In: *Het literair klimaat 1970-1985*. Tom van Deel, Nicolaas Matsier, Cyrille Offermans (ed.). Amsterdam: De Bezige Bij, 1986: 131-146.

Meijer, Ischa. "Een bezorgde schoolmeester" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 127-131.

Meijsing, Doeschka. " 'Die vijftigers beginnen nu te piepen, omdat ze bang zijn hun glorie te verliezen'" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 213-217.

Mennes, Paul. "Just what is it that makes these books so different, so appealing?" *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E* : 15-26.

Moor, Wam de. "Een gemakkelijk criticus. Over Gerrit Komrij" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 64-67.

Moor, Wam de. "Een Florence Nightingale in letterenland" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 218-227.

Mourits, Bram. "Anti-institutionele poëzie in de literatuurgeschiedenis." In: *Nederlandse letterkunde* 1 (1996) 2: 156-166.

Nijmeijer, Peter. "Hoe leuk is Komrij als bloemlezer?" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 200-202.

Nuis, Aad. "Een oefening in zelfspot" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 255-259.

Nuis, Aad. "21 mei 1977: Simon Carmiggelt ontvangt de P.C. Hooftprijs. Literatuur in de krant." In: *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. M.A. Schenkeveld-Van der Dressen (hoofdred.). Amsterdam: Contact/A'pen, Groningen: Martinus Nijhoff uitgevers, 1998: 825-829.

Pelckmans, Paul. *Inleiding tot de Algemene Literatuurwetenschap: II Topica van de contextbeschrijving*. Antwerpen: Acco, 2001.

- Peteghem, Luc van. "Het verschil tussen bibliooseksualiteit." *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.*: 57-69.
- Piët, Susanne. "Horen Zien en Zwijgen" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 106-107.
- Piryns, Piet. *Er is nog zoveel ongezegd: vraaggesprekken met schrijvers*. Antwerpen: Houtekiet, 1988.
- Piryns, Piet. "Kees van Kooten: 'Ik ben mijn eigen bananeschil geworden'" In: *Er is nog zoveel ongezegd: vraaggesprekken met schrijvers*: 78-99.
- Piryns, Piet. "Simon Carmiggelt: 'Er zijn veel te veel ouden van dagen. De hele soort begint de mensen de keel uit te hangen'" In: *Er is nog zoveel ongezegd: vraaggesprekken met schrijvers*: 18-27.
- Poll, K.L. "De lacherige kritiek" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 57-59.
- Poll, K.L. "Het pantser der poëzie" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 149-152.
- Reints, Martin. "Remco Campert, dichter. Over de poëzie." *Al die dromen al die jaren*: 123-135.
- Rogiers, Filip. "Een beetje Boon blijven." *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.*: 95-105.
- Ruiter, C. de. "Over het proza van S. Carmiggelt" Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij b.v. , 1979. (= Synthese)
- Sicking, J.M.J. en Erica van Boven. "Zeggen en doen is twee: kanttekeningen bij het gebruiken van literatuuropvattingen als uitgangspunt voor literaire geschiedschrijving." In: *Poetica-onderzoek in de praktijk*: 11-20.
- Sötemann, A.L. *Over poëtica en poëzie: een bundels beschouwingen*. Samengesteld en ingeleid door W.J. van den Akker en G.J. Dorleijn. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1985.
- Sötemann, A.L. "Een 'impure' pure dichter: een beschouwing over de versexterne poetica van Sybren Polet." In: *Over poetica en poëzie*: 57-76.
- Sötemann, A.L. "Poetics and periods in literary history: a first draft." *Over poëtica en poëzie*: 95-104.
- Sötemann, A.L. "Twee modernistische tradities in de Europese poëzie: enige suggesties." In: *Over poetica en poëzie*: 77-94.
- Tops, Kees. " 'Geestelijke vrijheid wekt argwaan'" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 144-148.
- Van Bueren, Peter. "Komrij keek tv en kreeg nachtmerries" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 102-105.
- Van Deel, T. "Een wonder van smaak" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 211-212.
- Vandenbroucke, Johan. "Van straatvechttertje tot politiek orakel." *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.*: 73-84.
- Vanegeren, Bart (samenst.). *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.* Amsterdam: Prometheus, 1998.

Vanegeren, Bart. "Tom Lanoye, seismograaf." *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.*: 109-130.

Verbeken, Pascal. "Aannemersbedrijf Lanoye, alle façades en buitenwerken." *Naamloze vennootschap L.A.N.O.Y.E.*: 29-43.

Vullings, Jeroen. " 'Ik scheer er maar wat langs.' Het schrijverschap van Remco Campert." *Al die dromen al die jaren.*: 111-122.

Warren, Hans. "Gerrit Komrij: daar is het gat van de deur" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 60-63.

Warren, Hans. "De Nederlandse poëzie van de 19de en 20ste eeuw in 1000 en enige gedichten" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 203-207.

Wiegel, Michelle. "Enkele ideologische en politieke aspecten van het literair-kritisch werk van Jan Greshoff." In: *Poetica-onderzoek in de praktijk*: 63-77.

Wijgh, Hanneke. "De ongeëvenaarde geslepenheid van Gerrit Komrij" In: *Over Gerrit Komrij: beschouwingen en interviews*: 85-89.

Zuiderent, Ad, Hugo Brems en Tom van Deel (comp.). *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*. Alphen: Samsom, 1980.

Krantenartikels en interviews⁴¹

Albers, Isabel. "Humo, Flair en co krijgen nieuwe eigenaar" In: *De Standaard* 19/12/2000.

Anthierens, Johan. "Eerbetoon aan een broer. Hij maakte van 'Humo' het succesvolle lelijke eendje van de Vlaamse pers" In: *De Morgen* 24/12/1999.

Bogaert, Peter-Jan. "Humo stopt 'zelfmoord'-campagne" In: *De Morgen* 03/08/1998.

Bonte, Leo. "Een weekendje Humo-kijken" In: *De Morgen* 13/03/1999.

Bonte, Leo. "Absurditeiten in het tuinhok" In: *De Morgen* 14/08/1999.

Bonte, Leo. "De James Ensor van de televisie" In: *De Morgen* 09/10/1999.

Bonte, Leo. "INTERVIEW. Kortstondig Humo-avontuur van netmanager Leo De Bock was 'gigantische stap terug' Creatief Vlaanderen loopt Canvasdeuren plat" In: *De Standaard* 22/11/2000.

Bonte, Leo. "INTERVIEW. Hugo Matthysen over Het Peulengaleis III. Absurd universum eist consequente nonsens" In: *De Standaard* 25/01/2002.

Broeck, Karl van den. " 'Als je wilt dat de mensen je ernstig nemen, moet je niet te veel de aap uithangen' Marc Reynebeau en Guido Van Meir temmen de kunst in 'Trommels en Trompetten'" In: *De Morgen* 19/01/2002.

Broeck, Karl van den. "Guido" In: *De Morgen* 08/11/2003.

Coninck, Herman de. "Humo sprak met Remco Campert" In: *Humo* 17/06/1976: 20-29.

⁴¹ De krantenartikels komen alle van de websites van *De Morgen* en *De Standaard*. Vandaar het ontbreken van een paginavermelding.

Coninck, Herman de. "Humo sprak met Gerrit Komrij" In: *Humo* 02/11/1978: 28-42.

Coninck, Herman de en Jan Wauters. "Humo sprak met Jan Mulder" In: *Humo* 25/10/1979: 28-54.

Coninck, Herman de en Piet Piryns. "Humo sprak met Simon Carmiggelt" In: *Humo* 13/05/1971: 14-26.

De Coninck, Douglas. "Gisteren nog in Humo, deze week (bijna) in Woestijnvis" In: *De Morgen* 16/09/2000.

De Coninck, Douglas. "Van 'no fucking way' tot 'rotte vis'" In: *De Morgen* 16/08/2001.

De Graaf, Anne. "Cornelius Bracke eist liters geuze voor de Geuzenprijs. Journalist Guido Van Meir bekroond voor weekbladcreatie" In: *De Morgen* 27/10/1998

De Graeve, Frank. "De rook rond Provo" In: *De Standaard* 17/10/2002.

De Graeve, Frank. "Guy Mortier. Hoofdredacteur Humo zal nu toch de leiding aan anderen overlaten" In: *De Standaard* 27/12/2002.

De Graeve, Frank. "Vechten kan heerlijk zijn. Van Bomans tot Bonanza: de carrière van Guy Mortier" In: *De Standaard* 22/03/2003.

De Meester, Koen. "En god Guy zag dat het goed was. 12.000 Humo-lezers wuiven hoofdredacteur Guy Mortier uit in Antwerps Sportpaleis" In: *De Morgen* 18/03/2003.

De Meester, Koen. "De sfeer van een bonte avond. Humo's pop poll: ook een feest van de Vlaamse muziek" In: *De Morgen* 19/03/2003.

De Preter, Wim. "Humo en co in Finse handen" In: *De Standaard* 23/07/2001.

Desmet, Yves. "Zelfmoord" In: *De Morgen* 29/07/1998.

Demasure, Kristof. "Mark Schaevers vormt met Jörgen Oosterwaal nieuwe 'Humo'-hoofdredactie" In: *De Morgen* 27/10/2000.

Demasure, Kristof. "'Mortier wilde bij Humo geen stap terug zetten'" In: *De Morgen* 10/02/2001

Eeckhout, Bart. "Adviesvraag over Humo naar raad voor deontologie verwezen" In: *De Morgen* 12/08/1998.

Eeckhout, Bart. "Journaliste valt niets te verwijten voor Kasterlee-interview" In: *De Morgen* 18/02/1999.

Erkul, Ayfer. "'We staken met de dood in ons hart, maar het moet' Die ochtend in de krantenwinkel... Geen Humo" In: *De Morgen* 24/03/1998.

Erkul, Ayfer. "Sociale onrust bij Medixaxis groeit" In: *De Morgen* 24/03/1998.

Erkul, Ayfer. "Ontslag redacteur ingetrokken, nood-Humo aan halve prijs" In: *De Morgen* 26/03/1998.

Erkul, Ayfer. "Zowel moreel als juridisch is Humo in de fout gegaan" In: *De Morgen* 29/07/1998.

Fijnaut, Cyrille. "Humo manipuleert publieke opinie" In: *De Standaard* 17/02/1998.

- Flamend, Jan. "De ondoorgrondelijke wegen van Cornelius Bracke" In: *De Standaard* 28/10/1999.
- Hendrickx, Wilfried. "Humo sprak met Gerrit Komrij" In: *Humo* 30/10/1986: 58-67.
- Hendrickx, Wilfried. "Humo sprak met zichzelf: Guy Mortier: 'Ik kan niet haten'" In: *Humo* 18/03/2003: 62-74.
- Heyting, Lien: "De fusie van NRC en Handelsblad: gesprek met oud-hoofdredacteur André Spoor" In: *NRC Handelsblad* 12/07/2002.
- Jonge, Stefanie de. "Humo sprak met Bart Peeters en Hugo Matthysen: 'Erkenning is als de juiste persoon zegt: 'Dààr heb ik van genoten'. Succes is als honderdduizend foute mensen hetzelfde roepen. Volstrekt onbelangrijk'" In: *Humo* 25/11/1993: 14-21.
- Kempeneers, Michel. "Stripmuseum toont geschiedenis Vlaamse strips" In: *De Standaard* 11/07/2002.
- Lanoye, Tom: "Sollicitatiebrief over cultuur en samenleving". In: *De Morgen* 04/07/1987.
- Libert, Marijke. "De G van Humo" In: *De Morgen* 28/02/1998.
- Libert, Marijke. "Guy Mortier: 'Wat we goed vinden, blijven we goed vinden'" In: *De Morgen* 16/08/2001.
- Mijlemans, Mark. "Humo sprak met Jan Mulder" In: *Humo* 12/06/1986: 18-27.
- Mortier, Guy. "Humo sprak met Kees van Kooten" In: *Humo* 13/12/1979: 12-18.
- Mortier, Guy. "Humo sprak met Kees van Kooten en Wim De Bie. In: *Humo* 21/04/1977: 8-19.
- Oets, Pim. "Humo sprak met Simon Carmiggelt" In: *Humo* ??
- Oosterwaal, Jörgen. "Tom Lanoye: 'Het is allemaal voor niets geweest. Het *ancien régime* heeft gewonnen'" In: *Humo* 09/03/1999: 168-171.
- Paepe, Stef de. "De verloren zoon. Achter de dingen kijken" In: *De Standaard* 27/08/2003
- Plottier, Armand. "Humo wuift Mortier uit in Sportpaleis" In: *De Morgen* 22/11/2002.
- Schrooten, Renaat. "Mediaxis onder druk van aandeelhouders" In: *De Morgen* 28/03/1998.
- Schaevers, Mark. "Onder 'Demonen': Gerrit Komrij wordt zestig: 'Ik heb geen vijanden; ik ben de vijand'" In: *Humo* 09/03/2004: 132-141.
- Sciot, Geert. "Die ochtend in de krantenwinkel: alles is te koop. VNU doet tijdschriften-uitgever Mediaxis van de hand en concentreert zich op marktonderzoek en telefoongidsen" In: *De Morgen* 19/12/2000.
- Sciot, Geert. "Nieuwe uitgeefbaas voor 'Humo'. Dirk Van den Bossche: Gedelegeerd bestuurder Sanoma Belgium" In: *De Morgen* 28/01/2003.
- Steenhoudt, Frans. "Humo of geen Humo" In: *De Morgen* 21/03/1998.
- Van de Woestyne, Marc. "Standaard-redacteurs gaan Humo leiden" In: *De Standaard* 25/10/2000

- Van Riet, Jelle. "Komrij en Van Kooten komen. Boekenbeursbabbel" In: *De Morgen* 10/11/2001.
- Vandenbroucke, Johan. "Demompere! Of het stiekeme knippen in de zandbak" In: *De Morgen* 19/01/2000.
- Vandenbroucke, Johan. "(geen titel) Jaren van bewondering" In: *De Morgen* 19/03/2003.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Tom Lanoye" In: *Humo* 10/10/1991: 12-21.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Jan Mulder: 'Ik ben iemand die in alle opzichten van zichzelf geniet. Dolgelukkig met mezelf!'" In: *Humo* 22/07/1993: 24-29.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Remco Campert: 'Ik ken niets plezierigers dan schrijven. Als ik dat zou verliezen is het allemaal voor niks geweest'" In: *Humo* 23/09/1993: 36-40.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Herman Brusselmans: 'Ik leef in een kooi, maar zolang ik nu en dan mijn hand door de tralies kan steken om iemand een aai te geven of een rechtse hoek, is het draaglijk'" In: *Humo* 23/03/1995: 38-47.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Herman Brusselmans: 'Ik wil dat iedereen mij graag ziet'" In: *Humo* 20/08/1996: 18-23.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Tom Lanoye: 'Blijkbaar is mijn zaad een gewild artikel. Misschien moet ik maar eens een eenpersoonsspermabank beginnen'" In: *Humo* 12/11/1996: 28-33.
- Vandendaele, Rudy. "De vergeetputten van Het Leugenpaleis: Humo sprak met Bart Peeters en Hugo Matthysen: 'Wij waren al politiek incorrect toen de term nog niet eens was uitgevonden'" In: *Humo* 19/05/1998: 12-19.
- Vandendaele, Rudy. "Humo sprak met Herman Brusselmans: 'Mijn geluk is dat ik een ander expressiemiddel dan de baseballknuppel heb gevonden'" In: *Humo* 14/09/1999: 160-165.
- Vandendaele, Rudy. "'Zwarte Tranen': Humo sprak met de nieuwe Tom Lanoye: 'Jammer dat we in 'Thuis' nog geen fistfuck-demonstratie te zien hebben gekregen'" In: *Humo* 19/10/1999: 42-48.
- Vanegeren, Bart. "Humo sprak met Tom Lanoye: 'Ik heb twee jaar lang op een laag pitje gebrand. Het mag nu wel weer eens gaan laaien en knetteren'" In: *Humo* 23/09/1997: 16-24.
- Vanegeren, Bart. "Gerrit Komrij in de biechtstoel: 'Ik sluit niet uit dat ik een paar onechte bekentenissen heb gedaan'" In: *Humo* 27/01/1998: 2b-2c.
- Vanegeren, Bart. "Alweer een kutboek van Herman Brusselmans: 'Ik ben een monster. Een aanfluiting van wat een mens moet zijn'" In: *Humo* 18/08/1998: 28-33.
- Vanegeren, Bart. "De 7 decennia van Remco Campert (70): 'Ik vraag me weleens af waar ik het allemaal aan te danken heb. Uiteindelijk toch wel aan mezelf waarschijnlijk'" In: *Humo* 07/09/1999: 48-55.
- Vanegeren, Bart. "Dat is pas 'Erg!': de terugkeer van Patrick Demompere" In: *Humo* 09/11/1999: 28-31.
- Verhoeven, Karel. "Guy Mortier wou de grootste en de beste zijn. De man die zijn blad werd." In: *De Standaard* 15/03/2003.

Weverbergh, Raf. “De bibliotheek van Hugo Matthysen” In: *De Standaard* 23/11/2000.

(ita) “INTERVIEW. Hoofdredacteur Humo Guy Mortier: ‘Ik ga de hond in Man bijt Hond spelen’” In: *De Standaard* 16/08/2001.

(belga) “Guy Mortier stopt als Humo-hoofdredacteur in maart 2003” In: *De Standaard* 11/10/2002.

(belga) “Jan Mulder krijgt Groenman-taalprijs” In: *De Standaard* 05/11/2003.

s.n. “Matthysens absurd sprookje.” In: *De Standaard* 02/12/2000.

Websites

Brokken 1980: [http:// www.dbnl.org/auteurs](http://www.dbnl.org/auteurs)

Renders en Vanherf 1995: <http://www.veto.student.kuleuven>: 18/12

Van Rooy 1975: http://huizen.dds.nl/~simon_c/html/artikelen_reveencarmiggelt.htm

Verbraak 2002: <http://www.coenverbraak.nl/janmulder.html>: *Vrij Nederland* 12/01

<http://www.kkunst.com>: “Camu 2003: het jaaroverzicht van Remco Campert en Jan Mulder”.

<http://www.dbnl.org/auteurs>: “Jan Mulder 1945”.

http://users.pandora.be/toneltijlternat/stoel_auteur.htm

<http://www.houbi.com/belpop/groups/matthysen.htm>

<http://www.vaarttheater.be/producties/2003-2004/frankenstein.shtml>

<http://www.raamtheater.be/producties/casanova.htm>

<http://www.hermandeconinck.be>: “La Petite Histoire van het NWT: journalistje van zijn ziel. Een kroniek door Piet Piryns”

http://www.rnw.nl/achtergronden/binnenhof/html/den_uyl.html

[http:// www.vrijnederland.nl](http://www.vrijnederland.nl): “De Geschiedenis”

<http://www.volkskrant.nl>: “De Geschiedenis van de Volkskrant”

Onuitgegeven bronnen

De Ruyck, Philip. “Enquête bij het lezerspubliek van Humo” Licentiaatsverhandeling pers-en communicatiewetenschappen: Rijksuniversiteit Gent. Gent: s.n., 1987.

Tavernier, Carla. “Het ‘beeld’ van de vrouw in de weekbladen: een vergelijkende inhoudsanalyse tussen Humo en Knack” Licentiaatsverhandeling communicatiewetenschap: Rijksuniversiteit Gent. Gent: s.n., 1991.

Vromman, Lieven. "Humo en de binnenlandse politieke berichtgeving: een inhoudsanalyse"
Licentiaatsverhandeling pers- en communicatiewetenschappen: Rijksuniversiteit Gent. Gent: s.n.,
1982.

Bijlagen

Bijlage 1

1970

01/01:

- Feuilleton: "Het februariplan" James Hall Roberts (3 p.)
- Kort Verhaal: "Linke brute Willem" Hans Koekoek. Uit bundel "Gedurfde lampions" (uitg. L.J. Veew's uitgeverijmaatschappij N.V. A'dam) (2 p.)
- Knip: Walschap in TV-programma "Kijk en kook" (vermelding "De vierde koning", "De kulturele repressie) (0,5 p.)

110 pag. 5%

08/01:

- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (2,5 p.)
- Kort Verhaal: "De taal van de bloemen" Arthur Porges (Vert. Heinz Wallish) (2,5 p.)

118 pag. 4,2 %

15/01:

- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (2 p.)
- Kort Verhaal: "Uitwisseling" John Lymington (1,5 p.)

126 pag. 2,8%

22/01:

- Interview: Godfried Bomans n.a.v. het TV-programma "Gevraagd: ..." dat hij presenteerde (o.a. ook over de eerste recensie die hij schreef en de vertaling van zijn "Sprookjes" in het Engels) (2 p.)
- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (uitg. A.W. Bruna en zoons, Utrecht/A'pen) (2,5 p.)
- Kort Verhaal: "Motief" Dan Ross (1,5 p.)

126 pag. 4,8%

29/01:

- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (2 p.)
- Kort Verhaal: "Dromen zijn bedrog" John Lymington (1,5 p.)

126 pag. 2,8%

05/02:

- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (3,5 p.)
- Kort Verhaal: "Afspraak" John Christopher (2,5 p.)

142 pag. 4,2%

12/02:

- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (3,5 p.)
- Kort Verhaal: "Curiosa" Hal Ellson (2,5 p.)

142 pag. 4,2%

19/02:

- Georges Simenon over zichzelf (2 p.)
- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (3 p.)
- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (3 p.)
- Kort Verhaal: "Ik zou u overal herkennen" Edward H. Hoch (3 p.)

150 pag. 7,3%

26/02:

- Reportage: Christy Brown: de plant met het schrijversgenie (schreef "Down All the Days")
(overgenomen uit de Sunday Times, geschreven door Hunter Davies) (5 p.)
- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (5,5 p.)
- Kort Verhaal: "De mis van de schoolmeester" Frank O'Connor (3 p.)
- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2,5 p.)
158 pag. 10,1%

05/03:

- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2,5 p.)
- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (3,5 p.)
- Kort Verhaal: "Bloemenhulde" Robert Bloch (2,5 p.)
152 pag. 5,6%

12/03:

- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2,5 p.)
- Feuilleton: "Het februariplan" J.H. Roberts (5 p.)
- Kort Verhaal: "Een droom van een wagen" John Lymington (2 p.)
160 pag. 5,9%

19/03:

- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2 p.)
- Kort Verhaal: "Hoe meer zielen" John Wyndham (Vert. Heinz Wallisch) (4,5 p.)
160 pag. 4,1%

26/03:

- Interview: Simon Vinkenoog over de VS (3 p.)
- Kort Verhaal: "De tweede kans van Dr. Hanray" Conrad Richter (Vert. R. van Maroey) (5,5 p.)
- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2,5 p.)
168 pag. 6,5%

02/04:

- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (2 p.)
- Kort Verhaal: "De moord in niemands kamer" John Dickson Carr (5 p.)
152 pag. 4,6%

09/04:

- Knip: Heer Halewijn: over een film over deze ballade (op 14/04/70 op BRT) (1 p.)
- Interview: Walter Geerts (journalist) n.a.v. een open brief die hij schreef aan Jef Geeraerts
over kolonialisme (door Piet Piryns) (2 p.)
- Kort Verhaal: "De tuin op het Glennisterplein" A.M. Burrage (J.S.E. Burrage) (6 p.)
- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (3 p.)
166 pag. 7,2%

16/04:

- Kort Verhaal: "Een man met talent" Robert Silverberg (4,5 p.)
- Feuilleton: "De volksgerilja" Guido Vanmeir (3 p.)
160 pag. 4,7%

23/04:

- Kort Verhaal: “Een lokvogel in Bombay” Berkely Mather (4 p.)
 - Feuilleton: “De volksgerilja” Guido Vanmeir (met uitnodiging voor optreden R. Zimmerman en toelichting over het boek op 29/04 in zaal Mercator te Knessel) (2 p.)
168 pag. 3,6%
- 30/04:
- Kort Verhaal: “De strijd voor de droom” Alfred Bester (6,5 p.) (copyright 1953 by Ballantine Books. Vert.: Heinz Wallisch)
 - Feuilleton: “De volksgerilja” Guido Vanmeir (2 p.)
176 pag. 4,8%
- 07/05:
- Kort Verhaal: “Iemand om mee te praten” Helen Nielsen (5 p.)
160 pag. 3,1%
- 14/05:
- Interview: Jos Gheysen (over zijn radiowerk) (door Piet Piryns) (2 p.)
 - Kort Verhaal: “De kwijnende vrouw” Michael Zuroy (3,5 p.)
168 pag. 3,2%
- 21/05:
- Kort Verhaal: “Stuur een politieauto naar Spartanburg” Helen Hudson (Vert. Jan Kloosterman) (3,5 p.)
168 pag. 2,1%
- 28/05-:
- Kort Verhaal: “Op vleugels van muziek” Lloyd Biggle, Jr. (5,5 p.)
168 pag. 3,2%
- 04/06:
- Kort Verhaal: “Een heks voor de brandstapel” C.B. Gilford (5 p.)
168 pag. 3%
- 11/06:
- Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (5,5 p.) (Uitg. Elsevier- A’dam/ Brussel)
160 pag. 3,4%
- 18/06:
- Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (5 p.)
160 pag. 3,1%
- 25/06:
- Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (5 p.)
 - Kort Verhaal: “Kwade dag voor ongedierte” Keith Laumer (2 p.)
160 pag. 4,4%
- 02/07:
- Reportage: Roger van de Velde (interview vlak voor zijn dood door Bert Brouwers) (5,5 p.)
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (3,5 p.)

- Kort Verhaal: “Herinneringen aan juffrouw Mandelbaum” Al Capp (2,5 p.) (uit: bundel “Humor uit Engeland en Amerika” verschenen als Zwarte Beertje bij uitg. A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A’pen)
136 pag. 8,4%

- 09/07:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (6 p.)
 - Kort Verhaal: “Vernietiging” Jesse Hill Ford (vert. H. Nettenbreijers) (2,5 p.)
142 pag. 6%

- 16/07:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (3,5 p.)
 - Kort Verhaal: “De stem in de nacht” William Hope Hodgson (4 p.) (uit: bundel “De stem in de nacht” verschenen als Zwarte Beertje bij uitg. A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A’pen)
134 pag. 5,6%

- 23/07:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (4,5 p.)
126 pag. 3,6%

- 06/08:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (3 p.)
 - Kort Verhaal: “Het dode verleden” Al Nussbaum (2,5 p.)
122 pag. 4,5%

- 13/08:
 - Stukje over Gerard van het Reve in de Allerheiligste Hartkerk (NED 2 20/08) (1 p.)
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (3,5 p.)
 - Kort Verhaal: “De pokerspeler” Roger van de Velde (1,5 p.) (uit bundel: “Galgenaas” Uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A’pen)
126 pag. 4,8%

- 20/08:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (3 p.)
 - Kort Verhaal: “Drieluikje” Robert Sheckley (1,5 p.) (uit bundel: “Een wereld naar keuze” verschenen als Zwarte Beertje bij uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A’pen)
126 pag. 3,6%

- 27/08:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (5,5 p.)
 - Kort Verhaal: “De computer die de oorlog won” Isaac Asimov (2,5 p.) (copyright 1961 by Mercury Press, Inc.)
134 pag. 6%

- 03/09:
 - Feuilleton: “Poppen aan een touwtje” Alistair Maclean (4,5 p.)
 - Kort Verhaal: “De grap” Fredric Brown (3 p.) (ontleend aan bundel “ 1999 was me ’t jaartje wel”, als Zwarte Beertje verschenen bij uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A’pen)
 - Flitsverhaal: “Probeer het eens met liefde” Elizabeth Byrd (1,5 p.) (copyright 1970)

150 pag. 6%

10/09:

- Feuilleton: "Poppen aan een touwtje" Alistair Maclean (3 p.)
 - Kort Verhaal: "Vreemde vracht" Helen Hudson (3 p.) (Vert. Jan Kloosterman) (uit: "The listener and other stories", copyright 1963,1966,1968)
- 158 pag. 3,8%*

17/09:

- Feuilleton: "Poppen aan een touwtje" Alistair ... (3 p.) (Boekuitgave bij Elsevier-A'dam/Brussel)
- Kort Verhaal: "Meneer en mevrouw Relatie" Ring Lardner (2,5 p.) (uit bundel: "Humor uit Engeland en Amerika", als Zwarte Beertje verschenen bij uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V.-Utrecht/A'pen)

160 pag. 3,4%

24/09:

- Kort Verhaal: "Bloedvete" Berkely Mather (4,5 p.)
- 160 pag. 2,8%*

01/10:

- Reportage: Godfried Bomans: De grapjas is een moralist geworden (door Michael van der Plas) (copyright Elseviers Magazine) (7 p.)
 - Kort Verhaal: "De dood van een spook" Christianna Brand (4 p.)
- 166 pag. 6,6%*

08/10:

- Kort Verhaal: "Avontuur in de schemering" Melville Davisson Post (3,5 p.)
- 174 pag. 2%*

15/10:

- Humo sprak met: Jan Wolkers (door Herman de Coninck) (n.a.v. "Turks fruit") (4,5 p.)
 - Kort Verhaal: "Een goede verbeelding" Robert Bloch (4,5 p.)
- 160 pag. 5,6%*

22/10:

- Kort Verhaal: "De juiste vrouw" Lawrence Treat (4,5 p.)
- 160 pag. 2,8%*

29/10:

- Kort Verhaal: "De kronkelende weg" Alex Gaby (4,5 p.)
- Flitsverhaal: "Het geluidloze wapen" Robert Sheckley (2,5 p.) (uit bundel: "Een wereld naar keuze", als Zwarte Beertje verschenen bij uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A'pen)

174 pag. 4%

05/11:

- Kort Verhaal: "Ze bijten" Anthony Boucher (4 p.)
- Flitsverhaal: "Een wandeling op de berg" Richard Hardwick (2,5 p.)

174 pag. 3,7%

12/11:

- Kort Verhaal: "De 'Cat'wagen" Michael Zuroy (4,5 p.)
168 pag. 2,7%

19/11:

- Kort Verhaal: "Ogen die alles zien" Michael Gilbert (6,5 p.)
- Flitsverhaal: "Geen ristorno" Roger van de Velde (uit bundel: "Galgenaas" van Roger van de Velde, een paperback van uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A'pen.) (2 p.)
176 pag. 4,8%

26/11:

- Kort Verhaal: "De wagen van jaggernaut" Frank Herzen (3 p.)
- Flitsverhaal: "Een harmonium" Anthony Burgess (Vert. Heinz Wallisch) (2,5 p.)
178 pag. 3,1%

03/12:

- Lijmen: de lotgevallen van Boorman en Laarmans (met de zoon van W. Elsschot, Walter de Ridder) (1 p.)
- Kort Verhaal: "De Geezenstacks" Fredric Brown (3 p.) (uit de bundel: "1999 was me 't jaartje wel" als Zwarte Beertje uitgegeven bij uitgeverij A.W. Bruna en zoon N.V., Utrecht/A'pen)
166 pag. 2,4%

10/12:

- Kort Verhaal: "Banneling van de tijd" Arthur C. Clarke (5 p.)
166 pag. 3%

17/12:

- Humo sprak met Marnix Gijsen (door Herman de Coninck en Piet Piryns) (5,5 p.)
- Kort Verhaal: "Zwempartijtje" Andrew Benedict (5 p.)
160 pag. 6,6%

24/12:

- Kort Verhaal: "De sneeuwgans" Paul Gallico (4,5 p.) (copyright Wereldbibliotheek N.V. A'dam/A'pen)
134 pag. 3,3%

GEMIDDELDE: 4,4%

1975

26/12:

- Kort verhaal: "De man zonder lichaam" Edward Page Mitchell (2 p.) (uit: "The Crystal Man" 1973 by Sam Moskowitz) (2 p.)
132 pag. 1,5%

02/01:

- Kort Verhaal: "Kunnen we gisteren niet terugkomen?" Jack Ansell (2,5 p.)

118 pag. 2,1%

09/01:

- Kort Verhaal: "Le pere Auguste" Robin Maugham (1,5 p.)
118 pag. 1,3%

16/01:

- Kort Verhaal: "De heuveltop" Christianna Brand (2,5 p.)
126 pag. 2%

23/01: /

126 pag. 0%

30/01:

- Humo sprak met: Ward Ruyslinck (door Herman De Coninck, foto's Herman Selleslags) (5 p.)
130 pag. 3,8%

06/02:

- Kort Verhaal: "Montraldo" John Cheever (2 p.)
154 pag. 1,3%

13/02: Ontbreekt

20/02:

- Kort Verhaal: "De geheugen-expert" Henri Slesar (3,5 p.)
142 pag. 2,5%

27/02:

- Kort Verhaal: "Een werk van barmhartigheid" Frank O'Connor (3 p.)
142 pag. 2,1%

06/03 :

- Kort Verhaal: "Man op de weg" Albert Maltz (2,5 p.)
150 pag. 1,7%

13/03:

- Kort Verhaal: "Het vizioen" Barry N. Malzberg (2 p.)
150 pag. 1,3%

20/03:

- Kort Verhaal: "Zegen dit huis" Christianna Brand (5 p.)
170 pag. 2,9%

27/03:

- Kort Verhaal: "De defensieve bommenwerper" Hank Dempsey (5 p.)
168 pag. 3%

03/04:

- Kort Verhaal: "Mijnheer Lever grijpt zijn kans" Graham Greene (4 p.) ("A Chance for Mr. Lever" copyright Graham Greene) (in het Nederlands uitgegeven door uitgeverij Contact, A'dam/A'pen)
160 pag. 2,5%

- 10/04:
- Kort Verhaal: "De prijs" Howard Fast (3 p.)
160 pag. 1,9%
- 17/04:
- Kort Verhaal: "De man die tarzan wilde spelen" Harry H. Taylor (3 p.)
176 pag. 1,7%
- 24/04:
- Kort Verhaal: "Miss Rose" Stuart Cloete (4 p.)
184 pag. 2,2%
- 01/05:
- Kort Verhaal: "De politieman" Albert Maltz (5,5 p.)
160 pag. 3,4%
- 08/05:
- Kort Verhaal: "Mortmain" Graham Greene (3 p.) (copyright Graham Greene 1963)
(In het Nederlands uitgegeven door uitgeverij Contact, A'dam/A'pen)
184 pag. 1,6%
- 15/05:
- Klacht van de poëzie (over Nacht van de Poëzie in Turnhout) (0,5 p.)
- Kort Verhaal: "Voortreffelijke mensen" Anton Tsjechow (3,5 p.) (overgenomen uit
Het verzameld werk van Tsjechow, uitg. G.A. Van Oorschot, A'dam en vertaald door
Charles B. Timmer)
182 pag. 2,2%
- 22/05 :
- Kort Verhaal : "Nieuws voor de kerk" Frank O'Connor (2,5 p.)
182 pag. 1,4%
- 29/05:
- Kort Verhaal: "Boeren" Frank O'Connor (2,5 p.)
162 pag. 1,5%
- 05/06:
- Kort Verhaal: "De straf" Christopher Priest (2,5 p.) (copyright 1974 by Christopher
Priest)
176 pag. 1,4%
- 12/06:
- Kort Verhaal: "Het souper" Arturo Vivante (2 p.) (copyright The New Yorker Magazine,
Inc.)
- Flitsverhaal: "De weekeindtas" Graham Greene (1,5 p.) (copyright Graham Greene 1965)
(In het Nederlands uitgegeven door uitgeverij Contact A'dam/A'pen)
176 pag. 2%
- 19/06:
- Kort Verhaal "Generaal Hardy's beroep" Howard Fast (4,5 p.)
160 pag. 2,8%

26/06:

- Vervolgverhaal: "Tortilla flat" John Steinbeck (5,5 p.)
 - Kort Verhaal: "Pollock en de Porroh Man" H.G. Wells (4,5 p.)
- 154 pag. 6,5%*

03/07:

- Annie M.G. Schmidt: "Gegroet! Ik zit onder de olijf en kijk wel verder" (Annie M.G. Schmidt aan het woord) (2 p.) (n.a.v. televisieprogramma "Zo was het" door Ischa Meyer op Ned.2)
- Kort Verhaal: "De zonde" Anton P. Tsjechow (1,5 p.) (uit: "Verzamelde Werken" van Tsjechow, uitgegeven door G.A. Van Vorschot- A'dam, en vertaald door Charles B. Timmer)

136 pag. 2,6%

10/07:

- Vervolgverhaal: "Tortilla flat: hoe Danny's vrienden een kracht des goeds werden. Hoe zij de arme piraat bijstand verleenden" John Steinbeck (8 p.)
- Kort Verhaal: "Samenloop" William F. Nolan (2 p.)

142 pag. 7%

17/07:

- Vervolgverhaal: "Tortilla Flat: Hoe de liefde onder de ongunstige omstandigheden het hart van Big Joe Portagee wist te genaken" John Steinbeck (4,5 p.)
- Kort Verhaal: "Het bioscoopje bij de Edgware Road" Graham Greene (2 p.) ("A little place off the Edgware Road". Copyright Graham Greene 1974) (In het Nederlands uitgegeven door uitgeverij Contact, A'dam/A'pen)

118 pag. 5,5%

24/07:

- Vervolgverhaal: "Tortilla Flat: Hoe Danny's vrienden een moeder in nood te hulp schoten" John Steinbeck (2 p.)
- Kort Verhaal: "Rechtspraak" Anton P. Tsjechow (1 p.) (Uit "Verzamelde Werken" van Tsjechow, uitgegeven door G.A. van Verschot- A'dam en vertaald door Charles B. Timmer)

118 pag. 2,5%

31/07:

- Vervolgverhaal: "Tortilla Flat: Hoe Danny begon te kniezen. Hoe de duivel in de gedaante van Torelli een aanslag pleegde op Danny's huis" John Steinbeck (2,5 p.)

110 pag. 2,3%

07/08:

- Vervolgverhaal: "Tortilla Flat: Hoe verdrietig Danny was, hoe Danny's vrienden gedreven door hun offerzin een feestje organiseerden. Hoe Danny een gedaanteverwisseling onderging en ten hemel voer. Hoe elk der vrienden zijns weegs ging." John Steinbeck (4,5 p.)

110 pag. 4,1%

14/08:

- Kort Verhaal: "Een liefdesgeschiedenis" Penelope Mortimer (3 p.) (copyright 1975 Penelope Mortimer)

118 pag. 2,5%

21/08:

- Humo sprak met Jo Durand (Ludo Van Eeckhout) (4 p.) (door Jef Coeck)
- Kort Verhaal: "Bontsha de zwijger" Yitzchok Leibush Peretz (3 p.)

126 pag. 5,5%

28/08:

- Kort Verhaal: "De onbekende soldaat geïdentificeerd" William Saroyan (2,5 p.)

126 pag. 2%

04/09:

- Humo sprak met Simon Vinkenoog (Leo de Haes en Herman de Coninck. Foto's: Herman Selleslags) (5 p.)
- Kort Verhaal: "Besluit" Helen Nielsen (4 p.)

136 pag. 6,6%

11/09:

- Kort Verhaal: "De ametysten kat" Margery Sharp (3,5 p.)

152 pag. 2,3%

18/09:

- Kort Verhaal: "De insekten" Howard Fast (4 p.)

152 pag. 2,6%

25/09:

- Kort Verhaal: "Zondige gedachten" John L'Heureux (3,5 p.)

160 pag. 2,2%

01/10:

- Kort Verhaal: "De apoteker en de redding van de wereld" David Shahar (2,5 p.) (overgenomen uit: "News from Jerusalem" van David Shahar, uitgegeven door Houghton Mifflin Company. Copyright 1974 by David Shahar)

150 pag. 1,7%

09/10:

- Kort Verhaal: "Berl de kleermaker" Yitzchok Leibush Peretz (2 p.)

158 pag. 1,3%

16/10:

- Laat Jos maar los: interview met Jos Gheysen (1 p.) (door Martin Coenen)
- Kort Verhaal: "Een verschrikkelijk ongeluk" Graham Greene (2 p.) ("A shocking accident" Copyright Graham Greene 1957. In het Nederlands uitgegeven door Uitgeverij Contact, A'dam/A'pen)

166 pag. 1,8%

23/10:

- Interview: Gore Vidal (door Tessel Pollmann) (4,5 p.)
- Interview met Erik De Kuyper: De Vlamingen zijn boeren en ik een intellectueel (door Johan De Geest) (n.a.v. zijn programma “De andere film”) (2 p.)
- Kort Verhaal: “De Mohawk” Howard Fast (2 p.)
166 pag. 5,1%

30/10:

- Henk van der Meyden: interview door Piet Piryns (1 p.)
- Kort Verhaal: “Die affaire boven” Helen Nielsen (3,5 p.)
- Feuilleton: “De man die zijn huis wilde afbetalen” Olle Högstrand (1 p.)
166 pag. 3,3%

07/11:

- Humo sprak met: Gerard Reve (door Herman de Coninck) (6 p.)
- De boekenbeurs: Het Vlaamse pulpbedrijf (door Herman de Coninck) (1 p.)
- Kort Verhaal: “De dansende beer” Stuart Cloete (3,5 p.)
174 pag. 6%

13/11:

- Kort Verhaal: “Teresa’s bruiloft” William Trevor (3,5 p.)
166 pag. 2,1%

20/11:

- Kort Verhaal: “De val” Angela Huth (4 p.)
166 pag. 2,4%

27/11:

- Kort Verhaal: “Een laatste woord” William Samson (2,5 p.)
- Feuilleton (enkel eerste aflevering in Humo, vervolg in Mimo): “De zomer van de witte haai”
(auteur niet vermeld) (1 p.)
168 pag. 2,1%

04/12:

- Kort Verhaal: “De kostgangers” Anton P. Tsjechow (1,5 p.) (uit: “Verzamelde Werken” van Tsjechow, uitgegeven door G.A. van Oorschot, A’dam, en vertaald door Charles B. Timmer)
160 pag. 0,9%

11/12:

- Kort Verhaal: “Lift” Richard Laymon (2 p.)
166 pag. 1,2%

18/12:

- Kort Verhaal: “Monte Cristo Komplex” Ron Goulart (2,5 p.) (copyright 1971 by Ron Goulart, herdruk door Charles Scribner’s Sons, New York, van “What’s become of Screwloose”)
158 pag. 1,6%

25/12:

- Kort Verhaal: “Tussen de dahlia’s” William Sansom (2 p.)
134 pag. 1,5%

GEMIDDELDE: 2,6%

1980

27/12:

- Kees van Kooten (2 p.)
- Carmiggelt: "Bijna" (0,5 p.)
- Bijlage: "1970-1980: tien jaar leek het wel" (verzameling columns van Roel van Duijn, Jan Wauters, Wilfried Hendrickx, Prof. Etienne Vermeersch, Hugo Schiltz, Karel Hemmerechts, Herman de Coninck, prof. Dr. Leo Levy, Hans Muys, Kamagurka, Bert Aerts, Leo de Haes, Walter Zinzen, Simon Carmiggelt, Daan delannoy, Urbanus van Anus, Anton L. Constandse, Jan van Rompaey, Guido van Meir, Raymond van het Groenewoud, Bob de Richter, Willy Courteaux, Ingrid De Bie, Karel Van Miert, Luc Versteyleen, Herman Selleslags en Guy Mortier) (24 p.)
158 pag. 16,8 %

03/01:

- Kees van Kooten: "Zijn schoenen" (2 p.)
- Carmiggelt: "De vader" (0,5 p.)
- Het Harold Robbins-interview (2,5 p.) (door Rinus Ferdinandusse)
118 pag. 4,2%

10/01:

- Koot: Mijn fietsen (2 p.)
- Carmiggelt: "De tuin" (0,5 p.)
126 pag. 2%

17/01:

- Koot: In de tent (2 p.)
- Carmiggelt: "Herfstnacht" (0,5 p.)
130 pag. 1,9%

24/01:

- Koot: Heel even god (1 p.)
- Carmiggelt: Geluk (0,5 p.)
128 pag. 1,2%

01/02: ontbreekt.

07/02:

- Carmiggelt: "De vakantie van Joop" (0,5 p.)
136 pag. 0,4%

14/02:

- Pessoa: vier schimmen aan de drank (n.a.v. "Puur cultuur" op BRT, waar Ludo Bekkers met vertaler August Willemsen praatte over Fernando Pessoa) (1 p.)
136 pag. 0,7%

21/02:

- Carmiggelt: "Moedertje" (0,5 p.)

152 pag. 0,3%

28/02:

- Het Allen Ginsberg interview (4 p.) (door Johan De Geest)
- De derde en laatste nacht van de poëzie (2 p.) (door Wilfried Hendrickx)
- Carmiggelt: "Twee broodjes kaas" (0,5 p.)

160 pag. 4,1%

06/03:

- Carmiggelt: "Flarden uit Parijs" (0,5 p.)
- Kort Verhaal: "Het monster" John Collier (2,5 p.)

162 pag. 1,8%

13/03:

- Carmiggelt: "Titanen" (0,5 p.)

144 pag. 0,3%

20/03:

- Carmiggelt: "Vertellen" (0,5 p.)

168 pag. 0,3%

27/03:

- Interview met Susan Sontag (5 p.) (door Jonathan Cott)
- Carmiggelt: "Geduld" (0,5 p.)

160 pag. 3,4%

03/04:

- Carmiggelt: "Zomaar" (0,5 p.)

160 pag. 0,3%

10/04:

- Carmiggelt: "In de zon" (0,5 p.)

184 pag. 0,3%

17/04:

- Carmiggelt: "Zorgen" (0,5 p.)

170 pag. 0,3%

24/04:

- Jan Mulder: "Een omkopingschandaal" (1 p.)
- Carmiggelt: "Dorst" (0,5 p.)

176 pag. 0,8%

01/05:

- Interview met Phyllis Chesler (3 p.)
- Carmiggelt: "Ja pa!" (0,5 p.)

176 pag. 2%

08/05:

- Raymond Chandler en de vrouwen (door Herman De Coninck) (2 p.)
- Kort Verhaal: "In het huis ernaast" William Bankier (2 p.)
- Carmiggelt: "Rikkie" (0,5 p.)

206 pag. 2,2%

- 15/05:
- Carmiggelt: "Het zaaltje" (0,5 p.)
198 pag. 0,2%
- 22/05:
- Gerard Walschap en de dood (interview door Herman De Coninck) (3 p.)
- Kort Verhaal: "De papierschrijvers" Phyllis Altman (1 p.)
- Carmiggelt: "Naar de duinen" (0,5 p.)
206 pag. 2,2%
- 29/05:
- Carmiggelt: "Verhaal van een dokter" (0,5 p.)
214 pag. 0,2%
- 05/06:
- "Het hoekje van Pietje de leugenaar" Guido van Meir (2 p.)
- Carmiggelt: "Vertellen" (0,5 p.)
- Kort Verhaal: "De gelukkig prins" Oscar Wilde (vertaling: Gerrit Komrij) (2,5 p.) (uitg. De Arbeiderspers)
198 pag. 2,5%
- 12/06:
- Gabriel Garcia Marquez bericht vanuit Vietnam (5 p.)
- Carmiggelt: "Sjoken" (0,5 p.)
- Kort Verhaal: "De zelfzuchtige reus" Oscar Wilde (vertaling: Gerrit Komrij) (1,5 p.) (uitg. Arbeiderspers)
198 pag. 3,5%
- 19/06:
- Carmiggelt: "Moord" (0,5 p.)
166 pag. 0,3%
- 26/06:
- Carmiggelt: "Floris de vijfde" (0,5 p.)
166 pag. 0,3%
- 03/07:
- Carmiggelt: "De halte" (0,5 p.)
134 pag. 0,4%
- 10/07:
- Carmiggelt: "De bron van ijver" (0,5 p.)
118 pag. 0,4%
- 17/07:
- Humo sprak met Renate Rubinstein (4 p.) (door Herman De Coninck)
- Carmiggelt: "Kijken, per telefoon" (0,5 p.)
118 pag. 3,8%
- 24/07:
- Carmiggelt: "Rose rozen" (0,5 p.)

118 pag. 0,4%

31/07:

- Het Maarten 't Hart interview (6 p.) (BIBEB)
- Willem Wilmink (interview) (2 p.) (door Antoinette van Brink van "De Tijd")
- Carmiggelt: "Doe me is wat" (0,5 p.)

110 pag. 7,7%

07/08:

- Carmiggelt: "Een heer in de trein" (0,5 p.)

118 pag. 0,4%

14/08:

- Carmiggelt: "Een lange hete zomer" (0,5 p.)

118 pag. 0,4%

21/08: /

118 pag. 0%

28/08:

- Herman Pieter de Boer (interview door Piet Piryns) (2,5 p.)
- Carmiggelt: "Spijt" (0,5 p.)

126 pag. 2,4%

04/09:

- Carmiggelt: "Zeer onzedelijk" (0,5 p.)

152 pag. 0,3%

11/09:

- Marnix Gijsen en de moordenaar van het koningspleintje (interview n.a.v. de verfilming van "Mijn vriend , de moordenaar") (door Herman De Coninck) (2,5 p.)
- Carmiggelt: "Treinkaartje" (0,5 p.)

166 pag. 1,8%

18/09:

- Stukje over Carson Mc Cullers n.a.v. de verfilming van haar boek "Reflections in a golden eye" (1,5 p.)
- Carmiggelt: "Jofel" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Het lied van de beul" door Norman Mailer (8 p.) (uitg. Bruna)

190 pag. 5,3%

25/09:

- Koot: "water" (1 p.)
- Carmiggelt: "Een beetje moeilijk" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Het lied van de beul: Nicole, of hoe Gary Gilmore eerst de liefde en later het vuurpeloton leert kennen" door Norman Mailer (8,5 p.) (uitg. Bruna)

192 pag. 5,2%

02/10:

- Fassbinder zelf over "Berlin Alexanderplatz"(roman van Alfred Döblin) (2 p.)
- Carmiggelt: "Grote gezinnen" (0,5 p.).

- Feuilleton: “Het lied van de beul: voor een handvol dollars” door Norman Mailer (6 p.) (uitg. Bruna)

200 pag. 4,2%

09/10:

- Humo sprak met Erica Jong (door Johan de Geest) (4 p.)
- Carmiggelt: “Vlam” (0,5 p.)
- Feuilleton: “Het lied van de beul: de jacht op de witte vrachtwagen” door Norman Mailer (5,5 p.) (uitg. Bruna)

208 pag. 4,8%

16/10:

- Carmiggelt: “Huilen” (0,5 p.)
- Feuilleton: “Het lied van de beul: het laatste avondmaal” door Norman Mailer (5 p.) (uitg. Bruna)

216 pag. 2,5%

23/10:

- Carmiggelt: “Duiven” (0,5 p.)
- Feuilleton: “Het lied van de beul: una paloma blanca” door Norman Mailer (6 p.) (uitg. Bruna)

206 pag. 3,1%

30/10:

- Het beste boek van de eeuw van 1980 (de favoriete boeken van Simon Carmiggelt, Louis van Geyt, Paula Semer, Aster Berkhof, Walter Zinzen, Ward Ruyslinck, Jos Ghijsen, Paul de Wispelaere, Harry Mulish, Fred De Bruyne, Herman De Coninck, Rik Coppens, Gaston Durnez, Jean Marie De Smedt, Willy Claes, Kees Fens, Raymond van het Groenewoud, Jan Wauters, Daniel Robberechts, Jef Geeraerts, Jan van Rompaey) (4 p.)
- Het Norman Mailer-interview (door Legs McNeil) (5 p.)
- Extra detective-en thrillergids (Arthur Conan Doyle, Michael Crichton, Edgar Allan Poe, Margery Allingham, Vera Caspary, Agatha Christie, Edmund Crispin, John Dickson Carr, Dick Francis, Michael Innes, Ngaio Marsh, Ellery Queen, Patrick Quentin, Dorothy Sayers, Josephine Tey, Colin Wilson, William MacIlvany, James McClure, Georges Simenon, Maj Sjöwall en Per Wahloö, Joseph Wambaugh, Janwillem van de Wetering, James M. Cain, Dashiell Hammett, Raymond Chandler, Joseph Hansen, Ross MacDonald, Horace McCoy, Boris Vian, Eric Ambler, Dorothy Bennett, Eric Clark, Len Deighton, Graham Greene, John Howlett, John Le Carré, Charles McCarry, Malcolm Bosse, Victor Canning, Robert L. Duncan, Frederick Forsyth, Jef Geeraerts, John Godey, Olle Högstrand, Linda J. Larosa en Barry Tanenbaum, Ira Levin, Gavin Lyall, Patrick Mann, Gregory McDonald, James McClure, William P. McGivern, Jack Pulman, Tom Sharpe, Ross Thomas, Trevanian, Cornell Woolrich, Koos van Zomeren, Nathan M. Adams, Ken Follett, Patricia Highsmith, Geoffrey Household, Sebastien Japrisot, Margareth Millar, Ruth Rendell, Ab Visser) (10,5 p.)
- Poëzie: waar heb dat nou voor nodig? Over de troost van pessimisme, een voordracht met twintig lichtbeelden (door Herman De Coninck) (6 p.)
- Carmiggelt: “Romance” (1 p.) en “De vaste jongens” (0,5 p.)

230 pag. 11,7%

06/11:

- Interview met Gerrit Krol (door Herman De Coninck) (4,5 p.)

- Carmiggelt: “Gevoel” (0,5 p.)
206 pag. 2,4%

- 13/11:
 - Carmiggelt: “De erepoort” (0,5 p.)
208 pag. 0,2%

- 20/11:
 - Carmiggelt: “Fijn spelen” (0,5 p.)
 - Flitsverhaal: “Dodenaarde” Herman Charles Bosman (1,5 p.)
216 pag. 0,9%

- 27/11:
 - Carmiggelt: “Roem” (0,5 p.)
192 pag. 0,3%

- 04/12:
 - Carmiggelt: “Literatuur” (0,5 p.)
208 pag. 0,2%

- 11/12:
 - Hugo Claus over “Vrijdag” (de film) (door Marc Didden) (4 p.)
 - Carmiggelt: “Huisje” (0,5 p.)
208 pag. 2,2%

- 18/12:
 - Humo sprak met Simon Carmiggelt (5 p.) (door Wilfried Hendrickx)
 - Carmiggelt: “Een incident” (0,5 p.)
174 pag. 3,2%

- 25/12:
 - Carmiggelt: “De drank” (0,5 p.)
146 pag. 0,3%

GEMIDDELDE: 2,2%

1985

- 27/12:
 - Superfreek (tekst van Freek de Jonge) (2 p.)
 - Interview met Adriaan van Dis (door Ischa Meijer) (3 p.)
 - Carmiggelt: “Beppie” (0,5 p.)
162 pag. 3,4%

- 10/01: /
126 pag. 0%

- 17/01:
 - Afkeer: Jos Vandelloo: “gevonden vreten” (1 p.)
136 pag. 0,7%

- 24/01:
 - Humo sprak met Germaine Greer (door Martin Coenen) (5,5 p.)

150 pag. 3,7%

31/01:

- Interview met Maj Sjöwall (door Tomas Ross) (4 p.)
- Carmiggelt: "Ansje" (0,5 p.)

158 pag. 2,8%

07/02: /

158 pag. 0%

14/02:

- Freek De Jonge: "De wereldverbeteraar" (1 p.)
- Oliver Sacks: "De man die zijn verleden verloor" (4 p.) (copyright 1984 Nyrev)
- Interview met alcoholicus en bibliofiel Tom V. over schrijvers en drank (1 p.)

174 pag. 3,4%

21/02:

- Interview met P.D. James (door Ingrid de Bie) (3 p.)

166 pag. 1,8%

28/02:

- Afkeer: Remco Campert: "Gebrek aan afkeer" (1 p.)

166 pag. 0,6%

07/03:

- Afkeer: Maarten 't Hart: "Het geknoei met sperma" (1 p.)
- Carmiggelt: "Uitstapje" (0,5 p.)

182 pag. 0,8%

14/03:

- Humo sprak met Umberto Eco (door Patrick Medart) (4,5 p.)

192 pag. 2,3%

21/03:

- Humo sprak met Jules Deelder (door Serge Simonart) (7 p.)

206 pag. 3,4%

28/03:

- Kees van Kooten: "Lenten" (1,5 p.)

208 pag. 0,7%

04/04:

- Kees van Kooten: "Seize, Rue Saint-Denis" (1 p.)
- Carmiggelt: "Op zoek" (0,5 p.)

200 pag. 0,7%

11/04:

- Humo sprak met Brigitte Raskin (door Leo De Haes) (6 p.)
- Uren van bewondering: Simon Carmiggelt (door Wilfried Hendrickx) (6 p.)
- Remco Campert: "De Harm en Miepje Kurk story" (5 p.) (De Bezige Bij)

226 pag. 7,5%

18/04:

- Remco Campert: "De Harm en Miepje Kurk story" (6 p.) (De Bezige Bij)
216 pag. 2,8%
- 25/04:
- Remco Campert: "De Harm en Miepje Kurk story" (5 p.) (De Bezige Bij)
 - Kees van Kooten: "Aantallen van onbegrip" (1,5 p.)
256 pag. 2,5%
- 02/05:
- Van Kooten en De Bie: Het geheim van Arie Temmes (1 p.)
 - Carmiggelt: "Goede bedoeling" (0,5 p.)
228 pag. 0,6%
- 09/05:
- Carmiggelt: "Mensenliefde" (1 p.)
244 pag. 0,4%
- 16/05:
- Kees van Kooten: "Even bijpraten" (1 p.)
 - Carmiggelt: "Romance" (0,5 p.)
264 pag. 0,6%
- 23/05:
- Carmiggelt: "Het nieuws" (0,5 p.)
 - Humo sprak met Monica van Paemel (5 p.) (door Martin Coenen)
 - Wim De Bie: "Over ons" (1 p.)
248 pag. 2,6%
- 30/05:
- Willem Elsschot: "Het dwaallicht" (10,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Een betrouwbare ondern." (1 p.)
 - Carmiggelt: "De dichter" (0,5 p.)
248 pag. 4,8%
- 06/06:
- Feuilleton: Milan Kundera: "De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 1: Lichtheid en zwaarte"(7 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV- Baarn/Uitg. Unieboek BV Weesp.)
248 pag. 2,8%
- 13/06:
- Het Sam Shepard interview (4 p.)
 - Kees van Kooten: "Modermisme" (1 p.)
 - Feuilleton: Milan Kundera: "De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 2: ziel en lichaam" (8 p.)
 - Carmiggelt: "Romance" (0,5 p.)
228 pag. 5,9%
- 20/06:
- Afkeer: Jan Terlouw: "O, ergernis" (1 p.)
 - Kees van Kooten: "Modermismen" (1 p.)
 - Carmiggelt: "Beloofd is beloofd" (0,5 p.)

- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 3: onbegrepen woorden” (11,5 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV- Baarn/ Uitg. Unieboek BV Weesp.)
248 pag. 5,6%

27/06:

- Cherchez la femme: de weduwe Louis Paul Boon (7 p.) (door Herwig Leus)
- Kees van Kooten: “Modermisme” (1 p.)
- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 4: Ziel en Lichaam” (9 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV- Baarn/ Uitg. Unieboek BV Weesp.)
- Carmiggelt: “Het evenwicht” (0,5 p.)
208 pag. 8,4%

04/07:

- Carmiggelt: “Raadselen” (0,5 p.)
- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 5: Lichtheid en zwaarte” (7 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV- Baarn/ Uitg. Unieboek BV Weesp.)
150 pag. 5%

11/07:

- Kees van Kooten: “Mijn vakantiedowntrip” (1 p.)
- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: vervolg deel 5” (8,5 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV – Baarn/ Uitg. Unieboek BV Weesp.)
- Carmiggelt: “Waarom lach je?” (0,5 p.)
142 pag. 7%

18/07:

- Kees van Kooten: “Modermismen” (0,5 p.)
- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 6: de grote mars” (7,5 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV –Baarn/ Uitg. Unieboek BV Weesp.)
- Carmiggelt: “Begrijpen” (0,5 p.)
142 pag. 6%

25/07:

- Interview met Nadine Gordimer (door *sh*) (1 p.)
- Kees van Kooten: “Modermismen” (0,5 p.)
- Feuilleton: Milan Kundera: “De ondraaglijke lichtheid van het bestaan: deel 7: Karenins Glimlach” (8 p.) (Ned. Vert.: Uitg. Ambo BV – Baarn/Uitg. Unieboek BV Weesp.)
142 pag. 6,7%

01/08:

- Interview met Françoise Xenakis n.a.v. haar boek “Zut, on a encore oublié Madame Freud” (door Wilfried Hendrickx) (5,5 p.)
- Carmiggelt : “Grappenmaker” (0,5 p.)
- Feuilleton: “Hedonia” Kees van Kooten (6 p.) (De Bezige Bij)
134 pag. 8,9%

08/08:

- Carmiggelt: “Duur” (0,5 p.)
- Feuilleton: “Hedonia” Kees van Kooten (7 p.) (De Bezige Bij)
142 pag. 5,3%

15/08:

- Carmiggelt: "Werken" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Hedonia" Kees van Kooten (5 p.) (De Bezige Bij)
134 pag. 4,1%

22/08:

- Afkeer: "Boulevard of broken minds" Guido van Meir (1 p.)
- Carmiggelt: "De inbreker" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Hedonia" Kees van Kooten (5 p.) (De Bezige Bij)
142 pag. 4,6%

29/08:

- Kees van Kooten: "Modermismen" (1 p.)
- Carmiggelt: "Gekleurd" (0,5 p.)
142 pag. 1%

05/09:

- Cherchez la femme: weduwe Paul Snoek , Martine Laroye (door Herwig Leus) (4 p.)
- Kees van Kooten: "Nederland stinkt!" (1 p.)
190 pag. 2,6%

12/09:

- Carmiggelt: "Erfenis" (0,5 p.)
174 pag. 0,3%

19/09:

- Interview met Neil Simon (door Hans Vogel) (1 p.)
- Kees van Kooten: "Modermismen" (1 p.)
- Carmiggelt: "Groeten aan Henkie" (1 p.)
216 pag. 1,4%

26/09:

- Carmiggelt: "Een gedekte das" (0,5 p.)
202 pag. 0,2%

03/10:

- Interview met Herman De Coninck n.a.v. "De hectaren van het geheugen" (4 p.)
- Van Kooten en De Bie: "Toespraak bij de uitreiking van de ernipkowschijf" (1,5 p.)
- Carmiggelt: "Een van vroeger" (0,5 p.)
270 pag. 2,2%

10/10:

- Feuilleton: "Het geheime dagboek van Adriaan Mole 13 ¾ jaar" Sue Townsend (De Fontein) (8 p.)
- Carmiggelt: "Héél vroeger" (0,5 p.)
240 pag. 3,5%

17/10:

- "Ik ben beroemd" Boudewijn Büch (2,5 p.)
- Carmiggelt: "Buitenman" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Het geheime dagboek van Adriaan Mole 13 ¾ jaar" Sue Townsend (De Fontein) (10 p.)

248 pag. 5,2%

24/10:

- Interview met Walter Van den Broeck n.a.v. "Het beleg van Laken" (door Guido van Meir) (5 p.)
- Carmiggelt: "Oom Sikkie" (0,5 p.)
- Feuilleton: "Het geheime dagboek van Adriaan Mole 13 ¾ jaar" Sue Townsend (De Fontein) (9 p.)

248 pag. 5,8%

31/10:

- Literatuurbijlage: 100 schrijvers over hun waarom: Borges, Ernesto Sabato, Claus Simenon, Carlos Drummond de Andrade, Jorge Amado, Margaret Atwood, Mordecai Richler, Marquez, Nicolas Guillen, Böll, Grass, Lev Kopelev, Peter Schneider, Botho Strauss, Martin Walser, Ulrich Plenzdorff, Christa Wolf, Burgess, Bruce Chatwin, Durrell, Penelope Fitzgerald, John Fowles, Golding, Graham Greene, Lessing, Iris Murdoch, Naipaul, Pritchett, Rushdie, D.M. Thomas, Angus Wilson, Marguerite Duras, Kundera, Alain Robbe-Grillet, Françoise Sagan, André Siniavski, Michel Tournier, Beckett, Edna O'Brien, Italo Calvino, Eco, Alberto Moravia, Leonardo Sciascia, Francis Bebey, W.F. Hermans, Mulish, Nootboom, Peter Handke, Pavel Kohout, Julio Ramon Ribeyro, Mario Vargas Llosa, Jose Cardoso Pires, Antonio Lobo Antunes, Leopold Senghor, Alexander Zinoviev, Lidia Ginsburg, Jaroslav Seifert, Isaac Asimov, Ray Bradbury, Paul Bowles, Joseph Brodsky, Charles Bukowsky, Raymond Carver, Burroughs, Joan Didion, John Gregory Dunne, J.P. Donleavy, Allen Ginsberg, Joseph Heller, Michael Herr, Patricia Highsmith, John Irving, William Kennedy, Jerzy Kosinski, Alison Lurie, Mary McCarthy, Norman Mailer, Bernard Malamud, Czeslaw Milosz, Joyce Carol Oates, James Purdy, Ishmael Reed, Philip Roth, William Styron, Paul Theroux, Anne Tyler, John Updike, Gore Vidal, Vonnegut, Joseph Wambaugh, Tom Wolfe, André Brink, Nadine Gordimer, Es'kia Mphahlele, Friedrich Dürrenmatt, Max Frisch (22 p.)
- Kees van Kooten: "Mijn poplossing" (1 p.)
- Feuilleton: "Somberman's actie" Remco Campert (12 p.)

248 pag. 14,1%

07/11:

- Interview met Bob Van Laerhoven n.a.v. "Nachtspel" (door Wilfried Hendrickx) (3,5 p.)
- Artikel over de boekenbeurs van Moskou (door Daan Delannoy) (2 p.)
- Kees van Kooten: "Het olympies plan van der Laak" (2 p.)
- Feuilleton: "Somberman's Actie" Remco Campert (9 p.)
- Carmiggelt: "Reclassering" (0,5 p.)

240 pag. 7,1%

14/11:

- Humo sprak met Remco Campert (door Rudy Vandendaele) (6 p.)
- Kees van Kooten: "Het neobangdom" (0,5 p.)

216 pag. 3%

21/11:

- Harry Mulish (interview met Cherry Duyns over hem door *wh*) (1 p.)
- Carmiggelt: "De biets" (0,5 p.)

232 pag. 0,6%

28/11:

- Carmiggelt: "De pianola" (0,5 p.)
222 pag. 0,2%

05/12:

- Humo sprak met Günter Wallraff (door Leo De Haes) (4 p.)
- Kees van Kooten: "Modermismen" (1 p.)
214 pag. 2,3%

12/12:

- Uren van bewondering: Harry Mulish (door Guido van Meir) (6,5 p.)
- Kees van Kooten: "Zo zie ik het" (0,5 p.)
192 pag. 3,6%

19/12: /

192 pag. 0%

26/12: /

160 pag. 0%

GEMIDDELDE: 3,2%

1990

04/01:

- Interview met Yvonne Kroonenberg (1 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer :
(1 p.) "In de luwte van de waanzin" Paul Sayer
(BZZTÔH) (door *j.m.b.*) (+)⁴²
"Gênante vertoningen" Hans Dorrestijn (door *r.v.*)
(-)⁴³
"De kunst van het lijden" Hans Dorrestijn (door
r.v.) (-)
158 pag. 1,3%

11/01: /

158 pag. 0%

18/01:

- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer: "Brieven aan Olga" Václav Havel. (Fontein) (+)
(1 p.) (door *ldh*)
"Poging om in de waarheid te leven" Václav Havel
(Van Gennep) (+) (door *ldh*)
"De anarchist" Janwillem Smeets (Conserve) (+)
(door *jmb*)
+ gedicht: "Als haat haat was" Jo Govaerts (uit: "De
twijfelaar – Kritak")
162 pag. 0,6%

25/01:

⁴² Positieve recensie

⁴³ Negatieve recensie

- Tom Lanoye: "Weg met West-Europa" (1 p.)
- Lieve lezer (1 p.) : "Brieven aan literaire vrienden" L.P. Boon (De Arbeiderspers) (+)
(door *ms*)
"Brieven aan Morris" L.P. Boon (Gerards & Schrevers) (+) (door *ms*)
"Als een onweder bij zomerdag. De briefwisseling tussen L.P. Boon en Willem Elsschot" (Querido) (+) (door *ms*)
"Boontjes 1961" L.P. Boon (Houtekiet) (+) (door *ms*)
"De grote reis" Jorge Semprun (Meulenhoff) (+) (door *ldh*)
"S" John Updike (Agathon) (+) (door *jmb*)
166 pag. 1,2%

01/02:

- De grote schoonmaak (Welk twintigste eeuwse ding zou je dumpen?): Jef Geeraerts (1 p.)
- Tom Lanoye: "Actie prostaat" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "De brug van Londen" L.F. Céline (Meulenhoff) (+) (door *as*)
"Gesneden brood" Audrey De Vlieger (Houtekiet) (-) (door *rv*)
"De miljonair" Thomas McGuane (Meulenhoff) (-) (door *jmb*)
158 pag. 1,6%

08/02:

- Saint Amour: liefdesgedichten: lievelingsgedicht van Neeltje Maria: "O, als ik dood zal, dood zal zijn" Leopold
(2 p.) lievelingsgedicht van Remco Campert: "Sonnet XIV" Claus
lievelingsgedicht van Eddy van Vliet: "Het harde hart" Reverdy
lievelingsgedicht van H. De Coninck: "Weer een liefde ten einde" Yehuda Amichai (Vert. Tamir Herzberg)
lievelingsgedicht van R. Kopland: "Slakken?"

Kouwenaar

- lievelingsgedicht van Nolens: "12 juli 1980" Primo Levi (Vert. Maarten Asscher en Reiner Speelman)
- lievelingsgedicht van Claus: "Buchenwald 1945" Robert Desnos
- lievelingsgedicht van Morriën: "Saadi" J.H. Leopold
- lievelingsgedicht van Gruwez: "De sonnetten van de kleine waanzin (19)" Hans Andreus
- De grote schoonmaak: Paul De Wispelaere (1 p.)
- Kees van Kooten: "Een dag in het Wallyhalla" (1,5 p.)
- Tom Lanoye: "Actie tomatenpuree" (0,5 p.)
- Koen Meulenaere: "Wie is er bang van Virginia Woolf? VTM of BRT?" (1,5 p.)
- Lieve lezer (1 p.): "Billy Bathgate" E.L. Doctorow (De Harmonie) (door *ldh*) (+)
"De Bovenman" Cherry Duyns (Thomas Rap) (door *wh*) (+)
"De duistere kant" Stephen King (Luitingh) (door *jmb*) (-)
166 pag. 4,5%

15/02:

- Interview met Elfriede Jelinek (door Martin Coenen) (4 p.)
- Rushdie, 1 jaar later (door Mark Schaevers) (4 p.)

- Tom Lanoye: "Actie sauce bolognaise" (1 p.)
- De grote schoonmaak: Herman De Coninck (1 p.)
- Lieve lezer (1 p.): "De contramine" Robert Vernooy (In de knipscheer) (door *ldh*) (-)
 "De dingen die er niet toe doen" Robert Vernooy (In de knipscheer) (door *ldh*) (-)
 "Vriendinnen" Cesare Pavese (De Bezige Bij) (door *ldb*) (+)
 "De sleutel" Junichiro Tanizaki (Meulenhoff) (door *jmb*) (+)
190 pag. 5,8%

22/02:

- Humo sprak met Cees Nooteboom (door Martin Coenen) (5,5 p.)
- Tom Lanoye: "Geen nieuws, goed nieuws" (1 p.)
- De grote schoonmaak: Frans Denissen (1 p.)
- Kees van Kooten: "Wederkieren" (1 p.)
- Lieve lezer (1 p.): "Een diefstal" Saul Bellow (Agathon) (+) (door *ldh*)
 "De Ronflonflon Reeks" Wim T. Schippers (De Bezige Bij) (door *rv*)
182 pag. 5,2%

01/03:

- Tom Lanoye: "Symbool op de dool" (1 p.)
- Interview met Anton van Wilderode (1 p.) (door *ms*)
- Corneel: "De maskers vallen!" (0,5 p.)
- De grote schoonmaak: Simon Vinkenoog" (1 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Oscar en Lucinda" Peter Carey (door *jm*) (Amber) (+)
 "Zwarte sneeuw" Christina D'haen (Meulenhoff/Kritak) (door *ms*) (+)
 + gedicht: "Haarspeld" Paul Claes (uit: "Paul Claes. Rebis. Gedichten" – De Bezige Bij)
190 pag. 2,4%

08/03:

- Humo sprak met Adriaan van Dis (5,5 p.) (door Wilfried Hendrickx)
- De grote schoonmaak: Aster Berkhof (1 p.)
- Corneel: "De maskers vallen: recht op antwoord (voor Freddy Baekelmans)" (0,5 p.)
- Interview met Eric De Kuyper (4,5 p.) (door Kamiel Vanhole)
- Lieve lezer (1 p.): "Naar Sardinië. Een reisverslag" D.H. Lawrence (Kritak) (door *jmb*) (-)
 "Vreemde vogels" Guido van Heulendonk (Houtekiet) (door *ldh*) (+)
 "Bewijs van ontslag" René Stoute (De Arbeiderspers) (door *rv*) (-)
 "Voordewind" Martin Brill (De Bezige Bij) (+) (door *rv*)
178 pag. 7%

15/03:

- Tom Lanoye: "Klooster op de rooster" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Bijna beroemd" (1 p.)
- Corneel: "Niks geen recht op antwoord!" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Vlucht voor mij" Herman Brusselmans (Bert Bakker) (door *rv*) (+/-)⁴⁴

⁴⁴ boek wordt als middelmatig beschouwd door de recensent

“Lege kasten” Annie Ernaux (De Arbeiderspers) (door *as*) (+/-)
“Een grafmonument voor Boris Davidovitsj” Danilo Kis (De Bezige bij) (+) (door *ldh*)
“Zandloper” Danilo Kis (De Bezige Bij) (+) (door *ldh*)

190 pag. 1,6%

22/03:

- Tom Lanoye: “Paint it black, yellow, pink, purple and apple-blue-sea-green” (0,5 p.)
- De grote schoonmaak: Jos Ghysen (1 p.)
- Gedicht Gerrit Komrij: “De zwijgzaamheid” (uit: “Het schip De Wanhoop. Gedichten 1969-1979” – De Arbeiderspers) (0,5 p.)

174 pag. 1,1%

29/03:

- Humo sprak met Karel Jonckheere (door Manu Adriaens) (5,5 p.)
- De grote schoonmaak: Walter Van Den Broeck (1 p.)
- Corneel: “Ueber die Bruecke!” (0,5 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer: “Voorval” Harry Mulish (De Bezige Bij) (door *ldh*)

(+)
“Reis in het atoomtijdperk” Astère Michel Dhondt (De Bezige Bij) (door *rv*) (+/-)

200 pag. 3,5%

05/04:

- Tom Lanoye: “Sa-men kléééééééven” (1 p.)
- Corneel: “Schuldontkenning” (0,5 p.)
- Lieve lezer (1 p.): “De stenen wachter” Bob van Laerhoven (Dedalus) (door *mc*) (-)
“Lof van de stiefmoeder” Mario Vargas Llosa (Meulenhoff) (door *ldb*) (+)
- Kees van Kooten: “Twee hotels” (1,5 p.)

192 pag. 2,1%

12/04:

- Interview met Dirk Van Babylon (door Mark Schaevers) (1 p.)
- Corneel: “Kwade momenten!” (0,5 p.)
- De grote schoonmaak: Herman Brusselmans (1 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): “Hanestaart” Tom Lanoye (Bert Bakker) (door *kv*) (+/-)
“Camille Claudel, een vrouw” Anne Delbée (De Geus) (door *ldb*) (-)
“Marthe” Joris-Karl Huysmans (Dedalus) (door *as*) (+)

198 pag. 1,8%

19/04:

- Cherchez la femme: Lieve Kuijpers (vrouw van Willy Kuijpers) (door Annemie Van Winkel) (5 p.)
- Corneel: “Onn.indien.n.ernst.” (0,5 p.)
- Jan Wolkers over Vincent Van Gogh (3,5 p.)
- Lieve lezer (1 p.): “Muizen, ratten en dagloners” Thomas Bernhard (De Prom) (door *ldh*)

- (+)
- “Wat kwaad doen de tovenaars?” Gie Bogaert (Meulenhoff/Kritak) (door *ldh*) (+)
- “Het ongekend eiland” Eduardo Mendoza (Arena) (door *ms*) (+/-)
- De grote schoonmaak: Kristien Hemmerechts (1 p.)
212 pag. 5,2%

26/04:

- Het Elmore Leonard interview (door Ingrid De Bie) (5 p.)
- Kees van Kooten: “Een verloren seizoen” (1 p.)
- De grote schoonmaak: Pol Hoste (1 p.)
- Interview met Walter van den Broeck n.a.v. “Gek leven na het ball!” (door *ldh*) (0,5 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer : “Het water zal theater” Philip Vandenberghe (1 p.)
(Dedalus) (door *ldh*) (+)
“Mijn naam is schurft” H.C. ten Berge (Meulenhoff) (door *GvM*) (+)
“De tangospeler” Christophe Hein (Van Gennepe) (door *ldh*) (+/-)
Václav Havel: twee vertaalde toneelstukken in tijdschrift De Vos (-) (door *ldh*)
232 pag. 3,7%

03/05:

- Interview met Norman Mailer (1 p.) (door Carole Mallory)
- Corneel: “Gebed om een UFO” (0,5 p.)
- Lieve lezer (1 p.): “Rook over Rusland” Ethel Portnoy (Meulenhoff) (door *ldh*) (+)
“Een uitvreter” Jules Renard (De Arbeiderspers) (door *as*) (+)
“De lichtende weg” Margaret Drabble (De Prom/Anthos) (door *ldb*) (+/-)
232 pag. 1,1%

10/05:

- Tom Lanoye: “Vademecum voor de Vlaamse theatersnob” (0,5 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): “Een kind in Gent” Suzanne Lilar (Manteau) (door *ms*) (+)
“De lichtjager” Marja Brouwers (De Bezige Bij) (door *ldb*) (+)
“De bontmuts” Vladimir Vojnovitsj (Meulenhoff) (door *ms*) (+/-)
208 pag. 0,7%

17/05:

- Cherchez la femme: Mevrouw Herman Brusselmans (door Rudy Vandendaele) (6,5 p.)
- Brigitte Raskin over de AKO-prijs (2 p.)
- Humo sprak met Stephen King (5 p.)
- Corneel: “Attentiekart” (0,5 p.)
232 pag. 6%

24/05:

- Corneel: “Puzzelen met commissaris Bracke” (0,5 p.)
- Kees van Kooten: “Alles moet kunnen” (1 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: afgunst” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)

- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Praagse ochtenden" Ivan Klima (Wereldbibliotheek) (door *ldh*) (+)
"Vincent literator" W.F. Hermans (De Bezige Bij) (door *ldh*) (+)
232 pag. 1,3%

31/05:

- Interview met Herman Portocarero (5,5 p.) (*interviewer niet vermeld*)
- Remco Campert: "Vakantiefoto's" (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: briefangst" (1 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): "De poorten van de hemel" Alstein (Houtekiet) (door *ldh*) (+)
"China, per trein" Paul Theroux (De Arbeiderspers) (door *kv*) (-)
"Vuurwerk" Richard Ford (Contact) (door *fv*) (+)
"Reis naar Armenië" Osip Mandelstam (Het Wereldvenster) (door *ms*) (+)
"Daimler gaat weg" Frédéric Berthet (De Arbeiderspers) (door *as*) (-)
208 pag. 3,8%

07/06:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: confrontatie" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Het varken aarde" John Berger (De Bezige Bij) (door *ldh*) (+)
"De ark" Adriaan Bontebal (In de knipscheer) (door *rv*) (+/-)
"Stella Klein" Hermine de Graaf

(Meulenhoff)

(door *ldb*) (+)
"Twaalf fascinerende dagboeken" Madiwodo (Dedalus A'pen) (door *ms*) (+/-)

208 pag. 0,7%

14/06:

- Interview met Paul Koeck (door Leo de Haes) (5 p.)
- Corneel: "De lustige kapoentjes" (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: déjà vu" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): "Piano en gitaar" Bril en Van Weelden (De Bezige Bij) (door *rv*) (+)
"Hawksmoor" Peter Ackroyd (Kritak/Meulenhoff) (door *ldb*) (+)
"Verdaagd verdriet" Patrick Modiano (De Arbeiderspers) (door *rv*) (+)
200 pag. 3,5%

21/06:

- Corneel: "Vlaamse troetel mollen" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Kutsmoesjes" (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: drift" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Tom Lanoye: "Een catechismus voor de fiscus" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Bedrog" Philip Roth (Meulenhoff) (door *ldh*)

(+/-)

- “Levensfragmenten” Knut Hamsun
(Conserve) (door *fv*) (+/-)
- “Hoffman’s honger” Leon De Winter
(De Bezige Bij) (door *rv*) (+)
- Interview met Bernard Pivot n.a.v. het opdoeken van zijn literair programma
“Apostrophes” (door Pierre Noral)
(5 p.)

174 pag. 1,7%

28/06:

- Tom Lanoye: “Het raadsel Guy Thys” (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: eigendunk” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): “Wat doe ik hier?” Bruce Chatwin (Bert Bakker) (door *ms*) (+)
“Lijfelijkheid” Elisabeth Barillé (Thoth.) (door *as*) (-)

182 pag. 1,1%

05/07:

- Tom Lanoye: “Open en dood” (0,5 p.)
- Interview met Umberto Eco (door Teja Fiedler) (1 p.)
- Remco Campert: “Handen thuis, uitslover!” (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: etiquette” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (0,5 p.): “Het zichtbare en het denkbare” Gerard Bodifée

(DNB/ Pelckmans) (door *dd*) (+)
“Terug naar Kongo” Lieve Joris
(Meulenhoff)
(door *ldh*) (+)
“Een barbaar in China” Adriaan van Dis
(Meulenhoff) (door *ldh*) (+)

150 pag. 2%

12/07:

- Tom Lanoye: “Afscheid van het communisme” (1 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: faalangst” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)

150 pag. 1%

19/07:

- Tom Lanoye: “Hoe bestaat het?” (0,5 p.)
- Remco Campert: “Meubels” (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: hebzucht” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Humo’s Boeken Top 10 (0,5 p.)

150 pag. 1,3%

26/07:

- Kees van Kooten: “Holiday mihi, cras tibi” (1 p.)
- Tom Lanoye: “Knokke vol brokke” (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: hilariteit” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)

150 pag. 1,3%

02/08

- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: identificatiedrang" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
150 pag. 0,7%

0908:

- Corneel: "Feestelijk bedankt" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Great balls of fire" (5,5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: imitatio" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
150 pag. 4,3%

1608:

- Corneel: "Bracke voert campagne" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Een broek in de toekomst" (1 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: kriebelziekte" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten"- De Arbeiderspers)
150 pag. 1,7%

23/08:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: lafheid" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Corneel: "Geen experimenten!" (0,5 p.)
150 pag. 0,7%

30/03:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: liefde" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- Corneel: "Sterrenslacht" (0,5 p.)
150 pag. 1%

06/09:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: nuchterigheid" (0,5 p.)
- Corneel: "Het wordt teveel voor Corneel" (0,5 p.)
- Lieve lezer (1 p.): "De beste Vlaamse oorlogsverhalen" Dirk Christiaens (samenst.)
(Manteau) (door *ldh*) (-)
"Zout op de huid" Benoîte Groult (Arena) (door *ldb*) (-)
"Is iedereen gelukkig?" Kris Geerts (Dedalus) (door *ldh*) (-)
"De boeddha van de buitenwijk" Hanif Kureishi (Agathon)
(door *mc*) (+)
- Kees van Kooten: "Brown sugar" (1,5 p.)
150 pag. 2,3%

13/09:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: nieuwjaarsgevoel" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): "Mowgli's tranen" Eric de Kuyper (SUN)
(door *kv*) (+)

“Edgar Allan Poe Compleet. Het volledige
proza”

(Lab) (door *gvm*) (+)

“Het boek der rusteloosheid” Fernando Pessoa
(De Arbeiderspers) (door *ms*) (-)

182 pag. **0,8%**

20/09:

- Humo sprak met Renate Dorrestein (door Manu Adriaens) (5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: onmatigheid” (1 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): “Stark” Ben Elton (Amber) (door *ldh*) (+/-)
“Uit de diepte” Joris-Karl Huysmans (De Arbeiderspers) (door *as*) (+)
“De kappellekensbaan en andere romans” L.P. Boon (De

Arbeiders-

pers) (door *ldh*) (+)

“Het wordt teveel voor Corneel” Guido van Meir (Kritak) (door
gm) (+)

182 pag. **3,8%**

27/09:

- Humo sprak met Hugo Claus (door Martin Coenen) (6 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: onrust” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): “De secretaresse” Willy van Poucke (De Prom)

(door *ldh*) (-)

“Hellepoel” John Vermeulen (Het Spectrum)

(door *ldb*) (+)

204 pag. **3,7%**

04/10:

- Interview met Gerard Reve (door Remco Meijer) (4,5 p.)
- Het grote Frans Pointl interview (door Leo de Haes) (5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: overgave” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Interview met Ivan Klima n.a.v. Het Andere Boek (1 p.)

198 pag. **5,5%**

11/10:

- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: progressiviteit” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten – De Arbeiderspers)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): “Memoires” Jeanneke Boon (Houtekiet) (door

ldh) (+/-)

“Mensen om mee te praten” Natalia

Ginzburg

(Meulenhoff) (door *kv*) (+)

“Buddingh’ van A tot Z” (De Bezige Bij)

(door

rv) (+/-)

250 pag. **0,6%**

18/10:

- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: querulantisme" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): "De brief in Berlijn" Ian McEwan (De Harmonie) (door *rv*) (+)
"Overwinterdagboek" Brigitte Raskin (Kritak/Meulenhoff) (door *ldb*)
(-)
"De melancholieke revolutie" Lieve Joris (Meulenhoff/Kritak) (door *ms*) (-)
"Langzame opmerkingen in een snelle tijd" György Konrad (Van Gennep) (door *ms*) (+)
"Een demon in Brussel" Kamiel Vanhole (Kritak/Meulenhoff) (door *ldb*) (+)

208 pag. 0,7%

25/10:

- Humo sprak met Hans Dorrestijn (door Manu Adriaens) (5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: reflectie" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Tom Lanoye: "Jail Jean-Pierre Van Rossem" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.) :
"Het boek der getuigenis" John Banville (Meulenhoff) (door *jm*) (+)
"De voetnoot" F.B. Hotz (De Arbeiderspers) (door *ldh*) (+)
"Kameraad President" E. Marain (Houtekiet) (door *ldb*) (-)

208 pag. 3,4%

01/11:

- Humo sprak met Louis Ferron (door Manu Adriaens) (5 p.)
- Gerrit Komrij: "Encyclopedie van het gevoel: reislust" (0,5 p.) (uit: "Humeuren en Temperamenten" – De Arbeiderspers)
- Remco Campert: "Oproep" (1 p.)
- Corneel: "Nieuwe attractie voor schoolmuseum Bracke!" (0,5 p.)
- Boekenbijlage met leduurtips (samenstelling : Luc Coorevits)
1) Lectuurtips van (6,5 p.)
 - Fernand Auwera
 - Benno Barnard
 - Aster Berkhof
 - Herman Brusselmans
 - Daniel Coens
 - Jules Deelder
 - Adriaan van Dis
 - Charles Ducal
 - Jef Geeraerts
 - Luuk Gruwez
 - Maarten 't Hart
 - Kristien Hemmerechts
 - Stefan Hertmans
 - Geert van Istendael
 - Ed Lufang
 - Anja Meulenbelt
 - Brigitte Raskin

- Pjeroo Roobjee
- Jos Vandeloo
- Eddy Van Vliet

- 2) Lieve lezer (1 p.) : - “De quincunx” Charles Palliser (Prometheus) (door *jm*) (+)
 - “Een dasspeld uit Toela” Maarten ’t Hart (De Arbeiderspers) (door *ldh*) (-)
 - “Waar ik nooit ben geweest” David Leavitt (De Harmonie) (door *ldh*) (+)
 - “Uit het meer. Kroniek van een dorp” Bart Plouvier (Dedalus) (door *kv*) (+/-)
- 3) Humo’s gouden bladwijzer voor P. Süskind: interview (*interviewer niet vermeld*) (1 p.)
 248 pag. 6,2%

08/11:

- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: retoriek” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.): “Vallen” Colin Thubron (De Arbeiderspers) (door *mc*) (+)
 212 pag. 0,7%

15/11:

- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: roekeloosheid” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): - “Double-face” Jef Geeraerts (Manteau) (door R. Ferdinandus) (+)
 216 pag. 0,7%

22/11:

- Jan Mulder over Remco Camperts “Gouden dagen” (2 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: roem” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Corneel: “Antwoordapparaat” (0,5 p.)
- Interview met King Koen en Herman Brusselmans (door Rudy Vandendaele) (3 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.):
 “Alles in het klein” Eriek Verpale (De Arbeiderspers) (door *ldh*) (+)
 “Littekens” Patricia De Martelaere (Meulenhoff) (door *ldb*) (+)
 232 pag. 3%

29/11:

- Het grote Leon De Winter interview (door Leo de Haes) (3,5 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: romantiek” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): “De aanraking” Frans Pointl (Nijgh & Van Ditmar) (door *ldh*) (+/-)
 “De lieve vrede” Johny van Doorn (De Bezige Bij) (door *rv*) (+/-)
 “Doodzonde” André Baillon (Dedalus) (door *as*) (+)
 “Berlijnse notities” Cees Nooteboom (De Arbeiderspers) (door

mc)(+)

214 pag. 2,3%

06/12:

- Interview met Marijke Höweler (door Manu Adriaens) (3 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: schoonheid” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)

- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.):
 - “Mijnheer Gezelle” Michel Van der Plas (Lannoo, Anthos) (door *sh*) (+)
 - “London Fields” Martin Amis (Contact) (door *fv*) (-)
 - “In de catwalk” Aafke Steenhuis (Van Gennepe) (door *ms*) (+)

208 pag. 2,2%

13/12:

- 7 literaire groten over de crisis in de golf: Amos Oz, Nadine Gordimer, John Berger, Carlos Fuentes, Nawal El-Saadawi, Susan Sontag en György Konrad (3 p.)
- Tom Lanoye: “Jo, Luc, Bart et les autres” (0,5 p.)
- Kees van Kooten : “Thermotut” (1 p.)
- Adriaan van Dis in Mozambique (2 p.)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: schuldgevoel” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Lieve lezer (1 p.): “Onsterfelijkheid” Milan Kundera (Ambo) (door *as*) (+)
 - “De vrouw die op Greta Garbo leek” Tomas Ross en Maj Sjöwall (Het Spectrum) (door Rinus F.) (+/-)
 - “Café De Raaf nog steeds gesloten” J.M.H. Berckmans (Dedalus) (door *ldh*) (+)

208 pag. 3,8%

20/12:

- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: schuwheid” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)
- Interview met Josse De Pauw (door Mark Schaevers) (5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + lieve lezer (1 p.):
 - “Bengaals vuur” Amitav Ghosh (Het Wereldvenster) (door Bob Van Laerhoven) (+/-)
 - “Doorgaande reizigers” J. Bernlef (Querido) (door *ldh*) (+/-)
 - “Feestelijk vermoord” Weduwe Oppermans (Kritak) (door *ldb*) (+/-)
 - “De liefste” Paul Claes (Kritak/Meulenhoff) (door *ldh*) (+)

166 pag. 3,9%

27/12:

- De NCR-prijs: interview met Rita Demeester, Geert Stadeus, Guido van Heulendonk, Gie Bogaert, Eric De Kuyper (1 p.)
- Lieve lezer (1 p.): “De ontluikende liefde” Godfried Bomans (Amber) (door *ldh*) (+)
 - “De beste Amerikaanse verhalen uit Esquire” (Kritak/Meulenhoff) (door *GvM*) (+)
 - “Gerard Walschap. Rebel en missionaris” Jos Borré (Dedalus) (door *ms*) (+)
 - “Verzameld werk 3” Gerard Walschap (Manteau) (door *ms*) (+)
- Gerrit Komrij: “Encyclopedie van het gevoel: slapeloosheid” (0,5 p.) (uit: “Humeuren en Temperamenten” – De Arbeiderspers)

166 pag. 1,5%

GEMIDDELDE: 2,4%

1995

05/01:

- Interview met Willy Courteaux n.a.v. zijn deelname aan het programma "Coda Proza"(0,5 p) (door *idb*)

158 pag. 0,3%

12/01:

- Interview met W.F. Hermans (over alles wat hij haat) (door Mark Schaevers) (5 p.)
- Kees van Kooten: "Wakker worden" (0,5 p.)
- "Geletterde mensen": interview met Herman Brusselmans, Luc De Vos en Hugo Matthysen (door Marc van Springel) (4 p.)

174 pag. 5,4%

19/01:

- De gouden uil: interview met Jos Borré (over de fictie van 1994) en met Tilly Stuckens (over kinder- en jeugdboeken 1994) (door *ms*) (1 p.)
- Interview met Günter Grass (door Bob van Laerhoven en Raf Willems) (3 p.)
- Corneel: "De jacht op het HUMO-publiek" (0,5 p.)
- Ezelsoor en co (1 p.) : - "Navel" Jeroen Olyslaegers (door Patrick Demompere) (-)

168 pag 3,3%

26/01:

- Humo sprak met Umberto Eco (door Mark Schaevers) (6 p.)
- Corneel: "De kijker in de catacomben" (0,5 p.)
- Ezelsoor en co (1 p.): - "Een twee drie vier ..." Kees Ouwens (door Patrick Demompere) (-)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip (0,5 p.): "En onze gezichten, mijn hart, vluchtig als foto's" John Berger (door *ms*)

174 pag. 4,6%

02/02:

- Leven en werken van Walter van den Broeck (interview door Mark Schaevers) (6 p.)
- Corneel: "De jacht op Ka 2" (0,5 p.)
- Ezelsoor en co (1 p.): - "Het gepijnigde haar" Sybren Polet (door Patrick Demompere) (-)
- Interview met Anne Vegter over "Ongekuiste versies" (door Stefanie de Jonge) (2 p.)

174 pag. 5,4%

09/02:

- Kees van Kooten: "De schrikik" en "De plekkelijke gekte" (0,5 p.)
- Ezelsoor en co (1 p.): - "Tox" Paul Mennes (door Patrick Demompere) (-)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip (0,5 p.): "Dag Streuvels. 'Ik ken den weg alleen'" Hedwig Speliers (door *ms*)

168 pag. 1,2%

16/02:

- De gouden uil 1995 (door *ms*) (1,5 p.)
 - Corneel: "Kust nu mijn klooster" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "Schmeckt!" (0,5 p.)
- 174 pag. 1,4%

23/02:

- Corneel: "Maori" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Litmix" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- 174 pag. 0,9%

02/03:

- Kees van Kooten: "Voornop" (0,5 p.)
- 174 pag. 0,3%

09/03:

- Kees van Kooten: "Kunstleer" (0,5 p.)
 - Remco Campert: "Optreden" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "De cultuur van de leugen" Dubravka Ugresic (Nijgh & Van Ditmar) (door *ms*) (0,5 p.)
- 186 pag. 0,8%

16/03:

- Kees van Kooten: "Hoteltaal" (1 p.)
 - Remco Campert: "Vitti" (0,5 p.)
 - De 7 hoofdzonden volgens Harry Mulish (door Wilfried Hendrickx) (5,5 p.)
- 186 pag. 3,8%

23/03:

- Humo sprak met Herman Brusselmans (door Rudy Vandendaele) (7 p.)
 - Remco Campert: "Na afloop" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Es ist kaut drausen" (0,5 p.)
- 198 pag. 4%

30/03:

- Kees van Kooten: "Woordkots" (1 p.)
 - Remco Campert: "Man doet boodschappen" (0,5 p.)
 - Interview met gouden uil-winnares Anne Provoost (door Stefanie de Jonge) (2,5 p.)
 - Corneel: "Corneel trakteert!" (0,5 p.)
- 200 pag. 2,2%

06/04:

- Interview met Joseph Heller (door Mark Schaevers) (5 p.)
- Hugo Matthysen: "La paus" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Bloedwraak" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: Jeroen Brouwers "De versierde dood" (Pandora), "Adolf en Eva en de Dood" (De Arbeiderspers), "Oefeningen in nergens bijhoren" (Atlas) en Tony van der Horst "Liefde en oorlog" (Atlas) (0,5 p.) (door *ms*)
- Remco Campert: "Graag gedaan" (0,5 p.)
- Corneel: "1 april!" (0,5 p.)

200 pag. 3,7%

13/04:

- Remco Campert: "Energie" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Lieve dieven" (0,5 p.)
- 198 pag. 0,5%

20/04:

- Tom Lanoye en Marianne Thamm over Zuid-Afrika (door Mark Schaevers) (4,5 p.)
 - Kees van Kooten: "The family of things" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- 198 pag. 3%

27/04:

- Kees van Kooten: "Luchtledigheden" (0,5 p.)
- 198 pag. 0,2%

04/05:

- Het Ronald Giphart interview (door Rudy Vandendaele) (4 p.)
 - Corneel: "Ik heb er de smoor in!" (0,5 p.)
 - Afscheid van W.F. Hermans (door *ms*) (1 p.)
 - Het plan-Lanoye (feestrede bij de verwekking van het Vlaams/Zuidafrikaans Intercultuurfonds) (3 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekentip: Italo Calvino "Waarom je klassieke boeken moet lezen", "Het uur van ongehoorzaamheid" Joris Note (beide: De Bezige Bij) (0,5 p.) (door *ms*)
 - Kees van Kooten: "Ere wien ere toekomst" (0,5 p.)
- 232 pag. 4,1%

11/05:

- De 7 hoofzonden van J.M.H. Berkckmans (door Staf Herten) (5 p.)
 - Corneel: "In de rug geschoten!" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Mijn ronde van Vlaanderen (1)" (0,5 p.)
 - Interview met Harold Brodkey (0,5 p.)
- 198 pag. 3,3%

18/05:

- Kees van Kooten: "Mijn ronde van Vlaanderen (2)" (0,5 p.)
 - Jan Mulder: "Slecht nieuws voor Ajax" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Dulle Griet" Riana Scheepers (Prometheus), "De stoetmeester" Etienne van Heerden (Meulenhoff) (door *ms*) (0,5 p.)
- 208 pag. 1%

25/05:

- Tom Lanoye wint de Arkprijs (interview) (1 p.)
 - "De gevoelige plaat" (jeugdfoto's van auteurs) met Rutger Kopland, Connie Palmen, Frans Pointl, Maarten 't Hart, Remco Campert, Gerrit Komrij, Cees Nooteboom, Adriaan van Dis, Renate Dorrestijn (3 p.)
 - Kees van Kooten: "Mijn ronde van Vlaanderen (slot)" (0,5 p.)
- 186 pag. 2,4%

01/06: Hugo Matthysen: "Blij dat Bart naar VTM gaat" (God verhoede dat hij naar VTM zou rijden) (0,5 p.)

Tom Lanoye: "De bocht is moeilijk" (2 p.)

Kees van Kooten: "Sillyconen" (0,5 p.)

Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Masereel" Joris van Parys (0,5 p.)

198 pag. 1,8%

08/06:

- Humo's gouden gids door de reisliteratuur:
 - interview met Adriaan van Dis (door Mark Schaevers)
 - interview met Redmond O'Hanlon (door *ms*)
 - interview met Lieve Joris (door *ms*)
 - tips: - "De omweg naar Santiago" Cees Nooteboom (Atlas)
 - "Pelgrim zonder god" Herman Vuijsje (Pandora Pocket)
 - "Stemmen van de oude zee" Norman Lewis (Atlas)
 - "De Middellandse Zee. Een getijdenboek" Predrag Matvejevic (Kritak/Meulenhoff)
 - "De 30 dagen van Sint-Isidoor" H.M. van den Brink (Meulenhoff)
 - "Het recht op dwaling" Rudi Rotthier (Atlas)
 - "Buigend bamboe" Carolijn Visser (Meulenhoff Pocket-editie)
 - "Brandend zout" Carolijn Visser (Meulenhoff)
 - "Ver van hier" Carolijn Visser (*uitgeverij niet vermeld*)
 - "Achter de muur" Colin Thubron (De Arbeiderspers)
 - "Hoge bomen in Hanoi" Carolijn Visser (Meulenhoff)
 - "De vleugels van Lilu Hanh" Michel Maas (De Bezige Bij)
 - "Blind paradijs" Duong Thu Huong (Nijgh & Van Ditmar)
 - "Reizen in Indonesië" Norman Lewis (Atlas)
 - "Oosterse reizen" Cees Nooteboom (De Arbeiderspers)
 - "Van de lente de dauw" Cees Nooteboom (De Arbeiderspers)
 - "De engelen van de nacht" Karl Taro Greenfeld (Atlas)
 - "Naar het hart van Borneo" Redmond O'Hanlon (De Arbeiderspers)
 - "Na de Amazone" Redmond O'Hanlon (Atlas)
 - "Een domein van duisternis" V.S. Naipaul (Atlas)
 - "India, een gewonde beschaving" V.S. Naipaul (Atlas)
 - "Een weg in de wereld" V.S. Naipaul (Atlas)
 - "Diep in Arabië" Marcel Kurpershoek (Meulenhoff)
 - "De laatste bedoeïen" Marcel Kurpershoek (Meulenhoff)
 - "Achter Mekka" Betsy Udink (Meulenhoff)
 - "In de ban van de Nijl" Harem Botje (Ooievaar-Pocket)
 - "Het duivelshuis" Harem Botje (Prometheus)
 - "De poorten van Damascus" Lieve Joris (Meulenhoff)
 - "Reis door de Oriënt" Gustave Flaubert (Rainbow Pocket)
 - "Imperium" Ryszard Kapuscinsky (De Arbeiderspers)
 - "Het verloren hart van Azië" Colin Thubron (Atlas)
 - "De regenvogel" Jan Brokken (De Arbeiderspers)
 - "De moordenaar van Ouagadougou" Jan Brokken (Pandora Pocket)
 - "De onderkoning van Ouidah" Bruce Chatwin (*uitgeverij niet vermeld*)
 - "In Patagonië" Bruce Chatwin (Ooievaar Pocket)
 - "Niemandslaan" George Monbiot (Atlas)
 - "Het hart van Afrika" Eddie L. Harris (Contact)
- Kees van Kooten: "Stukkie sturen" (0,5 p.)

186 pag. 2,9%

15/06:

- De 7 hoofdzonden volgens Yvonne Kroonenberg (door Wilfried Hendrickx) (4,5 p.)
- Kees van Kooten: "14 zijnsvragen" (0,5 p.)
- Jan Mulder: "Ice, man, ice" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "De elite verongelukt" Henk Hofland (De Bezige Bij) (door *ms*) (0,5 p.)

186 pag. 3,2%

22/06:

- Interview met Robert Pirsig (door Wilfried Hendrickx) (3,5 p.)
- Kees van Kooten: "De straatvechter" (0,5 p.)

174 pag. 2,3%

29/06:

- Corneel: "Een Belgenmop" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Zwarte humor" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Het leven van Louise Colet" Francine du Plessix Gray (Atlas) (door *ms*) (0,5 p.)

174 pag. 0,9%

06/07:

- Interview met Yehuda Amechai (door Mark Schaevers) (4 p.)
- Kees van Kooten: "De knijpdrukdraaidop" (0,5 p.)
- Horen, zien en zeggen: Leo de Haes (uitgever Houtekiet) (door Rudy Vandendaele) (4,5 p.)

168 pag. 5,3%

13/07:

- Tussen hemel en hel: interview met Kristien Hemmerechts (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Mens of niet" Elio Vittorini (Atheneum, Polak en Van Genneep), "De kameraad" Cesare Pavese (De Bezige Bij) (door *ms*) (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Smalle beurs, wijde blik" (1 p.)

158 pag. 1,3%

20/07:

- Remco Campert: "In het restaurant" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "One nightstand" (1,5 p.)

162 pag. 1,2%

27/07:

- Corneel: "Il faut le flair!" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Levensnevel" (1 p.)
- Remco Campert: "Naar het feest" (0,5 p.)
- Tussen hemel en hel: interview met Herman De Coninck (door Hilaire Braeckmans) (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
- TV-omslag: 'Zomergasten' Harry Mulisch (1 p.)

154 pag. 2,6%

03/08:

- De televisie volgens Herman Brusselmans (3 p.)
- Kees van Kooten: "Pars pro toto" (1 p.)

- Remco Campert: "Op bezoek" (0,5 p.)
166 pag. 2,7%
- 10/08:
- Kees van Kooten: "Santoffels" (0,5 p.)
154 pag. 0,3%
- 17/08:
- Connie Palmén over vriendschap en verdriet (door Reinjan Mulder, NRC Handelsblad) (2 p.)
 - Jan Mulder: "BringBrando. Een beschouwing over Acteren door Jan Mulder" (1 p.)
 - Herman Brusselmans: "Dwarszeiker" (0,5 p.)
162 pag. 2,2%
- 24/08:
- Corneel: "Ber-lina! Ber-lina!" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Flagellante gevallen" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Letters from Londen 1990-1995" Julian Barnes (door *ms*) (0,5 p.)
166 pag. 1,2%
- 31/08:
- Paul Koeck over "Ons geluk" (door Mark Schaevers) (4 p.)
 - Kees van Kooten: "No nuts, no glory" (2 p.)
176 pag. 3,4%
- 07/09:
- Kees van Kooten: "De vertrouwenskwestie" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Manifestaties van de intellectueel" Edward W. Said (door *ms*) (0,5 p.)
174 pag. 0,9%
- 14/09:
- Jan Mulder: "Tussen Hollywood en Turnhout" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Groetkramp" (0,5 p.)
166 pag. 0,6%
- 21/09:
- Interview met György Konrád (door Mark Schaevers) (3 p.)
 - Kees van Kooten: "Plassex" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
176 pag. 2,5%
- 28/09:
- Interview met Geert van Istendael (door Mark Schaevers) (2 p.)
 - Interview met Paul Mennes (door Rudy Vandendaele) (3 p.)
 - Kees van Kooten: "Het grote goed (1)" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "Wat bloedt daar? De adel als bron van vervuiling" (0,5 p.)
186 pag. 3,2%
- 05/10:

- Van Kooten en De Bie: "Vervreemd maar o zo trouw" (1 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Het grote goed (2)" (0,5 p.)
 - Remco Campert: "De tafelschikking" (1 p.)
- 198 pag. 1,5%*

12/10:

- Interview met Gerrit Komrij (door Mark Schaevers) (3 p.)
 - Jan Mulder: "Het zwarte gat" (0,5 p.)
 - Kristien Hemmerechts: "Het laatste taboe" (4 p.)
- 224 pag. 3,3%*

19/10:

- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "De traagheid" Milan Kundera (0,5 p.)
- 200 pag. 0,2%*

26/10:

- Interview met Marc Didden over zijn debuutnovelle "Liefde is doof" (door Rudy Vandendaele) (3 p.)
- 208 pag. 1,4%*

02/11:

- Interview met Connie Palmen (door Elisabeth Lockhorn) (4 p.)
- Jan Mulder: "Camps op zoek naar... Jan Mulder" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "De blinde passagiers" Jan Brokken (Atlas) (0,5 p.)
- Boekenbijlage 1995: - Vraag aan 20 auteurs: "Wie vindt u de meest onderschatte en wie de

meest overschatte auteur?" (aan Herman De Coninck, Ronald Giphart, Luuk Gruwez, Geertrui Daem, J.M.H. Berckmans, Walter van den Broeck, Eric De Kuyper, Brigitte Raskin, Pjeroo Roobjee, Benno Barnard, Paul Koeck, Leo Pleysier, W.F. Hermans, Paul Claes, Paul De Wispelaere, Joris Note, Daniël Robberechts, Herman Brusselmans, Kristien Hemmerechts, Gerard Walschap(5

p.)

- Interview met Martin Amis (door Mark Schaevers) (4 p.)
- Interview met de winnaar van Humo's gouden bladwijzer 1995: Jostein Gaarder (1 p.)

240 pag. 6,2%

09/11:

- Corneel: "Vlaanderen om zeep!" (0,5 p.)
- 198 pag. 0,2%*

16/11:

- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Doordeweekse kleren" (0,5 p.)
- 208 pag. 0,5%*

23/11:

- Interview met Carla Walschap over "Ons geluk" (door Mark Schaevers) (5 p.)
- Kees van Kooten: "Deksels" (0,5 p.)

198 pag. 2,8%

30/11:

- Jan Mulder: "Geletterd en wel" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Ten huwelijk" John Berger (De Bezige Bij) (0,5 p.)

198 pag. 0,5%

07/12:

- Interview met Hanif Kureishi (door Mark Schaevers) (4,5 p.)
- Corneel: "Slecht voor het ruggenmerg!" (0,5 p.)
- Remco Campert: "Nog niet jarig" (0,5 p.)
- Interview met Remco Campert en Jan Mulder n.a.v. "Geletterde mensen" (door Stefanie de Jonge) (2 p.)

198 pag. 3,8%

14/12:

- Humo's Boeken Top 10 + boekentip: "Brieven van een uitgever" Geert van Oorschoot (uitg. G.A. Van Oorschoot) (0,5 p.)
- Remco Campert: "Kwee-nie" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Non je ne me souviens plus" (1 p.)

198 pag. 1%

21/12 :

- Tom Lanoye : "Kan kunst de wereld redden?" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Soms maal daags" (0,5 p.)

168 pag. 0,6%

27/12:

- Kees van Kooten: "Kwartslaap" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 (0,5 p.)

168 pag. 0,6%

GEMIDDELDE: 2,2%

2000

06/01:

- Hugo Matthysen: "Nog 36.500 keren slapen" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Takt in 2000" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - boek van het jaar: "Glamorama" Bret Easton Ellis
(Anthos/Manteau)
meest overschatte boek: "De grond onder haar voeten" Salman Rushdie (Contact)
meest onderschatte boek: "De ster Henry Smart" Roddy Doyle (Nijgh & Van Ditmar)
Beste geheimtip: "De gelukkige Moskou/Een technische roman" Andrej Platonov (Meulenhoff)

Beste biografie: “Hitler. 1889-1936: Hoogmoed” Ian Kershaw (Het Spectrum)

Beste autobiografie: “Mijn moeder zong” Raymond Queneau (De Arbeiderspers)

Beste dichtbundel: “ Voorlopig verblijf” Eva Gerlach (De Arbeiderspers)

Beste gedicht: “Oostende” Hugo Claus (uit: “Wreed Geluk” De Bezige Bij)

Meest fijnzinnige plas tegen de voet van de Parnassus: “Liefde is business” Arnon Grunberg (Nijgh & Van Ditmar)

Meest overtuigende personage: Ann Demeulemeester in “Uitgeverij Guggenheimer” Herman Brusselmans (Prometheus)

Meest terechte bekroning: de Booker Prize voor “In ongenade” J.M. Coetzee (Ambo)

Minst terechte bekroning: de Generale Bank Literatuurprijs voor “De passievrucht” Karel Glastra van Loon (Veen)

Beste titanenwerk: “De Afrikaanse poëzie in 1000 en enige gedichten” Gerrit Komrij (Bert Bakker)

Beste vertaling: “Illuminations” Arthur Rimbaud in een vert. van Paul Claes. (Athenaeum-Polak & Van Gennepe)

Slechtste seksscène: in “Dooi” Rascha Peper (Veen)

Best gevierde verjaardag: Hugo Claus (70)

Best herdachte dode: Louis Paul Boon

Meest terechte hit: “Elementaire deeltjes” Michel Houellebecq (De Arbeiderspers)

Minst terechte hit: “En ook weemoedigheid. Het Bureau deel 5” J.J. Voskuil (Van Oorschot)

Beste thriller: “Hannibal” Thomas Harris (Luitingh-Sijthoff)

Beste jeugdboek: “Het is de liefde die we niet begrijpen” Bart Moeyaert (Querido)

Beste cadeauboek: “Playing with matches” Beck & Al Hansen (Smart Art Press)

Beste bijbelpapier: “Verzameld werk deel II” en “Verzameld werk deel III” Gerard Reve (Veen)

Beste literaire waakhond: Patrick Demomperre “Erg!”

Beste verhalenbundel: “De gouverneurs van Wyoming” Annie Proulx (De Geus)

Beste debuut: “Alle mussen zullen sterven” Christophe Vekeman (De Arbeiderspers)

Best te pruimen: “Liefdesdood” Oscar van den Boogaard (Querido), “De tuin der onschuldigen” Kristien Hemmerechts (Atlas), “Zwarte tranen” Tom Lanoye (Prometheus), “De spiegel van Mercurius” Amélie Nothomb (Manteau), “Zeepijn” Charlotte Mutsaers (Meulenhoff), “Open gelijk een mond” Jeroen Olyslaegers (Prometheus), “Tongkat” Peter Verhelst (Prometheus), “De sopranen” Alan

Warner (De Arbeiderspers), "Smeris" Irvine
Welsh (De Arbeiderspers), "In alles een man"
Tom Wolfe (Prometheus). (1,5 p.)
162 pag. 1,5%

13/01:

- Hugo Matthysen: "Zeemeerminnen wanen zich zeesterren" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Het engeltje" (0,5 p.)
- Interview met Jules Deelder (2 p.)

164 pag. 1,8%

20/01:

- Herman Brusselmans: "Meisjes met gekuste knietjes" (0,5 p.)
- Boekenbal (0,5 p.): "De Intuitionist" Colson Whitehead (Contact) (recensie door *kt*) (+/-)
"De poorten van Eden" Ethan Coen (Prometheus) (+/-)
- Hugo Matthysen: "De haring als houvast" (0,5 p.)

166 pag. 0,9%

27/01:

- Corneel: "Een verrassende millenniumwende" (0,5 p.)
- Hugo Matthysen: "De moeder van alle interessante gesprekken" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Roken" (0,5 p.)
- De nominaties voor De Gouden Uil (0,5 p.)

166 pag. 1,2%

03/02:

- Reclame voor Saint-Amour (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Een eigen ziel" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: "Katse nachten" Eriek Verpale (De Arbeiderspers)
(-)

(2 p.)

(door *bv*)

"Het einde van illusies" Arundhati Roy

(Prometheus)

(+) (door *kt*)

Interview met Bart Moeyaert over zijn vijf

artistieke

favorieten

178 pag. 1,7%

10/02:

- Humo sprak met Leo Pleysier (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
- Corneel: "Het einde van een idool" (0,5 p.)
- Interview met Brusselmans, Bayley, Grunberg en Vekeman n.a.v. Saint-Amour (door
Kristoff Tilkin) (2 p.)
- Herman Brusselmans: "Zeker ben je nooit" (0,5 p.)
- Hugo Matthysen: "De antropoloog dat de stukken eraf vlogen" (0,5 p.)

182 pag. 4,4%

17/02: Herman Brusselmans sprak met Marc Dutroux (4 p.)

Interview met Alex Garland (door Diederik Van den Abeele) (3,5 p.)

Corneel: "Spraktechnologie, een nachtmerrie" (0,5 p.)

Herman Brusselmans: "De verlossing" (0,5 p.)

Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: "Genootschap van de bron" (Het Spectrum) Wes

- (1,5 p.) Craven (door *kt*) (-)
 “Littekens” Toni Davidson (De Bezige Bij) (+)
- (door *bv*)
 182 pag. 5,5%
- 24/02:
- Humo sprak met Jan Wolkers (5,5 p.) (door Martin Coenen)
 - Herman Brusselmans: “Leve onze Artillerie” (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: “Het bloot gat van Bart Peeters” (0,5 p.)
- 182 pag. 3,6%
- 02/03:
- Humo sprak met Douglas Coupland (door Bart Vanegeren) (5 p.)
 - Herman Brusselmans: “De fantasie” (0,5 p.)
 - Boekenbal: “Een brandbaar huwelijk” A.M. Homes (De Bezige Bij) (door *kt*) (+)
 “Blauwbaard” Pauline Slot (De Arbeiderspers) (door *kt*) (-)
 (1 p.)
- 182 pag. 3,6%
- 10/03:
- Interview met Tom Lanoye over zijn cannabisgebruik (1 p.)
 - Hugo Matthysen: “Neerlandicus doet verbijsterde ontdekking: kakken bevat meer kaas dan gruyère!” (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Nieuw meisje” (0,5 p.)
- 184 pag. 1,1%
- 16/03:
- Interview met J.K. Rowling (2 p.) (door Maureen Cleave)
 - Interview met Amos Oz (door Bart Vanegeren) (4 p.)
 - Herman Brusselmans: “Misschien, heel misschien” (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: “Nieuw springkasteel in de Efteling: het Reuzenscrotum!” (0,5 p.)
 - Humo’s Boeken Top 10 + Boekenbal: “Als in een droom” Remco Campert (De Bezige Bij) (1 p.)
- (door *kt*)
 “Duizeling” Per Holmer (Meulenhoff) (door *kt*) (-)
 184 pag. 4,3%
- 23/03:
- Interview met Clifford Cremer, zoon van Jan Cremer (door Stefanie de Jonge) (5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Op de dool? Ik ook” (0,5 p.)
- 192 pag. 2,9%
- 30/03:
- Humo sprak met Carlos Fuentes (door Bart Vanegeren) (3,5 p.)
 - Kees van Kooten: “Geachte mevrouw” (1 p.)
 - Corneel: “Eindelijk vrij ademen!” (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Vrouw” (0,5 p.)
 - Boekenbal (1 p.): - Jozef Deleu (door *bv*) (+)
 - “Finbar’s hotel” Roddy Doyle, Joseph O’Connor, Anne Enright, Hugo

Hamilton, Jennifer Johnston en Colm Tóibin (red. Dermot Bogler)
(Nijgh & Van Ditmar) (+) (door *bv*)
200 pag. 3,2%

06/04:

- Corneel: "Rent-a-priest" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Het lentezonnetje" (0,5 p.)
216 pag. 0,5%

13/04:

- Interview met Ismail Kadare (door Bart Vanegeren) (4 p.)
 - Corneel: "Extra open venster" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Takt en de firandelli" (0,5 p.)
 - Jan Mulder: "Karl op de motor" (0,5 p.)
 - Boekenbal (1 p.): - Arnon Grunberg "Fantoompijn" (Nijgh & Van Ditmar) (+/-) (door *kt*)
 - Riana Scheepers "Feeks" (Querido) (+) (door *bv*)
 - Louis Paul Boon "Het boek Jezebel" (*geen uitgeverij vermeld*)(+) (door *bv*)
- + Humo's Boeken Top 10
200 pag. 3,2%

20/04:

- Corneel: "Het verhaal van Mayamba" (0,5 p.)
- Interview met Arnon Grunberg n.a.v. "Fantoompijn" (door *rv*) (5 p.)
- Herman Brusselmans: "Lieve, blinde engel" (0,5 p.)
208 pag. 2,9%

27/04:

- Humo sprak met Herman Brusselmans (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
 - Interview met Jeroen Brouwers n.a.v. zijn zestigste verjaardag (door Bart Vanegeren) (5,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Bij de ingang van een ander leven" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekenbal (2 p.):
 - "Spijkerschrift" Kader Abdolah (De Geus) (door *kt*) (+)
 - "Mijn rol in de film" John Irving (De Bezige Bij) (door *kt*) (-)
 - "De onhuwbaren" Willem Melchior (Atlas) (door *kt*) (-)
- Grensgevallen: interview met J.M.H. Berckmans over zijn 5 artistieke favorieten (door *kt*)
200 pag. 6,2%

04/05:

- Herman Brusselmans: "Op meisjeskamers" (0,5 p.)
204 pag. 0,2%

11/05:

- Jan Mulder: "Bengelen" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "True West" (1,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Het uitsterven" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 +boekenbal: interview met Craig Raine (door *bv*) (1 p.)
206 pag. 2,7%

18/05:

- Corneel: "Volgende week een lolly!" (0,5 p.)
- De zeven hoofdzonden volgens Tama Janowitz (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Geliefden" (0,5 p.)
200 pag. 2,7%

25/05:

- Corneel: "Overmand door Plopsaland" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Waar heeft Amsterdam een Arena voor?" (1,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Het meisje van op de tv" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - "Verzameld werk: deel 4" Gerard Reve (Veen)
(door (1 p.) bv) (+)
- "De hekkenbouwers" Magnus Mills (uitg. niet
vermeld) (door kt) (+)
210 pag. 1,7%

01/06:

- Corneel: "De week in beeld" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Weg met die oerknal" (0,5 p.)
- Interview met James Redfield (door Stefanie de Jonge) (4 p.)
- Tom Lanoye: "The ultimate drag queen" (1 p.)
- Herman Brusselmans: "Dankwoorden" (1 p.)
204 pag. 3,4%

08/06:

- Interview met Tom Lanoye en René Los (door Pascal Verbeken) (4,5 p.)
- Interview met Aleksandar Hemon (door Kristoff Tilkin) (2 p.)
- Kees van Kooten: "San Marco" (1 p.)
- Tom Lanoye: "Liefste klotedagboek" (1 p.)
- Jan Mulder: "Streekbieren en melkboeren" (0,5 p.)
- Boekenbal + Humo's Boeken Top 10: - "Pornotheek Arcadië" Joost Zwagerman (De
(1 p.) Arbeiderspers) (+) (door bv)
- "Morgenster" Jaap Scholten (Contact) (+) (door

bv)

- Herman Brusselmans: "Lezing" (0,5 p.)
196 pag. 5,3%

15/06:

- Corneel: "Euro 2000 telex- euro 2000 telex- euro 2000" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Compactica" (0,5 p.)
- Tom Lanoye: "Weg met het cordon sanitaire!" (0,5 p.)
- Humo's enige echte bloedstollende misdaadgids (15 p.):
- interview met Michael Dibdin (door Bart Vanegeren)
- Lijst: "Blauw bloed" Pieter Aspe (Manteau) (+)
"Onder druk" David Baldacci (Bruna) (+/-)
"Erfelijk belast" Bruce Chandler Fergusson (BZZTôH) (+)
"Maanstand" Michael Connelly (De Boekerij) (+)
"Tijdljn" Michael Crichton (Luitingh-Sijthoff) (+)
"Begraven dromen" Deborah Crombie (Het Spectrum) (+)
"Serpent" Clive Cussler (The House of Books) (+)
"Bloedhond" Don DeLillo (Anthos) (+)
"Een berouwvolle dag" Colin Dexter (Fontein) (+)
"Een goede afdronk" Michael Dibdin (Atlas) (+)

- “Het oog van de orkaan” Dick Francis (Archipel) (+)
- “Onderhuids” Nicci French (Anthos) (+)
- “Broedermoord” Frances Fyfield (Archipel) (+)
- “De broederschap” John Grisham (Bruna) (-)
- “De weduwe” Mary Higgins Clark (Luitingh-Sijthoff) (+)
- “Vals recht” Phillip Margolin (Meulenhoff) (+)
- “De hand van een moordenaar” Alexandra Marinia (Luitingh-Sijthoff) (+/-)
- “Omertà” Mario Puzo (De Boekerij) (+)

(door *kh, kt, bv*)

- Herman Brusselmans: “De vrolijke kunstenaar” (0,5 p.)
184 pag. 9,2%

22/06:

- Interview met David Baldacci (door Kristoff Tilkin) (2 p.)
- Corneel: “Euro 2000 telex +++euro 2000 telex+++euro (0,5 p.)
- Kees van Kooten: “Telehekel” (1 p.)
- Tom Lanoye: “Weg met het cordon sanitaire! Part II” (0,5 p.)
- Jan Mulder: “Verlangen naar Rik de Saedeleer” (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: “Droomsymboliek” (0,5 p.)
- Humo’s Boeken Top 10 + boekenbal: - “Annie” Kees van Kooten (De Bezige Bij) (+)
(door
(1 p.) *bv*
- “De telefooncelshow” Hermine Landvreugd (De Bezige Bij) (+) (door *kt*)
- “Met angst en beven” Amélie Nothomb (Manteau/De Bezige Bij) (-) (door *bv*)
184 pag. 3,3%

29/06:

- Corneel: “Copernicus mijn klotten!” (0,5 p.)
- Kees van Kooten: “Dossier GSM” (0,5 p.)
- Jan Mulder: “De Rode Duivel Blues” (0,5 p.)
- Tussen hemel en hel: interview met Erwin Mortier (door *lk*) (1,5 p.)
- Tom Lanoye: “Meetings in de melting mixer” (1,5 p.)
- Herman Brusselmans: “Sas” (0,5 p.)
176 pag. 2,8%

06/07:

- Corneel: “De 200 armste Belgen” (0,5 p.)
- Hugo Matthysen: “Tubbax: ‘Succes smaakt naar meer!’ (en ook wel een beetje naar Woestijnvisreet)” (1 p.)
- Tom Lanoye: “Opgepast! Politiek incorrect artikel!” (0,5 p.)
- Kees van Kooten: “Papa Razzo” (2 p.)
- Jan Mulder: “De sukkel van Humo” (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: “De eenvoud” (0,5 p.)
- Boekenbal + Humo’s Boeken Top 10 (1 p.):
 - “Buiten de wereld” Guido van Heulendonk (De Arbeiderspers) (door *bv*) (-)
 - “De zelfmoord van de meisjes” Jeffrey Eugenides (Contact) (door *kt*) (+)
 - “De zondag des levens” Raymond Queneau (Ijzer) (door *bv*) (+)
 - “Wildernis” Esther Freud (De Bezige Bij) (door *bv*) (+)
 - “In zaken” Iain Banks (Luitingh-Sijthoff) (door *kt*) (+/-)*184 pag. 3,3%*

13/07:

- Tom Lanoye: "Arghh! *Nog* een politiek incorrect artikel!" (1 p.)
 - Jan Mulder: "Euro 2005" (0,5 p.)
 - Vakantieboeken: de vakantieboeken van Van Rossem, Michiel Hendryckx en Bert Anciaux (door *bv*) (2 p.)
 - Hugo Matthysen: "Dat het toeval bestaat is geen toeval!" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Moe doch tevreden" (0,5 p.)
 - Interview met Paul Theroux (door *mc*) (3 p.)
 - Kees van Kooten: "Mijn hoofdzaak" (0,5 p.)
- 188 pag. 4,2%*

20/07:

- Interview met Seamus Heany (door Bart Vanegeren) (3 p.)
 - Tom Lanoye: "Oh nee! *Alweer* een politiek incorrect artikel!" (1 p.)
 - Herman Brusselmans: "Denkend aan Fillippo Pastikoupoulos" (0,5 p.)
 - Vakantieboeken: de vakantieboeken van Hemmerechts, Tom van Dyck en Jos Geysels (door *bv*) (2 p.)
 - Jan Mulder: "Chef opblaasbaar podium" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "Een slecht voorbeeld is vaker een beter voorbeeld van een slecht voorbeeld dan een goed voorbeeld. Over nog eens dertig jaar zal ik dat graag verduidelijken met een voorbeeld!" (1 p.)
 - Tussen hemel en hel: interview met Oscar van den Boogaard (door *lk*) (1,5 p.)
- 180 pag. 5,3%*

27/07:

- Honderd vragen aan Hans Warren (door Tom Kellerhuis) (4,5 p.)
 - Interview met Adriaan van Dis n.a.v. de start van "Zomergasten" (door Bart Vanegeren) (3,5 p.)
 - Jan Mulder: "Snok" (0,5 p.)
 - Tom Lanoye: "Nuances au café Ratatouille d'Europe" (1 p.)
 - Vakantieboeken: de vakantieboeken van Hugo Matthysen, Peter Verhelst en Stijn Meuris (door *bv*) (2 p.)
 - Herman Brusselmans: "Oven" (0,5 p.)
- 168 pag. 7,1%*

03/08:

- Tom Lanoye: "Woordbreuk! Schennis! Volksverlakterij!" (1 p.)
 - Hugo Matthysen: "Een geit met een tremal!" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Ik ben een genie" (0,5 p.)
- 180 pag. 1,1%*

10/08:

- Hugo Matthysen: "Nieuwe avonturen van de Mistert van Financiën!" (0,5 p.)
 - Interview met Helga Ruebsamen n.a.v. haar deelname aan "Zomergasten" (door *bv*) (1 p.)
 - Herman Brusselmans: "Onder filosofen" (0,5 p.)
- 168 pag. 1,2%*

17/08:

- Herman Brusselmans: "Roem" (0,5 p.)
 - Corneel: "Groeten uit Toro Piscine" (0,5 p.)
- 172 pag. 0,6%*

24/08:

- Hugo Matthysen: "Over Clement Van Wanten" (1 p.)
 - Kees van Kooten: "Na de vakantie" (0,5 p.)
 - Interview met John Grisham (*interviewer niet vermeld*) (1 p.)
 - Herman Brusselmans: "Oliekoeke" (0,5 p.)
- 172 pag. 1,7%*

31/08:

- Cherchez la femme: Johanna Mulder, de vrouw van Jan (door Marja Pruis) (2 p.)
 - Corneel: "LulCook: mannenblad voor 65-plussers" (1,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Kitchen Comfort Products Nederland BV" (0,5 p.)
 - Tussen hemel en hel: interview met Pieter Aspe (1 p.) (door *kt*)
- 180 pag. 2,8%*

07/09:

- Wat maakt uw leven de moeite waard?: Renate Dorrestijn (1 p.)
 - Corneel: "Extra open venster: groeten uit Toro Piscine" (0,5 p.)
 - De zeven hoofdzonden volgens Erwin Mortier (door Kristoff Tilkin) (4 p.)
 - Kees van Kooten: "Laat zaad" (1 p.)
 - Hugo Matthysen: "Te waar om ongelooflijk te zijn!" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Wraakengel Nr. 1" (0,5 p.)
- 188 pag. 4%*

14/09:

- Het grote Kristien Hemmerechts interview (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
 - Wat maakt uw leven de moeite waard? J.M.H. Berckmans (1 p.)
 - Corneel: "Ach moederlief, toe strip niet meer!" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "'Big Brother': wat u niet zag" (1 p.)
 - Kees van Kooten: "C'est trop" (1 p.)
 - Jan Mulder: "Voetbalgeld" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Barbara en Frieda" (0,5 p.)
- 200 pag. 4,5%*

21/09:

- Corneel: "Kop op, Ingeborg!" (0,5 p.)
 - Wat maakt uw leven de moeite waard? Herman Brusselmans (1 p.)
 - De zes kwellingen van Alain De Botton (interview door Bart Vanegeren) (4 p.)
 - Kees van Kooten: "Dodennamendag is Openramendag!" (0,5 p.)
 - Jan Mulder: "Venus, etc." (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "In de blokkade" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Leve België" (0,5 p.)
- 200 pag. 3,7%*

28/09:

- Wat maakt uw leven de moeite waard? Charlotte Mutsaers (0,5 p.)
- Corneel: "De laatste show" (1 p.)
- Kees van Kooten: "Dat was al" (0,5 p.)
- Jan Mulder: "Olympisch mopperen" (0,5 p.)

- Herman Brusselmans: "Liefde en geluk" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - Joachim Fest "Speer. Een biografie" (Manteau/Bezige Bij) (door *gb*) (+) (1 p.)
 - Reclame voor "Het andere boek" (0,5 p.)
- 204 pag. 2,2%

05/10:

- Corneel: "Heden geen Corneel" (0,5 p.)
 - Wat maakt uw leven de moeite waard? Eddy Van Vliet (1 p.)
 - Interview met Josse De Pauw n.a.v. "Werk" (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Verrassing" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Uitgekookt" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "Saté! Saté! Saté Maria!" (0,5 p.)
- 220 pag. 3,4%

12/10 :

- Wat maakt uw leven de moeite waard ? Eric De Kuyper (1 p.)
 - Corneel: "Allo, tot u spreekorneel" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Bar en boos" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - "De charme van chaos. Berichten uit de burgeroorlog (2 p.)
- in België" Dirk Draulans (Atlas) (interview door *pv*)
- "Geheime kamers" Jeroen Brouwers (Atlas) (door

bv)

(+)

- Jan Mulder: "Pele, u en ik" (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "Doodsprent" (0,5 p.)
 - Interview met Wally Lamb (door Bart Vanegeren) (2 p.)
- 220 pag. 3,2%

19/10:

- Wat maakt uw leven de moeite waard? Cees Nooteboom (1 p.)
 - Jan Mulder: "Schlammschlacht" (0,5 p.)
 - De zeven hoofdzonden volgens Patrick Conrad (door Diederik Van den Abeele) (4,5 p.)
 - Herman Brusselmans: "De helderziende" (0,5 p.)
 - Corneel: "Vox populi" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "De grote leegte" (0,5 p.)
- 216 pag. 3,5%

26/10:

- Corneel: "Betragt!" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Waarmee waarheen waarvoor?" (0,5 p.)
 - Jan Mulder: "Ronellenfitsch" (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: "Kip wil haar ei kwijt" (0,5 p.)
 - Humo's boekenbijlage 2000: - Interview met Jef Geeraerts (door Bart Vanegeren) (4,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Enorm leuk meisje" (0,5 p.)
- Humo's literaire moordspel (4 p.)
- Boekenbal: Peter Verhelst "Zwellend fruit" (Prometheus)

(door

bv) (+)

"De wereld als markt en strijd" Michel Houellebecq (De

- Arbeiderspers) (door *kt*) (+)
 “Broere” Bart Moeyaert (Querido) (door *kt*) (+)
 “Hollandse luchten” Martin Bril (Prometheus) (door *kt*)
- (+)(2p.)
- Pardoen)
- Voorpublicatie uit “Een hartverscheurend verhaal van duizelingwekkende genialiteit” Dave Eggers (vert. I. (Vassallucci) (4 p.)
 - Interview met Dave Eggers (door *gp*) (0,5 p.)
 - Wat maakt uw leven de moeite waard? Leo Pleysier (1 p.)
 - Interview met Tom Lanoye, winnaar van Humo’s gouden bladwijzer 2000 (“Zwarte tranen”) (1 p.) (Prometheus) (door *kt*)
- 236 pag. 8,3%*

02/11:

- Wat zou u doen als u nog één week te leven had? Interview met Kristien Hemmerechts (door Jan Haerynck & Martin Coenen) (1 p.)
 - Corneel: “Aangename kennismaking!” (0,5 p.)
 - Interview met Aster Berkhof (door Bart Vanegeren) (5 p.)
 - Jan Mulder: “Menjoe” (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: “Geloofwaardigheid” (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Doornenkroon” (0,5 p.)
- 208 pag. 3,8%*

09/11:

- Hoe zou het eigenlijk zijn met... Liva Willems? (door Tanja Dierckx) (3 p.)
 - Wat zou u doen als u nog één week te leven had? Interview met Gerrit Komrij (door Jan Haerynck & Martin Coenen) (1 p.)
 - Kees van Kooten: “Het negende festival van de instrumentloze mensenmuziek” (0,5 p.)
 - Wat maakt uw leven de moeite waard? Geerten Meijnsing (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: “Fritz reageerde bitz” (1 p.)
 - Jan Mulder: “Paralympiërs” (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Altijd weer” (0,5 p.)
 - Humo’s Boeken Top 10 + boekenbal: - “De menselijke smet” Philip Roth (Meulenhoff) (door *Kt*) (+/-)
- (2 p.)
- (door *bv*) (-)
- “Het refrein” Dirk van Weelden (Meulenhoff)
 - “Made in Yugoslavia” Vladimir Jokanovic (door *kt*) (Luitingh-Sijthoff) (-)
 - Interview met Paul Beatty (door *kt*)
- 196 pag. 4,6%*

16/11:

- Jan Mulder: “Geld is gras” (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: “Lovemail” (0,5 p.)
 - Hugo Matthysen: “Metafysisch billenbijten” (0,5 p.)
 - Herman Brusselmans: “Al dat gerinkel” (0,5 p.)
- 188 pag. 1,1%*

23/11:

- Wat maakt uw leven de moeite waard? Jef Geeraerts (1 p.)
- Corneel: "Oproep aan de aandeelhouders" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "24 eenlijners" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "De Adidasjaren" (0,5 p.)
- Jan Mulder: "Moderne uitstraling" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - "Een hartverscheurend verhaal van
 duizelingwekkende genialiteit" Dave Eggers
 (Vassallucci) (door *kt*) (+)
 - "Ik omhels je met duizend armen" Ronald Giphart
 (Podium) (-) (door *kt*)
 - Interview met Geerten Meijsing n.a.v. "Dood
 meisje"

(2 p.)

(door *bv*)

208 pag. 2,4%

30/11:

- Corneel: "Met gratis Betty-condoom" (0,5 p.)
- Interview met Anna Enquist (door Bart Vanegeren) (4 p.)
- Jan Mulder: "S.S. Lazio" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "(Advertentie)" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "'Big Brother', de laatste loodjes" (0,5 p.)
- Hugo Matthysen: "De zwetste zwets" (0,5 p.)

204 pag. 3,2%

07/12:

- Wat maakt uw leven de moeite waard? Walter Van den Broeck (1 p.)
- Jan Mulder: "Bernabeu" (0,5 p.)
- Corneel: "Another Big Brother!" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Goede mobiele manieren" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Scepsis" (0,5 p.)
- Humo's Boeken Top 10 + boekenbal: - Interview met J.M.H. Berckmans n.a.v. "Na het
 baden bij Baxter en de ontluizing bij Miss Grace"
 (door *kt*)
 - "Klein geld" Dan Fante (Thomas Rap) (door *bv*)
 (+/-)

212 pag. 2,3%

14/12:

- Corneel: "Wie betaalt de moppendokter?" (0,5 p.)
- Kees van Kooten: "Achterstevoren" (0,5 p.)
- Herman Brusselmans: "Eens katholiek, altijd katholiek" (0,5 p.)
- Jan Mulder: "Flash Area" (0,5 p.)

188 pag. 1,1%

21/12:

- Cherchez l'homme: Bart Castelein, de vriend van Kristien Hemmerechts (door Bart
 Vanegeren) (4 p.)
- Interview met J.K. Rowling (door Ann Treneman "The times") (3 p.)
- Herman Brusselmans: "De definitieve oplossing" (0,5 p.)
- Corneel: "Stop de schapenslachting! Pak de wolf! Vang hem met een kerststal" (0,5 p.)
- Wat maakt het leven de moeite waard? Kristien Hemmerechts (1 p.)
- Jan Mulder: "Wereldtoppers" (0,5 p.)

- Kees van Kooten: "Doe niet zo mobiel!" (0,5 p.)
 - Humo's Boeken Top 10 + boekenbal (0,5 p.)
- 196 pag. 5,3%*

28/12:

- Hugo Matthysen: "Nefast voor de feestvreugde" (0,5 p.)
 - Jan Mulder: "Kim en Lei" (0,5 p.)
 - De beste boeken van 2000: -"Vrouw zoekt man" Melissa Bank
 - "Geheime kamers" Jeroen Brouwers
 - "Miss Wyoming" Douglas Coupland
 - " Een hartverscheurend verhaal van duizelingwekkende genialiteit" Dave Eggers
 - "Fantoompijn" Arnon Grunberg
 - "Wat is er toch met Bruno?" Aleksandar Hemon
 - "De wereld als markt en strijd" Michel Houellebecq
 - "De versteende bruidsstoet", "Drie rouwzangen om Kosovo"
 - en
 - Dossier H." Ismael Kadare
 - "Vergelding. 1936-1945" Ian Kershaw
 - "Demonology" Rick Moody
 - "Verzameld sportwerk" Jan Mulder
 - "Triomf" Marlene van Niekerk
 - "Werk" Josse de Pauw
 - "De stoïcijn" en "Het uur van de Duivel" Fernando Pessoa
 - "Een seizoen in de hel" Arthur Rimbaud
 - "Regels voor het mensenpark" Peter Sloterdijk
 - "Albert Camus. Een leven" Olivier Todd
 - "Zwellend fruit" Peter Verhelst
 - "Het Powerbook" Jeanette Winterson
 - "Pornotheek Arcadië" Joost Zwagerman (1 p.) (door *kt/bv*)
 - Herman Brusselmans: "Bericht aan onze vrouwen" (0,5 p.)
 - Kees van Kooten: "Lijfsbehoud door zelfcensuur" (0,5 p.)
- 172 pag. 1,7%*

GEMIDDELDE: 3,2%

Bijlage 2

Interview Mark Schaevers

Mark Schaevers stormt met mij in zijn kielzog zijn kantoor binnen. Afwezig wijst hij me een stoel aan

en stormt onmiddellijk terug buiten. Even later komt hij zichtbaar teleurgesteld het kantoor

terug binnen : er is een dt-fout geslopen in het net verschenen Claus-artikel van zijn hand. Hij

beantwoordt mijn ‘en dan’-blik met een gedecideerd: “Het vak, meisje, het vak!” Onder de indruk van zoveel professionaliteit, stel ik mijn eerste vraag:

Hoe bent u bij *Humo* terechtgekomen?

Ik werkte op uitgeverij Kritak en **Leo De Haes** was de man die hier voornamelijk de literatuur deed. Hij vroeg me bij de opstart van de rubriek “Lieve lezer”. Dat was in 1989, geloof ik. Zo belandde ik in *Humo*-kringen. **Willy Courteaux** ging op dat moment weg en zo kwam er een vacature vrij. Ik heb dan zijn rubriek “Dwarsijker” een paar jaren overgenomen.

Wat heeft u eigenlijk gestudeerd?

Germaanse, zoals bijna iedereen hier. Ik denk dat twee derde van de *Humo*-medewerkers germanist is.

Wat waren uw taken als boekenredacteur?

Humo heeft in letterlijke zin nooit een boekenredacteur gehad. De algemene filosofie is dat wij “omnivoren” zijn. Het is onze opgave een publieksblad te maken. Wij schrijven niet voor honderdduizend mensen, maar voor een miljoen mensen. En dat betekent dat wij niet in specialisaties kunnen “wegkruipen”, wat je soms op andere redacties wel een beetje hebt. De buitenlandredacteur *Knack* bijvoorbeeld is moeilijk aanspreekbaar om een algemeen stuk te schrijven. Maar, ook al is de filosofie “Iedereen doet alles”, je merkt toch dat je je know-

how, je kennis, je contacten-net hebt. Iedereen heeft dus toch wel zo zijn eigen specialiteit. Voor mij was dat dan toch vooral het grote schrijversinterview.

Gewoonlijk gaat het daarbij om auteurs waar de mensen zich al iets bij kunnen voorstellen, die al wat succes hebben.

Toch kan je ook wel eens nieuwe namen introduceren. Ik heb bijvoorbeeld ook wel stukken gemaakt over de zogenaamde nulgeneratie, over debuten en zo. De reeks “Jonge leeuwen” is daar trouwens op geïnspireerd.

Recenseerde u veel debuten?

We doen eigenlijk meer via interviews. Het format interview is voor *Humo* altijd heel belangrijk geweest; het heeft grotendeels de groei van het blad meebepaald. Wat *Rolling Stone* deed in Amerika, of *Der Spiegel* in Duitsland, dát was wat Mortier en zijn voorgangers ook voor ogen hadden. De traditie van *Humo sprak met* bijvoorbeeld stamt al uit de jaren '60.

Ook als je dan boekenredacteur of culturredacteur bent, is het interview de eerste vorm waarmee je werkt. Recensies zijn altijd ietwat secundair geweest. Ze zijn ook wisselend geweest: die rubriek was nu eens drie korte recensies, dan een pagina-lange recensie, dan verdween hij weer een tijdje ...

Was er eigenlijk een soort beleidsplan waarin uitgestippeld stond hoeveel literatuur aan bod moest komen?

Journalistiek werkt niet met beleidsplannen. Dat is voor ministeries. Journalistiek betekent: pragmatisme voorop. Je wacht niet alleen af wat er gebeurt, maar vooral: je werkt op een bepaald moment met bepaalde mensen. Vandaar dat die culturele uithoek die de boekenwereld is – voor *Humo* heb ik de rubriek ooit “Het Reservaat” genoemd – niet de “core business” is.

Toch is literatuur op een of andere manier altijd een wezenlijk onderdeel geweest van *Humo*. We hadden bijna elke week wel een schrijver of een literair stuk en dat was niet het geval voor klassieke muziek of toneel. Het is echter niet zo dat er een boekenredacteur is die een soort van masterplan heeft. We denken toch heel pragmatisch van: “Wie heeft dit seizoen belangrijke boeken geschreven?”, “Wie vinden wij die we via *Humo* aan het woord kunnen laten?”.

En ook: of de recensies kort of lang zijn, of het er weinig zijn of veel, hangt toch vooral af van die een, twee mensen die in een bepaald tijdsgewricht *Humo* aan het maken zijn. De recensies komen er eigenlijk bovenop, zijn voor de redacteurs ook weekendwerk, een teken van culturele goodwill. Er is geen plan dat kan zeggen: “jij hebt zoveel goodwill om in je weekend boeken te gaan lezen en de neerslag daarvan in *Humo* te plaatsen”.

Wij doen literatuur in de mate waarin het onze lezers interesseert, in de mate dat ze de auteurs al kennen, in de mate dat we goede

stukken met die auteurs kunnen maken. Dat geldt eigenlijk ook voor de rest van *Humo*: ook een toneelspeler zal plots wel kunnen als hij enige bekendheid geniet, als hij een persoon is waar je een mooi portret, een mooi interview mee kan maken.

Is de actualiteitswaarde van een auteur ook een belangrijke factor om hem/haar te gaan interviewen of zijn/haar werk te recenseren?

“Actualiteitswaarde” is misschien het woord niet.

Kristien Hemmerechts doen wij bijvoorbeeld vrij standaard als ze een nieuwe roman heeft. Dat is vooral zo omdat je weet: een, Kristien Hemmerechts is een van de vijf of zeven Vlaamse schrijvers mét naam, die ook in *De Laatste Show* gaan zitten, waarvan mensen zeggen: “Ah, nen nieuwen boek van **Kristien Hemmerechts**”; en twee: je weet dat je met Kristien wel een kopij krijgt die *Humo* in kan.

De mondigheid van de geïnterviewden is dus ook heel belangrijk?

Ja, mondig, en laten we zeggen: aangepast aan een blad dat nu eenmaal voor een miljoen lezers interviews doet. Ik bedoel: ik weet niet of wij met **Dirk van Bastelaere** -- die trouwens voor *Humo* meewerkt: hij maakt vertalingen voor ons -- een interview van vijf pagina's kunnen maken. Nu ja, het is nog niet gebeurd, maar ... Hij is te erg bezig met literaire termen, schrijft ánders ...

Wel, dat zijn de dingen die meespelen: “Wat is de

aanleiding van het boek? Is het een boek over geschiedenis? Over **Hitler**? Is het iets waarover je gesprekstof hebt in algemenere termen of is het iets waar we moeten gaan vragen: “ ‘Vanwaar uw voorkeur voor het sonnet in de laatste jaren ten opzichte van etcetera ...’ ”. Hoe breed is met andere woorden het “palet” van iemand om in een publicatieblad te verschijnen? Dat is een afweging die je móet maken. Dat zegt niets over de literaire beoordeling, dat zegt iets over de beoordeling van *Humo*.

Vandaar ook dat poëzie slechts heel sporadisch aan bod komt.

Tja, we hebben ook weinig Nederlandstalige dichters, hé. Doe eens een enquête in Vlaanderen: “Hoeveel dichters ken je?”, dan zal er hoogstens eens een **Hugo Claus** uitkomen of zo.

Wat ook erg opvalt, is dat de Humo-columnisten heel wat extra aandacht krijgen. Zit daar een zekere druk achter? Móet dat?

Nee, dat moet niet. Dat is een moeilijke kwestie. Je moet vermijden dat je te vaak het familiefeestje opvoert. *Humo* heeft die traditie wel van knus jongensblad, van jongens-onder-elkaar. Dat heeft zijn voordelen en zijn nadelen. Er zijn gewoon heel praktische overwegingen: alleen al de nabijheid van die mensen maakt dat ze vaak opkomen als je je ideeën op een rij zet over de inhoud van de volgende *Humo*.

Verder schrijven die mensen niet toevallig voor *Humo*.

Ze zijn al geselecteerd in termen van talent, van maatschappelijke visie. Ze passen perfect in het *Humo*-profiel. Ik bedoel: als je beslist niet wéér **Brusselmans** te gaan interviewen met zijn nieuw boek en als je dan de week daarop een groot stuk met **Brusselmans** elders leest en je denkt: “Goh, toch weer goed gezegd”, dan zeg je: “Shit, hadden we het toch maar beter zelf gedaan”.

Had u eigenlijk inspraak in de aanwerving van columnisten?

Natuurlijk is het de hoofdredactie die daar het laatste woord over heeft, maar **Komrij** heb ik toch wel duidelijk aangebracht destijds. Was na een interview met hem aan de praat geraakt. **Grunberg** was ook wel mijn keuze.

Het probleem is altijd een beetje geweest: “Wie van de Vlamingen kan mee trompetteren op dat niveau van **Van Kooten, Campert, Komrij**?” De lat ligt daar via de Nederlandse inbreng heel hoog en voor het literaire veld in Vlaanderen ligt dat een beetje moeilijk. Er zijn nogal wat mensen die vinden dat zij in *Humo* een column moeten hebben, maar waarvan wij dan denken: “Hij staat wel naast een **Van Kooten** of een **Mulder**”.

Leo De Haes heeft in de jaren '70 ooit gezegd dat alle Humo-medewerkers neerlandofielen waren. Dat geldt dan blijkbaar nog altijd?

Goh, ik denk de redactie zelf wel. Maar je moet er wel rekening mee houden dat er een inhaalbeweging is geweest vanuit Vlaanderen,

dat je vandaag wel aan je trekken komt door de Vlaamse bladen te lezen. Terwijl tien, vijftien jaar geleden je wel moest gaan bijtanken in Nederlandse bladen. Dingen als *Vrij Nederland*, die nu al weer weggezonden zijn. Vroeger las ik altijd *De Groene Amsterdammer*, dat bekijk ik zelfs niet meer. Die bladen lijden dus wel onder het succes van de Vlaamse kwaliteitskranten.

Een objectieve factor die maakt dat we onze neerlandofilie minder kunnen beoefenen is alleszins dat de Nederlandse TV minder bekeken wordt. In de jaren '70 zat Nederland boven de 20% in termen van kijkcijfers, nu is dat nog een tiende misschien. Ik bedoel: het gaat over kleine procentjes nu, ze zitten op niveau-BBC ongeveer, denk ik. Dat maakt dat je palet in *Humo* moet veranderen. **Adriaan van Dis**, dat was een habitué in *Humo*. Dat zou hij nu niet meer zijn, want de mensen kijken niet meer. Hetzelfde met **Hanneke Groenteman**. **Koot en Bie**, dat was traditie op zondagavond voor de geletterde Vlaming; nu is zondagavond van Woestijnvis. In het aanbod zijn we dus zeker minder neerlandofiel geworden. Maar die traditie van pennen, die is er nog wel.

In de jaren '70 en '80 verschenen er voorpublicaties, feuilletons en kortverhalen in *Humo*. Is er ooit sprake van geweest dat opnieuw te doen? Heeft u daar ooit voor geijverd misschien?

Nee, maar niemand heeft daar ooit voor geijverd, ook vroeger niet. Dat heeft puur met het volume van *Humo* te maken. Die nummers waar wij **Marquez** voor publiceerden enzovoort, dat waren *Humo's* van driehonderd pagina's of zo. Het aanbod was zo groot dat de redactie de kopijen niet meer kon ophoesten en dan kreeg je mogelijkheden om dergelijke dingen te doen. We hadden gewoon al een *Humo*, we hadden al cultuur, sport, TV enzovoort en nog pagina's over. Let op, we deden dat heel graag en het was niet van "Verdomme, nu moeten we nog beginnen lezen".

Het was dus geen idealisme om mensen op een directe manier vertrouwd te maken met literatuur?

Goh, als je dat idealisme wil noemen: jawel. Ik bedoel: je kan met die pagina's om het even wat doen. Je kan gewoon weer societynieuws brengen of iets dergelijks. Het is dus wél een keuze om die pagina's in eerste instantie met voorpublicaties te vullen. Maar als idealisme gaat het niet zo ver dat we zeggen: "Eerst een voorpublicatie en dan kunnen we nog zien wat we aan de mensen kunnen geven waardoor ze misschien die voorpublicatie gaan kopen." Omgekeerd werkt het dus niet.

En, in het algemeen, heeft u ooit een andere aanpak van literatuur voorgestaan? Ooit verhitte discussies gevoerd met de hoofdredactie om literatuur anders aan bod te laten komen?

Nee, ik zag het eigenlijk als **Herman De Coninck**, zo'n beetje de "godfather" van literatuur in *Humo*. Hij zei altijd: "Wat *Humo* in de eerste plaats voor de literatuur doet, is de manier waarop *Humo* geschreven is, waarop *Humo* ademt, dat moet een beetje rock 'n roll in de letteren zijn. De bijdrage aan literatuur, is niet altijd schrijven over literatuur, voorpubliceren uit literatuur. Je kan beter, als je dan toch op die schaal aan het opereren bent, een beetje rock 'n roll in je taal leggen, waardoor je zelf in de verre buurt van literatuur komt. In die zin, als er al een beleid zou zijn, is het eerder dát. Het moet swingen. Herman zegt in een van zijn gelegenheidsgedichten toen *Humo* voor de 2500ste keer verscheen: "Ik heb het onvermogen om saai te zijn". Dat vond ik goed gezegd. Dat is wat je met taal doet. Je weet dat je de wereld niet aan het heruitvinden bent, maar je vecht wel altijd tegen het cliché. Laat dat in eerste instantie onze bijdrage aan de literatuur zijn. Van die aanpak vind ik niet dat we moeten veranderen. Daarnaast: tja, dat fluctueert. Soms wat meer recensies, dan weer dat rubriekje, ... Dat geldt eigenlijk voor alle hoekjes van een blad, daar zit altijd wat meer beweging in. Omdat het werkt is er in *Humo* wel minder beweging dan in andere bladen. Laat anderen het eens anders proberen. Dus, in die zin, zijn er nooit echt heroïsche debatten gevoerd.

We weten ook heel goed, uit marktonderzoek, dat de literaire interviews van de categorie “minst gelezen” zijn. Een interview met **Harry Mulisch** zal maar een vierde van de lezers hebben van een interview met de lokale weervrouw. Dat zijn de cijfers en daar hou je op een bepaalde manier rekening mee. Aan de andere kant houd je vooral ook geen rekening met die cijfers door het te blijven doen. Een kwart van de *Humo*-lezers zal een literair interview meepikken, maar daar bovenuit stijgen wordt heel moeilijk. Het is jouw markt, jouw blad, het is nu eenmaal wat het is. Nu, ik heb het altijd geweldig gevonden dat in principe 250 000 mensen die literaire interviews lezen. Er zijn ook veel journalisten die dat graag doen. Er is dus ook een vraag van die kant. Het enige wat fluctueert, zijn die recensies. De vraag wordt vaak gesteld: “Moet dat echt?” Het antwoord is natuurlijk ja, maar wie maakt het? In principe

zouden we ze het liefste benaderen zoals we de pop benaderen. Je wéét dat de recensies van CD's niet overdreven gelezen worden, maar het is een functie van *Humo* om daar een signalerende waarde te hebben. Je bent ook een beetje barometer. Dat zijn we voor literatuur nooit geweest. Daar zijn een paar factoren en de grootste is dat je een heel andere markt hebt waar het niet op die manier werkt. Ik bedoel: er zijn twintig CD's waar het om gaat en daar is het heel belangrijk: *Humo* zoveel sterren, *Standaard* zoveel sterren, ... Die markt werkt zo. Maar er zijn vijfduizend boeken en veel meer uiteenlopende interesses. Voor de boekenwereld werkt het zo niet. Dat is het grootste probleem. Een ander probleem is dat je veel meer mensen vindt voor die platenrecensies die de juiste pen hebben. Veel meer mensen zijn ook in muziek geïnteresseerd. Voor literatuur werkt dat anders. Journalisten wegen af: “Een boek van vijfhonderd

pagina's in 25 regels vatten ??” Die mensen zullen liever een halve pagina in *De Standaard der Letteren* schrijven. Dat kan ik perfect begrijpen. Het kleinere publiek dat zijn mening wil vormen, zal ook eerder daar zijn toevlucht toe nemen. We merken dat *Humo* daar gewoon niet voor gebruikt wordt; het is een ideaalbeeld dat dat wel zo zou zijn.

Hoe zou u nu tot slot de literatuuropvattingen van Humo kort en intuïtief samenvatten?

Clichébestrijding, onsaai zijn, het stilistisch gevoelen. Dát vind ik al een hele bijdrage aan de literatuur. Als we onderzoeken waarom mensen *Humo* lezen, waarom een *Knack*-lezer geen *Humo*-lezer is, komt in de meeste antwoorden iets over de stijl of de ironie terug. Een aantal dingen die niet de volledige definitie van literatuur uitmaken, maar wel onderdeel zijn van literatuur.

Interview Bart Vanegeren

Antwerpen, Café Zeezicht, 13h30. Veel te vroeg voor mijn afspraak met Bart Vanegeren, zit ik mijn linkse medemens gade te

slaan. Ja, dit is wat ik me bij een typisch *Humo*-café voorstel: de koffietjes, de *De Morgens* en *Vrij Nederlands*, de dreadlocks en kale koppen, de versleten schoenen, de

lange jofelige jassen: het klopt allemaal als een bus. 14h00: Bart Vanegeren komt aan en ja hoor, mét kale kop, lange jofelige jas en versleten schoenen. Zijn antwoord niet

afwachtend, vraag ik :
“Koffie ?”

Hoe bent u van het Booncentrum van het UIA bij *Humo* verzeild geraakt ?

Er zitten nog wel wat stappen tussen. Na het Booncentrum, heb ik eerst bij Behoud de Begeerte gewerkt. Ik was de ivoren toren van de universiteit beu en ik dacht: laat ik dan maar de goot proberen, namelijk Saint Amour. Toen ik dat beu was, heb ik een jaar op het poëziecentrum gewerkt om de poëziekrant te hernieuwen, maar toen was de subsidie op. In die periode ging **Mark Schaevers** naar de *Standaard der Letteren* en was er bij *Humo* dus niemand meer die zich met boeken bezighield. Toen heeft **Guy Mortier** mij gevraagd.

U kende dus nog niemand bij *Humo*?

Nee, niet echt. Ik had voor **Mark Schaevers** wel al boekbesprekingen gemaakt voor de boekenbladzijde toen ik nog elders werkte, op die manier kende ik dus wel mensen. Enfin: kende **Guy Mortier** mij, laten we het zo zeggen.

Waarom werden pas vanaf eind jaren '80 recensies opgenomen in *Humo*?

Dat is wel van voor mijn tijd, maar ik denk dat het lang een kwestie geweest is van niet de juiste mensen vinden. Voor *Humo* moet je namelijk op een toegankelijke manier over moeilijke dingen schrijven en mensen die dat kunnen of willen, zijn dun gezaaid. Ik merk nu ook als ik nieuwe

mensen zoek dat dat niet evident is.

De boekenrubriek is vaak veranderd: in 1990 bestond *Lieve lezer* uit drie korte recensies, in 1992 verscheen er in de boekenrubriek enkel een interview met een schrijver, in 1993 had je een pagina-lange recensie... Vanwaar al die veranderingen?

Wegens gebrek aan coördinatie en structuur, neem ik aan. Het is niet evident voor een blad als *Humo* dat door een miljoen, enfin een miljoen tweehonderdduizend mensen gelezen wordt, iets weinig populairs als literatuur aan de man te brengen. Dus blijf je zoeken en woekeren en proberen om de juiste vorm te vinden om het interessante dat over boeken te vertellen valt zo makkelijk mogelijk bij een zo groot mogelijk deel van het *Humo*-publiek te krijgen. Dat gaat met horten en stoten. Het is nu nog niet ideaal, we moeten dus blijven zoeken.

Hoe bepaalt u eigenlijk welke boeken gerecenseerd zullen worden? Hoe gaat dat concreet in zijn werk?

Dat gaat in verschillende stappen. Om te beginnen, maken uitgevers drie keer per jaar catalogi— voorjaar, zomer en najaar — waarin ze aankondigen welke boeken er staan aan te komen. Dat bekijk je dan een eerste keer en je kruist aan welke recensie-exemplaren je wil ontvangen. Dan komen die aan, vaak tegelijk, want tegen de Boekenweek in Nederland en de Boekenbeurs in Vlaanderen

verschijnen er veel meer boeken dan normaal.

Het is ook nooit zoals je zou willen: ze zeggen dat dat bepaalde boek de tweede week van april verschijnt bijvoorbeeld, maar het is er dan nooit. Je kan dus heel moeilijk plannen op voorhand en het komt dan ook neer op: kijken wat er deze week voorhanden is en daaruit kiezen welk boek je het meest geschikt acht. Uiteraard is dat niet altijd het ideale scenario, maar er zijn wel een aantal criteria die ik probeer te volgen. Zo proberen we de productie van “De Groten” te volgen: Claus, Mulisch, Wolkers, van der Heyden, Reve, Lanoye, Brusselmans, ... Die volgen we ofwel middels een interview, ofwel middels een bespreking, zodat de *Humo*-lezer weet dat er van die personen een nieuw boek op de markt is. Daarnaast probeer ik een aantal minder bekende dingen te introduceren, dingen die ik goed vind, waarvan ik vind dat een groter publiek daar kennis mag van nemen. Hetzij via een interview, hetzij via een bespreking probeer ik die dan onder de aandacht te brengen.

Dat is natuurlijk het ideale scenario, maar uiteraard: omdat je weinig plaats hebt en omdat niet alles volgens schema verloopt, glijdt er teveel door de mazen van het net.

Hoeveel debuten recenseert u? Ijveren jullie ervoor nieuwe auteurs te lanceren?

Nee, maar ik probeer wel zo veel mogelijk te volgen. Als er debuten komen, bekijk ik die wel allemaal, maar het

heeft geen zin een debutant af te kraken in *Humo*, ineens een onbekend iemand met zo'n groot kanon neerhalen, helpt niemand vooruit. Ik volg het dus wel, maar ik zal alleen over een debutant schrijven of er melding van maken, als hij echt goed is en als we denken dat er een nieuwe stem opduikt die het waard is gehoord te worden.

Wanneer heeft u dan het gevoel gehad een nieuwe stem te hebben gevonden?

Het laatste wat ik gedaan heb, is **Annelies Vanderbeke** en **Jeroen Theunissen** interviewen toen ze op De Nachten kwamen. Ik denk een jaar geleden, heb ik ook een lijst met tien beloftevolle schrijvers jonger dan vijfendertig gepubliceerd. Op die manier proberen we wel iets te doen, maar het is wel moeilijk. Je kan niet iemand die niet echt goed is, meteen al de confrontatie met het grote publiek laten aangaan. Mijn vaderlijke gevoelens spelen daarbij.

Wordt u wel eens opgebeld door een uitgeverij met de vraag een van hun auteurs te interviewen of hun werk te recenseren? En ga je daar dan makkelijk op in?

Uiteraard gebeurt dat wel, maar ik ga daar nooit op in – nu ja, nooit is het juiste woord niet: ik laat me er niet door leiden, en dat weten ze ondertussen ook wel. Er is wel permanent contact met alle uitgeverijen want ze moeten je boeken toesturen of laten weten als er een buitenlandse auteur in Amsterdam of in Antwerpen is voor een interview. In de loop van

die contacten proberen ze dan wel iets te pushen wat zij bijzonder vinden. Ik probeer daar zo weinig mogelijk rekening mee te houden: niet ten goede dat ik die dingen dan ook ga bekijken, maar ook niet ten kwade want ik zou van nature de neiging hebben iets wat ze pushen, links te laten liggen, wat ook niet echt juist is. Ik probeer me er dus gewoon zo weinig mogelijk door te laten beïnvloeden, omdat ik zélf de lijn die wij volgen wil bepalen en die niet wil laten bepalen door de uitgeverijen.

Worden er vergaderingen gehouden met de Humo-medewerkers om die lijn dan te bepalen? Wordt er veel samengewerkt?

Nee. Dat is een beetje een restant van het systeem-**Mortier**. Toen **Guy** hoofdredacteur was zonder eindredacteur had hij het ontzettend druk en dan had hij de gewoonte mensen rond zich te verzamelen die dan een domein coverden en waar hij dan ook blind op moest vertrouwen. Nu begint er stilaan iets meer structuur in *Humo* te komen, dus nu zou dat in principe wel kunnen.

Wat ik wel doe, is de mensen die besprekingen maken of die literaire interviews afnemen, mijn selectie van de werken in die catalogi door te sturen. Zij mogen dan signaleren wat zij interessant vinden. Maar echt structureel vergaderen, daar doen wij niet aan mee.

Heb jij ooit een columnist voorgedragen voor Humo of meebevestigd over een aanwerving?

Niet echt. De laatste die er is bijgekomen, is **Grunberg**. **Mark Schaevers** heeft hem aangebracht: hij had al contact met hem tijdens zijn *Standaard*-periode. Toen **Mark** terugkwam, had hij er zo mee afgesproken. Ze hebben wel mijn mening gevraagd en ik kon niet meer zeggen dan “Prima idee”.

Omstreeks '90 zie je opeens drie Vlaamse columnisten opduiken in Humo: Lanoye, Brusselmans en Matthyssen. Was dat een bewuste keuze om ook eens de Vlamingen als columnist aan het woord te laten?

Dat weet ik niet. Dat is ook van voor mijn tijd. Ik denk wel dat de komst van VTM daar voor veel tussen zit. Mensen keken tot de komst van VTM veel naar de Nederlandse televisie en daardoor waren die Nederlandse sterren, opiniemakers, maar ook schrijvers en columnisten veel bekender in Vlaanderen dan ze dat vandaag de dag zijn. Daar zal het wel iets mee te maken hebben, vermoed ik.

Het is opvallend hoe vaak de eigen columnisten aandacht krijgen in Humo: interviews, voorpublicaties, interviews met hun vader in het geval van Lanoye, ... Is dat toevallig of is het een bewuste vorm van promotie?

Ik denk niet dat je kan spreken van een bewuste vorm van promotie. Uiteraard worden die mensen als columnist voorgedragen omdat we ze

bijzonder vinden. Als ze een nieuw boek op de markt hebben, zullen we dat dan ook uitgebreid aankondigen. Nu, een interview van **Lanoye** met zijn vader: dat had elk blad wel willen hebben. Veel van die dingen zijn evident: als **Brusselmans** een nieuw boek heeft, wordt daar overal veel aandacht aan besteed. Of neem *Demonen* van **Komrij**: dat boek was geselecteerd voor de Gouden Uil, werd ook in *De Standaard der Letteren* uitgebreid besproken, ... Vaak zijn die columnisten gewoon zo goed dat als die een nieuw boek hebben, het overal breed wordt behandeld.

Maar waarom worden die door Humo zo goed gevonden? Hoe pas je binnen het Humo-profiel als columnist?

Met die vraag heb ik mij nooit echt bezighouden, maar ik kan er wel iets over zeggen. Het zal wel te maken hebben met een goede, puntige stijl, met het to the point kunnen formuleren. Een column wordt ook beter als mensen er om kunnen lachen, als er een waarheid op zo'n manier verteld wordt dat het grappig wordt. Dat zal wel een factor zijn.

Brusselmans leverde in De Morgen van 28 februari 1998 volgende kritiek op de literatuur-aanpak van Humo: "Ik mis literatuur in Humo. Er zijn de columns natuurlijk, maar dat is zo beperkt in ruimte. Literatuur is al zo onderschat in Vlaanderen en het wordt overal ook zo ernstig behandeld. Neem de boekenbijlage in De

Morgen ... Ook in Humo zijn het steevast de ernstigen die de literatuur onder hun hoede nemen. Nee, die literatuur zit een beetje vast in Humo. Oké, er is 'Boekenbal', Vers voor Humo, de toptien, de kaderstukjes errond, maar dat is plakwerk. Er wordt verdomme geen literatuur gepubliceerd, er zijn geen voorpublicaties, tenzij van non-fictie, dat mis ik echt. Er zou wekelijks best een katerntje gewijd kunnen worden aan dingen als voorpublicaties en ik zou daarvan gerust de supervisor kunnen zijn." Vindt u dit gegronde kritiek?

Ik kan daar niet meer op zeggen dan dat *Humo* eigenlijk ongelooflijk veel doet in vergelijking met andere bladen, ook in het buitenland, die voor een vergelijkbaar breed publiek werken. Om de zoveel tijd wordt *Humo* van A tot Z uitgebeend, "gecensydiamt" zeg maar, ook al gebeurt het niet door *Censydiam*. Wat dan onder andere onderzocht wordt, is hoeveel procent van de lezers, van dat miljoen dus, welk stuk lezen. Dan blijkt dat de literatuur altijd onderaan bengelt, wat je ook brengt. Nu, onderaan bengelt: het gaat nog altijd om 30% dat een literair interview leest, dat zijn dus 400 000 mensen of vijf keer *De Morgen* en *De Standaard der Letteren* samen. Het gaat dus nog om ontzettend veel mensen. Maar, je ziet wel dat de rest van de artikels normaal gezien boven de 50% komt. Onze lezers, dat miljoen twee, is dus blijkbaar niet zo

verschrikkelijk tuk op literatuur. Het is dus eigenlijk wel een beetje provocatief dat er nog zoveel literatuur in *Humo* aan bod komt, maar wel nuttig.

Ik snap wel dat een volbloed schrijver vindt dat er te weinig literatuur aan bod komt in *Humo* -- ik vind dat als volbloed lezer ook soms -- maar het is gewoon niet realistisch.

En voorpublicaties dat is echt voorbij...

Waarom?

Mensen hebben daar geen tijd meer voor, kopen nu boeken als ze willen lezen. Nergens vind je nog voorpublicaties. Dat was het pre-VTM-tijdperk toen *Humo* veel meer advertenties kreeg en er soms gigantisch dikke *Humo*'s gevuld moesten worden. Daar was gewoon niet genoeg volk voor en wat doe je om niet alleen een katern met advertenties te hebben? Er een paar hoofdstukken van een uitstekend boek tussen schuiven.

Zo idealistisch was het dus allemaal niet?

Tja, van de nood zal wel een deugd gemaakt zijn, want **Guy** is wel duidelijk iemand die altijd veel belang heeft gehecht aan schrijven. Ook heeft hij er altijd over gewaakt dat elk artikel dat in *Humo* verscheen tenminste in correct Nederlands gesteld was en liefst ook puntig en goed geschreven. Het zal wel met die twee factoren te maken hebben gehad.

En wat je vind van Brusselmans kritiek dat het alleen de ernstigen zouden zijn die zich met

literatuur bezighouden in Humo?

Ik ben niet de meest ernstige mens. Hij heeft daar een punt dat hij voortdurend wil maken en waar hij ook absoluut gelijk in heeft, dat over literatuur vaak hoogdravend wordt gedaan, dat het literatuur met een grote, gekalligrafeerde L moet zijn, dat het opzichtig kunst moet zijn, dat het stilistisch rijk moet zijn en dat het opvallend met mythes en grootse wereldbeschouwingen moet uitpakken. En dat is wel zo in de *Standaard der Letteren* of *De Morgen*, maar nu net niet bij *Humo*. De keuze van de boeken en de toon waarop er over boeken wordt geschreven, is in *Humo* een pak minder ernstig en hoogdravend dan elders, vind ik. Op dat vlak zijn **Brusselmans** en de *Humo*-medewerkers eigenlijk juist medestanders.

Volgens onder andere Tom Lanoye en Mark Schaevers, is Humo door de gehanteerde stijl zelf eigenlijk een stukje literatuur. Dat is volgens hen ook Humo's grootste verdienste op het vlak van literatuur. Ga je daarmee akkoord?

Ik denk wel dat als er ooit een studie gemaakt wordt over heel dat tijdperk dat de

invloed van *Humo* ongelooflijk groot zal zijn. Bijvoorbeeld ook heel die generatie van **Brusselmans, Lanoye, Hemmerechts**: dat is eigenlijk de eerste generatie die is opgegroeid met *Humo*. Die mooie, laten we zeggen: verzorgde stijl, die geestige invalshoek, de ironie, dat waken over correct taalgebruik, dat geïllustreerd zijn op de grote Nederlanders die hun theorieën verkondigden,...: dat heeft ongetwijfeld zijn invloed gehad op de manier waarop die generatie literatuur ging bedrijven. Die invloed zal nu ook wel nog doorwerken, maar vooral toen met de Stille Generatie van de jaren '70. Er was echt niks, er was een leegte waarin een steriel sérieux heerste en de kentering die er toen is gekomen met die generatie, daar hebben *Humo* en **Guy Mortier** ongetwijfeld een gigantische rol in gespeeld. Nadien heeft die generatie van **Lanoye, Brusselmans en Hemmerechts** een enorme impact gehad en is *Humo* gewoon door blijven doen. Je ziet dat naar het schijnt aan de manuscripten en probeersels die jonge, beginnende schrijvers nu naar uitgeverijen sturen: daar zitten heel wat **Brusselmans**-clonen tussen.

Hoe zou je de typische Humo-stijl precies omschrijven?

Ik denk niet dat je daar zomaar een etiket op kunt plakken, maar er zijn een aantal dingen. Verzorgd taalgebruik bijvoorbeeld: als je *De Standaard* of *De Morgen* of *Knack* leest – over de rest durf ik het zelfs niet hebben – dan zie ik om de tien zinnen ofwel een slechte ofwel een lelijke zin staan, ik denk dat je dat in *Humo* hoogstzelden – enfin: veel minder, laat ik me voorzichtig uitdrukken – tegenkomt. Twee: de ironische invalshoek: niet hoogdravend, wollig, over-the-top schrijven, ook wel ernstige dingen zeggen, maar met een kwinkslag, waardoor je het geheel beter verteerbaar maakt.

En drie: de rock 'n roll-attitude. Geen ontzag voor heilige huisjes, voor de macht, durven uitkomen voor je mening zonder misplaatst ontzag te hebben voor mensen die leidinggevende posities bekleden. Dat vind je nu ook nog terug.

Toch minder, niet? Humo nu is toch niet meer zoals in de jaren '70.

Nee, natuurlijk niet. Dat kán niet meer. De tijden zijn nu eenmaal veranderd.

Interview Piet Piryns

In het café in Piet Piryns' straat is het een gezellige boel: de vuilnismannen zijn er om half tien 's

morgens al toe aan hun derde Bolleke en de man en vrouw die er hoogst waarschijnlijk al van gisteravond zitten, bieden

me een Rodenbach aan. Na te hebben geweigerd, vraag ik -- om hen te tonen dat ze het niet persoonlijk moeten

opvatten -- of ze Piet Piryns kennen. "Ge moogt zeker zijn, maske" "Oeioeioei, moeilijke mens!" Met het opeens veel zwaardere schoenen vertrek ik richting huize Piryns. Een vriendelijke grijzaard opent. Bij het betreden van de keuken flap ik er uit pure zenuwen uit: "Ja, meneer Piryns, u bent blijkbaar geen gemakkelijke mens!" Na een omslachtige verklaring van deze opmerkelijke openingszin en de opluchting als er een glimlach op zijn gelaat verschijnt, steek ik van wal.

Guy Mortier vroeg u voor *Humo* omdat hij u kende van satirische radioprogramma's van Jan Geysen waar u aan meewerkte. Welke programma's waren dat precies?

Ik werkte mee aan een heleboel programma's. We werkten eigenlijk allemaal onder dezelfde koepel van ene Jan Geysen – de mens is al jaren dood en zijn dochter is nu baas van TV1 – en daar zat een nogal merkwaardig groepje mensen bijeen gaande van Johan Anthierens tot Frans Verleyen. Dat waren allemaal mensen uit mijn cabaretgroepje. Herman de Coninck kwam daar op die manier ook aangespoeld en van 't een kwam 't ander. Zo heb ik later ook Herman naar *Humo* meegenomen. En Guy maakte zelf ook radio natuurlijk. Guy had een ochtendprogramma waarvan ik me niet eens de naam meer herinner op Omroep Brabant. Hij kwam

me dan om vijf uur 's ochtends ophalen – ik weet nog goed dat hij een rode Toyota had. Guy presenteerde dat programma en ik schreef teksten. Zo leerde ik hem kennen.

Hoe heetten die programma's precies?

Ons programma heette "Toast", dat was bijzonder populair. Dan had je een programma dat "Ook dat nog" heette en een dagelijks programma "Dagboek" dat eigenlijk dertig jaar geleden de voorloper van de "Nieuwe wereld" was en waarbij Raymond van het Groenewoud pianist was en ik iedere dag een lied schreef.

***Humo* betekende dan uw introductie bij de geschreven pers?**

Inderdaad.

Wat had u gestudeerd?

Ik zat toen, met mei '68, in mijn derde jaar rechten. Met die studie ben ik dan gestopt: ik had toch werk.

Heel begrijpelijk. Als u voor *Humo* samen met Herman de Coninck literaire interviews deed, hoe ging u dan te werk?

Tja, wat deed men? Men las boeken en men stelde vragen (*lachje*)

Ging er dan geen grondige voorbereiding aan vooraf of was het meer à l'improviste?

God ja, we hadden zo'n kleine redactie, dat kan je je vandaag niet meer voorstellen. Het is hier echt opa vertelt, hoor. We werkten met vier man op *Humo*, nu zullen ze met twintig-dertig zijn. Wij maakten hetzelfde blad met vier man: Herman de Coninck, ikzelf, Daan

Delannoy en Guido van Meir, en dat was het.

En Willy Courteaux?

Willy, ja, die zat brievenrubrieken te doen. Die hoorde bij het meubilair. Hij zat er al dertig jaar en hij zou er nog dertig jaar blijven zitten.

Maar, inderdaad, we improviseerden er op los, want je moest toch veel meer maken dan je vandaag moet. Bij elk blad was dat trouwens zo hoor: redacties waren veel kleiner.

Hoe bepaalde u wie u ging interviewen?

Euhh... Ja, daar zit eigenlijk al het begin van het probleem van de literatuuropvatting van *Humo*, if any, : uiteindelijk moest je daarvoor bij Guy gaan leuren. En Guy zijn kennis van literatuur was tamelijk beperkt. Voor Guy was het alpha en omega Godfried Bomans, daar begon alles. Herman daarentegen kende een aantal dichters ... Ik zal nooit vergeten dat het eerste interview met Rutger Kopland dat we maakten, slechts na veel gezeur toegelaten werd door Guy. En dan kwam zo'n interview, zoals je nu ook nog altijd ziet, *na* de televisiepagina's. Er is een verschil in waardering, dat merk je duidelijk. En ik geloof dat dat interview twaalf weken is blijven liggen, want: *Wie is Rutger Kopland?* Punt was altijd of de mensen die we gingen interviewen bekend waren. De mensen die we gingen interviewen waren dus de *usual suspects*: Claus, natuurlijk, en Claus mocht je, als het kon – hij wou dat niet, maar als het kon – vier

keer per jaar interviewen en **Mulisch** drie keer per jaar, **Komrij** zeven keer per jaar, ...

Jullie voelden zich dus eigenlijk beperkt wat die literaire interviews betreft?

Je wás duidelijk beperkt. Je mocht af en toe een schrijver interviewen -- **Guy** was daar niet tegen -- als je genoeg bekende mensen geïnterviewd had -- dat werd ook bijna letterlijk zo gezegd. Wij deden dat niet graag, wat ook de reden was waarom ik bij *Humo* weggegaan ben. Als je een aantal keren bij de ex-voetballer **Rik Coppens** was langsgeweest of je was bij de Uytterhoevens van toen langsgeweest, **Jan Thijs** of **Ann Peetersen**, ... , mocht je wel eens voor *beloning* een onbekende schrijver interviewen. Maar voor de rest was het **Louis Paul Boon** en **Claus** en ... tja, de grote namen hé.

Guy Mortier zegt in *De Morgen* van 28 februari 1998 het volgende:

“Vergelijk de toen als geniaal ervaren interviews (en dat waren ze ook) van Piet en Herman met de interviews van nu, dan zie je het verschil tussen meligheid en kwaliteit. Zulke interviews zouden er vandaag meteen uitgebonjourd worden. Toen was dat echter nieuw.” Vind u ook dat jullie interviews nu gedateerd zijn als je ze nu herleest?

Oh ja, zeker. Als ik het interview met **Claus** dat nu in *Knack* staat, vergelijk met het interview dat ik dertig jaar geleden van **Claus** afnam, tja ...

Je zat natuurlijk in een soort grappensfeer. Ja, er is absoluut een evolutie. Maar dat merk je bij ieder blad... Dat merk je zelfs in de taal: we gebruiken nu een andere taal dan dertig jaar geleden.

U stond bekend voor uw harde aanpak bij uw politieke interviews. Hanteerde u diezelfde harde aanpak ook bij literaire interviews?

Nee, waarom zou je ook? Een politicus moet verantwoording afleggen voor zijn beleidsdaden en een schrijver ...

moet zich niet verantwoorden als hij iets slechts geschreven heeft?

Jawel, maar wij interviewden in principe geen slechte schrijvers. Vanuit de optiek: laat een slechte schrijver gewoon links liggen. Dat is ongeveer wat ik vandaag ook nog altijd probeer te doen. Als je een boek slecht vindt, laat het dan gewoon. Er zijn genoeg goede boeken.

Maar dan kan je ook geen kritiek geven.

Nee, maar de ruimte is beperkt. Als je ruimte hebt zoals je het in *De Morgen* of *De Standaard* hebt... maar in ons geval, moesten we een schifting maken. Ik vind het ook zo'n zonde van papier te verspillen aan slechte boeken.

Zo dacht **Herman** trouwens ook: **Herman** was altijd voorstander van een enthousiasmerende kijk op poëzie: mensen warm maken voor poëzie. En flutpoëzie: tja, het is wel makkelijk om je vrolijk te maken over bijvoorbeeld een debutant.

Jullie deden die literaire interviews dus vooral uit idealisme?

Goh, idealisme ... Interesse vooral. Maar uiteindelijk interviewden we maar weinig schrijvers van wie we echt vonden dat het *Humo*-publiek ze moest leren kennen. Meestal waren het de grote *monstres sacrés*. Als je dat eerste boekje bekijkt, hoeveel schrijvers staan daarin? **Boon** en **Claus**, mensen van die orde.

Jullie publiceerden ook tal van feuilletons en kortverhalen. Hoe selecteerden jullie die?

Dat deed **Willy Courteaux**. **Willy** deed twee dingen: de brievenrubriek en het selecteren van die feuilletons en kortverhalen. **Jullie hadden daar dus niets aan te zeggen of jullie wilden daar niets over te zeggen hebben?**

Nee. Eigenlijk was de enige die bij *Humo* iets te zeggen had **Guy**.

Het beeld van de autoritaire hoofdredacteur klopt dus?

Absoluut. Let op: hij is een schat, ik hou veel van **Guy**, maar hij was absoluut een autoritair persoon. Dat heeft af en toe flink gebotst, vandaar dat ik in 1973 naar *Vrij Nederland* ben gaan werken. In 1975 ben ik teruggekomen toen **Guy** zwaar ziek was. Toen heb ik **Guy** 2 jaar vervangen ad interim. En toen **Guy** terugkwam, had ik de democratie geïnstalleerd op de redactie en botste het dus onmiddellijk. Een jaar later was ik weer weg. Ik had een redactie opgebouwd waarin gediscussieerd werd, maar zo is **Guy** gewoon niet

gemaakt. Hij doet dat simpelweg niet. Zeker een autoritair hoofdredacteur dus, de rest is mythe.

Om nog eens op die feuilletons en kortverhalen terug te komen: Mark Schaevers vertelde me dat die vooral gepubliceerd werden om de toen heel dikke *Humo*'s te kunnen vullen. Klopt dat?

Ja, dat is ongetwijfeld waar. Er zat eigenlijk niet zo veel meer achter dan dat. Goh, en we hadden zoiets van: laat Willy maar doen. Zelf las ik die feuilletons en kortverhalen ook niet.

In de eerste e-mail die u me stuurde, schreef u: "Het is nog zeer de vraag of we vanuit een bepaalde literaturopvatting werkten." Verklaar u nader, zou ik zo zeggen.

Er was maar een selectie criterium en dat was de bekendheid van de schrijver. Dat is natuurlijk een raar selectie criterium, tenminste: dat kun je geen literaturopvatting noemen. Als we dan toch eens een onbekend schrijver mochten interviewen, selecteerden we op basis van onze persoonlijke interesse. Nu ja, het ging eigenlijk eerder om **Hermans** persoonlijke interesse. **Herman** was op het vlak van literatuur mijn leermeester. Ik was meer politiek geschoold en mijn opvoeding in de literatuur heb ik voor een groot deel van **Herman** gehad.

En tja, dat waren dan typisch **De Coninck**-achtige figuren, met alle weemoed en melancholie die daarbij hoorde.

Er worden maar vanaf eind jaren '80 recensies opgenomen in *Humo*.

Waarom recenseerden jullie niet?

Omdat het niet mocht van **Guy** (*smakelijk lachje*). Ik weet ook niet waarom het later wel mocht, maar toen had **Guy** daar absoluut geen interesse voor.

Maar jullie hadden daar wel interesse in? Jullie hadden dat graag gedaan? Herman zeker. Ja, die had dat wel leuk gevonden. Ik trouwens ook hoor.

In verschillende interviews zegt Mortier dat jullie idealisten waren, altijd aan de zijde van de underdog. Toch lieten jullie figuren als Komrij en Reve, die bekend staan om hun politiek incorrecte uitspraken, heel vaak aan bod komen.

Als **Guy** zegt dat we idealisten waren, dan klopt dat volgens mij toch niet helemaal. *Humo* heeft altijd de tijdsgeest goed begrepen en als de wind van links kwam in de jaren '60 was *Humo* links en kwam de wind uit de hoek van de politieke incorrectheid ging *Humo* mee met de politieke incorrectheid. "Politieke correctheid" is natuurlijk zo'n vals containerbegrip. Politiek incorrect is tegenwoordig correct geworden en andersom. De dissident is de linkse. Als je in dezelfde zin het woord "migrant" gebruikt zonder het woord "veiligheid" te gebruiken, dan ben je al politiek incorrect.

Ja maar, in die tijd waren uitspraken van Reve natuurlijk wel incorrect.

Reve was bekend hé. En wij dweepten wel met **Reve** ...

De literaire kwaliteit primeert?

Ja en hetzelfde geldt voor **Komrij** natuurlijk. Met een groot verschil nog, want **Reve** is veel belangrijker dan **Komrij**. Dat zal zo blijken, ooit.

We dweepten met de ironie van **Reve**. Duidelijk. En ik nog meer dan **Herman**.

Had Herman de Coninck dan eerder zijn bedenkingen bij een figuur als Reve?

Nee, ik denk gewoon dat **Herman** hem niet zo'n groot schrijver vond als ik dat vond. Herman hield wel van **Reve**, maar was geen reviaan, terwijl ik dat wel was. Die meligheid waarover je het daarjuist had, die ironie in *Humo*, die had een reviaans tintje. En de grens tussen lolligheid en ironie is natuurlijk een smalle grens. Die kenden wij toen niet altijd, terwijl **Reve** ze heel goed kende. Wat dat betreft, waren we nog jong en moesten we nog wat leren.

Er waren nog geen vaste *Humo*-columnisten toen u voor *Humo* schreef. Waarom niet? Was er geen talent genoeg of was het genre in Vlaanderen niet populair genoeg?

In Nederland bestond het genre natuurlijk al lang met **Jan Blokker**, **Piet Grijns**, ... en werd het ook enorm gewaardeerd. Toen ik in 1973 bij *Vrij Nederland* kwam, hadden ze daar echte top-columnisten in dienst.

Hier bestond het genre inderdaad niet. Het is pas in de jaren '80 doorgebroken. Toen ik in 1989 hoofdredacteur van *De Morgen* werd, is het eerste wat ik gedaan heb vijf columnisten buitengooien, omdat ik dacht: "dit blad

doet niet meer aan informatie, dit blad doet alleen aan *meligheid*". Ik heb toen **Brusselmans** eruitgegooid, **Johan Anthierens**, ... Dat heeft me toen levenslange haat opgeleverd, maar dat doet niet terzake. En bij *Humo* – want ik was toen al weg, dus ik kan het alleen maar op een afstand zien – denk ik dat het columnisme naar binnen gesijpeld is via de televisie. Het zou me niet verbazen dat **Kees van Kooten** een van de allereersten was.

Inderdaad.

Wij dweepten allemaal ook met **Kees van Kooten** natuurlijk. Je krijgt een column in *Humo* ook als je bekend bent, niet andersom. Zoals je tegenwoordig ook boeken schrijft omdat je een bekende Vlaming bent, in plaats dat je bekend wordt omdat je boeken schrijft.

En Guido Van Meir dan? Die was onbekend en was ook een van de eerste Humo-columnisten.

Ja, maar zijn stukjes waren eerder pastiches hé. Er zat altijd heel veel humor in *Humo*, dat is ook altijd **Guy** zijn waarmerk geweest: hij had er een neus voor. Vroeger hadden we kleine rubriekjes, "Pop Secret" bijvoorbeeld, waar wij vele grappen in maakten.

Maar een column met daarbij een foto van de columnist, is toch iets anders volgens mij. Die foto is heel belangrijk hé, vanwege de televisiebekendheid van die columnisten. Dat is een hele goede zet geweest van **Guy**, een grote verdienste, maar tegelijkertijd heeft het natuurlijk alweer niets met

een literatuuropvatting te maken, want al die columnisten waren bekend voor ze bij *Humo* kwamen, op *Corneel* en *Pietje de Leugenaar* na. Ik vind die dingen die **Guido** doet trouwens fantastisch.

Volgens Leo De Haes waren jullie echte neerlandofielen. Zou je die gerichtheid op Nederland eens kunnen toelichten? Gold die neerlandofilie op alle vlakken?

Ja, dat scheelde niet veel. Het is niet voor niks dat ik de oversteek maakte indertijd. Ik ben in Nederland gaan wonen ook. Op dat moment *kwam* ook alles uit Nederland. Je had hier een algemene versuffing, verzuiling en een blad als *Vrij Nederland* was voor iedereen absoluut hét voorbeeld. Kranten waren hier toen behoorlijk slecht geschreven. *Humo* was toen echt de uitzondering in Vlaanderen. En in Nederland waaide al vanaf Provo een wind van vrijheid en kritisch denken, die hier pas veel later kwam. Ik denk dat **Leo** daar absoluut gelijk in heeft: wij keken naar de VPRO, de BRT van toen was suf en ingeslapen, *De Morgen* bestond nog niet, je had *Het Volk* en *De Standaard*, nog in de volle glorie van Alles Voor Vlaanderen, Vlaanderen Voor Kristus, ... De enige dissident die je dus had, was *Humo* en *Humo* keek naar Nederland, want daar gebeurde het allemaal.

Er werden in Nederland discussies gevoerd die bij ons niet bestonden: ethische kwesties, gedoogbeleid, ... alles waar Nederland jaren

later de rekening voor zou gepresenteerd krijgen met **Pim Fortuyn**. Er was een debatcultuur in Nederland die hier absoluut onbestaande was en waar wij in zwolgen.

Keken jullie ook vooral naar Nederlandse schrijvers op?

Ja, en **Claus** beschouwden we voor het gemak als een Nederlander. Hij woonde toen trouwens in Amsterdam. Ja, zeker. Wat had je hier? Je had **Walter van den Broeck** ja, maar die is pas later doorgebroken en voor de rest had je hier gewoon niet veel. **Jef Geeraerts** ook, met zijn *Gangreens*, maar voor de rest: de generatie **Ruyslink-Vandeloop**, daar liepen wij niet hoog mee op. **Herman de Coninck heeft het in zijn afscheidinterview met Walter van den Broeck over het diletantisme bij Humo. Leg dat eens uit. Was dat ook diletantisme op literair vlak?**

Veel minder dan op andere vlakken natuurlijk hé. **Herman** kende wel iets van literatuur. Tja, we waren allemaal huisartsen en geen specialisten. Niemand kon het zich permitteren specialisme uit te bouwen, zoals je dat bij grotere bladen wel vond. Toen ik van die redactie van vier man bij *Humo* naar *Vrij Nederland* ging, zaten we daar binnen de kortste keren met dertig man. En dan kon je je het permitteren ergens specialist in te worden. Ik specialiseerde me bijvoorbeeld in Zuidoost-Azië, reisde naar Cambodja en Vietnam en na een jaar of twee wist ik alles over

Zuidoost-Azië: dat had ik bij *Humo* niet moeten proberen. Dat heb je bij kranten en weekbladen tegenwoordig natuurlijk veel meer, dat specialisme.

Dat bedoelde **Herman**: je was iemand die alles en niks kon en dat had ook een grote charme. Je bewaarde een soort *frisheid* van kijk.

U ging bij *Humo* weg omdat het blad naar uw mening nog meer een opinieblad moest worden, een soort *Le Nouvel Observateur*.

Dat is lulkoek. Dat zei **Guy** in zijn afscheidsinterview. *Le Nouvel Observateur* was in ieder geval niet mijn voorbeeld. Ik vond wel dat *Humo* wat meer inhoud mocht krijgen. Daar ging het conflict tussen **Guy** en mij om. **Guy** bleef zweren bij interviews, interviews, interviews. Veel later is daar, zoals je zelf zegt, een genre bijgekomen: het columnisme, maar verder niks. *Humo* bestaat hoofdzakelijk uit interviews. In die zin is het een zeer merkwaardig blad. Je vindt geen andere genres: geen reisreportages, geen essays, geen berichtgeving, geen echte

onderzoeksjournalistiek, ... Het ging om wat wij toen al het catechismus-interview noemden: vraag-antwoord, vraag-antwoord, ... Het mocht niet op een andere manier uitgeschreven worden omdat ... ja, omdat dat lekker zapt natuurlijk hè. Dat heeft wel zijn voordelen en verdiensten, maar ik vond, anders dan **Guy**, dat het niet erg zou zijn mochten we twintigduizend exemplaren verliezen—*Humo* had toen 230 000

oplagen. Dat heb ik hem ook gezegd toen **Guy** terugkwam na zijn ziekte, toen mijn interim-redacteurschap op zijn einde liep. Dat vond **Guy** verschrik-ke-lijk. Dat was echt vloeken in de kerk wat ik toen deed.

Had u daarbij concrete voorstellen?

Ik wou wat meer weg van de televisie en van de Bekende Vlamingen. Het kwam altijd weer op hetzelfde punt neer: bekendheid. Niet voor niets zijn **Guy** en **Mark Uytterhoeven** later zulke goede vrienden geworden. Uytterhoeven hanteert hetzelfde recept: bekende mensen, bekende koppen...

Dat was de kwestie eigenlijk: moeten mensen per sé bekend zijn? Ik wou ook verhalen van mensen omdat het leuke verhalen waren. Zonder dat het per sé ging over de vraag met wie ze het liefst zouden neuken en zonder dat de hele resem **Jambers**-achtige rariteiten opgevoerd werden. Van aardbeien en zweepjes en zo: dat hoefde niet per sé voor mij.

En op literair vlak? Wat wou u daar veranderen?

Niet zo veel eigenlijk. Weer hetzelfde. Het spijt me dat ik steeds hetzelfde antwoord geef.

Wat vindt u van de aanpak van literatuur van *Humo* nu?

Humo heeft schitterende columnisten. Het zijn van de besten natuurlijk hé. **Lanoye** is natuurlijk een virtuoze columnist. **Campert** is virtuoos, **Grunberg** is virtuoos, ... Wat dat betreft, kun je ze alleen maar zeer prijzen.

Het is wel risicoloos omdat ze mensen pas aannemen als ze bekend zijn. Het is risicoloos, maar virtuoos.

Ze hebben nog altijd negen van de beste interviewers: ook dat is duidelijk. Zeker nu **Schaevers** weer zelf gaat interviewen. **Schaevers** en **Vanegeren** zijn uitstekende interviewers, dus ook daar valt weinig over te zeggen, behalve dan dat het ook daar weer risicoloos is. Als je de keuze ziet van wie ze interviewen dan getuigt dat wel degelijk van een bepaalde literatuuropvatting waarbij het minder om de grote vragen gaat, dan om de lolligheid. Daar is **Grunberg** een perfect voorbeeld van, en **Komrij**. Hoewel: **Komrij** wordt de laatste jaren heel serieus.

Het zal de leeftijd zijn...

Zoiets ja...

Ze kiezen dus opnieuw heel duidelijk voor de publieksaanpak. Dat kan je niet ontkennen.

Toen ik met **Bart Vanegeren sprak, vermeldde hij ook om de haverklap dat ze voor een miljoen tweehonderdduizend mensen schreven.**

Ze zijn daar inderdaad van doordrongen. Het is als een soort mantra...

Wat dat betreft vond ik dat stuk van **Frank Herremans** in *Knack* twee weken geleden over de Gouden Uil nogal interessant. Hij wees er toen op dat als je naar de nominaties van de Gouden Uil kijkt, dat precies dezelfde zijn als die van de Gouden Bladwijzer. Dat klopt dus echt hé. Vergelijk de nominaties van de Gouden Uil met bijvoorbeeld de Libris

Literatuurprijs, dat is iets totaal anders.

En wat vindt u van de recensies?

Op een bepaald moment ben ik opgehouden ze te lezen. Ze zijn zó kort... Kijk, ook daar weer: mensen mogen wel een recensie lezen, maar als ze maar geen inspanningen hoeven te doen. "Wij schrijven voor een miljoenpubliek, madam". Dan krijg je recensies van veertig woorden, zeventig woorden... En hoe kun je nu een boek van zeventienhonderd pagina's recenseren in zeventig woorden?

Dat zie je trouwens overal hoor. Dat komt bij *Knack* ook op. Ik wil *Humo* daar dus niet over berispen, maar eigenlijk is het niet meer serieus: een recensie in zeventig woorden ...

Kunt u het eens zijn met volgend citaat van Dirk van Bastelaere: "Uit de manier waarop boeken worden gerecenseerd door *Humo* blijkt niet minder dan verachting voor literatuur. Als alibi voert men dan meestal aan dat mensen die anders nooit een boek kopen dat nu, dankzij de recensie, misschien wel zullen doen. Die korte recensies zijn voor de media gewoon een manier om ook in de literaire wereld, waar ze, door het primaat van het gesproken woord in de media, per definitie niets mee te maken hebben, hun macht te doen gelden." (De cirkusdirecteur als censor)

Ik vind dat hij voor een groot deel gelijk heeft, ja. De keuze van de boeken en

de lengte van de recensies getuigen inderdaad niet van een grote liefde voor de literatuur. Zoals – de vraag zal nog wel komen – **Demompere** natuurlijk ook niet van een grote liefde voor de literatuur getuigt. Dat is toch een weerzinwekkende flauwekul, zoiets.

Nu u het toch over Demompere heeft: naar verluidt geloof je niet dat het Gerrit Komrij is.

Nee, ik denk het niet.

Wie is hij dan wel?

Ik weet het niet. Ik weet het écht niet, maar ik vermoed dat het een conglomeraat is van een paar personen, waarvan je er misschien al zelfs een paar geïnterviewd hebt.

Interessant.

Maar ik kan het niet bewijzen.

U kent de kritiek die hij op u geuit heeft?

Zeker.

Zal ik toch nog eventjes uw geheugen opfrissen.

(*geforceerd*) Graag! Het is toch alweer een tijdje geleden.

Daar gaan we dan: "Ik zou dolgraag eens een stuk over Piet Piryns schrijven, maar die publiceert natuurlijk nooit een boek. Die publiceert zelfs nog nauwelijks in zijn blad omdat hij heelder dagen op café zit. En als hij daar nu alleen maar zijn alcoholisme zat uit te zieken zou het nog lang zo erg niet zijn, maar hij zit daar met een ziekelijke ijver het reilen en zeilen in het literaire wereldje te bedisselen zodat hij niet alleen zijn lever schade berokkent maar echt elke Vlaamse lezer. 't Is een

soort Vlaamse Michaël Zeeman, alleen kan die in zijn arrogante plompheid niet wegsteken dat hij de kluit belazert." (Humo 09/11/1999) Hoe reageert u daarop?

Heel simpel: zoals je reageert als je anonieme brieven ontvangt: kapot scheuren. Het is gezegd door een anoniemus.

Waar haalt hij het?

Geen idee. Tja, bekijk de *Knack*: daar staan acht pagina's van mij in deze week.

Het is dus onterechte kritiek dat u het literaire wereldje zou bedisselen?

Ach, dat werd over **Herman** ook gezegd. Er waren altijd al verhalen over "de literaire maffia". Er is ooit nog een organogram gemaakt "literaire maffia": er stond vanboven **Herman De Coninck** (peetvader), aftakking: **Piet Piryns** (ideoloog) en dan kwamen mensen als **Bernard Dewulf**.

Het schijnt ook dat er vrouwen zijn die baby's kweken om aan Satan te offeren: dat wordt ook gezegd in de marge van het proces-**Dutroux**. "En de Joden, madam, weet je wat de Joden allemaal bedisselen?" Het is kritiek op dat niveau.

Maar godverdomme, **Bart Vanegeren** die een anoniem persoon opvoert en daarna zegt: "Hij heeft dat gezegd". Ja, als ik morgen een anoniemus opvoer en hem laat zeggen dat **Verhofstadt** elke dag naar de hoeren gaat en dan vervolgens zegt: "Ja maar, ik citéér". Wat dit betreft, vind ik **Vanegeren** redelijk laf, ja.

